

Innhold

Utviklingen i tidsbruk de siste 30-årene: Mer fritid, mindre husholdsarbeid <i>Odd Frank Vaage</i>	2
Tidsbruksundersøkelser som samfunnsvitenskapelig datakilde <i>Elisabeth Rønning</i>	9
Store endringer i småbarnsforeldres dagligliv <i>Ragni Hege Kitterød</i>	14
Fortsatt nedgang i kvinners tid til husarbeid på 1990-tallet <i>Ragni Hege Kitterød</i>	23
Få har rengjøringshjelp, men stor variasjon mellom grupper <i>Ragni Hege Kitterød</i>	32
Barn og unges tidsbruk: Jenter og gutter bruker tiden forskjellig <i>Odd Frank Vaage</i>	36
Barn og unges tidsbruk: Jentene er mest hjemme <i>Odd Frank Vaage</i>	49
Tidsbruk blant uførepensjonister med barn <i>Berit Otnes</i>	54
Hjemmearbeid blant foreldre - stor oppmerksomhet, men beskjedent omfang <i>Ragni Hege Kitterød</i>	65
Strammere tidsklemme? Endringer i mødres og fedres arbeidstid på 1990-tallet <i>Ragni Hege Kitterød og Randi Kjeldstad</i>	78
Jakten på den moderne arbeider <i>Elisabeth Rønning</i>	91
Indeks for levekårsproblemer <i>Lars Rogstad</i>	106
Sosiale indikatorer 1980-2002: Går vi vanskeligere tider i møte?	109
Indikatortabeller	138
Siden sist	166

Samfunnsspeilet

4-5/2002 – 16. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Maria Høstmark, Mads Ivar Kirkeberg, Trude Lappegård, Berit Otnes, Jorunn Ramm, Dag Roll-Hansen.

Redigering: Else Efstad, Liv Hansen, Anne Skarateppen, Åshild Vestaberg.

Design/omslag: Siri E. Boquist.

Illustrasjoner: Amir Bahadori

Trykk: PDC Tangen. **Priser:** Pr. år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-5154-0 Trykt versjon. ISBN 82-537-5155-9 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Mer fritid, mindre husholdsarbeid

Vi har fått mer fritid gjennom de siste tiårene, mye fordi vi har kuttet ned på husholdsarbeidet. Et kutt som særlig kvinnene har gjort. Stadig flere menn deltar i slikt arbeid, men hver enkelt mann gjør ikke så mye mer. Betydelige deler av den økte fritiden går med til TV-titting.

Odd Frank Vaage

I hovedrapporten fra Tidsbruksundersøkelsen 2000 presenteres en rekke utviklingstendenser i tidsbruken de siste 30 årene (Vaage 2002). I denne artikkelen skal vi bare gi en oversikt over noen hovedtendenser i utviklingen, med vekt på hovedgrupper av aktiviteter i aldersgruppen 16-74 år. Statistisk sentralbyrå har sammenlignbare data for hvert tiår fra 1971 til 2000. I hovedsak presenteres gjennomsnittstall for hele eller grupper av befolkningen, det vil si både de som har utført aktivitetene en gjennomsnittsdag og de som ikke har gjort det. Tallene gjelder alle dager i uka, både hverdager og helligdager og for alle dager gjennom hele året, det vil si at også ferier er med i gjennomsnittet. For eksempel er både søndager og ferier med i tiden som brukes til inntektsgivende arbeid.

Mest tid til personlige behov

Når vi skal se på endringer i tidsbruken, er det først nødvendig å gi en liten oversikt over hva vi bruker mye og lite tid på. I gjennomsnitt brukte vi i 2000 i underkant av 10 av døgnet 24 timer til personlige behov. Dette er aktiviteter som søvn, kroppshygiene og måltider. I overkant av 6 1/2 time per døgn brukes til fritidsaktiviteter. Dette er aktiviteter som sosialt samvær, idretts- og friluftaktiviteter, fjernsynsseing, lesing, hobbyvirksomhet og så videre.

3 timer og 3 kvarter av døgnet går i gjennomsnitt med til inntektsgivende arbeid. I dette gjennomsnittstallet er det også medregnet de som ikke har egen inntekt, slik som pensjonister og unge. Helligdager, andre fridager og ferier er også med. Både vanlig arbeidstid, overtid, ev. biyrke, matpauser og reisetid til og fra arbeidet er regnet med. Blant de som arbeider per dag er den gjennomsnittlige tiden de bruker til dette om lag 8 timer.

I gjennomsnitt bruker vi i overkant av 3 timer på husholdsarbeid per døgn. Her er det medregnet det vi definerer som husarbeid, slik som matlaging, oppvask, stell av tøy og renhold. I tillegg kommer husholdsarbeid i videre forstand: Vedlikeholdsarbeid, pass og stell av barn og andre i husholdningen som trenger hjelp, samt innkjøp og hjelp til andre husholdninger.

Om lag en halv time av døgnet 24 timer går i gjennomsnitt med til utdanning, medregnet tid på skole og til hjemmeleker. Igjen må vi huske at dette er et gjennomsnittstall for hele befolkningen og for alle dager i uka. Blant de som bruker tid til utdanning en gjennomsnittsdag, er tiden de bruker på dette omtrent 5 1/2 time.

De tallene som er referert ovenfor er som nevnt fra undersøkelsen i 2000, og gjelder aldersgruppen 16-74 år. Når vi knytter disse tallene til våre

tidligere tidsbruksundersøkelser, får vi et bilde av de endringer som har funnet sted de siste 30 årene.

Mer fritid, mindre tid til husholdsarbeid og personlige behov

Det har skjedd betydelige endringer i tidsbruken vår i denne 30-årsperioden. Tiden til fritidsaktiviteter har økt med om lag 1 time og et kvarter. Særlig var det en betydelig økning fra 1971 til 1980, med nesten en time. Deretter har økningen vært på omtrent 10 minutter hvert tiår. Noe av forklaringen på økningen i tid til fritidsaktiviteter kan ligge i at tiden til husholdsarbeid har sunket med nærmere 1 time. Også her var endringen størst mellom 1971 og 1980, da tiden til husholdsarbeid sank med en halv time. Tiden til personlige behov har også sunket noe, med en halv time i gjennomsnitt per døgn de siste 30 årene. Her har det vært en nokså jevn nedgang mellom hvert tiår.

Tiden til inntektsgivende arbeid har derimot ikke endret seg betydelig i denne perioden. Det var en liten nedgang mellom 1971 og 1980, men den kan tilskrives regulering av arbeidstidsbestemmelsene, ved at lørdagsfri ble innført i begynnelsen av 1970-årene. Fra 1980 til 2000 har tendensen snudd og vi har fått en økning i tiden til inntektsarbeid på om lag 20 minutter. Det har heller ikke vært noen entydig endring i tiden som brukes til utdanning i perioden 1971-2000.

De endringene vi har sett på hittil, gjelder befolkningen som helhet. For enkeltgrupper i samfunnet slår disse endringene ut i forskjellig retning.

To timer mindre husholdsarbeid for kvinnene

Kvinnens husholdsarbeid har sunket med nesten 2 timer fra 1971 til 2000. Til gjengjeld har tiden til inntektsgivende arbeid økt med noe over 1 time og tiden til fritidsaktiviteter økt med nesten 1 time og 20 minutter. Disse endringene skyldes for en stor del at kvinner i mye større grad er blitt aktive i yrkeslivet, men det skyldes nok også at husholdsarbeidet har blitt lettere ved økt tilgang av husholdningsapparater og kanskje en endret holdning til hvor rent og ryddig hjemmet bør være.

I motsetning til kvinnene har menn økt tiden til husholdsarbeid de siste 30 årene. Økningen er likevel bare på i underkant av 30 minutter, noe som på ingen måte oppveier nedgangen for kvinnene. Og kvinnene gjør fremdeles mer enn en time mer husholdsarbeid per dag enn mennene gjør.

Flere menn gjør husholdsarbeid

Når samlet tid til husholdsarbeid øker for mennene, skyldes dette først og fremst at det er flere som tar del i denne type arbeid, ikke at de som gjør det bruker mer tid. Mens 79 prosent av mennene tok del i slikt arbeid en gjennomsnittsdag i 1971, har andelen økt jevnt til 92 prosent i 2000. Blant kvinnene har andelen som utfører husholdsarbeid holdt seg temmelig jevnt på 97-98 prosent i hele 30-årsperioden. Endringen i denne gruppen skyldes derfor at de har kortet ned på den tiden de bruker til dette arbeidet.

Over en time mer fritid for begge kjønn

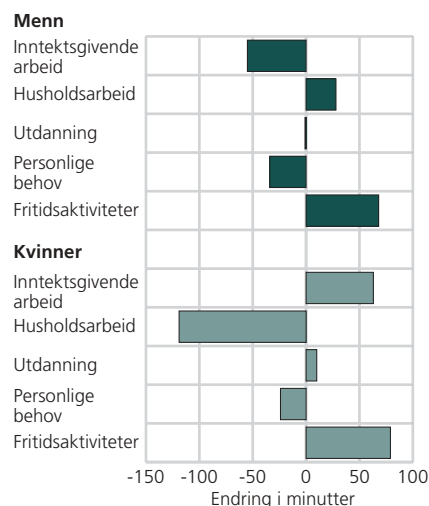
Mens kvinnene har økt tiden til inntektsgivende arbeid, har mennenes tid sunket, men med noe mindre enn kvinnenes tid har økt. Også for mennene har fritiden økt betydelig, men allikevel om lag 10 minutter mindre enn for kvinnenes del.

Tabell 1. Tid brukt til ulike aktiviteter en gjennomsnittsdag blant personer i alderen 16-74 år. 1971-2000. Timer og minutter

	1971	1980	1990	2000
Inntektsgivende arbeid	3.38	3.29	3.37	3.47
Husholdsarbeid	4.09	3.39	3.31	3.18
Utdanning	0.20	0.31	0.31	0.25
Personlige behov	10.28	10.15	10.04	9.58
Fritidsaktiviteter	5.10	6.02	6.11	6.24

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 1. Endring i tiden som brukes til ulike hovedaktiviteter fra 1971 til 2000 i alderen 16-74 år. Minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

For begge kjønn har tiden brukt til personlige behov sunket de siste 30 årene, med noe over en halv time for menn og med noe under en halv time for kvinner. Gjennomsnittskvinnen har økt sin tid til utdanning med 10 minutter per dag, mens det for mennenes del ikke har vært nevneverdig endring. Endringen blant kvinner skyldes i første rekke at det er en større andel som holder på med utdanning i 2000 enn 30 år tidligere.

Tre kvarter mindre samlet arbeidstid for kvinner

Ovenfor har vi sett på inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid hver for seg. Slår vi disse gruppene av aktiviteter sammen og dessuten tar med utdanning i et slags utvidet arbeidsbegrep, får vi et bilde av endringen i den totale arbeidsbyrden. Det viser seg da at samlet arbeidstid for menn har sunket med 28 minutter, mens den for kvinner har sunket med 46 minutter. For menn kom nedgangen i første rekke mellom 1971 og 1980. Kvinnene hadde også en betydelig nedgang i samme periode, men hadde en ytterligere betydelig nedgang mellom 1990 og 2000.

Inntektsarbeid har sunket kraftig blant eldre menn

Inntektsgivende arbeid har hatt forskjellige utviklingsprofiler for kvinner og menn i ulike aldersgrupper. Størst endring har det vært for menn i gruppen 67-74 år. For dem har tiden til inntektsgivende arbeid sunket de siste 30 årene med godt over 2 timer. Nedgangen har foregått i hele perioden, men den var særlig stor mellom 1971 og 1980, da den sank med 1 time og 20 minutter. Endringen skyldes delvis kortere arbeidstid og lørdagsfri, men også i stor grad at det i denne gruppen har blitt stadig flere som er blitt pensjonister tidlig. Også for kvinner i denne aldersgruppen har inntektsarbeidet sunket. Dette er for øvrig eneste aldersgruppen der kvinnene har hatt nedgang i dette arbeidet. Nedgangen har vært langt mindre enn for menn. Dette skyldes at det var atskillig færre kvinner i inntektsarbeid i denne aldersgruppen i 1971.

Kvinner i alderen 35-44 år arbeider stadig mer

For kvinnene er det i aldersgruppen 35-44 år at endringen i tiden til inntektsgivende arbeid har vært størst. Økningen har vært på omtrent 1 time og 50 minutter i 30-årsperioden. Økningen var nærmere en time fra 1971 til 1980, og har deretter vært på om lag en halv time mellom hvert tiår.

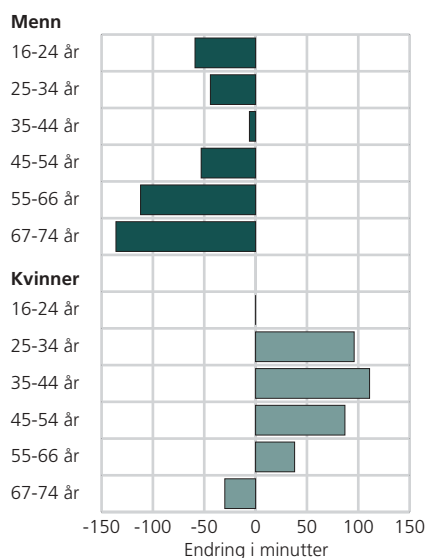
Denne gruppen har tydeligvis rykket inn i arbeidslivet med stormskritt. Også for mennene er denne aldersgruppen spesiell. Her finner vi de menn som i minst grad har redusert tiden til inntektsgivende arbeid, bare 6 minutter siste 30 år. Mellom 1990 og 2000 har de hatt en økning i denne tiden med nærmere en halv time. Både for menn og kvinner er det denne aldersgruppen som bruker mest tid til inntektsgivende arbeid per dag.

Generelt sett har det til dels vært betydelig nedgang i tiden til inntektsgivende arbeid blant menn i alle aldersgrupper og omvendt for kvinner. Kun blant kvinner i alderen 16-24 år har det ikke vært noen forandring i denne tidsbruken de siste 30 årene.

Færre menn i inntektsarbeid - flere kvinner

De endringene vi ser i den generelle tiden brukt til inntektsgivende arbeid, skyldes ikke utelukkende at selve tiden man oppholder seg på arbeid har endret seg. De skyldes nok også i stor grad andelen personer som er på arbeid per dag. Mens det i 1971 f.eks. var 44 prosent blant menn i alderen

Figur 2. Endring i tiden som brukes til inntektsgivende arbeid fra 1971 til 2000, etter kjønn og alder. Minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

67-74 år som til daglig utførte inntektsgivende arbeid, er andelen i 2000 kun 14 prosent. Generelt har andelen menn som utfører inntektsgivende arbeid en gjennomsnittsdag sunket fra 64 prosent til 53 prosent fra 1971 til 2000. Blant kvinner har det vært en økning fra 32 prosent til 40 prosent i den samme perioden. Endringen var for begge kjønn størst mellom 1971 og 1980.

Husholdsarbeidet synker blant kvinner i alle aldre

Blant kvinner har det vært en klar nedgang i husholdsarbeidet i alle aldersgrupper mellom 1971 og 2000. I aldersgruppene 35-44 år og 45-54 år har nedgangen vært på mer enn 2 1/2 time per døgn. Nedgangen har bare vært litt mindre i gruppen 25-34 år. Nedgangen har vært størst for alle gruppene mellom 1971 og 1980, men den har vedvart med betydelig styrke også i de neste tiårene.

De samme tendensene gjør seg gjeldene også for de yngre og eldre kvinnene, men ikke i like stor grad.

Blant mennene har det vært en økning i husholdsarbeidet i alle grupper unntatt blant de aller yngste. Økningen har vært størst i aldersgruppen 67-74 år, med godt over en time. I denne gruppen var økningen størst mellom 1971 og 1980, med 45 minutter. Denne aldersgruppen er den eneste der økningen blant menn er større enn nedgangen blant kvinner de siste 30 årene.

Husarbeidet sunket til det halve

Husarbeidet, dvs. oppvask, matlagning, rengjøring og vasking og vedlikehold av tøy, er den delen av husholdsarbeidet vi bruker mest tid på. Her har tiden blant kvinner sunket til under det halve fra 1971 til 2000. Blant mennene har det bare vært en beskjeden oppgang.

For kvinnes del har nedgangen vært særlig stor i den mest arbeidsdyktige alderen fra 25 til 54 år. I gruppen 35-44 år har nedgangen vært på i underkant av 3 timer per dag, og er i 2000 på i overkant av 2 timer. Blant mennene i alle aldersgrupper har det bare vært en beskjeden økning.

Flere menn i husarbeid, mindre tid blant kvinner

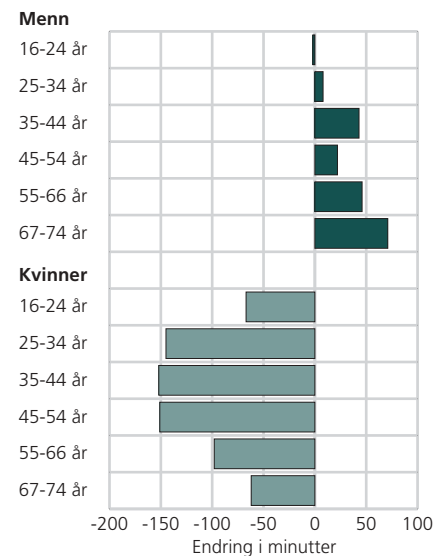
Den generelle utviklingen i tiden menn og kvinner bruker på husarbeid har ulik forklaring. For mennenes del har økningen sin årsak i at det er flere menn som tar del i slikt arbeid i 2000 enn i 1971. Andelen har økt fra 48 til 77 prosent. For kvinnene har andelen derimot ikke endret seg, men har i hele perioden holdt seg rundt 94-95 prosent per dag. For dem er det altså tiden som brukes blant dem som utfører slikt arbeid som har sunket, fra omtrent 4 1/2 time i 1971 til i overkant av 2 timer. De kvinnene som utfører husarbeid har med andre ord mer enn halvert den daglige innsatsen på dette området de siste 30 årene.

Tiden vi bruker til vedlikeholdsarbeid, slik som hagearbeid, oppussing og vedlikehold av hus og reparasjoner, har forandret seg lite de siste 30 årene.

Omsorgsarbeid sunket fra 1990 til 2000

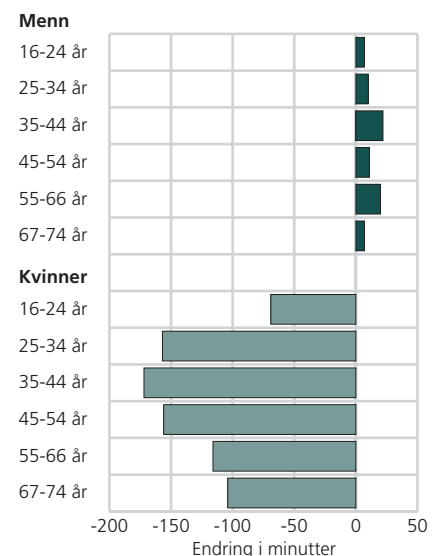
Tiden vi bruker på omsorgsarbeid, dvs. pass og stell av barn og hjelp til barn og voksne, har økt fra 1971 til 1990 både for menn og kvinner. Fra 1990 til 2000 har tiden vi samlet bruker til dette sunket noe igjen. Årsaken

Figur 3. Endring i tiden som brukes til husholdsarbeid fra 1971 til 2000, etter kjønn og alder. Minutter

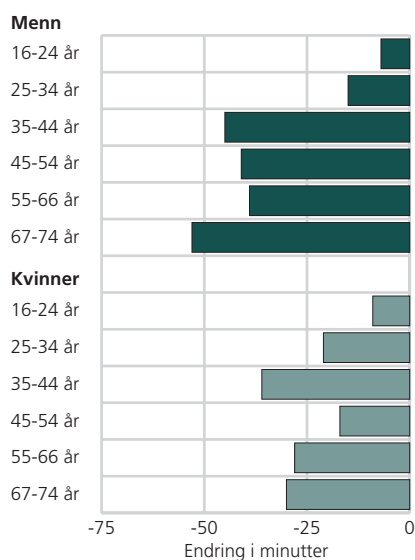
Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 4. Endring i tiden som brukes til husarbeid fra 1971 til 2000, etter kjønn og alder. Minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 5. Endring i tiden som brukes til personlige behov fra 1971 til 2000, etter kjønn og alder. Minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

ligger både i at en mindre andel av befolkningen bruker tid på dette per dag og at de som bruker tid på det, bruker noe mindre tid enn før. En mulig forklaring på dette kan være at både barnehagetilbudet og fritidsordninger etter skoletid er blitt bygd ut i denne perioden.

Flere går i butikken

Samlet bruker vi ikke særlig mer tid på kjøp av varer og tjenester i 2000 enn i 1971. Derimot er det flere som bruker en del av tiden sin per dag til denne typen aktiviteter, en økning fra 38 til 53 prosent. Denne økningen gjelder både menn og kvinner. Den tiden vi er i butikkene i løpet av dagen, har derimot sunket med 10 minutter fra 1980 til 2000. Nedgangen kan skyldes at det nå er flere i husholdningen som tar del i de innkjøpene som trengs.

Kvinner 25-44 år bruker mer tid til utdanning

Samlet sett har det vært små endringer i tiden vi bruker til utdanning mellom 1971 og 2000. Dette skyldes at det bare er en liten del av befolkningen som tar del i denne typen aktiviteter per dag.

Det var en økning mellom 1971 og 1980, men deretter har det ikke vært noen økning verken blant menn eller kvinner. Når vi ser på enkeltgrupper, finner vi likevel en liten, men jevn økning i tiden som brukes til utdanning blant kvinner i alderen 25-44 år. Økningen gjelder både andelen som bruker tid til dette per dag, og den tiden disse bruker til utdanning.

Noe nedgang i personlige behov i alle aldre

Både blant menn og kvinner i alle aldersgrupper har tiden som brukes til personlige behov sunket noe de siste 30 årene, minst blant de yngste. Denne utviklingen har skjedd gradvis i hele perioden.

Vi sover ikke mindre

Når den totale tiden til personlige behov har sunket de siste 30 årene, skyldes ikke dette at vi sover mindre. Den gjennomsnittlige nordmannen sov i underkant av 8 timer per døgn i 2000, omtrent det samme som i 1970. Både for menn og kvinner i alle aldersgrupper har nattesøvnen holdt seg nok så konstant. Det er menn i alderen 35-44 år som sover minst, mens unge og eldre kvinner sover mest.

Mindre tid til måltider...

I motsetning til et konstant søvnbehov, bruker vi mindre tid til måltider. I hele perioden har det til sammen vært en nedgang på 18 minutter, slik at vi i 2000 brukte i overkant av en time per dag på måltider. Nedgangen er målbar i hele perioden, men mest mellom 1990 og 2000. Nedgangen gjelder like mye menn som kvinner. Den er minst for unge av begge kjønn og for eldre kvinner.

....og til personlig pleie

Annen personlig pleie, som av- og påkledning, kroppsvask og toalettbesøk, har i samme periode sunket med 19 minutter, og var i 2000 på knapt en time. Til forskjell fra nedgangen i måltider, har nedgangen i tid til personlig pleie i første rekke skjedd mellom 1971 og 1980. Nedgangen har vært noe større blant menn enn kvinner. Også her har tidsbruken forandret seg lite blant de unge.

Økende fritid i alle aldersgrupper

Den delen av døgnet som brukes til fritidsaktiviteter har økt for begge kjønn i alle aldersgrupper, men ikke like mye. Blant menn i aldersgruppen 35-44 år har det fra 1971 til 2000 vært en økning på bare 14 minutter, mens det blant kvinner i aldersgruppen 67-74 år har vært en økning på 2 timer og 23 minutter. Mens det for hele befolkningen var en økning i tiden til fritidsaktiviteter mellom 1990 og 2000 på 13 minutter, var det en nedgang på 17 minutter for menn i alderen 35-44 år.

Blant yngre kvinner var det en liten nedgang i tiden til fritidsaktiviteter fra 1980 til 1990 og blant yngre menn fra 1990 til 2000. Ellers har det vært en nokså jevn økning for alle grupper i 30-årsperioden. Økningen har likevel vært størst fra 1971 til 1980. Unge og eldre av begge kjønn har mer fritid enn andre. Menn i aldersgruppen 67-74 år har mest fritid, med om lag 8 1/2 time. Minst har kvinner i alderen 35-44 år, med om lag 5 1/2 time.

Fjernsynsseingen øker

Den kraftige økningen i fritiden på 1970- og 1980-tallet og som har fortsatt på 1990-tallet, har ført til en betydelig økning i fjernsynsseing, både i 30-årsperioden som helhet og i de siste 10 årene. Økningen har vært betydelig for både menn og kvinner i alle aldersgrupper, men mest for eldre menn og minst for kvinner i alderen 25-44 år. For de aller fleste gruppene har det vært en gradvis økning i fjernsynsseingen i hele 30-årsperioden, men minst fra 1980 til 1990. Mens befolkningen samlet brukte omtrent 1 time foran skjermen i 1971 var tiden økt til i overkant av 1 time og 3 kvarter i 2000.

Når den samlede tiden til fjernsynsseing har økt, skyldes det både økning i andelen som ser på fjernsyn per dag og at de som ser på fjernsyn bruker mer tid på det. Mens 60 prosent så på fjernsyn en gjennomsnittsdag i 1971, var andelen økt til 82 prosent i 2000.

Færre leser

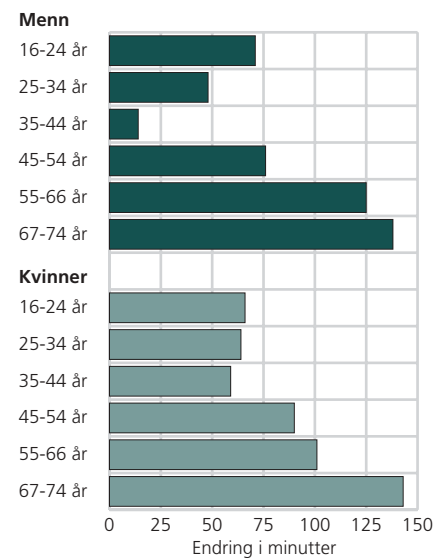
Mens fjernsynsseingen har økt, har lesing blant befolkningen samlet sunket med 7 minutter mellom 1971 og 2000. Siden det var en liten økning i lesingen mellom 1971 og 1980, har lesing sunket med 10 minutter fra 1980 til 2000, og er nå på 35 minutter per dag. Dette skyldes ikke at de som leser bruker mindre tid på det, men at en mindre andel av befolkningen bruker tid til lesing per dag. Mens 70 prosent brukte tid på trykte medier per dag i 1980, var andelen 60 prosent i 2000.

De unge leser mindre

Det er spesielt blant menn i alderen 16-24 år det har vært sterkest nedgang i lesingen i 30-årsperioden.

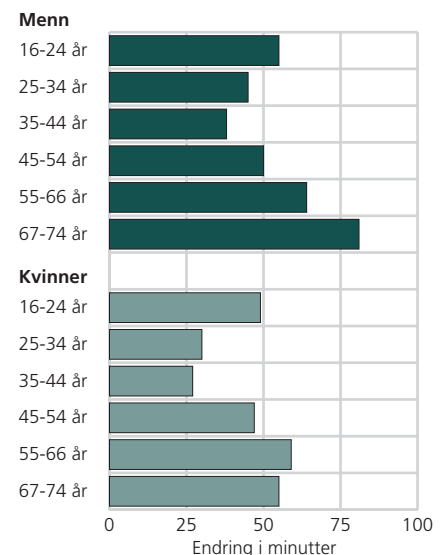
Andelen lesere per dag har sunket fra 63 prosent i 1971 til 28 prosent i 2000. Denne nedgangen har vært gradvis, men størst mellom 1990 og 2000. Andelen lesende kvinner i samme aldersgruppe har også sunket, men ikke så dramatisk. Blant menn og kvinner i alderen 67-74 år har lesingen derimot snarere økt enn sunket. Blant kvinner i denne gruppen har andelen lesere per dag økt fra 71 prosent i 1971 til 86 prosent i 2000.

Figur 6. Endring i tiden som brukes til fritidsaktiviteter fra 1971 til 2000, etter kjønn og alder. Minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 7. Endring i tiden som brukes til fjernsynsseing fra 1971 til 2000, etter kjønn og alder. Minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Litteratur

Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnetts tider. Tidsbruk 1971-2000*. Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.

Mindre tid til sosialt samvær siste tiår

For både menn og kvinner og i alle aldersgrupper var det en økende andel som mellom 1971 og 1980 brukte tid til sosialt samvær i fritiden, for eksempel ha besøk eller besøke andre, gå i selskap, slå av en prat osv. Tiden som brukes til sosialt samvær har derimot sunket noe fra 1990 til 2000. Totalt sett har menns tid til samvær i denne perioden gått ned med 19 minutter og blant kvinner er nedgangen på 12 minutter. Fremdeles er det likevel kvinner som er de mest sosiale. Blant dem var det 92 prosent som brukte tid til sosialt samvær per dag i 2000, mens det blant menn var 78 prosent.

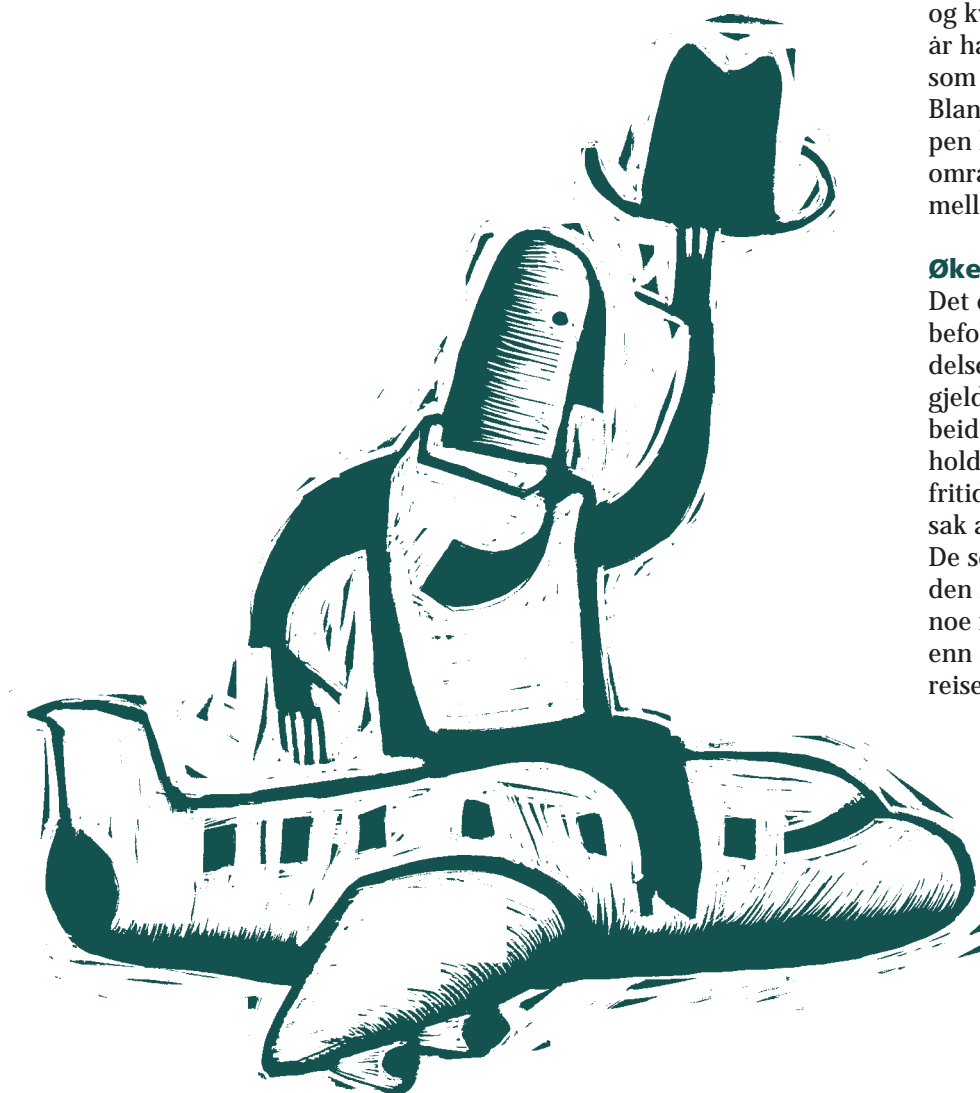
Eldre mer aktive i idrett og friluftsliv

Det har vært liten endring i tiden som brukes til idrett og friluftsliv mellom 1971 og 2000. Menn var noe mer aktive enn kvinner i 1971, men deretter har det vært liten forskjell mellom kjønnene når det gjelder slike aktiviteter

sett under ett. Både blant menn og kvinner i aldersgruppen 67-74 år har det vært en økende andel som tar del i idrett og friluftsliv. Blant kvinner i denne aldersgruppen har andelen aktive på dette området økt fra 19 til 40 prosent mellom 1971 og 2000.

Økende reising

Det er en stadig større andel av befolkningen som reiser i forbindelse med ulike aktiviteter. Dette gjelder både reise til og fra arbeid, reising i tilknytning til husholdsarbeid og i forbindelse med fritidsaktiviteter. Det er i hovedsak andelen reisende som har økt. De som reiser har ikke økt reisetiden i særlig grad. Menn bruker noe mer tid på reising per dag enn kvinner, og yngre er mer på reisefot enn andre.

Tidsbruksundersøkelser som samfunnsvitenskapelig datakilde

I mai 2002 publiserte Statistisk sentralbyrå sin fjerde tidsbruksundersøkelse. Både forskere, journalister og offentlig forvaltning har ventet lenge på denne undersøkelsen. Opplysningene er viktige for samfunnsplanleggere, de gir verdifull kunnskap om mange viktige samfunnsendringer, og de kan brukes til å vurdere virkninger av offentlige tiltak. Men hva er egentlig tidsbruksundersøkelser, og hva kan disse undersøkelsene brukes til?

Hva er tidsbruksundersøkelser?

Tidsbruksundersøkelsene viser hvordan befolkningen fordeler sin tid på ulike aktivitetsområder og hvordan aktivitetene organiseres i tid og rom. Opplysningene samles inn ved hjelp av dagbøker og spørreskjema. Et representativt utvalg av befolkningen fører dagbøker og noterer hva de gjør og hvem de er sammen med. De blir i tillegg intervjuet.

Tidsbruksundersøkelsen utfyller f.eks. levekårsundersøkelsen ved at den viser hvordan folk faktisk lever innenfor de muligheter og begrensninger levekårene gir. Både levekårs- og tidsbruksundersøkelser kartlegger først og fremst faktiske forhold. De forteller i mindre grad om hvordan folk opplever hverdagen, hvilke ønsker og motiver de har eller hva ulike aktiviteter betyr for den enkelte. Undersøkelser av handlingsrammer, faktisk handlingsmønster og handlingenes betydning for den enkelte er tre forskjellige, men gjensidig utfyllende måter å beskrive samfunnet på (Statistisk sentralbyrå 1992).

Statistisk sentralbyrå har gjennomført undersøkelser om tidsbruk i 1971/72, 1980/81, 1990/91 og 2000/01. Dermed har vi nå tidsbruksdata for en periode på 30 år. Undersøkelsen om tidsbruk er den eneste kilden som gir en samlet oversikt over befolkningens tidsmønster. Med undersøkelser fra flere tidspunkt kan vi studere viktige samfunnsendringer på en rekke områder. En rekke andre land gjennomfører tidsbruksundersøkelser etter samme mønster som den norske. Dermed er det mulig å studere visse forskjeller og likheter i tidsbruk på tvers av landegrensene (Gershuny 2000, Kitterød 1992).

Hvilke spørsmål kan tidsbruksundersøkelsene besvare?

Tidsbruksundersøkelsene er vår viktigste kilde til kunnskap om det ubetalte arbeidet som utføres i samfunnet. Dagbøkene forteller hvem som utfører hvilke typer husholdsarbeid og danner grunnlaget for beregninger av mengden og verdien av husholdsarbeidet. Inntektsgivende arbeid dekkes også i annen statistikk, f.eks. i SSBs arbeidskraftundersøkelser. Men bare brede studier av folks aktivitetsmønster gjør det mulig å se betalt arbeid i sammenheng med tidsbruken for øvrig. Tidsbruksundersøkelsen inneholder detaljerte opplysninger om hva vi bruker fritiden til. Dagbokmetoden gjør at vi kan studere både hva dagen inneholder og hvordan den er organisert. Fordi vi også registrerer hvem man er sammen med og hvor man oppholder seg, kan aktivitetsmønstret knyttes til samværsmønsteret og til ulike

Elisabeth Rønning

Elisabeth Rønning er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.ronning@ssb.no).

oppholdssteder eller reisemåter (Haraldsen og Kitterød, 1992). Dagbokmetoden gir oss også mulighet til å studere aktiviteter i ulike perioder på døgnet, ulike dager i uka og måneder i året.

Tidsbruksundersøkelser har interesse både for praktiske og teoretiske formål, og benyttes av så vel offentlige organer som kommersielle foretak. Her vil vi gi noen eksempler på ulike anvendelsesområder.

- Omsorgsarbeid
- Kjønnsmessig arbeidsdeling
- Likestilling
- Uformell økonomi
- Fritidsforskning
- Byplanlegging
- Forbrukeratferd
- Velferd
- Livsstiler i ulike sosiale lag og aldersgrupper
- Virkninger av teknologisk utvikling

Disse temaene kan formuleres til spørsmål som tidsbruksundersøkelsene kan kaste lys over:

- Hvor utbredt er det ulønnede omsorgsarbeidet? Og hvem utfører det?
- Reformert rettet mot småbarns foreldre: hvor mye tid bruker småbarnsforeldre til omsorg for egne barn, hvor stor valgfrihet og fleksibilitet har småbarnsforeldre i hverdagen?
- Hvordan er utviklingen i fordelingen av ulønnet og lønnet arbeid? Hvilke konsekvenser har det for innsatsen i hjemmet at stadig flere kvinner går ut i yrkeslivet? Hvordan ser hverdagen i småbarnsfamilier ut når begge ektefeller har full jobb?
- Hvor langt har likestillingen kommet? Hvordan er arbeidsdelingen i hjemmet?
- Hvor mye tid brukes til husarbeid, vedlikeholdsarbeid og annet ulønnet arbeid? Og hvem utfører dette arbeidet?
- Har fritidsøkningen fra 1970-tallet fortsatt? Har eksplosjonen i medietilbudet gjort oss til TV-slaver, eller skrur vi av fjernsynet til fordel for andre gjøremål?

- Hvor handler vi, hvem bruker hvilke rekreasjonsområder og til hvilke tider, når, hvor og hvordan forflytter folk seg i hverdagen?
- Hvor mye tid bruker vi på å være "forbruker"?
- Har ulike deler av befolkningen ulik livsstil? Er vi blitt mer hjemmekjære, eller har vi fått en mer utadvendt livsstil med tiden? Har eldre en mer aktiv livsstil nå enn eldre for 20-30 år siden?
- Har muligheter for tidligere pensjonering hatt betydning for eldres tidsbruk?
- Hvilken betydning har den teknologiske utviklingen hatt for tidsbruken vår?

Forhold kartlagt i dagboka	1971/ 72	1980/ 81	1990/ 91	2000/ 01
Hovedaktivitet	Ja	Ja	Ja	Ja
Biaktivitet	Ja	Nei	Ja	Ja
Samvær	Nei	Ja	Ja	Ja
Tidsbinding pga. tilsynsoppgaver	Nei	Ja	Nei	Nei
Oppholdssted/transport	Ja	Ja	Ja	Ja
Tid i nærmiljøet	Nei	Ja	Ja	Nei

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelser fra 1971 til 2001

Som nevnt innledningsvis, er tidsbruksundersøkelsen en dagboksundersøkelse. Alle som deltar får utlevert en dagbok der de skal føre inn hva de gjør i løpet av to døgn. Ved hjelp av denne dagboka kartlegger vi hva personene gjør i løpet av døgnet, både hva som kan karakteriseres som hovedaktivitet og biaktivitet. Vi kartlegger også hvor personene er når de gjør de ulike aktivitetene og hvem de er sammen med. Fra 1971 til 2001 har det vært noen endringer i hva dagboka inneholder.

Som vi ser av tabell 1, kartla man i 1971-72 ikke tid til samvær og tid tilbrakt i nærmiljø. Samvær ble registrert fra 1980-81. Tid i nærmiljøet ble kartlagt i 1980-81 og 1990-91, men ikke i 2000-01. Man kartla ikke biaktivitet i 1980-81, mens tidsbinding på grunn av tilsynsoppgaver kun ble kartlagt i 1980-81 (Rønning 2002).

I tillegg til disse forskjellene som gjelder hva som blir kartlagt i dagboka, vil vi peke på to andre forskjeller mellom tidsbruksundersøkelsen i 2000-01 og tidligere års undersøkelser. En forskjell av mer teknisk art er tidsintervallene i dagboka som respondenten fører i. Tidligere år har man brukt 15 minutters intervaller, det vil si at respondentene førte dagbok der tidsintervallene i dagboka var på 15 minutter. I 2000-01-undersøkelsen ble det brukt 10 minutters intervaller, da dette anbefales av Eurostat (EUs statistiske organisasjon). En annen nyvinning ved undersøkelsen i 2000-01 er at barn i alderen 9-15 år for første gang er med i undersøkelsen (Rønning 2002).

Opplegg og gjennomføring av tidsbruksundersøkelsen 2000/01

Utvalg

Undersøkelsen bygger på et hovedutvalg av personer i alderen 9-79 år. Utvalget av personer er trukket i to trinn med utgangspunkt i SSBs standard utvalgsplan (Rønning 2002). Brutto-hovedutvalget omfattet 6 470 personer 9-79 år. I tillegg til hovedutvalget, ble det trukket fire tilleggsutvalg som alle hadde ulike formål og var tilpasset for å gi spesiell informasjon om tidsbruk til visse grupper. Tilleggsutvalg 1 besto av 279 mødre med barn i alderen 1-2 år på intervjutidspunktet. Formålet med dette tilleggsutvalget er å se spesielt på tidsbruken til familier med barn i kontantstøttealder. Tilleggsutvalg 2 besto av 411 personer i alderen 60-65 år. Formålet med dette tilleggsutvalget er å se spesielt på tidsbruken til personer som kommer inn under ordningen med AFP. Tilleggsutvalg 3 besto av 498 registrerte utføretrygdede med hjemmeboende barn under 18 år per 15.2.2000, nærmere

Tabell 2. Frafall på tidsbruksundersøkelsene over tid				
	1970/ 71	1980/ 81	1990/ 91	2000/ 01
Svarprosent (antall dag- bøker)	58	65	64	50
Nettoutvalg (hovedutvalg)	3 040	3 307	3 097	3 211
Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.				

beskrevet i Otnes' artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet. Formålet med dette tilleggsutvalget er å se spesielt på tidsbruken til uføretrygdede med hjemmeboende barn. Tilleggsgutvalg 4 besto av 500 ektefeller eller samboere til personer trukket ut til hovedutvalget, med felles barn under 13 år. Formålet med dette tilleggsgutvalget var å kunne analysere tidsbruken til begge familiemedlemmer i sammenheng. Disse 500 skulle ikke intervjues, men bare føre dagbok.

I forbindelse med utvalgstrekkningen ble det også fastlagt hvilke dager den enkelte skulle føre dagbok for. Hver person førte dagbok to dager etter hverandre. Undersøkellesperioden dekket året fra og med 20. februar 2000 til 19. februar 2001. Alle dager var likt representert i utvalgsplanen.

Datainnsamling og svarinnngang

De uttrukne personene noterer hva de gjør, hvor de er og hvem de er sammen med i løpet av to fastsatte dager. I Statistisk sentralbyrå får hver aktivitet en kode ut fra en liste med 176 koder. I tillegg gjennomføres et intervju hvor man samler inn bakgrunnsinformasjon om deltakerne, samt forhold som kan ha betydning for tidsbruken deres. De blir bl.a. spurt om hvilke fritidstilbud de har i nærheten, hjelpemidler i husholdningen og bruk av barnetilsyn.

Tidsbruksundersøkelsen gikk over ett år, og 3 772 personer førte i løpet av feltperioden dagbok, når vi tar med tilleggsgutvalgene. Det vil si nær 50 prosent av de uttrukne personene.

Feilkilder og usikkerhet ved resultatene

I tidsbruksundersøkelsen 1970/71 oppnådde man en svarprosent på 58. I 1980/81 og 1990/91 var svarprosenten bedre, på henholdsvis 65 og 64. I 2000/01 oppnådde vi 50 prosent svar.

Frafallet i utvalgsundersøkelser generelt har økt vesentlig de siste 25 årene og det har ligget på et høyt nivå i mange år (Statistiska centralbyrån 1997). Besøksundersøkelser har ofte høyere frafallsprosent enn telefonintervjuundersøkelser. Undersøkelser som krever mye av de uttrukne personene har ofte høyere frafallsprosent enn undersøkelser som tar kort tid og krever mindre. Tidsbruksundersøkelsen er en besøksundersøkelse. Den krever også ganske mye av den uttrukne personen, som skal føre i en dagbok hva de gjør og hvem de er sammen med hvert tiende minutt i løpet av to døgn. Et tredje forhold som kan gjøre denne undersøkelsen mer sårbar enn andre undersøkelser, er at dagbok skal føres på to forhåndsbestemte dager. Det kan være vanskelig å få tak i personene til riktig tid.

Det har vært en kraftig økning i frafallet på tidsbruksundersøkelsen fra 1990/91 til 2000/01. Andre undersøkelser vi kan sammenlikne oss med, som forbruksundersøkelsen, sliter per i dag også med frafall opp mot 50 prosent. Nekting er helt klart den viktigste årsaken til frafall i hovedutvalget. Nest viktigste frafallsårsak er at intervjupersonen ikke er truffet (Rønning 2002).

Frafall kan føre til utvalgsskjevhet. Hva menes med utvalgsskjevhet? Hvis frafallsprosenten er forskjellig i ulike grupper, kan dette føre til at fordelingene med hensyn til alder, kjønn eller andre kjennemerker blir annerledes blant de som har ført dagbok (nettutvalget) enn blant alle som ble trukket ut til å delta (bruttoutvalget).

Tabell 3 belyser eventuelle skjevheter på grunn av frafall for kjennemerke- ne kjønn og alder og landsdel for hovedutvalget. Her sammenligner vi prosentfordelingen blant alle som ble trukket ut til å delta (bruttoutvalget) og de som har ført dagbok (nettutvalget). Er det stort avvik mellom de to fordelingene, sier vi at det foreligger utvalgsskjevhet for dette kjennemerket. For kjønn finner vi ikke slike avvik. For aldersgruppen 9-15 år er det en overrepresentasjon på 2 prosentpoeng og for aldersgruppen 67 år og over er det en underrepresentasjon på 3 prosentpoeng blant de som har ført dagbok. De yngste har altså deltatt i større grad, og de eldste har deltatt i mindre grad. Det er også relativt store avvik når vi ser på utdanningsnivå. For de med utdanning på ungdomsskolenivå eller lavere er det en underrepresentasjon og blant de med høyere utdanning en overrepresentasjon blant de som har ført dagbok. Det er også en underrepresentasjon blant de som har ført dagbok for Oslo og Akershus på 3 prosentpoeng. Disse skjevhetene er vanlige i utvalgsundersøkelser.

Blant annet på grunn av utvalgsskjevhetene har vi valgt å vekte nettoutvalget. Det er benyttet en vekt som justerer for alder og kjønn. Det betyr at aldersfordeling for hvert kjønn til de vektete observasjonene er lik aldersfordelingen for hvert kjønn i populasjonen. En annen skjevhet i nettoutvalget var hvilke dager vi fikk observasjoner for. Utvalget til tidsbruksundersøkelsen ble trukket slik at alle dager var likt representert. I nettoutvalget var noen dager representert i større grad enn andre. Observasjonene fra dagbøkene ble derfor justert slik at hver dag i året fikk lik vekt. Et tredje forhold som gjorde det nødvendig å vekte nettoutvalget, var at det ble trukket et tilleggsutvalg mot slutten av undersøkelsen. Dette førte til at de ulike månedene ikke var likt representert.

Til tross for et relativt høyt frafall på undersøkelsen, viser analyser av data- materialet at representativiteten blant de som har ført dagbok - altså de vi har data fra - er god, og gir et godt bilde av tidsbruken i befolkningen som helhet.

	Brutto- utvalg	Fra- fall	Netto- utvalg
I alt	100,0	100,0	100,0
Kjønn			
Menn	50	50	51
Kvinner	50	50	49
Aldersgruppe			
9-15 år	11	8	13
16-24 år	13	13	12
25-44 år	37	36	38
45-66 år	28	28	28
67 år og over	12	15	9
Høyeste utdanning			
Ungdomsskolenivå .	18	23	13
Videregående			
skole-nivå	49	50	48
Universitet/ høgskolenivå	21	17	26
Ingen eller uoppgitt utdanning	12	10	13
Landsdel			
Oslo og			
Akershus	23	26	19
Østlandet ellers	19	20	19
Hedmark og Oppland	8	8	9
Agder og Rogaland	14	13	15
Vestlandet	17	16	18
Trøndelag	9	8	10
Nord-Norge	10	10	10
Antall personer	6 470	3 259	3 211
Kilde: Tidsbruksundersøkelsen.			

Litteratur

Statistisk sentralbyrå (1992): Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90, NOS C10

Gershuny, Jonathan (2000): Changing times. Work and Leisure in Postindustrial Society. Oxford University Press.

Kitterød, Ragni Hege (1992): Tidsnyttingsstudier som samfunnsvitenskapelig datakilde. Dugnad 3-4-1990. Volum 16.

Rønning, Elisabeth (2002): Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet. Notater 2002/26.

Haraldsen og Kitterød (1992): Døgnet rundt, Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90, Tidsnyttingsundersøkelsene, SØS nr. 76, Statistisk sentralbyrå.

Statistiska centralbyrån (1997): Minska bortfallet.

Otnes, Berit (2002): Tidsbruk blant uførepensjonister med barn, Samfunnsspeilet nr. 4, 2002.

Store endringer i småbarnsforeldres dagligliv

Småbarnsforeldre bruker mer tid til yrkes- og familiearbeid og mindre tid til fritidsaktiviteter enn folk i andre familiefaser. De siste tiårene har mødre redusert husholdsarbeidet betydelig og økt tiden til yrkesarbeid, mens fedre har foretatt forskyvninger i motsatt retning. Endringene var særlig store på 1970-tallet, men var betydelige også på 1980- og 1990-tallet. Det er dermed blitt større likedeling mellom mødre og fedre av arbeidet ute og hjemme, men kjønnsforskjellene er fremdeles markerte. Mødre og fedre med helt små barn bruker mindre tid i yrkeslivet enn dem med noe større barn, og denne forskjellen ser ut til å ha økt noe på 1990-tallet.

Ragni Hege Kitterød

Småbarnsfamiliers dagligliv er betydelig forandret de siste tiårene. Både mors- og farsrollen er utvidet og endret. Kvinner har økt sin yrkesdeltakelse betraktelig, og menn forventes å delta mer hjemme enn før. Foreldres tilpasninger i yrkes- og familieliv er resultat av diskusjoner og overveielser innenfor det enkelte par, men må også sees i lys av de rammebetingelser man handler innenfor. Både familiepolitiske bestemmelser og forhold i yrkeslivet legger føringer på hvilke løsninger som velges. De siste tiårene, og særlig på 1990-tallet, er det gjennomført flere reformer som kan tenkes å påvirke foreldres tidsbruk ute og hjemme. Mens det på 1970- og 1980-tallet var et viktig anliggende å legge til rette for yrkesarbeid blant mødre, var det på 1990-tallet sterkt fokus på å få fedre til å engasjere seg mer hjemme.

Artikkelen er en omarbeidet versjon av en artikkel publisert i magasinet på SSBs internettsider 21. mai 2002.

På 1980- og 1990-tallet ble den lønnede fødselspermisjonen betydelig utvidet. Det var også en kraftig vekst i tallet på barnehageplasser. På 1990-tallet fikk vi dessuten tidskonto, fedrekvote og kontantstøtte. Ordningen med tidskonto åpner for et mer fleksibelt uttak av fødselspermisjonen og gir mulighet for mer smidige tilpasninger mellom familie- og yrkesliv mens barna er små. Med en egen fedrekvote i fødselspermisjonen har man ønsket å øke menns deltakelse hjemme. Selv om kvoten bare omfatter fire uker, har intensjonen vært at den skulle virke som en slags "katalysator" slik at fedre deltar mer også når barna blir større. Målet med kontantstøttereformen har blant annet vært å gi foreldre mer tid til omsorg for egne barn og større valgfrihet med hensyn til tilsynsform (St.prp. nr. 53 1997-98). Ordningen innebærer at foreldre med barn i alderen 1-2 år som ikke bruker statlig subsidiert barnetilsyn, får utbetalt et månedlig beløp som i utgangspunktet tilsvarte statstilskuddet til en barnehageplass. Reformene har altså hatt ulike og til dels sammensatte innretninger og siktemål, og noen av dem kan antas å påvirke foreldres tilpasninger i ulike retninger. Eksempelvis vil fedrekvoten kunne bidra til at fedre bruker mer tid hjemme, mens kontantstøtten mer sannsynlig trekker i retning av en tradisjonell kjønnsarbeidsdeling. Både økt fleksibilitet og valgfrihet, større likedeling av yrkes- og familiearbeidet mellom mødre og fedre, og mer tid til barna, har altså vært sentrale målsettinger i familiepolitikken på 1990-tallet. Flere av reformene har særlig vært rettet mot foreldrene til de minste barna.

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (rhk@ssb.no).

Denne artikkelen viser noen hovedtrekk ved endringene i småbarnsforeldres tidsmønster basert på Statistisk sentralbyrås (SSBs) tidsbruksundersøkelser 1971-2000.¹ Undersøkelsene er gjennomført med omtrent ti års

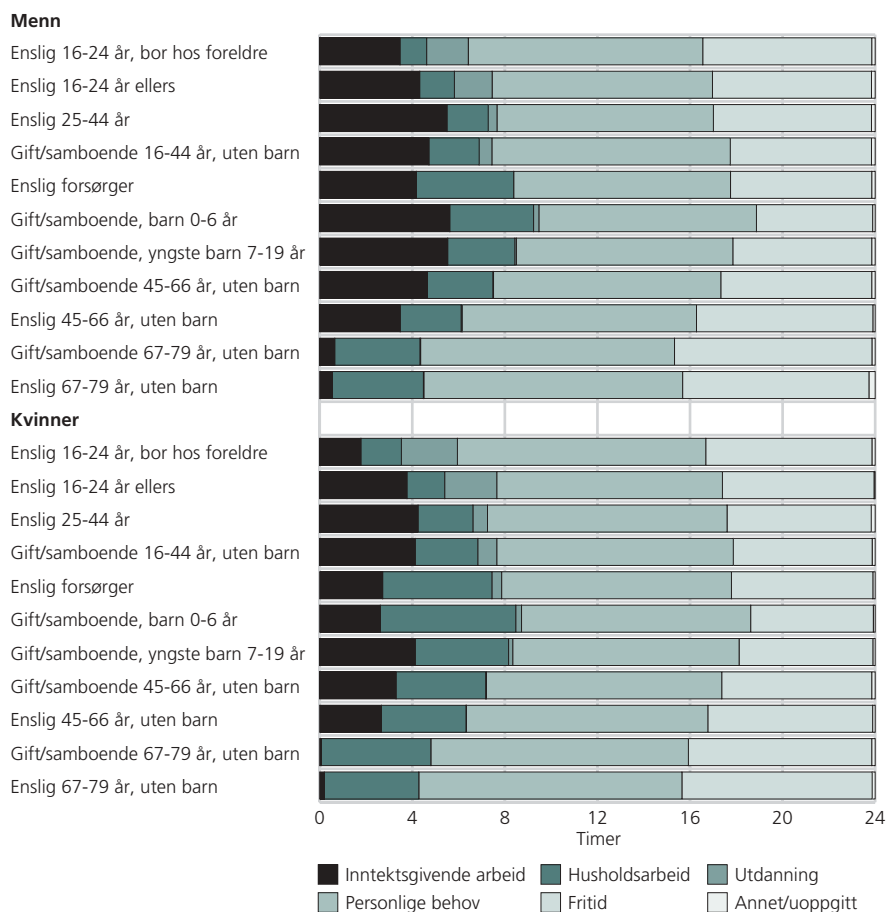
mellomrom og kan selvsagt ikke si noe om effekten av enkeltreformer. De utviklingstrekkene som beskrives kan sees som summerte virkninger av mange ulike forhold, både i arbeidsmarkedet, politikken, den offentlige debatten ellers, og av foreldres preferanser og valg. Tidsbruksundersøkelser gir et samlet bilde av folks aktiviteter og regnes som den beste datakilden for å belyse tid til hus- og omsorgsarbeid (Gershuny 2000). Opplysningene hentes inn ved et utvalg av befolkningen fører dagbok over sine gjøremål og sitt samværmønster i to døgn. Datainnsamlingen går over et helt år. Opplegget av undersøkelsene er nærmere beskrevet i tekstrammen. Etter som det er forholdsvis få enslige mødre og fedre i utvalgene til disse undersøkelsene, viser vi her tall kun for gifte/samboende foreldre. Som småbarnsforeldre regnes dem som har barn 0-6 år i husholdningen.

Mest arbeid og minst fritid blant småbarnsforeldre

Figur 1 gir en oversikt over tidsmønsteret blant menn og kvinner i ulike familiefaser.² Det er skilt mellom fem hovedtyper av aktiviteter, nemlig inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid, utdanning, personlige gjøremål og fritidsaktiviteter. Tallene er gjennomsnitt for hele året og for alle personer i de enkelte kategorier. De omfatter både dem som har utført en aktivitet i løpet av en dag, og dem som ikke har utført aktiviteten. Ved å multiplisere gjennomsnittet per dag med sju får vi gjennomsnittet per uke. Husholdsarbeid omfatter både vanlig husarbeid, aktivt omsorgsarbeid, vedlikeholdsoppgaver, innkjøp og annet familiearbeid.

Både blant menn og kvinner er det slik at småbarnsforeldre bruker mer tid til familie- og yrkesarbeid og mindre tid til fritidsaktiviteter enn folk i de fleste andre faser. Summen av tid til yrkesarbeid, husholdsarbeid og utdanning kalles ofte samlet forpliktet tid eller samlet arbeidstid. Både småbarnsfedre og småbarnsmødre har altså lengre samlet arbeidstid enn andre menn og kvinner. Småbarnsmødre skjærer betydelig ned på tiden til yrkesarbeid, men bruker langt mer tid enn kvinner i andre faser til husholdsarbeid. Der er rimeligvis først og fremst omsorgsarbeidet for barn som tar mye tid i denne fasen. Småbarnsfedre bruker ikke mindre tid til yrkesarbeid enn menn i andre faser, men bruker derimot mer tid til husholdsarbeid. Foreldre har selvsagt tilsyn med og omsorg for barna også i deler av fritiden og under en del personlige gjøremål. Dersom vi tar hensyn til dette, er forskjellen i forhold til folk i andre faser i omfanget av den forpliktete tiden enda større enn det som vises i figur 1.

Figur 1. Tid brukt til hovedgrupper av aktiviteter blant menn og kvinner i ulike familiefaser. 2000. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Datagrunnlag

Tidsbruksundersøkelser gjennomføres ved at et representativt utvalg av befolkningen fører dagbok over sine gjøremål og sitt samværmønster i to døgn. Dagene er spredt over 12 måneder slik at vi får et gjennomsnittsbilde for hele året. Data-innsamlingen til den nyeste undersøkelsen løp fra 20. februar 2000 til 19. februar 2001. Tidsdagboka var delt i timinutters intervaller, og for hvert av disse noterte deltakerne sine viktigste gjøremål. I ettertid ble aktivitetene kodet etter en liste med om lag 170 kategorier. Det er altså ikke deltakerne selv, men de ansvarlige for undersøkelsen, som avgjør hva som skal regnes som husholdsarbeid, fritid, personlige gjøremål osv. Når dette gjøres på samme måte fra gang til gang, og for alle deltakere, kan vi studere endringer over tid og forskjeller mellom grupper. Reglene for kodearbeidet i den norske undersøkelsen følger de retningslinjer som er anbefalt av Eurostat (EUs statistiske kontor).

Statistisk sentralbyrå har foretatt fire store tidsbruksundersøkelser, i 1971-72, 1980-81, 1990-91 og 2000-01. Hovedpublikasjonen fra den nyeste undersøkelsen, (Vaage 2002), gir omfattende dokumentasjon av sentrale utviklingstrekk og av tidsbruk blant ulike grupper i 2000. Foreliggende artikkel fokuserer spesielt på småbarnsforeldre.

Det er vanlig å skille mellom fem hovedtyper av aktiviteter i tidsbruksundersøkelser:

- *Inntektsgivende arbeid*, som omfatter tid til yrkesarbeid og arbeidsreiser.
- *Husholdsarbeid*, som omfatter husarbeid, omsorgsarbeid, vedlikeholdsarbeid, innkjøp og reiser i forbindelse med slike gjøremål.
- *Utdanningsaktiviteter*, som omfatter undervisning og lekselesing/studier.
- *Personlige behov*, som omfatter søvn, måltider og personlig pleie.
- *Fritid*, som omfatter tid til idrett og friluftsliv, underholdning og uteliv, lesing, TV-seing og annen mediebruk, sosialt samvær og reiser i forbindelse med slike aktiviteter.
- I tillegg kommer en restkategori for andre og uoppgitte gjøremål.

Det kan av og til være vanskelig å skille klart mellom husholdsarbeid og fritid. Eksempelvis vil noen regne kakebaking som en fritidsaktivitet, mens andre ser det som husarbeid. I tidsbruksundersøkelsen legges det såkalte *trejdepersonkriteriet* til grunn for å skille mellom arbeid og andre gjøremål. Aktiviteter som i prinsippet kan utføres av andre, og som frembringer en tjeneste eller et produkt, regnes som arbeid, mens andre gjøremål regnes som fritid eller personlige aktiviteter. Tanken er da at det ikke gir mening å få andre til å sove middag, ta en løpetur eller gå på kino for seg, mens man kan få andre til å handle, lage mat eller passe barn.

Det kan beregnes flere mål for tidsbruk på grunnlag av tidsdagbøkene. Det vanligste er å vise gjennomsnittlig tidsbruk til ulike aktiviteter, og for ulike grupper. Gjennomsnittstallene er da basert på alle dager i året, både hverdager, helger og ferier. Dessuten inngår både de som har utført en aktivitet i løpet av føringsdagen, og de som ikke har utført aktiviteten. Foreliggende artikkel viser gjennomsnittstall for småbarnsfedre og småbarnsmødre med barn i ulike aldre. Det er selvsagt stor variasjon også mellom ulike grupper av foreldre, men dette diskuteres ikke her. Endringer i gjennomsnittene for en gitt gruppe kan skyldes at sammensetningen av gruppen er endret, at ulike undergrupper har forandret sin tidsbruk, eller en kombinasjon av begge forhold. Eksempelvis kan en økning i mødres tid til yrkesarbeid skyldes at det er blitt flere yrkesaktive, økt arbeidstid blant de yrkesaktive, eller begge deler.

Opplegg og gjennomføring av tidsbruksundersøkelsen 2000/01 er nærmere dokumentert i Rønning (2002) og Vaage (2002), samt i deres artikler i dette nummer av Samfunnsspeilet. Det er beregnet en vekt for å justere for ulik trekk sannsynlighet i utvalget og skjevheter i frafallet i denne undersøkelsen. Tallene for 2000 i denne artikkelen er basert på det vektete materialet, mens antall observasjoner er basert på det uvektede materialet. Beregning av vekten er dokumentert i Belsby (2002).

Fremdeles klare kjønnsforskjeller i småbarnsforsker

Samtidig som småbarnsforeldre har mer forpliktet tid enn folk i andre livsfaser, er kjønnsforskjellene i tid til yrkes- og husholdsarbeid særlig markert blant småbarnsforeldre. Småbarnsmødre bruker i gjennomsnitt noe under halvparten så mye tid til yrkesarbeid som småbarnsfedre gjør, og dette er en betydelig lavere andel enn blant kvinner ellers. Småbarnsfedres tid til husholdsarbeid utgjør omtrent 62 prosent av den tiden mødre bruker, noe som også er en klart lavere andel enn blant personer i andre faser. Ser vi yrkes- og husholdsarbeid under ett, bruker imidlertid fedre og mødre omtrent like mye tid til arbeid. Dersom likestilling defineres som likedeling av oppgaver både hjemme og ute, slik det har vært vanlig i en del sammenhenger (f.eks. Skrede 1986), er det altså fremdeles et stykke frem til full likestilling blant småbarnsforeldre i Norge. Ut fra en definisjon av likestilling som innebærer at kvinner og menn skal ha like mye fritid og bruke like mye tid til arbeid totalt sett, har vi imidlertid høy grad av likestilling.

Det er viktig å være klar over at registrering i tidsdagbøker ofte gir et noe annet bilde av folks tid til yrkesarbeid enn hva vi får gjennom vanlige spørreundersøkelser (Robinson og Godbey 1997, Niemi 1993). I tidsdagbøkene er det bare den tiden folk faktisk er på jobb eller utfører yrkesarbeid andre steder, som kommer med. Ved fravær fra arbeidet på grunn av andre gjøremål vil den aktiviteten som faktisk utføres bli registrert. Dagbøkene er derfor mer følsomme enn vanlige spørreskjema for kortvarige og uregelmessige fravær fra arbeidet og for avvik fra den vanlige arbeidstiden generelt. Forskjellen mellom dagbok- og spørreskjemamethoden er trolig særlig stor for foreldre med små barn ettersom disse ofte har en del fravær og forskyvninger i arbeidsdagen på grunn

av syke barn eller annen omsorg. Tallene for tid til yrkesarbeid i denne artikkelen omfatter også reiser til og fra jobb.

Store forskyvninger i foreldres tidsbruk

Både blant fedre og mødre er det skjedd betydelige endringer i tidsmønsteret de siste tiåra. Tabell 1 viser tid til yrkesarbeid, husholdsarbeid og utdanningsaktivitet blant gifte/samboende mødre og fedre med barn 0-6 år i tiden 1971-2000. Mødre bruker i gjennomsnitt betydelig mer tid til yrkesarbeid i dag enn ved inngangen til 1970-tallet, mens tiden til husholdsarbeid er kraftig redusert. Blant fedre ser vi forskyvninger i motsatt retning. Tiden til yrkesarbeid er skåret ned, mens husholdsarbeidet har økt noe.

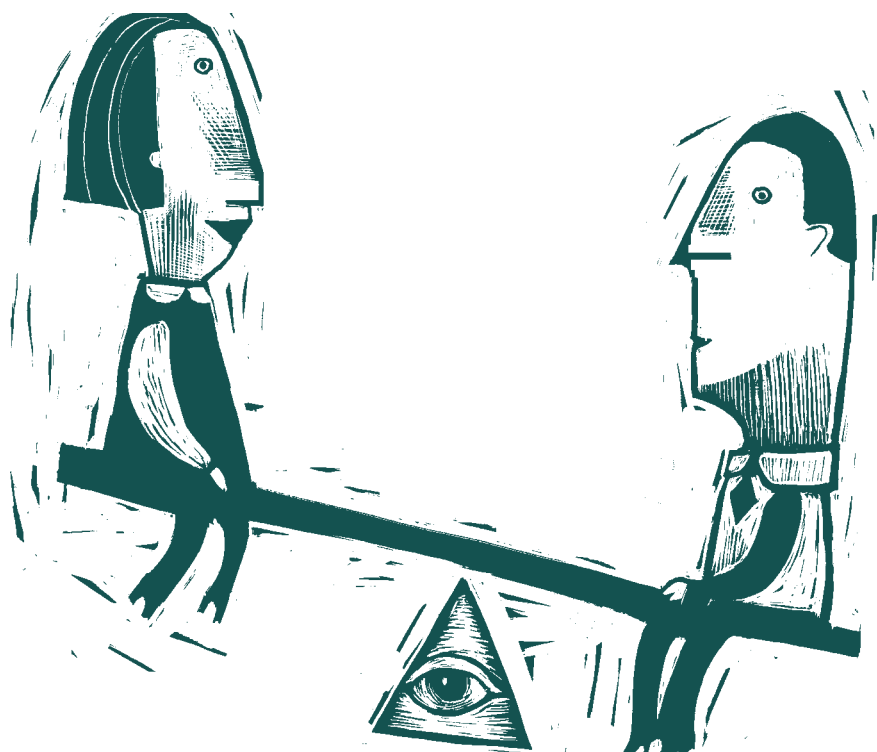
Tabell 1. Tid brukt til yrkesarbeid, husholdsarbeid og utdanning blant gifte/samboende fedre og mødre med barn 0-6 år. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Inntektsgivende arbeid	Husholdsarbeid	Utdanning	Antall observasjoner
Fedre				
1971	6.24	2.31	0.15	430
1980	5.25	3.06	0.09	602
1990	5.38	3.26	0.08	514
2000	5.37	3.37	0.14	487
Endring 1971-2000 ..	-0.47	+1.06	-0.01	
Endring 1990-2000 ..	-0.01	+0.11	+0.06	
Mødre				
1971	0.52	7.54	0.05	491
1980	1.27	6.55	0.05	630
1990	1.54	6.36	0.14	606
2000	2.37	5.51	0.15	508
Endring 1971-2000 ..	+1.45	-2.03	+0.10	
Endring 1990-2000 ..	+0.43	-0.45	+0.01	

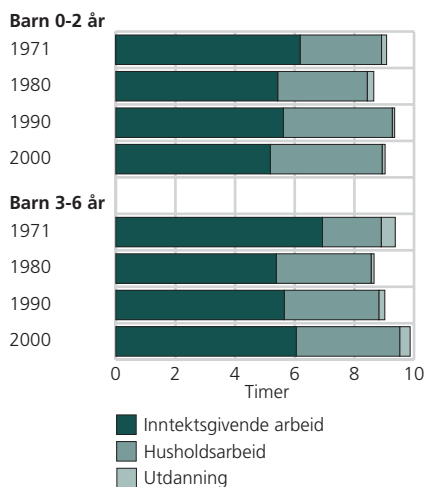
Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

I gjennomsnitt bruker småbarnsmødre nå vel 2 1/2 time per dag til yrkesarbeid, eller vel 18 timer per uke. Dette er 1 time og tre kvarter mer per dag, eller vel 12 timer mer per uke, enn hva mødre brukte i 1971. Disse tallene er altså gjennomsnitt for alle, både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive mødre, og for alle dager i året. Økningen i tiden til yrkesarbeid var betydelig både på 1970-, 1980- og 1990-tallet. Dagens småbarnsmødre bruker derimot atskillig mindre tid til husholdsarbeid enn mødre på begynnelsen av 1970-tallet. Gjennomsnittet per dag er nå 5 timer og 51 minutter. Dette er vel 2 timer mindre per dag, eller nesten 14 1/2 time mindre per uke, enn for mødre i 1971. Nedskjæringen i husholdsarbeidet var særlig markert på 1970-tallet, men har vært betydelig også de senere tiårene. Sammenlignet med mødre i 1990 bruker dagens mødre 45 minutter mindre til husholdsarbeid per dag, eller 5 timer og ett kvarter mindre per uke.

Dagens småbarnsfedre bruker om lag 3 1/2 time per dag til husholdsarbeid, og dette er vel 1 time mer enn i 1971. Økningen var særlig sterk på 1970-tallet og fortsatte i noe svakere form i de to påfølgende tiårene. Det har derimot vært en viss reduksjon i fedres tid til yrkesarbeid. I gjennomsnitt bruker dagens fedre om lag tre kvarter mindre til yrkesarbeid per dag enn fedre i 1971. Hele denne nedskjæringen fant sted på 1970-

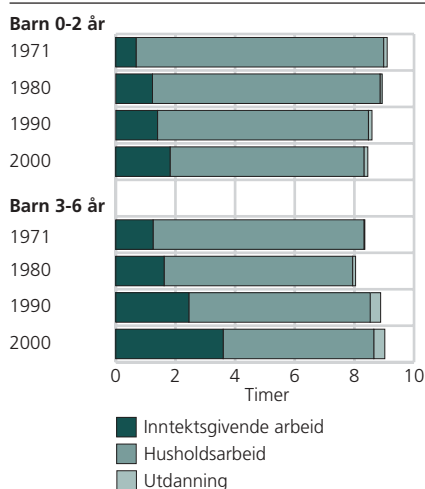

Figur 2. Tid brukt til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid og utdanning blant gifte/samboende småbarnsfedre, etter yngste barns alder. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 3. Tid brukt til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid og utdanning blant gifte/samboende småbarnsmødre, etter yngste barns alder. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

tallet og må sees i sammenheng med at normalarbeidstiden ble satt ned i dette tiåret. Til tross for reformer for å få fedre til å engasjere seg mer hjemme, ser det altså ikke ut til at småbarnsfedre i 2000 brukte mindre tid til yrkesarbeid enn småbarnsfedre i 1990.

Mindre tid på jobb for fedre med helt små barn

Flere av de familiepolitiske reformene på 1990-tallet var imidlertid særlig rettet mot foreldrene til de minste barna. I figurene 2 og 3 vises derfor tidsmønsteret til foreldre med helt små barn (barn 0-2 år) og foreldre med noe større barn (yngste barn 3-6 år) hver for seg. Bildet blir da noe annerledes enn det vi får når alle småbarnsforeldre sees under ett. Antallet observasjoner i hver gruppe blir imidlertid lavt med en såpass detaljert inndeling. Tallene må derfor tolkes med forsiktighet. For fedrenes vedkommende er tiden til yrkesarbeid redusert betydelig siden begynnelsen av 1970-tallet både for dem med helt små barn og for dem med noe større barn, men på 1990-tallet ser det ut til at utviklingen hadde motsatt retning for de to gruppene. Mens fedrene til de minste barna reduserte tiden til yrkesarbeid i dette tiåret, var det en økning blant dem med noe eldre barn. Hvorvidt nedgangen blant fedrene til de minste barna er en konsekvens av reformene i perioden, av mer yrkesarbeid blant mødre eller skyldes helt andre forhold, er usikkert. Tallene kan imidlertid indikere at barnas første leveår i økende grad medfører en viss nedtrapping i fedres yrkesinnsats, mens yrkesarbeidet økes når barna blir litt større.

Endringene i tiden til husholdsarbeid går imidlertid i samme retning for fedre med helt små barn og for dem med noe større barn. Begge grupper økte innsatsen hjemme både på 1970-, 1980- og 1990-tallet.

Størst økning i yrkesarbeid blant mødre med noe større barn

Uansett barnas alder har småbarnsmødre økt tiden til yrkesarbeid betydelig, men også for mødre kan det se ut til at endringene er noe forskjellige for dem med helt små barn og for dem med noe større barn (figur 3). Både for 1990-tallet isolert sett, og for perioden 1971-2000 som helhet, ser det ut til å ha vært en sterkere økning i yrkesinnsatsen blant mødre med barn 3-6 år, enn blant dem med barn under 3 år. Mødre med barn 3-6 år bruker om lag 2 timer og 20 minutter mer per dag til yrkesarbeid enn hva mødre med barn i tilsvarende alder gjorde i 1971. Mødre med barn 0-2 år bruker i dag vel 1 time mer i gjennomsnitt per dag til yrkesarbeid enn mødre med barn i tilsvarende alder gjorde på begynnelsen av 1970-tallet. Endringen har altså samme retning som for dem med litt større barn, men omfanget er mindre. Når det gjelder 1990-tallet, er dette i tråd med at de familiepolitiske reformene i perioden var rettet særlig mot foreldre med barn under 3 år. Muligens har dette moderert veksten i yrkesarbeidet noe blant mødrene til de minste barna.

Både mødre med helt små barn og mødre med noe eldre barn bruker betraktelig mindre tid til husholdsarbeid enn tidligere. For 1990-tallet kan det imidlertid se ut til at nedskjæringen var mer omfattende blant dem med noe eldre barn enn blant dem med helt små barn. Mens mødre med barn 0-2 år i dag bruker om lag 1/2 time mindre til husholdsarbeid per dag enn mødre i 1990, er forskjellen vel 1 time per dag for mødre med noe eldre barn.

Den tidlige småbarnsfasen - en pustepause i yrkeslivet?

Ser vi mødres og fedres tidsbruk i sammenheng, ser det ut til at den tidlige småbarnsfasen i større grad enn før utgjør en slags lomme i forhold til yrkeslivet i den forstand at forskjellen mellom tidsinnsatsen til foreldre med helt små barn, og dem med noe større barn, er blitt mer markert. Tidsbruksundersøkelsene er gjennomført på utvalg av enkeltpersoner, ikke husholdninger. Vi har derfor ikke opplysninger om tidsbruk for det enkelte par. Ved å legge sammen tall for mødre som gruppe og for fedre som gruppe, får vi imidlertid et mål for den gjennomsnittlige tidsbruken blant par. Tabell 2 viser slike tall for tid til yrkesarbeid blant par i den tidlige småbarnsfasen og for dem med noe større barn. Mens mødre og fedre med barn 0-2 år i 1971 sammenlagt brukte i gjennomsnitt 1 time og 19 minutter mindre per dag til yrkesarbeid enn par med større barn, er forskjellen i dag vel 2 ½ time per dag. Dette bunner altså i at mødre med helt små barn har økt tiden til yrkesarbeid noe mindre enn andre mødre, og at det periodevis har vært motsatte utviklingstrekk i tiden til yrkesarbeid for fedre med helt små barn og for dem med større barn. Når vi ser mors og fars tidsbruk i sammenheng, ser det ikke ut til å ha vært noen nevneverdig økning i den gjennomsnittlige tiden til yrkesarbeid blant foreldre med helt små barn siden begynnelsen av 1970-tallet. Økningen i mødres yrkesarbeid oppveies her av reduksjonen blant fedre. For dem med noe eldre barn finner vi imidlertid en klar økning i tiden til yrkesarbeid både for perioden som helhet og for 1990-tallet isolert.

Tabell 2. Summen av fedres og mødres tid til yrkesarbeid. Tall for gifte/samboende foreldre med barn 0-2 år, og med barn 3-6 år. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Barn 0-2 år	Yngste barn 3-6 år	Forskjell (foreldre med barn 3-6 år - foreldre med barn 0-2 år)
1971	6.52	8.11	1.19
1980	6.40	7.00	0.20
1990	7.01	8.06	1.05
2000	7.00	9.39	2.39
Endring			
1971-2000	+0.08	+1.28	+1.20

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Tabell 3. Kjønnforskjeller i tid til yrkes- og husholdsarbeid blant gifte/samboende småbarnsforeldre. Mødres tid til yrkesarbeid i prosent av fedres tid, og fedres tid til husholdsarbeid i prosent av mødres tid. Tall for 1971, 1980, 1990 og 2000, etter yngste barns alder

	1971	1980	1990	2000
Mødres tid til yrkesarbeid i prosent av fedres				
Barn 0-2 år	11	23	25	35
Barn 3-6 år	18	30	43	60
Fedres tid til husholdsarbeid i prosent av mødres				
Barn 0-2 år	33	39	52	58
Barn 3-6 år	28	50	52	69

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Jevnere arbeidsdeling blant foreldre

Ettersom mødre og fedre har endret tiden til yrkes- og husholdsarbeid i motsatt retning, er kjønnforskjellene betydelig redusert siden begynnelsen på 1970-tallet. For yrkesarbeid kan vi bruke mødres tid i prosent av fedres som et mål på kjønnforskjellen i tidsbruk, og for husholdsarbeidet er det vanlig å ta fedres tid som prosentandel av mødres tid. Blant foreldre med helt små barn utgjør mødres tid til yrkesarbeid i dag 35 prosent av fedres tid, mens tilsvarende andel i 1971 var bare 11 prosent. Blant foreldre med barn 3-6 år utgjør mødres yrkesarbeid 60 prosent av fedres, mot bare 18 prosent i 1971. For foreldre med helt små barn har fedres andel av mødres husholdsarbeidstid økt fra 33 til 58 prosent siden begynnelsen av 1970-tallet. For dem med noe eldre barn har andelen økt fra 28 til 69 prosent.

Mødre har skåret kraftig ned på det vanlige husarbeidet

Husholdsarbeidet omfatter en rekke ulike gjøremål. Vi kan skille mellom seks hovedtyper, nemlig vanlig husarbeid, omsorgsarbeid for barn,³ vedlikeholdsarbeid, kjøp av varer og tjenester, annet husholdsarbeid, samt reiser i forbindelse med slike gjøremål. Som vanlig husarbeid regnes matlaging, rengjøring, rydding, vask og stell av tøy og en del andre aktiviteter. Omsorgsarbeid for barn omfatter de perioder der foreldre har notert i tidsdagboka at det å ta seg av barn er den viktigste aktiviteten i et gitt tidsintervall.

Tabell 4. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant gifte/samboende småbarnsfedre, etter yngste barns alder. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Hus- arbeid	Om- sorg for barn	Vedlike- holds- arbeid	Kjøp av varer og tjenester	Annet husholds- arbeid	Reiser i forb. med husholds- arbeid	Husholds- arbeid totalt	Antall observa- sjoner
Barn 0-2 år								
1971	0.37	0.39	0.42	0.17	0.19	0.12	2.44	307
1980	0.39	1.10	0.33	0.16	0.16	0.07	3.00	284
1990	0.39	1.33	0.34	0.17	0.25	0.12	3.39	288
2000	0.54	1.31	0.31	0.19	0.14	0.17	3.45	235
Endring								
1971-2000 .	+0.17	+0.52	-0.11	+0.02	-0.05	+0.05	+1.01	
Yngste barn 3-6 år								
1971	0.29	0.26	0.31	0.10	0.12	0.10	1.58	123
1980	0.46	0.49	0.44	0.21	0.21	0.10	3.11	318
1990	0.45	0.59	0.35	0.16	0.23	0.12	3.10	226
2000	0.51	1.06	0.45	0.19	0.15	0.13	3.28	252
Endring								
1971-2000 .	+0.22	+0.40	+0.14	+0.09	+0.03	+0.03	+1.30	

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Tabell 5. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant gifte/samboende småbarnsmødre, etter yngste barns alder. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Hus- arbeid	Om- sorg for barn	Vedlike- holds- arbeid	Kjøp av varer og tjenester	Annet husholds- arbeid	Reiser i forb. med husholds- arbeid	Husholds- arbeid totalt	Antall observa- sjoner
Barn 0-2 år								
1971	4.44	2.32	0.08	0.23	0.15	0.16	8.18	335
1980	3.21	3.09	0.07	0.31	0.16	0.13	7.38	288
1990	2.27	3.26	0.10	0.28	0.17	0.17	7.04	316
2000	2.08	3.10	0.10	0.28	0.19	0.15	6.30	276
Endring								
1971-2000 .	-2.36	+0.38	+0.02	+0.05	+0.04	-0.01	-1.48	
Yngste barn 3-6 år								
1971	4.40	1.31	0.06	0.22	0.09	0.15	7.04	156
1980	3.28	1.40	0.18	0.30	0.12	0.12	6.19	342
1990	2.45	2.09	0.15	0.28	0.13	0.15	6.05	290
2000	2.04	1.33	0.16	0.28	0.22	0.20	5.03	232
Endring								
1971-2000 .	-2.36	+0.02	+0.10	+0.06	+0.11	+0.05	-2.01	

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Foreldre bruker selvsagt langt mer tid til omsorg for barna enn det som kommer frem gjennom en slik registrering av aktiviteter i dagbøkene. Det meste av foreldres samvær med barn foregår parallelt med andre gjøremål som for eksempel matlaging, måltider og ulike fritidsaktiviteter. Det aktive omsorgsarbeidet utgjør dermed bare en liten del av foreldres totale omsorg for barn, og refererer altså til den tiden der arbeid med barn er det primære gjøremålet.⁴

Blant foreldre går det meste av husholdsarbeidstiden til vanlig husarbeid og til omsorgsarbeid for barn. I tillegg brukes en del tid til vedlikeholdsoppgaver, kjøp av varer og tjenester og til reiser i forbindelse med husholdsarbeid. Sammensetningen av husholdsarbeidet er ulik for fedre og mødre, og også endringsmønsteret er forskjellig (tabellene 4 og 5). Mødre bruker langt mer tid enn fedre til vanlig husarbeid, mens fedre bruker atskillig mer tid enn mødre til vedlikeholdsoppgaver. Mødre bruker også mer tid til omsorgsarbeid enn fedre, men forskjellen er mindre her enn for husarbeidet. Foreldre praktiserer altså større likedeling av omsorgsarbeidet enn av husarbeidet. Dette mønsteret finner vi også i andre undersøkelser (Kitterød 2000).

Småbarnsmødre bruker atskillig mindre tid til vanlig husarbeid i dag enn ved inngangen til 1970-tallet. Nedgangen i husholdsarbeidet som er omtalt tidligere i artikkelen, skyldes i sin helhet denne reduksjonen i husarbeidet. Både for mødre med helt små barn og for dem med noe eldre barn utgjør forskjellen i husarbeidstid i forhold til 1971 vel

2 1/2 time i gjennomsnitt per dag, eller vel 18 timer per uke. For begge grupper er tidsinnsatsen mer enn halvert i perioden. Denne reduksjonen er så stor at enkelte har snakket om en revolusjon i dagliglivet (Langsether og Lømo 1997).

Når det gjelder direkte omsorgs-arbeid for barn, var det en klar økning i mødres tidsbruk på 1970- og 1980-tallet. Dette mønsteret med mer aktivt fokus på barna og mindre husarbeid finner man også i andre land (Sullivan og Gershuny 2001, Zuzanek 2001). På 1990-tallet kan det imidlertid se ut til at denne utviklingen er snudd. Både for mødrene med de minste barna og for dem med noe større barn var det en viss nedgang i tiden til omsorgs-arbeid dette tiåret. Foreløpige analyser av svenske tidsbruksundersøkelser tyder på at en lignende utvikling fant sted i Sverige i dette tiåret (Rydenstam 2002). For mødre i Norge var nedgangen særlig markert for dem med barn 3-6 år. Vi vet ikke sikkert hva som ligger bak denne endringen, men det er rimelig å se den i lys av den sterke økningen i antall barn i barnehage på 1990-tallet (Risberg 2001), og også av økningen i mødres yrkesarbeid. For andre typer husholdsarbeid har endringene i mødres tidsbruk vært beskjedne de siste tiårene.

Mer hus- og omsorgsarbeid blant fedre

Mens mødre har redusert husarbeidstiden, har det vært en viss økning blant fedre. Dette gjelder både for dem med helt små barn, og for dem med noe større barn. Økningen blant fedre oppveier imidlertid ikke på langt nær nedgangen blant mødre. Som for mødre, finner vi blant fedre en betydelig økning i tiden til aktivt omsorgsarbeid for barn siden begynnelsen av 1970-tallet. Fedre med barn 0-2 år bruker om lag 50 minutter mer per dag, eller om lag 6 timer mer per uke, til omsorgsarbeid enn hva fedre med barn i samme alder gjorde ved inngangen til 1970-tallet. For dem med noe eldre barn utgjør forskjellen 40 minutter per dag, eller vel 4 1/4 time per uke. Ulikt hva som er tilfellet blant mødre, ser det ikke ut til å ha vært noen nedgang i tiden til aktiv barneomsorg på 1990-tallet blant fedre. Både for dem med helt små barn og dem med noe eldre barn var omfanget av barneomsorgen omtrent det samme i 2000 som i 1990. For andre typer ulønnet arbeid finner vi forholdsvis små endringer i fedres tidsbruk siden 1970.

Oppsummering

Småbarnsforeldre ser rimeligvis ut til å ha en travlere hverdag enn folk i de fleste andre familiefaser. De bruker mer tid til yrkes- og familiearbeid og har mindre tid til fritidsaktiviteter. Dette er også den fasen der kjønns-arbeidsdelingen er mest markert, noe som har sammenheng med at mødre trapper ned innsatsen i yrkeslivet i langt større grad enn fedre, og øker tiden til familiearbeid mer.

Både for mødre og fedre har det vært store endringer i dagliglivet de siste 30 årene. Mødre har økt tiden til yrkesarbeid betydelig, mens husholdsarbeidet er kraftig redusert. Det er først og fremst det vanlige husarbeidet som er skåret ned. På 1970- og 1980-tallet så man en økning i tiden til aktivt omsorgsarbeid for barn blant mødre, men denne utviklingen ser ut til

1. Utviklingen for foreldre på 1970- og 1980-tallet er tidligere beskrevet bl. a. i Lømo (1999), Kitterød og Lømo (1996), Kitterød og Opdahl (1992) og Kitterød (1992). Endringer i foreldres arbeidstid på 1990-tallet diskuteres også i artikkelen *Strammere tidsklemme?* i dette nummer av Samfunnsspeilet. Fremstillingen der er basert på SSBs arbeidskraftundersøkelser der data samles inn gjennom intervjuer. Dette kan gi et noe annet bilde av tid til yrkesarbeid enn dem som fremkommer gjennom dagbok-baserte tidsbruksundersøkelser. Dagbøkene er mer følsomme enn intervjudata for små avvik fra den vanlige rytmen, både når det gjelder fravær og ekstraarbeid. Tallene for tid til yrkesarbeid i foreliggende artikkel omfatter dessuten også reisetid til og fra jobb. Videre fanger dagbokmetoden også opp arbeid utført av ikke-sysselsatte personer. Tidsbruksundersøkelser i de fleste land viser nemlig at også de som oppgir at de ikke er yrkesaktive, faktisk bruker en del tid til yrkesarbeid (se f.eks. tabell 1.9 i Vaage 2002).

2. Kjennermerket familiefase grupperer personer etter alder, samlivsstatus og om de har hjemmeboende barn eller ikke. Alderen på barna er her regnet ut fra alder ved utgangen av året. Enslige omfatter ugifte og før-gifte personer som ikke er samboende. Det refererer altså ikke til om man bor alene eller ikke, men til om man lever i et parforhold eller ikke.

3. Mens omsorgsarbeid i hovedpublikasjonen fra tidsbruksundersøkelsen 2000/01 (Vaage 2002) omfatter aktiv omsorg for både barn og voksne, har jeg i denne artikkelen skilt ut omsorgsarbeid for barn spesielt. Omsorg for voksne er klassifisert under *annet husholdsarbeid*. Tallene for tid til omsorgsarbeid for barn i 2000 er noe høyere i denne artikkelen enn dem som gis i hovedpublikasjonen fra undersøkelsen, og tallene for reiser i forbindelse med husholdsarbeid er noe lavere. For å få mest mulig sammenlignbare tall med tidligere tidsbruksundersøkelser, har jeg her regnet den tiden foreldre bruker til henting og bringing av barn i ulike sammenhenger som omsorgsarbeid, og ikke som reisetid, slik det er gjort i hovedpublikasjonen. Inndelingen der er i tråd med hva som anbefales av Eurostat (EUs statistiske kontor).

4. På grunnlag av deltakernes opplysninger i tidsdagboka om hvem de var sammen med i hvert enkelt tidsintervall, kan man konstruere mål for tid tilbrakt sammen med barn i ulike aldersgrupper. Dette er et langt videre mål for omsorg enn det som kommer frem gjennom registreringer av aktiviteter i dagboka. I tabell 9.8 i hovedpublikasjonen fra undersøkelsen 2000 gis slike tall for tid sammen med barn blant foreldre med barn i ulike aldre (Vaage 2002).

Litteratur

Belsby, Liv (2002): Publikasjon om beregning av vekter i tidsbruksundersøkelsen 2000/01 (under arbeid).

Gershuny, Jonathan (2000): *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford University Press.

Kitterød, Ragni Hege (1992): Småbarnsforeldre: Mye sammen med barna, men mer foreldreskift enn før. *Samfunnsspeilet*, årg. 6 (3): 5-11.

Kitterød, Ragni Hege (2000): Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre: Størst likedeling blant de høyt utdannede. *Samfunnsspeilet*, årg. 14 (3): 34-47.

Kitterød, Ragni Hege og Stein Opdahl (1992): Småbarnsforeldre: Lange dager, men tid til barna. *Samfunnsspeilet*, årg. 6 (2): 2-9.

Kitterød, Ragni Hege og Aase Lømo (1996): Småbarnsforeldres tidsbruk 1970-90. I Berit Brandth og Kari Moxnes (red): *Familien i tiden*. Oslo: Tano.

Langsether, Åsmund og Aase Lømo (1997): *Bedre tid? Gifte kvinners tidsbruk. Endringer 1970-1990*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Rapport 10/97.

Lømo, Aase (1999): *Jo mer vi er sammen... Samværsmonster i familier med småbarn og i familier med tenåringsbarn 1980-1990*. Rapport 8/99. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Niemi, Iris (1993): Systematic Error in Behavioral Measurement: Comparing Results from Interview and Time Budget Studies. *Social Indicators Research*, vol. 30 (2-3): 229-244.

Risberg, Terje (2001): *Barnehager: Fortsatt vekst tross reform og kontantstøtte*. Valgaktuelt på SSBs hjemmesider 19. mars 2001. (<http://www.ssb.no/emner/00/01/10/valgaktuelt>).

Robinson, John P. og Geoffrey Godbey (1997): *Time for Life. The Surprising Ways Americans Use Their Time*. Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, University Park.

Rydenstam, Klas (2002): *Utvecklingen under 1990-talet, sammanfattning*. Upublisert manus basert på analyser av Statistiska Centralbyråns tidsanvendingsundersøkingar 1990/91 og 2000/01.

Rønning, Elisabeth (2002): *Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet*. Notater 2002/26, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, Kari (1986): Hvor langt er vi kommet på vei mot likestilling? I Kari Skrede og Kristin Tornes (red): *Kan vi planlegge oss til likestilling i 2010?* Oslo: Universitetsforlaget.

St prp nr. 53 (1997-98): Innføring av kontantstøtte til småbarnsforeldre. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Sullivan, Oriel og Jonathan Gershuny (2001): Cross-national changes in time use: some sociological (hi)stories re-examined. *British Journal of Sociology*, vol. 52 (2): 331-347.

Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. SA 52, Statistisk sentralbyrå.

Zuzanek, Jiri (2001): Parenting Time: Enough or too Little? *Isuma. Canadian Journal of Policy Research*, vol. 2 (2): 125-133.

ha snudd på 1990-tallet. Dette må sees i lys av at langt flere barn går i barnehage og at mødre bruker mer tid i yrkeslivet.

Fedre bruker noe mer tid til husholdsarbeid i dag enn på begynnelsen av 1970-tallet. Det er først og fremst tiden til vanlig husarbeid og aktiv omsorg for barn som er trappet opp. Økningen i fedres husarbeid tilsvarer imidlertid ikke nedgangen blant mødre. Det er atskillig større likedeling blant mødre og fedre av arbeidet ute og hjemme i dag enn ved inngangen til 1970-årene, men kjønnsforskjellene i tid til yrkes- og husholdsarbeid er altså fremdeles betydelige.

Det kan se ut til at den tidlige småbarnsfasen klarere enn før utgjør en pustepause i foreldres yrkesaktivitet. Foreldre med helt små barn bruker mindre tid i yrkeslivet enn dem med noe større barn, og denne forskjellen ser ut til å ha økt på 1990-tallet. Både mødre med helt små barn og de med noe større barn økte tiden til yrkesarbeid dette tiåret, men økningen var mer beskjeden blant dem med barn under 3 år enn blant dem med større førskolebarn. For fedre finner vi motsatte utviklingstrekk i perioden avhengig av yngste barns alder. Mens de med helt små barn reduserte yrkesarbeidet noe, var det en økning blant dem med større barn. Denne utviklingen er i tråd med at flere av de familiepolitiske reformene i perioden var rettet mot foreldre med helt små barn.

Fortsatt nedgang i kvinners tid til husarbeid på 1990-tallet

Det har vært en betydelig nedgang i kvinners tid til husarbeid de siste 30 årene. Reduksjonen var særlig markert på 1970-tallet, men var også stor på 1980- og 1990-tallet. Det er kvinner i aldersgrupper som ofte har ansvar for barn som har redusert husarbeidet mest, og nedgangen har vært mer markert blant ikke-yrkesaktive enn blant yrkesaktive. Det er blitt mindre kjønnsforskjeller i tiden til ulønnet arbeid. Dette skyldes mer en nedskjæring blant kvinner enn en økning blant menn.

3 timer og 18 minutter til husholdsarbeid per dag

Når vi snakker om arbeid, tenker vi ofte på det inntektsgivende arbeidet. Det er imidlertid også andre oppgaver som må utføres for at dagliglivet skal fungere. Barn skal passes og stelles, mat skal kjøpes inn og tilberedes og hus, hage og annet utstyr skal holdes i orden. Slike gjøremål kalles ofte *husholdsarbeid* eller *ulønnet arbeid*. Husholdsarbeidet utføres uten lønn og oftest for egen husholdning. Det er mangfoldig og sammensatt og kan ofte ha en tvetydig karakter. Det kan oppleves slitsomt og ensformig, men kan også være utviklende og utfordrende. Det oppfattes som grunnleggende verdiskapende og har stor betydning for trivsel og velferd i den enkelte husholdning og i samfunnet som helhet. Arbeidet i private husholdninger omfattes med stor interesse fra mange hold. Interessen knytter seg både til omfanget og verdien av arbeidet, til hva det består av og hvordan det endres. Fordelingen av dette arbeidet mellom kvinner og menn har stått sentralt i likestillingsdebatten. De siste tiårene har den ulønnede produksjonen fått fornyet oppmerksomhet. Mange argumenterer for at dette arbeidet må synliggjøres og oppvurderes, og økonomene forsøker å beregne verdien av verdiskapingen i husholdningene.

Statistisk sentralbyrås (SSBs) nye tidsbruksundersøkelse viser at befolkningen i alderen 16-74 år bruker 3 timer og 18 minutter i gjennomsnitt per dag på husholdsarbeid. Dette er noe mindre enn hva som går til inntektsgivende arbeid, der det brukes om lag 3 timer og tre kvarter per dag. Disse tallene er gjennomsnitt for alle personer og for alle dager i året. Mesteparten av husholdsarbeidet, om lag 43 prosent, går med til vanlig husarbeid, mens 17 prosent brukes til omsorgsarbeid, 14 prosent til vedlikeholdsarbeid og 12 prosent til kjøp av varer og tjenester. Både omfanget og sammensetningen av husholdsarbeidet varierer mye mellom grupper og er betydelig endret siden begynnelsen av 1970-tallet, da den første tidsbruksundersøkelsen ble gjennomført i Norge (tabell 1, figur 1).

Tidsbruksundersøkelsen gjennomføres ved at et utvalg av befolkningen fører dagbok over sine gjøremål og sitt samværmønster i to døgn. Dagene er spredt over 12 måneder slik at vi får et gjennomsnittsbilde for hele året. Deltakerne noterer sine gjøremål med egne ord, og aktivitetene kodes i et-tertidd etter en detaljert liste. Det som kalles for *husholdsarbeid* omfatter mange ulike aktiviteter. Det er vanlig å skille mellom seks hovedtyper, nemlig vanlig husarbeid, omsorgsarbeid, vedlikeholdsarbeid, kjøp av varer og tjenester, annet husholdsarbeid og reiser i forbindelse med husarbeid. Hver

Ragni Hege Kitterød

Artikkelen er en bearbejdet versjon av en artikkel publisert i SSB-magasinet på SSBs hjemmesider på Internett 22. mai 2002.

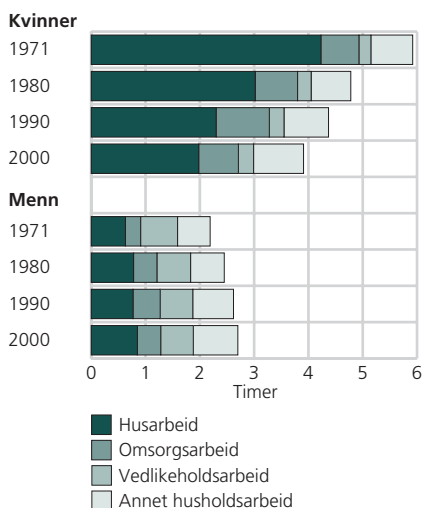
Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (rhk@ssb.no).

Tabell 1. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant personer 16-74 år. 1971, 1980, 1990 og 2000. Tall for alle og for kvinner og menn. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Hus- arbeid	Om- sorgs- arbeid	Vedlike- holds- arbeid	Kjøp av varer og tjenester	Annet husholds- arbeid	Reiser i forb. med husholds- arbeid	Husholds- arbeid totalt	Antall observa- sjoner
Alle								
1971	2.30	0.30	0.27	0.19	0.09	0.13	4.09	6 985
1980	1.57	0.37	0.25	0.22	0.08	0.10	3.39	6 600
1990	1.34	0.45	0.25	0.22	0.11	0.13	3.31	6 023
2000	1.25	0.35	0.27	0.24	0.12	0.17	3.18	5 787
Endring								
1971-2000	-1.05	+0.05	0.00	+0.05	+0.03	+0.04	-0.51	
Kvinner								
1971	4.14	0.42	0.13	0.23	0.09	0.14	5.55	3 636
1980	3.01	0.47	0.15	0.26	0.07	0.11	4.46	3 431
1990	2.18	0.59	0.16	0.26	0.09	0.14	4.22	3 149
2000	1.59	0.44	0.17	0.26	0.13	0.16	3.56	2 842
Endring								
1971-2000	-2.15	+0.02	+0.04	+0.03	+0.04	+0.02	-1.59	
Menn								
1971	0.38	0.17	0.41	0.15	0.10	0.11	2.13	3 349
1980	0.47	0.26	0.37	0.18	0.10	0.09	2.26	3 169
1990	0.46	0.30	0.36	0.19	0.13	0.13	2.36	2 874
2000	0.51	0.26	0.36	0.21	0.11	0.17	2.41	2 945
Endring								
1971-2000	+0.13	+0.09	-0.05	+0.06	+0.01	+0.06	+0.28	

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 1. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant kvinner og menn 16-74 år. 1971, 1980 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

av disse gruppene omfatter igjen mange ulike gjøremål. Tidsbruksundersøkelsen viser altså hvor mye tid som faktisk brukes til husholdsarbeid, men gir ikke opplysninger om effektiviteten eller kvaliteten ved arbeidet eller om hva og hvor mye som produseres. Den forteller heller ikke hvorfor folk bruker tiden slik de gjør, eller hva som ligger bak fordelingen av oppgaver mellom medlemmene i en husholdning.

Det kan beregnes flere mål for tidsbruk på grunnlag av disse undersøkelsene, men det vanligste er å vise gjennomsnittlig tid til ulike aktiviteter for alle, eller for bestemte grupper. Det er hovedsakelig slike tall som vises i denne artikkelen. Gjennomsnittene er basert på alle dager i året og omfatter altså både hverdager, helger og ferier, og både dem som utførte aktiviteten i løpet av den dagen de førte dagbok, og dem som ikke utførte aktiviteten. Endringer i gjennomsnittet for en gruppe kan skyldes at sammensetningen av gruppen er endret, at ulike undergrupper

har endret sin tidsbruk, eller en kombinasjon av disse forholdene. Eksempelvis vet vi at yrkesaktive kvinner bruker mindre tid til husarbeid enn ikke-yrkesaktive kvinner. En nedgang i den gjennomsnittlige tiden til husarbeid blant kvinner kan da skyldes at det er blitt flere yrkesaktive, at yrkesaktive og/eller ikke-yrkesaktive har skåret ned på husarbeidet, eller en kombinasjon av disse prosessene. I denne artikkelen vises gjennomsnittstall for kvinner og menn i ulike aldersgrupper og familiefaser og for yrkesaktive og ikke-yrkesaktive mødre. Det er selvsagt stor variasjon også innenfor hver av disse gruppene, men det diskuteres ikke her.

I tillegg til slike gjennomsnittstall for en gruppe som helhet, er det vanlig å vise andelen personer som har utført en bestemt aktivitet i løpet av føringsdagen, samt gjennomsnittet for dem som faktisk utførte aktiviteten (se Vaage 2002). Slike tall refereres enkelte steder i artikkelen, men inngår ikke i tabellene. Opplegget av tidsbruksundersøkelsen er nærmere omtalt i rammeteksten.

Kvinner bruker 50 prosent mer tid til husarbeid enn menn

Selv om det har vært en betydelig utjevning av kjønnsforskjellene de siste tiårene, bruker kvinner fremdeles langt mer tid til husholdsarbeid enn hva menn gjør. Ser vi aldersgruppen 16-74 år under ett, er gjennomsnittet for kvinner nesten fire timer per dag, eller om lag 27 1/2 time per uke, til slike gjøremål, mens det for menn er om lag 2 timer og 40 minutter per dag, eller 18 timer og tre kvarter per uke. Det er også en klar kjønnsforskjell i sammensetningen av dette arbeidet. Halvparten av kvinners husholdsarbeid

går til vanlig husarbeid, mot bare 1/3 av menns. 22 prosent av menns husholdsarbeid går til vedlikeholdsoppgaver, mot bare 7 prosent av kvinners.

Mens kvinnene står for hoveddelen av arbeidet hjemme, bruker menn betydelig mer tid til yrkesarbeid enn kvinner. Ser vi yrkes- og husholdsarbeidet i sammenheng, har kvinner og menn omtrent like lange arbeidsdager i gjennomsnitt (se Vaage 2002). Dette er et vanlig funn i tidsbruksundersøkelser i mange vestlige land (Gershuny 2000, Robinson og Godbey 1997). Dersom likestilling defineres som likedeling av oppgaver både hjemme og ute, slik det har vært vanlig i en del sammenhenger (f.eks. Skrede 1986), er det altså fremdeles et stykke frem til full likestilling i Norge. Ut fra en definisjon av likestilling som innebærer at kvinner og menn skal ha like mye fritid og bruke like mye tid til arbeid totalt sett, har vi imidlertid høy grad av likestilling.

Revolusjon i dagliglivet?

Blant kvinner har det vært en betydelig reduksjon i tiden til husholdsarbeid de siste 30 årene. Nedgangen var mest markert på 1970-tallet, men var stor også på 1980- og 1990-tallet. Mens kvinner ved inngangen til 1970-årene brukte nærmere 6 timer per dag, eller om lag 41 1/2 time per uke, til husholdsarbeid, brukte kvinner i 2000 altså knapt 4 timer per dag, eller 27 1/2 time per uke (tabell 1, figur 1). Det er først og fremst vanlig husarbeid som er skåret ned. Reduksjonen har vært så stor at enkelte har snakket om en revolusjon i dagliglivet (Langseth og Lømo 1997). Mens kvinner i 1971 brukte 4 timer og 15 minutter per dag til husarbeid, brukte kvinner i 2000 om lag 2 timer per dag, eller 14 timer per uke. Tidsinnsatsen er altså blitt mer enn halvert i perioden. Fremdeles utfører imidlertid nesten alle kvinner, 94 prosent, noe husarbeid i løpet av en gjennomsnittsdag (Vaage 2002). Dette er omtrent samme andel som ved inngangen til 1970-årene. Den gjennomsnittlige tiden per utøver har imidlertid sunket dramatisk. Nedgangen i kvinners husarbeidstid ser altså ikke ut til å skyldes at færre gjør husarbeid, men at hver og en bruker mindre tid.

Reduksjonen i husarbeidet blant kvinner er spredt på flere typer oppgaver. Både tid til matlaging, oppvask, rengjøring, vasking og stryking av tøy, og vedlikehold og søm av tøy er gått ned (tabell 2). Målt i absolute tall finner vi den største endringen når det gjelder matlaging. På begynnelsen av 1970-tallet brukte kvinner i gjennomsnitt 1 time og 25 minutter per dag til å lage mat. Nå er gjennomsnittstiden 48 minutter per dag. Matlaging og rengjøring er de to enkeltoppgavene som tar mest tid.

Tabell 2. Tid brukt til ulike typer husarbeid blant personer 16-74 år. 1971, 1980, 1990 og 2000. Tall for alle og for kvinner og menn. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Mat- laging o.l.	Oppvask, rydding av bolig	Ren- gjøring, rydding av bolig	Vasking og stryking av tøy	Vedlike- hold av tøy og sko, søm	Fyring, ved- hugging, vann- henting	Egen- produk- sjon av mat- varer	Antall observa- sjoner
Alle								
1971	0.49	0.27	0.34	0.16	0.13	0.03	0.08	6 985
1980	0.40	0.21	0.33	0.12	0.03	0.03	0.05	6 600
1990	0.34	0.17	0.26	0.11	0.02	0.02	0.02	6 023
2000	0.35	0.14	0.23	0.09	0.01	0.02	0.02	5 787
Endring								
1971-2000 ..	-0.14	-0.13	-0.11	-0.07	-0.12	-0.01	-0.06	
Kvinner								
1971	1.25	0.46	0.58	0.29	0.25	0.02	0.08	3 636
1980	1.03	0.32	0.53	0.21	0.06	0.01	0.05	3 431
1990	0.50	0.25	0.38	0.20	0.04	0.01	0.02	3 149
2000	0.48	0.20	0.32	0.15	0.02	0.01	0.01	2 945
Endring								
1971-2000 ..	-0.37	-0.26	-0.26	-0.14	-0.23	-0.01	-0.07	
Menn								
1971	0.10	0.06	0.07	0.01	0.00	0.05	0.08	3 349
1980	0.15	0.08	0.12	0.01	0.00	0.05	0.04	3 169
1990	0.16	0.08	0.13	0.02	0.00	0.04	0.02	2 874
2000	0.22	0.07	0.13	0.02	0.00	0.03	0.02	2 945
Endring								
1971-2000 ..	+0.12	+0.01	+0.06	+0.01	0.00	-0.02	-0.06	

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Datagrunnlag

Hus- og omsorgsarbeid utføres gjerne i kortere og lengre bolker innimellom andre aktiviteter og har ulik varighet fra gang til gang. Det er vanskelig å få noe godt bilde av tiden til slike gjøremål gjennom vanlige intervjuundersøkelser. Tidsbruksundersøkelser basert på dagbøker regnes for å være den beste datakilden for å kartlegge slikt arbeid, og det er slike undersøkelser som ligger til grunn for analysene i denne artikkelen. I Norge er det gjennomført fire tidsbruksundersøkelser, i 1971-72, 1980-81, 1990-91 og i 2000-2001. Undersøkelsene gjennomføres ved at et representativt utvalg av befolkningen fører dagbok over sine gjøremål og sitt samværmønster i to døgn. Dagene er spredt over 12 måneder slik at vi får et gjennomsnittsbilde for hele året. I undersøkelsen i 2000 var dagbøkene delt i ti-minutters intervaller, og for hvert av disse skulle deltakerne notere sine gjøremål med egne ord. I ettertid ble aktivitetene kodet etter en liste med om lag 170 kategorier. Det er altså ikke deltakerne selv, men de ansvarlige for undersøkelsen, som avgjør hva som skal regnes som husholdsarbeid, fritid, personlige gjøremål osv. Når dette gjøres på samme måte fra gang til gang og for alle personer, kan vi studere endringer over tid og forskjeller mellom grupper. Kodingen av aktiviteter i den norske undersøkelsen skjer stort sett i samsvar med praksis i andre europeiske land.

Det er ikke alltid lett å skille klart mellom husholdsarbeid og fritid. Eksempelvis vil noen regne kakebaking som en fritidsaktivitet, mens andre ser det som husarbeid. I tidsbruksundersøkelsen legges det såkalte *tredjepersonskriteriet* til grunn for å skille arbeid fra andre gjøremål. Aktiviteter som i prinsippet kan utføres av andre, og som frembringer en tjeneste eller et produkt, regnes som arbeid, mens andre aktiviteter regnes som fritid eller personlige gjøremål. Tanken er da at det ikke gir mening å få andre til å sove, spise eller ta en joggetur for seg, men at man kan få andre til å gjøre rent, handle eller passe barn. Det som betegnes som *husholdsarbeid* i tidsbruksundersøkelsen omfatter altså mange ulike aktiviteter, og det er vanlig å skille mellom følgende seks hovedgrupper:

- *Husarbeid*: omfatter matlaging, oppvask, rydding, rengjøring, vask og stell av tøy o.l.
- *Omsorgsarbeid*: omfatter aktiv omsorg for egne barn eller for voksne. Dette er perioder der deltakerne har notert at stell, pass eller annen hjelp var den viktigste aktiviteten i et gitt tidsintervall.¹
- *Vedlikeholdsarbeid*: omfatter stell av hage, stell av kjæledyr, oppussings- og vedlikeholdsarbeid.
- *Kjøp av varer og tjenester*: omfatter innkjøp av varer, legebesøk, besøk på andre offentlige kontorer o.l.
- *Annet husholdsarbeid*: omfatter annet arbeid som utføres ulønnet for egen eller andres husholdning.
- *Reiser i forbindelse med husholdsarbeid*: omfatter reiser i forbindelse med innkjøp og andre ærend.

Det er viktig å være klar over at *omsorgsarbeid* i denne sammenheng refererer til perioder der deltakerne har notert i tidsdagboken at det å ta seg av andre er den primære aktiviteten i et gitt tidintervall. Folk bruker selvsagt langt mer tid til omsorg enn det som kommer frem på denne måten. Eksempelvis foregår mesteparten av foreldres omsorg med barn parallelt med andre gjøremål som for eksempel rengjøring, matlaging eller ulike fritidsaktiviteter.

Utvalgene til de fire tidsbruksundersøkelsene har variert noe med hensyn til deltakerens alder. De to første hadde en øvre aldersgrense på 74 år. Tabeller som viser endringer siden 1971 omfatter derfor personer 16-74 år. Tabeller som kun gjelder for 2000, omfatter personer 16-79 år.

I undersøkelsen fra 2000 er det beregnet en vekt for å justere for ulikhet i trekk-sannsynlighet og for skjevheter i frafallet. Tallene for 2000 i denne artikkelen er basert på det vektete materialet, mens antall observasjoner er basert på det uvektede materialet.

Opplegg og gjennomføring av tidsbruksundersøkelsen 2000 er nærmere beskrevet i Rønning (2002) og Vaage (2002), samt i deres artikler i dette nummer av Samfunnsspeilet. Belsby (2002) redegjør for vekten som er benyttet i datamaterialet.

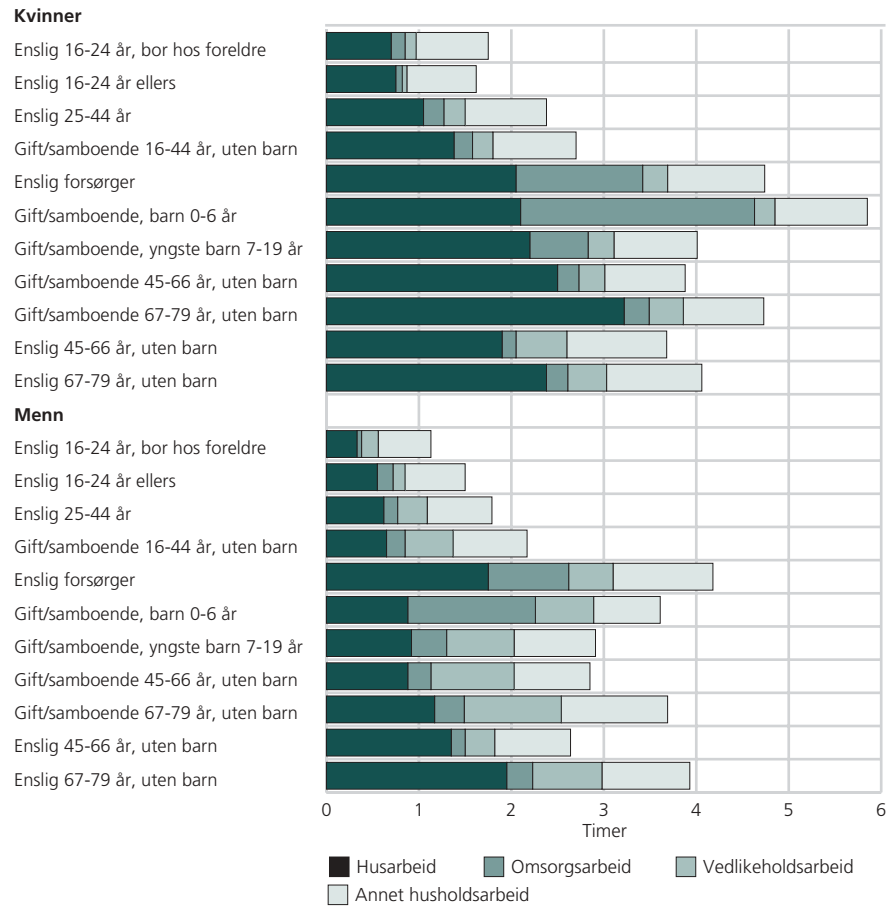
Henholdsvis 40 og 27 prosent av kvinners samlede tid til husarbeid går i dag til slike gjøremål.

Vi vet ikke sikkert hvilke faktorer som ligger bak nedgangen i husarbeidstiden, men endringen har trolig sammenheng både med teknologiske nyvinninger, økt effektivitet, mer bruk av ferdigvarer, og endrede holdninger til hva som er akseptabel standard for rengjøring, matlaging og annet arbeid hjemme (Gershuny 2000, Kitterød og Lømo 1996, Grønmo og Lingsom 1983). Antagelig spiller forskjellige faktorer inn i forhold til ulike oppgaver. Analyser som sammenligner grupper med og uten bestemte tekniske hjelpemidler på et gitt tidspunkt, tyder på at tilgangen til slike hjelpemidler har liten betydning for hvor mye tid som brukes til husarbeid (Langsether og Lømo 1997, Grønmo og Lingsom 1983). Det er imidlertid liten tvil om at hjelpemidler som for eksempel oppvaskmaskin, vaskemaskin og mikrobølgeovn innebærer et stort rasjonaliseringspotensial i dagliglivet og inngår som en viktig delforklaring på den markerte nedgangen i husarbeidstiden blant kvinner de siste tiårene (Gershuny 2000, Berg 1988). Nedskjæringen kan også bunne i større tidspres blant kvinner på grunn av betydelig høyere deltakelse i yrkeslivet enn tidligere. Imidlertid bruker også kvinner som ikke er yrkesaktive mindre tid til husarbeid enn før (se siste del av artikkelen). Nedskjæringen i husarbeidet har trolig sammenheng med en omprioritering av gjøremål mer generelt, der også fritidsaktiviteter utgjør en viktig del av bildet. Eksempelvis bruker både kvinner og menn i alle aldersgrupper atskillig mer tid til å se fjernsyn i dag enn for 30 år siden (Vaage 2002). Både tekniske hjelpemidler, økt tilbud av havfabrikata og endrede normer for kvinnerollen har trolig bidratt til å muliggjøre en nedskjæring av husarbeidstiden til fordel for andre aktiviteter.

28 minutter mer husholdsarbeid for menn

Blant menn har det vært en svak økning i tiden til husholdsarbeid, fra 2 timer og 13 minutter per dag i 1971 til 2 timer og 41 minutter per dag i 2000. Økningen er fordelt på flere oppgavetyper og gjelder også for vanlig husarbeid. Vaage (2002) viser i hovedrapporten fra den nyeste undersøkelsen at andelen menn som utfører husarbeid i løpet av en gjennomsnittsdag økte betraktelig i perioden, fra 48 prosent i 1971 til 77 prosent i 2000. Gjennomsnittstiden blant utøverne har imidlertid vært ganske stabil. Dette tyder på at endringen i menns husarbeidstid skyldes at flere enn før utfører slike oppgaver, ikke at hver av dem

Figur 2. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant kvinner og menn i ulike familiefaser. 2000. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

som gjør husarbeid bruker mer tid enn før. En viss mengde husarbeid inngår altså nå som en del av dagliglivet for det store flertallet av menn. Økningen blant menn er spredt på flere ulike aktiviteter, men ser ut til å være mest markert når det gjelder matlagning (tabell 2). Endringen i menns husarbeidstid oppveier på ingen måte nedgangen i kvinners tid. Følgelig har det vært en klar nedgang i tiden til husarbeid i den voksne befolkning generelt.

Det er altså betydelig mindre kjønnsforskjeller i tiden til husholdsarbeid i dag enn på begynnelsen av 1970-tallet. Menns tid i prosent av kvinners kan brukes som et mål for nivået på denne forskjellen. En høy prosentandel betyr da stor likedeling. I 1971 utgjorde menns husholdsarbeidstid bare 38 prosent av kvinners tid, mot hele 68 prosent i 2000. Kjønnsforskjellen er mer markert for husarbeidet enn for andre typer husholdsarbeid, men også her har det vært en betydelig utjevning de siste 30 årene. I 1971 utgjorde menns tid til husarbeid bare 15 prosent av kvinners tid, mens andelen i 2000 var 43 prosent. Tilnærmingen i tidsbruk mellom menn og kvinner skyldes først og fremst at kvinner har skåret kraftig ned på tiden til husarbeid og i mindre grad at menn har økt sin innsats.

Mest husholdsarbeid blant småbarnsforeldre og eldre

Mengden og sammensetningen av det ulønnede arbeidet varierer selv sagt over livet. Figur 2 viser tid til ulike typer husholdsarbeid blant kvinner og menn i ulike familiefaser.² For kvinner peker småbarnsfasen seg ut som en periode med mye ulønnet arbeid. Gifte/samboende mødre bruker i gjennomsnitt nesten 6 timer per dag til husholdsarbeid. Det meste av dette går til hus- og omsorgsoppgaver. I gjennomsnitt bruker småbarnsmødre om lag 2 timer og 10 minutter per dag til husarbeid og 2 1/2 time til aktiv omsorg for barn. Omsorgsarbeid omfatter her perioder da deltakerne har notert i tidsdagboka at det å ta seg av barna er den primære aktiviteten i et gitt tidsintervall. Det er særlig omsorgsarbeidet som tar mer tid blant kvinner i denne livsfasen enn blant andre kvinner. Småbarnsmødre bruker ikke mer tid til vanlig husarbeid enn hva andre gifte/samboende kvinner gjør.

Mest omfattende er tiden til vanlig husarbeid blant eldre gifte kvinner, om lag 3 timer og 15 minutter i gjennomsnitt per dag, eller nesten 23 timer per uke. Dette må sees i lys av at disse kvinnene har forlatt yrkeslivet og har mye tid til disposisjon. Dessu-

Tabell 3. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant kvinner i ulike aldersgrupper. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Hus- arbeid	Om- sorgs- arbeid	Vedlike- holds- arbeid	Kjøp av varer og tjenester	Annet husholds- arbeid	Reiser i forb. med husholds- arbeid	Husholds- arbeid totalt	Antall observa- sjoner
16-24 år								
1971	2.06	0.38	0.05	0.23	0.06	0.12	3.31	536
1980	1.22	0.30	0.09	0.24	0.06	0.10	2.41	678
1990	1.00	0.43	0.09	0.23	0.10	0.13	2.38	610
2000	0.57	0.30	0.06	0.26	0.08	0.16	2.24	362
25-34 år								
1971	4.18	1.33	0.11	0.23	0.07	0.15	6.47	816
1980	2.57	1.46	0.12	0.28	0.07	0.11	5.42	719
1990	2.06	1.53	0.11	0.27	0.08	0.14	5.00	762
2000	1.41	1.34	0.12	0.28	0.11	0.16	4.22	610
35-44 år								
1971	4.55	0.56	0.11	0.26	0.09	0.14	6.51	577
1980	3.22	0.57	0.13	0.28	0.05	0.12	5.17	646
1990	2.42	1.09	0.19	0.27	0.09	0.14	4.59	696
2000	2.03	1.02	0.17	0.26	0.15	0.16	4.19	621
45-54 år								
1971	4.52	0.17	0.14	0.24	0.11	0.16	6.14	691
1980	3.27	0.20	0.21	0.27	0.07	0.12	4.53	527
1990	2.44	0.29	0.23	0.25	0.08	0.12	4.20	451
2000	2.16	0.18	0.20	0.24	0.12	0.13	3.43	498
55-66 år								
1971	4.31	0.16	0.20	0.21	0.09	0.14	5.52	714
1980	3.52	0.17	0.19	0.25	0.08	0.09	5.11	609
1990	2.50	0.23	0.20	0.26	0.09	0.16	4.24	394
2000	2.35	0.15	0.23	0.27	0.16	0.19	4.14	565
67-74 år								
1971	4.29	0.08	0.17	0.19	0.09	0.12	5.34	302
1980	3.44	0.26	0.17	0.25	0.08	0.12	5.12	252
1990	3.23	0.18	0.22	0.25	0.10	0.17	4.55	236
2000	2.45	0.22	0.28	0.28	0.14	0.16	4.32	186

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Tabell 4. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn i ulike aldersgrupper, 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter.								
	Hus- arbeid	Om- sorgs- arbeid	Vedlike- holds- arbeid	Kjøp av varer og tjenester	Annet husholds- arbeid	Reiser i forb. med husholds- arbeid	Husholds- arbeid totalt	Antall observa- sjoner
16-24 år								
1971	0.20	0.11	0.27	0.14	0.05	0.12	1.29	586
1980	0.25	0.15	0.27	0.16	0.06	0.08	1.35	637
1990	0.26	0.17	0.21	0.16	0.10	0.10	1.40	544
2000	0.27	0.08	0.11	0.20	0.06	0.16	1.27	419
25-34 år								
1971	0.32	0.30	0.47	0.16	0.10	0.12	2.27	572
1980	0.40	0.43	0.32	0.18	0.09	0.08	2.30	705
1990	0.36	0.50	0.28	0.18	0.12	0.13	2.37	614
2000	0.42	0.44	0.29	0.19	0.09	0.14	2.35	602
35-44 år								
1971	0.33	0.29	0.40	0.14	0.12	0.09	2.18	601
1980	0.47	0.38	0.39	0.20	0.12	0.09	2.45	583
1990	0.48	0.36	0.46	0.16	0.13	0.11	2.51	586
2000	0.55	0.40	0.39	0.20	0.10	0.16	3.01	587
45-54 år								
1971	0.43	0.11	0.48	0.15	0.11	0.12	2.19	675
1980	0.50	0.19	0.48	0.15	0.12	0.11	2.35	410
1990	0.48	0.20	0.41	0.20	0.12	0.14	2.35	468
2000	0.54	0.18	0.42	0.21	0.10	0.16	2.41	524
55-66 år								
1971	0.43	0.12	0.45	0.17	0.13	0.11	2.21	648
1980	0.57	0.16	0.40	0.18	0.10	0.09	2.31	585
1990	0.58	0.17	0.45	0.23	0.15	0.15	2.52	418
2000	1.03	0.17	0.51	0.21	0.15	0.19	3.07	613
67-74 år								
1971	1.10	0.08	0.35	0.19	0.09	0.11	2.33	267
1980	1.32	0.12	0.45	0.21	0.17	0.11	3.18	249
1990	1.20	0.12	0.58	0.26	0.20	0.18	3.35	244
2000	1.17	0.17	0.53	0.31	0.20	0.25	3.44	200

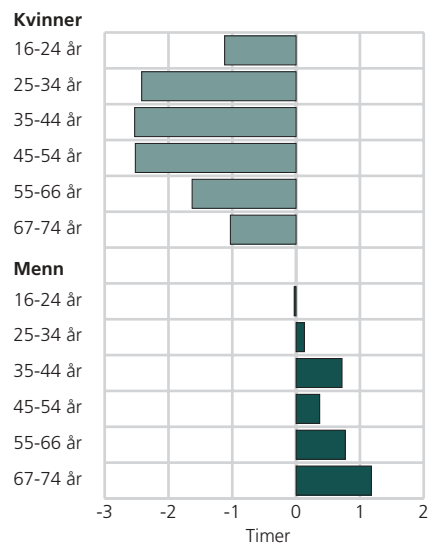
Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

ten er dette en generasjon av kvinner som har vært vant til å bruke mye tid i huset, og som viderefører dette når de blir eldre. Muligens innebærer også nedsatt helse at det for enkelte tar lengre tid å utføre en del oppgaver enn tidligere.

Også for menn medfører småbarnsfasen en større innsats hjemme enn hva som er tilfellet i mange andre familiefaser, vel 3 1/2 time i gjennomsnitt per dag. Mertiden i forhold til menn i andre familiefaser består først og fremst i aktivt omsorgsarbeid for barn. Foruten småbarnsfedre er det særlig eldre menn, både gifte og enslige, som bruker mye tid til husholdsarbeid. De har fått frigjort mye tid etter at de er gått ut av yrkeslivet, og bruker mer tid enn menn i de fleste andre faser til både husholds- og vedlikeholdsarbeid. Det ser også ut til at mannlige enslige forsørgere bruker mye tid til husholdsarbeid. Det er imidlertid få observasjoner i denne gruppen slik at det er betydelig usikkerhet ved tallene her.

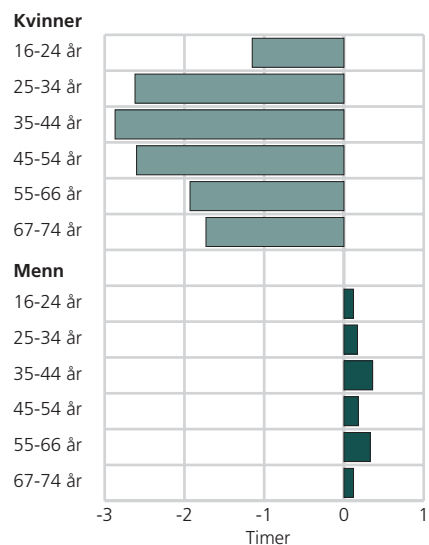
Selv om småbarnsfedre bruker forholdsvis mye tid til familiearbeid, er dette den familiefasen der kjønnsforskjellene i tiden til husholdsarbeid er størst. Dette har sammenheng med at kvinner i større grad enn menn tar ut permisjon og trapper ned yrkes-

Figur 3. Endringer fra 1971-2000 i tid brukt til husholdsarbeid en gjennomsnittsdag blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper. Timer

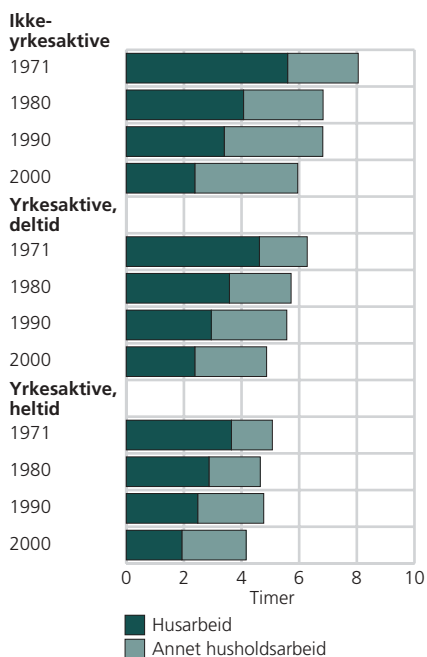
Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 4. Endringer fra 1971-2000 i tid brukt til husarbeid en gjennomsnittsdag blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper. Timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 5. Tid brukt til husarbeid og tid brukt til husholdsarbeid totalt blant gifte/samboende kvinner med yngste barn 3-14 år, etter yrkesaktivitet. 1971, 1980, 1990, 2000. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

arbeidet når de får barn. Den tiden småbarnsfedre bruker til husholdsarbeid utgjør om lag 62 prosent av mødrenes tid. Kjønnforskjellene er mindre for omsorgsarbeid enn for husarbeid, noe man også har funnet i de tidligere tidsbruksundersøkelsene (Kitterød og Lømo 1996). Mens fedres tid til aktiv omsorg for barn utgjør om lag 55 prosent av mødres tid, er andelen 42 prosent for husarbeidet.

Kvinner i 30- og 40-årene har redusert husarbeidet mest

Både unge, middelaldrende og eldre kvinner bruker atskillig mindre tid til husholdsarbeid i dag enn på begynnelsen av 1970-tallet, men nedgangen har vært mest markert blant dem i alderen 25-54 år (tabell 3, figurene 3 og 4). Det er også kvinner i denne aldersgruppen som økte sin yrkesdeltakelse mest i perioden. Reduksjonen i husholdsarbeidet har altså vært mest markert i aldersgrupper som ofte har ansvar for barn, og det er først og fremst tiden til vanlig husarbeid som er skåret ned. Eksempelvis bruker kvinner i alderen 35-44 år i dag om lag 2 timer i gjennomsnitt per dag til husarbeid, mens kvinner i tilsvarende alder i 1971 brukte nærmere 5 timer per dag. Endringen var størst på 1970-tallet, men var betydelig også på 1980- og 1990-tallet. Nedskjæringen av husarbeidstiden de siste 30 årene i denne aldersgruppen utgjør nesten 60 prosent, noe som viser at både kvinnerollen og dagliglivet er betydelig endret.

Blant menn finner vi den største økningen i tiden til husholdsarbeid i aldersgruppen 67-74 år (tabell 4, figurene 3 og 4). Økningen var mest markert på 1970-tallet, noe som må sees i sammenheng med at pensjonsalderen ble satt ned fra 70 til 67 år i dette tiåret. Selv om eldre menn bruker mer tid til husholdsarbeid enn tidligere, har tiden til vanlig husarbeid økt forholdsvis lite. Økningen har først og fremst gått til andre gjøremål, særlig til vedlikeholdsoppgaver, men også til innkjøp. Husarbeidstiden har imidlertid økt noe blant menn i andre aldersgrupper. Eksempelvis bruker menn 35-44 år 22 minutter mer per dag til husarbeid nå enn hva tilsvarende aldersgruppe gjorde i 1971. Dette er en gruppe hvor mange har barn i husholdningen. Ved siden av eldre menn er dette den aldersgruppen blant menn der det har vært en ganske betydelig økning av tiden til husholdsarbeid totalt sett de siste 30 årene. Foruten husarbeidet er det særlig tiden til aktiv omsorg for barn som har økt blant menn i denne alderen.

Mindre forskjell enn før mellom yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kvinner

Kvinner yrkestilknytning har tradisjonelt hatt stor betydning for hvor mye tid de bruker til husholdsarbeid. Enkelte har snakket om husarbeidets elasticitet for å betegne det forhold at husarbeid både kan komprimeres sterkt, men også kan strekkes ut til å fylle nesten all ledig tid (Gershuny 2000). Andre har sammenlignet husarbeidet med et trekkspill for å få frem det samme (Berg 1988). Kvinner som bruker mye tid i yrkeslivet må utføre husarbeidet raskt og effektivt og kanskje også redusere standardene hjemme, mens ikke-yrkesaktive i større grad kan velge hvor mye tid de vil bruke. Både i 1971, 1980, 1990 og 2000 brukte yrkesaktive kvinner langt mindre tid både på husholdsarbeid totalt, og på husarbeid isolert sett, enn hva de ikke-yrkesaktive gjorde (figur 5).

Både blant yrkesaktive og ikke-yrkesaktive mødre har det vært en betydelig nedskjæring av tiden til husholdsarbeid i perioden, men reduksjonen har vært mest markert blant dem som ikke er yrkesaktive. Dette mønsteret fin-

ner man også i mange andre vestlige land (Gershuny 2000). Ser vi på gifte/samboende mødre med barn i alderen 3-14 år,³ brukte de heltids yrkesaktive i 2000 1 time og 45 minutter mindre til husarbeid per dag enn heltids yrkesaktive mødre i 1971. Ikke-yrkesaktive mødre i 2000 brukte om lag 3 timer og 15 minutter mindre per dag til husarbeid enn ikke-yrkesaktive mødre i 1971.

Forskjellen mellom yrkesaktive og ikke-yrkesaktive er altså blitt atskillig mindre over tid. Dette har trolig sammenheng med flere forhold. Potensialet for reduksjon har vært mindre blant de yrkesaktive, ettersom de allerede på begynnelsen av 1970-tallet brukte forholdsvis lite tid til husarbeid. Dessuten utgjør yrkesaktive og ikke-yrkesaktive mødre i mindre grad to atskilte grupper i dag enn tidligere. For det første er det blitt langt færre ikke-yrkesaktive. Videre er perioder utenfor yrkeslivet nå for de fleste bare midlertidige avbrekk fra en forholdsvis kontinuerlig yrkestilknytning, og mange er trolig hjemme mer for å ta seg av barn enn for å gjøre husarbeid. Det er rimelig å anta at mange viderefører sitt mønster i husarbeidet fra tiden som yrkesaktive til perioder uten yrkesarbeid. Videre er det slik at ikke-yrkesaktive mødre i dag bruker mer tid til utdanning enn hva ikke-yrkesaktive mødre gjorde ved inngangen til 1970-årene.

Den tradisjonelle husmoren som bruker mange timer per dag til husarbeid ser altså ut til å være forholdsvis sjelden nå. Dette stemmer med funn i SSBs arbeidskraftundersøkelser der man ser at andelen heltids hjemmearbeidende kvinner har sunket betydelig de siste tiårene (Bø og Molden 2000). Mødre bruker fremdeles langt mer tid til husarbeid enn fedre, men atskillig mindre tid enn tidligere generasjoner av mødre, og for de fleste kommer husarbeidet nå i tillegg til jobb eller utdanning. Også i perioder utenfor yrkeslivet og utdanningsinstitusjonene har husarbeidet et ganske moderat omfang. Få kvinner ser i dag på seg selv som husmødre. Mens deltidsarbeidende kvinner tidligere gjerne betraktet seg selv primært som husmødre, oppfatter de seg nå hovedsakelig som yrkesaktive (ibid). Dette gjenspeiler trolig både endringer i synet på kvinnerollen og den markerte reduksjonen i tiden til husarbeid blant kvinner i alle aldre.

Litteratur

- Belsby, Liv (2002): Publikasjon om beregning av vekter i tidsbruksundersøkelsen 2000/01 (under arbeid).
- Berg, Anne-Jorunn (1988): Husarbeid som et trekkspill om teknologi. I Merete Lie, Anne-Jorunn Berg, Hjørdis Kaul, Elin Kvande, Bente Rasmussen og Knut H. Sørensen (red): *I Menns bilde. Kvinner, teknologi, arbeid*. Trondheim: Tapir forlag.
- Bø, Tor Petter og Thomas Hugaas Molden (2000): Arbeid. I *Sosialt Utsyn 2000*, Statistiske analyser 35, Statistisk sentralbyrå.
- Gershuny, Jonathan (2000): *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford University Press.
- Grønmo, Sigmund og Susan Lingsom (1983): Husholdsarbeid og likestilling. *Utviklingstendenser i 1970-årene. Tidsskrift for samfunnsforskning* bd. 24:415-439.
- Langsether, Åsmund og Aase Lømo (1997): *Bedre tid? Gifte kvinners tidsbruk. Endringer 1970-1990*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Rapport 10/97.
- Kitterød, Ragni Hege og Aase Lømo (1996): Småbarnsforeldres tidsbruk 1970-90. I Berit Brandth og Kari Moxnes (red): *Familien i tiden*. Oslo: Tano.
- Robinson, John P. og Geoffrey Godbey (1997): *Time for Life. The Surprising Ways Americans Use Their Time*. Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, University Park.
- Rønning, Elisabeth (2002): *Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet*. Notater 2002/26, Statistisk sentralbyrå.
- Skrede, Kari (1986): Hvor langt er vi kommet på vei mot likestilling? I Kari Skrede og Kristin Tornes (red): *Kan vi planlegge oss til likestilling i 2010?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. SA 52, Statistisk sentralbyrå.

1. Tallene for tid til omsorgsarbeid i 2000 er noe høyere i denne artikkelen enn dem som gis i hovedpublikasjonen fra undersøkelsen (Vaage 2002), og tallene for reiser i forbindelse med husholdsarbeid er noe lavere. For å få mest mulig sammenlignbare tall med tidligere tidsbruksundersøkelser, har jeg her regnet den tiden foreldre bruker til henting og bringing av barn i ulike sammenhenger som omsorgsarbeid, og ikke som reisetid, slik det er gjort i hovedpublikasjonen. Inndelingen der er i tråd med hva som anbefales av Eurostat (EUs statistiske kontor).

2. Kjennermerket familiefase grupperer personer etter alder, samlivsstatus og om de har hjemmeboende barn eller ikke. Alderen på barna er her regnet ut fra alder ved utgangen av året. Enslige omfatter ugifte og før-gifte personer som ikke er samboende. Det refererer altså ikke til om man bor alene eller ikke, men til om man lever i et parforhold eller ikke.

3. Analysen er foretatt på mødre med barn 3-14 år fordi det i de første tre tidsbruksundersøkelsene ikke ble registrert hvorvidt yrkesaktive hadde permisjon fra arbeidet eller ikke. Skillet mellom yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kan derfor bli uklart. Ettersom permisjoner i all hovedsak tas ut i barnets første leveår, blir denne klarheten ubetydelig når vi holder mødre med helt små barn utenfor. Når alderen på yngste barn er satt til tre år i analysen her, og ikke ett år slik lengden på foreldrepermisjonen skulle tilsi, er dette fordi man i 1971-undersøkelsen ikke registrerte barns alder detaljert. Man skilte imidlertid mellom dem som hadde barn over og under tre år.

Få har rengjøringshjelp, men stor variasjon mellom grupper

Til tross for at kvinner har økt sin yrkesdeltakelse og redusert tiden til husarbeid betydelig, er det ikke blitt mer vanlig å kjøpe hjelp til rengjøringsarbeidet de siste tiårene. Bare 4 prosent i alderen 16-79 år har slike tjenester, og dette er omtrent samme andel som på begynnelsen av 1970-tallet. Blant mødre er det de med lang utdanning og de med høy husholdningsinntekt som oftest kjøper slik hjelp.

Ragni Hege Kitterød

Få med rengjøringshjelp i alle familiefaser

Media har stadig oppslag om moderne turbofamilier som kjøper seg hjelp til husarbeidet for å få hverdagen til å fungere. Privat rengjøringshjelp er imidlertid fremdeles forholdsvis lite utbredt i Norge. Ifølge resultater fra innledningsintervjuet til tidsbruksundersøkelsen 2000 gjør bare 4 prosent av befolkningen 16-79 år bruk av slike tjenester. Andelen er den samme for kvinner og menn, og det har ikke vært noen målbar økning i forhold til begynnelsen av 1970-tallet (Kitterød 1998).¹

Det er forholdsvis liten forskjell mellom folk i ulike familiefaser i andelen med rengjøringshjelp, og ingen av fasene peker seg ut ved spesielt omfattende bruk av slike tjenester (tabell 1).² Mange småbarnsforeldre har store forpliktelser både hjemme og på jobben, og det er også i aldersgrupper som gjerne har ansvar for små barn at vi finner den mest markerte nedskjæringen av tiden til husarbeid de siste tiårene. Eksempelvis bruker kvinner i alderen 35-44 år i gjennomsnitt vel 20 timer mindre til husarbeid per uke i dag, enn hva kvinner i tilsvarende alder gjorde ved inngangen til 1970-årene. Reduksjonen av husarbeidet var mest markert på 1970-tallet, men var betydelig også på 1980- og 1990-tallet. Økningen i menns husarbeid oppveier ikke på langt nær nedgangen blant kvinner (se artikkel om endringer i tid til husholdsarbeid i dette nummer av Samfunnsspeilet). Det har også vært en kraftig økning i tiden til yrkesarbeid blant kvinner i denne

Artikkelen er en omarbeidet versjon av en artikkel publisert i SSB-magasinet på SSBs hjemmesider 28.05.02.

Tabell 1. Andel med privat rengjøringshjelp blant kvinner og menn i ulike familiefaser. Prosent

	Kvinner		Menn	
	Andel med hjelp	Antall observasjoner	Andel med hjelp	Antall observasjoner
Familiefase				
Enslig 16-24 år, bor hos foreldre	3	99	5	174
Enslig 16-24 år, ellers	-	60	-	44
Enslig 25-44 år	1	83	6	170
Gift/samboende 16-44 år, uten barn ...	2	121	2	127
Enslig forsørger	2	87	:	23
Gift/samboende, yngste barn 0-6 år	6	295	6	282
Gift/samboende, yngste barn 7-19 år ..	3	249	3	244
Gift/samboende 45-79 år, uten barn ...	4	430	4	497
Enslig, 45-79 år, uten barn	4	197	7	134
Alle	4	1 621	4	1 695

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (rhk@ssb.no).

aldersgruppen de siste tiårene. Likevel har bare 6 prosent av gifte/samboende småbarnsforeldre privat rengjøringshjelp, og dette er omtrent samme andel som på begynnelsen av 1970-tallet. Datagrunnlag og spørsmålsformuleringer er nærmere beskrevet i tekstrammen.

Vi vet ikke hvorvidt den forholdsvis beskjedne bruken av privat rengjøringshjelp skyldes at folk ikke etterspør slike tjenester, eller at det er vanskelig å få tak i tilfresstillende hjelp til en pris som folk finner akseptabel. I en undersøkelse på midten av 1990-tallet ble deltakerne spurt hvorvidt de kunne tenke seg å ha privat rengjøringshjelp. Om lag en av tre uten slik hjelp, svarte bekreftende på dette spørsmålet (Kitterød 1997). Den vanligste begrunnelsen for at man likevel ikke benyttet slike tjenester, var at man syntes det falt for dyrt. Den høye andelen som kunne tenke seg å ha rengjøringshjelp kan indikere at det er et ganske stort potensielt marked for slike tjenester i Norge, men at det er vanskelig å få tak i tjenester av akseptabel kvalitet eller til en pris folk er villige til å betale. Svar på slike hypotetiske spørsmål er imidlertid vanskelige å tolke, ettersom folk kan legge ulike forutsetninger til grunn. Mange av dem som oppgav at de kunne tenke seg å ha rengjøringshjelp, besvarte trolig spørsmålet ut fra en tenkt situasjon med en travlere hverdag enn hva de faktisk hadde da intervjuet ble foretatt. Nesten 1/4 svarte nemlig senere i intervjuet at de egentlig ikke hadde behov for slik hjelp. Det er likevel rimelig å anta at dagens forholdsvis stramme arbeidsmarked innebærer at tilbudet av rengjøringstjenester til private husholdninger er forholdsvis begrenset.

Rengjøringshjelp mest vanlig i høystatusgrupper

Selv om relativt få foreldre kjøper hjelp til rengjøringsarbeidet, er det store forskjeller mellom grupper. Tabell 2 og figur 1 viser andelen med slik hjelp blant gifte/samboende mødre med barn under 20 år boende hjemme, fordelt etter en del kjennetegn. Ikke uventet er det en klar sammenheng mellom husholdningens inntekt og kjøp av slike tjenester. Forskjellene belyses her på grunnlag av husholdningsinntekt etter skatt. Andelen med rengjøringshjelp stiger klart med nivået på inntekten. Blant mødre i husholdninger med en inntekt etter skatt på minst 600 000 kroner har 14 prosent rengjøringshjelp, mens dette bare gjelder 1 prosent av dem med en inntekt under 400 000 kroner. Det er også en klar sammenheng mellom utdanningsnivå og kjøp av rengjøringshjelp. Mødre med lang utdanning har oftere slike tjenester enn andre, og det er særlig de med minst fem års universitetsutdanning som skiller seg ut med omfattende bruk. Videre er det en tendens til at mødre med lang arbeidstid oftere har rengjøringshjelp enn dem som bruker mindre tid i yrkeslivet, og at bosatte i store byer oftere har slike tjenester enn dem som bor i spredtbygde områder. Dette tyder på at både ressurser til å kjøpe hjelp, og behov for hjelp hjemme, har betydning for omfanget av slike tjenester, noe som stemmer med funn i tidligere undersøkelser (Kitterød 1998a, 1998b, 1996). Det er imidlertid ingen klar sammenheng mellom mors alder og bruk av rengjøringshjelp. Heller ikke barnas alder eller antallet barn ser ut til å ha noen klar betydning.

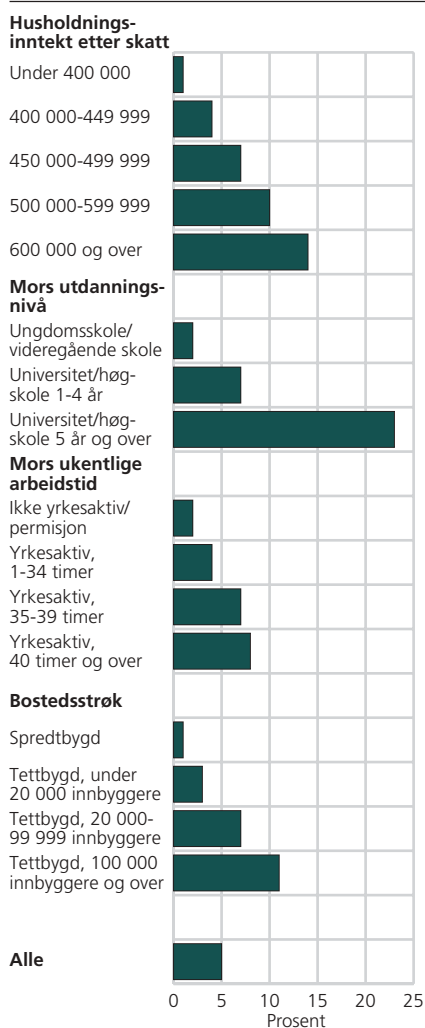
Slike sammenhenger mellom to og to kjennetegn som vises i tabell 2, for eksempel mellom kjøp av rengjøringshjelp og type bostedsstrøk, kan være vanskelige å tolke. Kanskje er det ikke bostedsstrøket i seg selv, men det at mødre i tettbygde og spredtbygde strøk skiller seg systematisk fra hverandre på andre områder, for eksempel når det gjelder inntekt, som ligger bak sammenhengen mellom bostedsstrøk og bruk av rengjøringshjelp? For å få

Tabell 2. Andel med privat rengjøringshjelp blant ulike grupper av gifte/samboende mødre med barn under 20 år. Prosent

	Andel med hjelp	Antall observasjoner
Husholdningens inntekt etter skatt		
-399 999 kr	1	260
400 000-449 999 kr	4	118
450 000-499 999 kr	7	53
500 000-599 999 kr	10	71
600 000 - kr	14	42
Mors utdanningsnivå		
Ungdomsskole/videregående skole	2	352
Universitet/høgskole 1-4 år	7	163
Universitet/høgskole 5- år ..	23	26
Mors ukentlige arbeidstid		
Ikke-yrkesaktiv/permisjon ..	2	122
Yrkesaktiv, 1-34 timer per uke	4	211
Yrkesaktiv, 35-39 timer per uke	7	149
Yrkesaktiv, 40- timer per uke	8	62
Partners ukentlige arbeidstid		
Ikke-yrkesaktiv	-	28
1-39 timer	2	303
40-44 timer	12	91
45- timer	6	122
Mors alder		
-29 år	2	91
30-34 år	3	116
35-39 år	7	133
40-44 år	7	111
45- år	3	93
Yngste barns alder		
0-2 år	4	172
3-6 år	8	123
7-12 år	4	138
13-19 år	3	111
Antall barn 0-19 år		
1 barn	4	194
2 barn	5	314
3- barn	6	36
Bostedsstrøk		
Spredtbygd strøk	1	134
Tettbygd, -19 999 innbyggere ..	3	207
Tettbygd, 20 000-99 999 innbyggere	7	119
Tettbygd, 100 000 innbyggere +	11	84
Alle	5	544

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 1. Andel med privat rengjøringshjelp blant ulike grupper av gifte/samboende mødre med barn under 20 år. Prosent

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Datagrunnlag

Opplysningene i artikkelen er basert på innledningsintervjuet til tidsbruksundersøkelsen 2000/01. I tidsbruksundersøkelsen kartlegges befolkningens tidsbruk ved at et representativt utvalg av personer fører dagbok over sine gjøremål i to døgn. Data-innsamlingen gikk over 12 måneder, fra 20. februar 2000 til 19. februar 2001, slik at vi får et gjennomsnittsbilde av folks tidsbruk over året. I tillegg ble det samlet inn en del bakgrunnsinformasjon gjennom et vanlig spørreskjema, og det er slike intervjuopplysninger som presenteres her. Det generelle nettutvalget til undersøkelsen besto av 3 211 personer som både førte dagbok og lot seg intervjuet. I tillegg var det noen som lot seg intervjuet, men ikke ville føre dagbok. Det ble også trukket fire spesialutvalg til undersøkelsen. Analysene i denne artikkelen omfatter personer i hovedutvalget som lot seg intervjuet. Utvalget ble trukket blant personer 9-79 år. I denne artikkelen inkluderes personer 16-79 år.

Det er beregnet en vekt for å justere for ulikheter i trekk sannsynlighet og skjevhet i frafall ved undersøkelsen. Tallene i denne artikkelen er basert på det vektete materialet. Vekten har imidlertid liten betydning for de resultatene som presenteres her. Opplegg og gjennomføring av tidsbruksundersøkelsen 2000/01 er beskrevet i Rønning (2002) og (Vaage 2002), samt i deres artikler i dette nummer av Samfunnsspeilet. Beregning av vekter beskrives i Belsby (2002).

Spørsmålet om kjøp av tjenester hjemme ble stilt som følger: *Har du/husholdningen for tiden noen form for betalt, privat hjelp til rengjøring av boligen eller til annet husarbeid? Kommunal hjemmehjelp regnes ikke med.*

Spørsmålet gjaldt altså hjelp til husarbeid generelt, men for de aller fleste dreier dette seg trolig om hjelp til rengjøring.

De som svarte ja, fikk så følgende spørsmål:

- *Omtrent hvor mange timer per måned har du/husholdningen slik hjelp?*
- *Hvor mye betaler du/husholdningen per måned for denne hjelpen?*

Opplysninger om inntekt, utdanning og alder er hentet fra SSBs registre. De øvrige kjennemerkene i denne artikkelen er basert på deltakernes svar i intervjuet.

bedre innsikt i de ulike faktorenes betydning, har jeg gjennomført analyser som tar hensyn til flere mulige forklaringsfaktorer samtidig. Forklaringsvariablene er de samme som kjennemerkene i tabell 2, men noen av dem er definert og gruppert noe annerledes.³

Disse analysene viser at det først og fremst er husholdningsinntekten og utdanningsnivået som har betydning for bruken av rengjøringshjelp blant mødre. Det at mødre med lang arbeidstid oftere enn andre kjøper rengjøringshjelp, bunner i stor grad i at de har høyere inntekt. Etter at det er tatt hensyn til forskjeller i inntekt, er det altså ikke lenger noen klar sammenheng mellom arbeidstid og kjøp av rengjøringshjelp. Når mødre i store byer oftere har rengjøringshjelp enn dem i spredtbygde områder, skyldes dette at mødre i tettbygde strøk gjennomgående har høyere husholdningsinntekt og lengre utdanning enn dem i spredtbygde områder. Heller ikke disse analysene viser noen sammenheng mellom bruk av rengjøringshjelp og barnas alder, antall barn eller mors alder. Også resultatene i disse analysene stemmer rimelig bra med funn i tidligere analyser på feltet. Det forholdsvis lave antallet observasjoner innebærer imidlertid at det skal ganske sterke sammenhenger til for å få statistisk sikre effekter.

Antall timer hjelp, prosent	
1-5 timer	20
6-10 timer	49
11-15 timer	16
16- timer	15
Antall timer hjelp, gjennomsnitt	9,8
Antall observasjoner	128
Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.	

Betaling per time, prosent	
- 80 kroner	23
81-100 kroner	50
101-150 kroner	16
151- kroner	12
Betaling per time i gjennomsnitt, kroner	113
Antall observasjoner	119
Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.	

Betalingen ligger ofte nærmere det svarte enn det hvite markedet

Omfanget av den hjelpen som kjøpes, ser for de fleste ut til å være forholdsvis beskjedent. I undersøkelsen ble de som oppgav å ha privat hjelp hjemme, spurt hvor mange timer dette dreide seg om per måned. Gjennomsnittet var 9,8 timer per måned, eller om lag 2 1/2 time per uke (tabell 3). Dette gjennomsnittet gjelder for alle med hjelp, og ikke bare for mødre. 20 prosent har hjelp 1-5 timer per måned, mens 15 prosent har hjelp minst 16 timer per måned. Nærmere 50 prosent har hjelp 6-10 timer per måned. En person oppga å ha betalt hjelp til husarbeid 120 timer per måned. Her har det trolig skjedd en feil ved registreringen under intervjuet. Denne observasjonen er derfor holdt utenfor i beregningene her.

De som kjøpte hjelp i huset, ble også spurt hvor mye de betalte for denne hjelpen per måned. Ved å dividere det oppgitte beløpet med antall timer hjelp per måned, kan det beregnes en timepris. Kroneverdien gjelder for det året opplysningene ble samlet inn (undersøkelsen løp i tiden februar 2000 - februar 2001). Ni av dem som hadde privat hjelp hjemme besvarte ikke spørsmålet om betaling. Disse er holdt utenfor i beregningene her. I gjennomsnitt betaler brukerne av privat rengjøringshjelp 113 kroner per time (tabell 4). 23 prosent betaler inntil 80 kroner per time, om lag halvparten betaler 81-100 kroner, mens kun 12 prosent betaler over 150 kroner. Det vanligste enkeltbeløpet er 100 kroner per time. Hele 40 prosent av dem med hjelp oppgir denne betalingen. Bare en svært beskjeden andel, 4 prosent, oppgir å betale minst 300 kroner per time. Det er selvsagt en viss usikkerhet ved disse anslagene for timepris. Det kan være uvant for enkelte å skulle angi betalingen for rengjøringshjelp per måned. Videre er beregningene basert på forholdsvis få observasjoner, og dessuten var det altså noen, om lag 7 prosent av dem med rengjøringshjelp, som ikke besvarte spørsmålet om betaling. Likevel er det rimelig å konkludere med at de fleste betaler en pris som ligger nærmere det svarte enn det hvite markedet for rengjørings tjenester.

1. Det er selvsagt en viss mulighet for at folk under-rapporterer bruken av privat rengjøringshjelp etter som dette trolig ofte kjøpes på det "svarte" markedet. Det faktum at flesteparten av dem som oppgir å ha slik hjelp betaler mindre enn hva slike tjenester koster på det «hvite» markedet (se siste del av artikkelen), tyder imidlertid ikke på at folk unnlater å opplyse om bruk av uoffisielle ordninger.

2. Kjennemerket familiefase grupperer personer etter alder, samlivsstatus og om de har hjemmeboende barn eller ikke. Alderen på barna er her regnet ut fra alder på intervjudtidspunktet. Enslige omfatter ugifte og før-ufte personer som ikke er samboende. Det refererer altså ikke til om man bor alene eller ikke, men til om man lever i et parforhold eller ikke.

3. Både husholdningsinntekt, mors alder og antall barn er definert som kontinuerlige variabler med løpende verdier i henholdsvis kroner, år og antall barn. For partners arbeidstid og mors alder er noen av kategoriene slått sammen. For de øvrige variablene er det benyttet samme kategorisering som i tabell 2. Analysene er foretatt ved hjelp av multippel logistisk regresjon. Resultatene vises ikke i artikkelen, men kan fås ved henvendelse til forfatter.

Litteratur

Belsby, Liv (2002): Publikasjon om beregning av vektor i tidsbruksundersøkelsen 2000/01 (under arbeid).

Kitterød, Ragni Hege (1996): Hjelp til rengjøring? *Samfunnsspeilet* årg. 9 (2): 25-34.

Kitterød, Ragni Hege (1997): *Leid hjelp til husarbeid? Bruk av privat rengjøringshjelp 1980-95*. Rapport nr. 97/6, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege (1998a): Kjøp av rengjørings-tjenester - større sosial ulikhet blant kvinner? *Sosialogisk tidsskrift*, årg. 6 (3): 185-208.

Kitterød, Ragni Hege (1998b): Fremdeles få småbarnsfamilier med rengjøringshjelp. *Samfunnsspeilet*, årg. 12 (5): 34-41.

Rønning, Elisabeth (2002): *Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet*. Notater nr. 2002/26, Statistisk sentralbyrå.

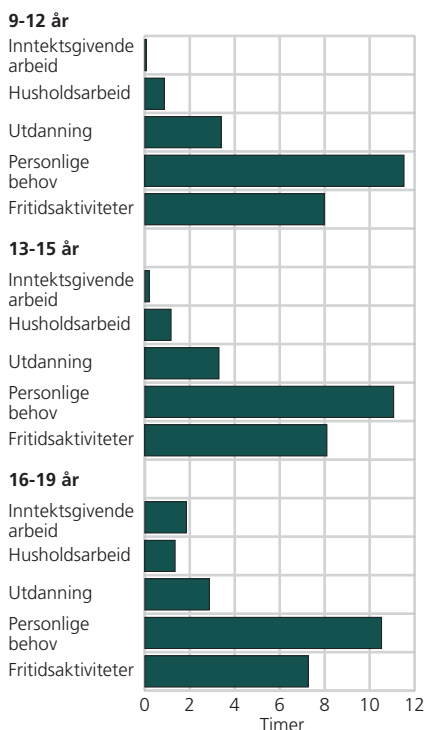
Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. SA 52, Statistisk sentralbyrå.

Jenter og gutter bruker tiden forskjellig

Hovedaktiviteten til både barn og unge er skolegang. Svært få barn har inntekts-givende arbeid i vanlig betydning, men en stor del utfører oppgaver hjemme som de får betalt for. Både blant barn og unge er det jentene som i størst grad bruker tid på de ulike formene for husholdsarbeid. Blant de eldre guttene er det flere som tar del i husholdsarbeidet nå enn tidligere. Jenter bruker mer tid til personlig hygiene enn guttene gjør. Barn og unge bruker atskillig mer tid på fjernsyn enn på å lese på fritiden. Jentene leser mer enn guttene, men guttene bruker mer tid på konkurranseidrett og trening. En av ti 9-12-åring har spilt på pengeautomat siste uke, mest blant guttene.

Odd Frank Vaage

Figur 1. Tid brukt til ulike hovedaktiviteter en gjennomsnittsdag blant alle, etter alder. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Odd Frank Vaage er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (odd.vaage@ssb.no)

Barn med for første gang

I Tidsbruksundersøkelsen 2000 er barn i alderen 9-15 år for første gang tatt med. Vi kan derfor nå gi et innblikk i barns dagligliv, som vi tidligere bare har gitt for personer som er 16 år eller eldre. For å sette barnas tidsbruk i et noe større perspektiv, bruker vi også tidsbrukstall for 16-19-åringene. Fordi denne gruppen har vært med i utvalget i de tidligere undersøkelsene, får vi også et bilde av utviklingen i deres tidsbruk de siste 30 årene. Siden tidsbruksdataene er samlet inn ved at de som deltar i undersøkelsen selv fyller ut oversikter over sine gjøremål, kan disse dataene avvike noe fra resultatene i intervjuundersøkelser vi har gjennomført som omhandler tilsvarende tema.

I tillegg til rene tidsbrukstall fra dagbokdelen i undersøkelsen, presenterer vi også noen tall som er relatert til tidsbruk. Disse tallene er hentet fra undersøkelsens spørreskjemadel.

Fra barn til voksen

Barn og unges bruk av tid endres i takt med at de vokser opp. De går gjennom en periode der de utvikler seg til å bli voksne. Mens 9-12-åringene bruker liten tid til ansvarsfulle aktiviteter som inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid, bruker 16-19-åringene mer tid til dette. Barna bruker derimot mer tid til personlig utvikling i utdanning, til personlige behov som søvn og måltider og til egne fritidsaktiviteter.

I hvilken grad bruker gutter og jenter tiden forskjellig på ulike aktiviteter og innenfor hvilke aktiviteter endres tiden fra barndom til ungdom? Vi skal videre se på likheter og forskjeller mellom kjønn og aldersgrupper i de ulike gruppene av tidsbruk.

70 prosent på skolen

Omtrent 70 prosent av barna i alderen 9-15 år holder på med utdanning en gjennomsnittsdag i perioden mandag til torsdag hele året igjennom, medregnet ferier og fridager. Blant 16-19-åringene er andelen i overkant av 50 prosent. Blant de yngste barna er guttene noe mer aktive enn jentene. Blant de unge er det omvendt. At ikke alle barn og unge er på skole en gjennomsnittsdag, kan fortrinnsvis skyldes ferie, sykdom eller andre årsaker til fravær.

Barn og unge bruker mye tid til utdanning, og tiden til utdanning øker med alderen. I den yngste aldersgruppen bruker jentene noe mer tid enn guttene på utdanning. Blant de eldre tenåringene snur dette, og guttene bruker mest tid til utdanning. Gutter i 16-19-årsalderen bruker i overkant av en time mer enn jentene de dagene de bruker tid til utdanning.

Det er atskillig færre som gjør hjemmelekser per dag enn det er som har undervisning. Blant de yngste er det i overkant av 50 prosent, blant de eldste i overkant av 30 prosent. De yngste guttene og jentene gjør i omtrent like stor grad lekser per dag i perioden mandag-torsdag. I aldersgruppen 16-19 år er det derimot slik at 29 prosent av guttene og 41 prosent av jentene gjør lekser.

1 time til hjemmelekser

I overkant av 4 timer brukes til selve undervisningen på utdanningsstedet.

Mens 9-12-åringene og 13-15-åringene bruker i overkant av 1 time til hjemmelekser de dagene de gjør dette, bruker 16-19-åringene dobbelt så mye tid til lekser. Blant de to yngste aldersgruppene bruker jentene noe mer tid enn guttene til lekser. I den eldste aldersgruppen er det guttene som bruker mest tid, i overkant av en halv time mer enn jentene.

Færre gutter på skolen i alderen 16-19 år

I alderen 16-19 år har det fra 1971 til 1990 vært en liten økning i andelen som holder på med utdanning per dag. Fra 1990 til 2000 har det imidlertid vært en nedgang, til tross for at flere har fått videregående skoletilbud i denne perioden. Det er bare blant gutter at denne nedgangen har funnet sted. Når vi bare ser på dem som er under utdanning, har det vært en nedgang i hele perioden 1971-2000, men særlig det siste tiåret. Denne nedgangen gjelder særlig for gutter. Dette kan muligens henge sammen med at det nå er flere i videregående skole som ikke passer helt inn der, og et mer liberalt fraværsglement. Dette kan føre til økt fravær. Muligens kan noe også forklares ved økt bruk av praksisperioder knyttet til skolegangen.

Tiden som brukes blant de som bruker tid til utdanning en gjennomsnittsdag, har endret seg lite fra 1971 til 2000 i gruppen 16-19 år, den ligger rundt 6 1/2 time. For guttene har det vært en viss økning og for jentene en liten nedgang i denne tiden fra 1990 til 2000.

Få jobber før de er 16 år

Det er naturlig at inntektsgivende arbeid øker med alderen i barne- og ungdomsårene. Når vi ser på en gjennomsnittsdag, der også lørdager og søndager er med, har 2 prosent av 9-12-åringene slikt arbeid per dag.

Tabell 1. Tid til utdanning blant de som utfører aktivitetene, etter alder og kjønn. Timer og minutter. Mandag-torsdag, 2000

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Tid utdanning blant aktive i alt	6.29	6.17	6.42	6.36	6.37	6.36	7.29	8.07	6.57
Undervisning	4.07	4.08	4.05	4.15	4.25	4.06	4.43	5.11	4.18
Lekser	1.05	0.57	1.12	1.02	0.57	1.08	2.05	2.28	1.50
Reising knyttet til utdanning	0.43	0.46	0.40	0.49	0.46	0.51	0.56	1.02	0.50

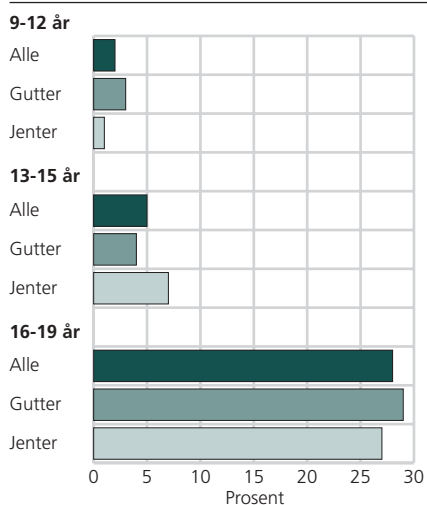
Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 2. Andel 16-19 åringer som bruker tid på utdanning en gjennomsnittsdag blant alle og som er under utdanning, etter kjønn, 1971-2000. Prosent

	Alle				Gutter				Jenter			
	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000
Bruker tid på utdanning, alle ...	40	45	46	43	39	43	45	38	41	46	48	48
Bruker tid på utdanning, er i utdanning..	66	62	61	53	67	57	61	46	66	67	61	59

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 2. Andel som bruker tid til inntektsgivende arbeid en gjennomsnittsdag, etter alder og kjønn. Prosent

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Andelen øker til 5 prosent blant 13-15-åringene og 28 prosent blant 16-19-åringene.

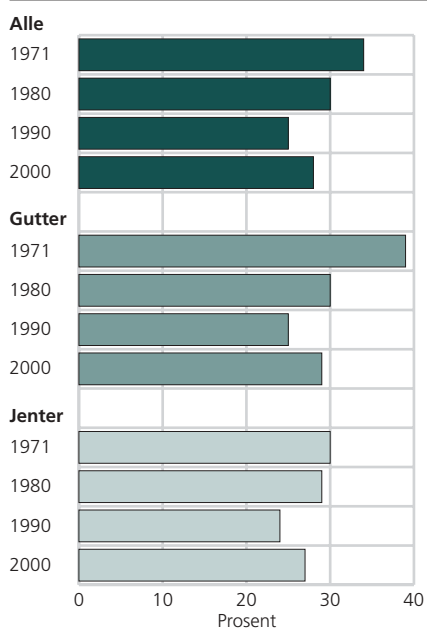
Siden andelen som har inntektsgivende arbeid blant 9-15-åringene er svært lav, er det vanskelig å legge vekt på noen kjønnsforskjell blant dem. Blant 16-19-åringene er det nokså lik kjønnsmessig fordeling. Ser vi på gjennomsnittet for mandag-torsdag er det derimot noe annerledes i denne gruppen. Da er det 38 prosent av guttene og 27 prosent av jentene som har inntektsgivende arbeid. Guttene ser altså ut til å være mer vanlig virkedagsarbeidere enn jentene er.

Siden det er så få i alderen 9-15 år som er i arbeid en gjennomsnittsdag, er tallene for usikre til å gi noen oversikt over arbeidstid per dag. I gruppen 16-19 år totalt sett, er gjennomsnittstiden 1 time og 51 minutter per dag, 2 timer og 9 minutter for guttene og 1 time og 32 minutter for jentene. I denne aldersgruppen kan vi også se på tiden som brukes blant de som utfører denne typen aktiviteter per dag. Totalt er tiden 6 timer og 35 minutter, 7 timer og 22 minutter blant guttene og 5 timer og 44 minutter blant jentene. På dette alderstrinnet ser vi altså at forholdet mellom kjønnene nærmer seg forholdet hos de voksne.

Økt inntektsarbeid blant elever på videregående skole

Mens 34 prosent i aldersgruppen 16-19 år var i inntektsgivende arbeid en gjennomsnittsdag i 1971, har andelen sunket fram til 1990, da andelen var 25 prosent. Det er særlig blant gutter at andelen har sunket. Fra 1990 til 2000 har det imidlertid vært en liten økning i andelen arbeidstakere i denne aldersgruppen, noe som gjelder begge kjønn. Dette skjer til tross for at det aldri tidligere har vært så mange i utdanning i denne aldersgruppen. Blant dem som er i utdanning har andelen arbeidstakere en gjennomsnittsdag økt fra 14 prosent i 1990 til 20 prosent i 2000. Disse tallene er nokså like for gutter og jenter.

Figur 3. Andel 16-19-åringene som utfører inntektsgivende arbeid en gjennomsnittsdag blant alle i aldersgruppen, etter kjønn. 1971-2000

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Det er ikke bare en større andel av de unge under utdanning som bruker tid på inntektsarbeid per dag. De bruker også mer tid på det enn tidligere når de først er i arbeid. Mens personer i denne gruppen i 1980 brukte 3 timer og 42 minutter når de jobbet per dag, er tiden økt til 5 timer og 51 minutter per dag i 2000. Man kan spørre seg hvorfor så mange flere unge under utdanning bruker så mye mer tid til inntektsarbeid. Flere faktorer er nok med og påvirker denne utviklingen. Et strammere arbeidsmarked fører til at det er lettere å få jobb, noe som gir de unge større ansvar enn tidligere. Samtidig er det økt tilbud av fritidsaktiviteter som koster penger og øker kjøpespresset.

Mange barn og unge utfører lønnsarbeid per uke

I spørreskjemadelen av tidsbruksundersøkelsen ble barn og unge i alderen 9 til 17 år stilt noen spørsmål om de hadde utført ulike aktiviteter siste 7 dager. Et av temaene var lønnsarbeid, der det ble skilt mellom lønnsarbeid hjemme og lønnsarbeid ute.

Lønnsarbeid hjemme var mest vanlig blant dem i aldersgruppen 13-15 år. 46 prosent av dem svarte at de hadde utført lønnsarbeid hjemme siste 7 dager. Andelen var temmelig lik blant gutter og jenter. Blant 9-12-åringene var det 41 prosent som hadde utført denne typen aktivitet siste 7 dager, altså noen færre enn i gruppen 13-15 år. Blant 9-12-åringene var det noen

flere jenter enn gutter som hadde utført lønnsarbeid hjemme. I gruppen 16-17 år var det lavest andel som hadde utført lønnsarbeid hjemme siste 7 dager. Også her var det liten forskjell mellom gutter og jenter.

De som hadde utført lønnsarbeid hjemme siste 7 dager, ble spurt om hvor mange timer de hadde arbeidet hjemme i denne perioden. Blant 9-12-åringene og 13-15-åringene oppga de i overkant av 2 1/2 timer. Blant 16-17-åringene var ca. 5 1/2 time gjennomsnittstiden de arbeidet hjemme. I den yngste aldersgruppen var denne arbeidstiden nokså jevnt fordelt mellom gutter og jenter. Blant 13-15-åringene var det mest arbeidstid blant jentene. Blant de eldste var kjønnsfordelingen omvendt og arbeidstiden var nesten dobbelt så lang blant guttene som blant jentene.

Tabell 3. Prosentandel i alderen 9-17 år som har utført lønnsarbeid hjemme og ute siste 7 dager og timer de har brukt på dette arbeidet, etter alder og kjønn. 2000

	9-12 år			13-15 år			16-17 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Lønnsarbeid hjemme	41	37	44	46	45	46	33	34	33
Lønnsarbeid ute	14	15	13	26	28	24	48	45	50
Timer lønnsarbeid hjemme	2,6	2,6	2,7	2,3	2,0	2,7	5,4	7,3	3,7
Timer lønnsarbeid ute	2,9	3,3	2,6	7,3	7,8	6,8	10,9	14,2	8,2

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 4. Andel som bruker tid til ulike husholdsaktiviteter, etter alder og kjønn. 2000. Prosent

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Husholdsarbeid i alt	70	63	78	76	71	81	82	76	88
Husarbeid	41	31	51	47	36	58	58	43	73
Vedlikeholdsarbeid	15	12	18	16	16	16	11	11	12
Omsorgsarbeid	14	12	16	9	10	9	8	4	12
Kjøp av varer og tjenester	22	22	21	31	28	35	46	44	48

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

En av to 16-17-åring har arbeid utenfor hjemmet

I motsetning til lønnsarbeid hjemme, øker lønnsarbeid utenfor hjemmet betydelig med alderen. Mens andelen som utfører slikt arbeid per uke er 14 prosent blant 9-12-åringene, øker andelen til 26 prosent blant 13-15-åringene og videre til 48 prosent blant 16-17-åringene. Mens det i de to yngste aldersgruppene er en liten overvekt av gutter som har arbeid utenfor hjemmet, er det en overvekt av jenter i den eldste aldersgruppen.

Tiden de bruker til arbeid utenfor hjemmet øker også betydelig med alderen. Den er henholdsvis 2,9 timer, 7,3 timer og 10,9 timer i de respektive aldersgruppene. I alle tre gruppene er det guttene som bruker mer tid enn jentene når de først utfører slikt arbeid. Størst er forskjellen blant de eldste, altså aldersgruppen 16-17 år. Her er arbeidstiden blant jentene 8,2 timer per uke, mens den er 14,2 timer blant guttene.

Husholdsarbeid: Jentene gjør mest

En stor andel av både gutter og jenter tar del i husholdsarbeidet i løpet av dagen, og det øker med alderen. Mens andelen er 70 prosent blant 9-12-åringene, er den 76 prosent blant 13-15-åringene og 82 prosent blant 16-19-åringene. I alle aldersgrupper er jentene mer aktive enn guttene.

Blant de barn og unge som utfører husholdsarbeid en gjennomsnittsdag er det også en viss økning med alderen i den tiden de bruker på det. De som er i 9-12-årsalderen bruker i gjennomsnitt 1 time og 14 minutter per dag når de gjør slikt arbeid. I gruppen 13-15 år er tiden 1 time og 32 minutter og i gruppen 16-19 år er tiden 1 time og 39 minutter. Jentene er noe mer aktive enn guttene i hvor mye husholdsarbeid de gjør. I de to yngste gruppene gjør jentene omtrent 10 minutter mer enn guttene. I den eldste aldersgruppen gjør jentene omtrent en halv time mer enn guttene. Disse

forskjellene viser at jentene fremdeles i en viss grad tilpasser seg den tradisjonelle husmorrollen når de vokser opp, noe vi også finner igjen i andre lands tidsbruksundersøkelser, f.eks. den finske (Niemi/Pääkkönen 2002).

Klare kjønnsforskjeller i husarbeidet

Det er ikke like store skiller mellom gutter og jenter innenfor alle typer av husholdsarbeid. De klareste skillene finner vi innenfor husarbeidet, slik som matlaging, oppvask og rengjøring. Mens omtrent en tredel av guttene i 9-12-årsalderen utfører slikt arbeid per dag, er det halvparten av jentene i samme aldersgruppen som gjør det. Andelen som utfører husarbeid øker med alderen både for gutter og jenter, men mest for jentene. Blant 16-19-åringene bruker om lag fire av ti gutter og godt over sju av ti jenter tid på husarbeid per dag.

En av fire 9-12-åringene med på matstellet

Deltaking i både matlaging, oppvask, rengjøring og vasking/stryking av tøy øker med alderen. Mens 23 prosent blant 9-12-åringene deltar i matstellet per dag, er andelen 27 prosent for 13-15-åringene og 44 prosent for 16-19-åringene. Og jentene er mer med i alle disse typene husarbeid enn guttene er. I gruppen 9-12 år er det f.eks. slik at 5 prosent av guttene og 13 prosent av jentene er med på oppvask/rydding av bord. I gruppen 16-19 år er 13 prosent av guttene og 40 prosent av jentene med på rengjøring/rydding av boligen per dag.

Det er mindre forskjeller i andelen som bruker tid på vedlikeholdsarbeid per dag, slik som hagearbeid, pass og stell av kjæledyr og bygge- og reparasjonsarbeid. Når de først bruker tid på slikt arbeid, bruker de eldste atskillig mer tid enn de yngste. 9-12-årsgruppen bruker i gjennomsnitt 33 minutter per dag når de gjør slikt arbeid, 13-15-åringene bruker 47 minutter og 16-19-åringene bruker 1 time og 17 minutter. De yngste jentene bruker i størst grad tid på å passe og stelle kjæledyr, mens de eldste guttene er de som helst holder på med vedlikehold og reparasjon av bil og annet utstyr.

De yngste passer mest barn

Andelen som utfører omsorgsarbeid er svakt synkende med alderen. Mens 14 prosent utfører slikt arbeid per dag i gruppen 9-12 år, er andelen 9 prosent blant 13-15-åringene og 8 prosent blant 16-19-åringene. Jenter bruker i større grad enn gutter tid på slikt arbeid per dag. Det er særlig jenter i alderen 9-12 år som bruker tid på pass av barn. Det er nok barn i denne alderen som har yngre søsken som trenger pass.

Gutter og jenter like mye innkjøp

Andelen som bruker tid på kjøp av varer og tjenester øker med alderen. I gruppen 9-12 år er andelen 22 prosent, i gruppen 13-15 år er den 31 prosent og blant 16-19-åringene er andelen 46 prosent per dag. På alle alders-trinn er det liten forskjell mellom gutter og jenter. Tiden de bruker når de er i butikker er også nokså lik, mellom 40 og 50 minutter per dag. Til tross for likhetene er det likevel slik blant 16-19-åringene at det er en større andel jenter enn gutter som er i forretninger utenom dagligvarebutikker per dag.

Flere gutter tar del i husholdsarbeidet nå enn tidligere

Hva har skjedd med 16-19-åringenes husholdsarbeid de siste 30 årene? Andelen som utfører husholdsarbeid har vært nokså stabil, men det var en

Tabell 5. Andel 16-19-åringer som utfører husholdsarbeid en gjennomsnittsdag, etter kjønn. 1971-2000. Prosent

	Alle				Gutter				Jenter			
	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000
Husholdsarbeid i alt	77	81	84	82	66	74	80	76	89	87	87	88
Husarbeid	51	58	57	58	29	46	47	43	77	70	66	73
Vedlikeholdsarbeid	15	18	18	11	20	24	21	11	9	12	15	12
Omsorgsarbeid	8	12	16	8	7	10	9	4	11	14	22	12
Kjøp av varer og tjenester	32	33	33	46	30	27	30	44	33	39	36	48

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

liten økning mellom 1971 og 1980. Økningen gjelder i hovedsak guttene: For dem var det en klar økning fra 1971 til 1990. Siden har det vært en liten nedgang igjen. For jentenes del har det ikke vært noen signifikant endring i andelen som utfører husholdsarbeid i denne 30-årsperioden.

Andelen som utfører husarbeid økte noe fra 1971 til 1980, men har deretter holdt seg på et nokså stabilt nivå. Særlig for guttenes del var det en sterk økning fra 1971 til 1980. Likevel har det i hele 30-årsperioden vært slik at jentene i mye større grad enn guttene har tatt del i husarbeidet. Tiden de bruker til husarbeid har også vært forskjellig. Blant jenter som utfører husarbeid per dag, har tiden de har brukt ligget omtrent en halv time over den tiden gutter bruker.

Mindre vedlikeholdsarbeid blant gutter

Vedlikeholdsarbeid har holdt seg på et mer stabilt nivå enn husarbeidet i løpet av de siste 30 årene. Guttene har tidligere i større grad enn jentene brukt tid på denne typen aktiviteter, men for guttene har det vært en nedgang mellom 1990 og 2000. Dette ser delvis ut til å skyldes minsket aktivitet når det gjelder vedlikehold og reparasjon av bil og motorsykkel. Mens gutter i gjennomsnitt har brukt omtrent 1 time og 45 minutter per dag i hele perioden når de har utført vedlikeholdsarbeid, har jentene brukt i underkant av 1 time.

Omsorgsarbeid har tradisjonelt i større grad vært en oppgave for jenter enn gutter, og andelen som utfører denne type husholdsarbeid har økt blant jentene mellom 1971 og 1990. Det siste tiåret har det derimot vært en tydelig nedgang, på samme måte som for guttene. Denne nedgangen finner vi også i befolkningen som helhet. Hoveddelen av denne type arbeid er barnepass, og det er grunn til å tro at økt barnehagedekning og skolefritidsordningen kan være noe av forklaringen på denne nedgangen.

Økt tid til innkjøp

Andelen som bruker tid til kjøp av varer og tjenester har økt i 30-årsperioden, men mest siste tiåret. Tiden de som utfører innkjøp per dag bruker, har derimot gått noe ned fra 1980 til 2000. Jevnt over har jentene vært noe mer aktive enn guttene innenfor denne typen aktiviteter gjennom hele perioden.

Mer personlig hygiene blant jenter enn gutter

Så godt som alle bruker tid til ulike personlige behov som søvn, hygiene og måltider i løpet av en dag. Verken personlig hygiene medregnet av- og påkledning eller måltider varierer mye mellom de tre aldersgruppene. Personlig hygiene brukes det omtrent tre kvarter på, men her er det klare skiller

Tabell 6. Tid til personlige behov blant de som utfører aktivitetene, etter alder og kjønn. Timer og minutter. Mandag-torsdag, 2000

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Personlige behov i alt ...	11.32	11.18	11.46	11.04	11.15	10.52	10.32	10.08	10.57
Personlig hygiene og av- og påkledning	0.41	0.35	0.47	0.47	0.37	0.58	0.47	0.35	0.58
Nattesøvn	9.47	9.41	9.53	9.18	9.37	8.55	8.33	8.20	8.45
Måltider	1.01	1.00	1.03	0.52	0.54	0.49	0.55	0.53	0.57

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

mellom gutter og jenter. Mens guttene i alle tre aldersgrupper bruker om lag 35 minutter på denne typen aktiviteter, bruker jentene betydelig mer tid, blant de to eldste aldersgruppene tett oppunder 1 time. Dette stemmer overens med den siste tidsbruksundersøkelsen (Niemi/Pääkkönen 2002).

Tiden til måltider (ikke medregnet måltider på utdanningsstedet) er derimot nokså lik både for ulike aldersgrupper og kjønn, og ligger på omtrent eller i underkant av 1 time per dag.

De yngste sover mest

Tiden til nattesøvn synker med alderen. Mens 9-12-åringene bruker omtrent 9 timer og tre kvarter, bruker 13-15-åringene omtrent en halv time mindre og 16-19-åringene om lag tre kvarter mindre enn det igjen. I gruppen 13-15 år sover guttene noe mer enn jentene, mens i aldersgruppen under og over ser det ut til at jentene sover noe mer enn guttene.

De unge sover like mye som før

16-19-åringers tidsbruk på personlige behov har endret seg lite fra 1971 til 2000. I alt har de i hele perioden brukt omtrent 10 1/2 time på denne type aktiviteter. Nattesøvn har holdt seg nokså stabil på 8 1/2 time, annen personlig pleie som personlig hygiene/av- og påkledning, hvile og sykeleie har holdt seg rundt 1 time. Det samme har måltider.

Det er også små forskjeller i utviklingen mellom kjønnene. Fra 1980 til 2000 er det en liten tendens til at guttene sover noe mindre om natten. I samme periode har jentene brukt noe mer tid på annen personlig pleie.

9 av 10 barn ser fjernsyn

Naturlig nok utfører alle barn og unge en eller annen form for fritidsaktiviteter i løpet av døgnet. Den enkeltaktiviteten flest bruker tid på er fjernsynsseing. Blant 9-12-åringene er det ni av ti som bruker tid til dette per dag. I gruppen 13-15 år er andelen omtrent den samme, og i gruppen 16-19 år er andelen knapt sju av ti. Blant de yngste er det liten forskjell mellom gutter og jenter i andel fjernsynsseere. For 13-15-åringene er det en større andel jenter enn gutter som ser fjernsyn, mens det blant de eldste er omvendt.

Det er ingen stor forskjell mellom de ulike aldersgruppene når det gjelder tiden de bruker foran skjermen. De som ser på TV per dag bruker om lag 2

Tabell 7. Tid til ulike personlige behov for 16-19-åringene en gjennomsnittsdag, etter kjønn. 1971-2000. Timer og minutter

	Alle				Gutter				Jenter			
	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000
Personlige behov i alt	10.38	10.31	10.19	10.32	10.36	10.37	10.19	10.08	10.40	10.26	10.18	10.57
Nattesøvn	8.36	8.36	8.22	8.33	8.35	8.43	8.29	8.20	8.36	8.30	8.15	8.45
Annen personlig pleie	1.05	0.53	0.59	1.05	1.03	0.50	0.53	0.54	1.06	0.56	1.04	1.15
Måltider	0.58	1.02	0.58	0.55	0.58	1.05	0.57	0.53	0.58	1.00	0.59	0.57

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

timer og 10 minutter. 13-15-åringene bruker 15 minutter mer. I de to yngste aldersgruppene er det liten forskjell mellom kjønnene, men guttene ser en halv time mer på fjernsyn per dag enn jentene gjør blant 16-19-åringene.

Lesing synker med alderen

Under halvparten så mange som ser fjernsyn per dag bruker tid til å lese noe (her er hjemmelekser og skolegang utelatt). Andelen synker med alderen: Fire av ti leser noe per dag i den yngste aldersgruppen, noe over tre av ti i de høyere aldersgruppene. I alle tre gruppene er jentene mer aktive på dette feltet enn guttene. I gruppen 16-19 år er det omtrent to av ti blant guttene og fire av ti blant jentene. Alle tre gruppene bruker i underkant av 50 minutter i alt når de leser noe per dag. I tillegg til at andelen som leser er høyere, bruker jentene dessuten noe mer tid til lesing per dag enn det guttene gjør. Disse dataene, og de andre mediedataene i tidsbruksundersøkelsen samsvarer nokså godt med resultatene i mediebruksundersøkelsene (Vaage 2002).

Barna leser i større grad ukeblader og tegneserieblader enn de unge. De derimot, leser i større grad aviser. Bøker leses i om lag like stor grad av alle aldersgruppene en gjennomsnittsdag.

Mer lytting på plater enn på radio

Lytting på radio og plater/kassetter er noe man i liten grad gjør som hovedaktivitet. Ofte gjøres det samtidig med at man gjør andre aktiviteter. For å få et riktig bilde av denne tidsbruken bør man derfor slå sammen slik lytting både når det er hovedaktivitet og når det er biaktivitet. Det viser seg da at i aldersgruppen 9-12 år er det godt over to av ti som lytter til plater/kassetter og en av ti som lytter på radio. I gruppene 13-15 år og 16-19 år er det noe over fem av ti som lytter til plater/kassetter og i overkant av to av ti som lytter på radio per dag. Det er altså atskillig flere som lytter på plater/kassetter enn som lytter på radio i begge gruppene. I alle aldersgruppene og for begge mediene er det slik at jentene er mer aktive enn guttene. Men når de først lytter på disse mediene, er det ikke stor forskjell mellom kjønnene i tiden de lytter på dem. I den yngste gruppen lytter de i underkant av 1 time på plater/kassetter. De to eldste gruppene lytter i overkant av 1 1/2 time en gjennomsnittsdag.

8 av 10 har sosialt samvær på fritiden

Sosialt samvær er noe de fleste barn og unge bruker tid på i løpet av dagen. I sosialt samvær inngår besøk av andre eller hos andre, samtaler på fritiden, selskap og dans/diskotek osv. I alle tre aldersgruppene er andelen som bru-

Tabell 8. Andel som bruker tid på ulike fritidsaktiviteter, etter alder og kjønn. 2000. Prosent

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Fritidsaktiviteter i alt	100	100	100	100	100	100	100	99	100
Iddrett og friluftsliv i alt ..	39	40	37	40	42	37	32	34	30
Konkurransetidrett, trening	18	24	12	16	19	12	16	18	13
Underholdning/kultur ...	8	7	10	11	11	11	20	17	24
Sosialt samvær	81	79	82	81	74	89	82	74	89
Lesing	41	39	43	34	32	37	31	22	40
TV-seing	90	88	91	89	86	93	77	80	74
Videseing	11	10	12	9	6	13	17	22	12
Musikalsk utøvelse	10	9	12	7	5	9	4	2	6
Spill og lek i alt	76	81	70	45	57	32	19	28	11
Dataspill	40	54	26	34	46	21	14	23	5
Spill/lek med andre	54	57	52	18	20	16	5	5	5

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 9. Andel som bruker tid på radiolytting og lytting på plater/kassetter en gjennomsnittsdag (hoved- og biaktivitet medregnet), etter alder og kjønn. 2000. Prosent

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Lytting til plater/kassetter ..	25	16	33	52	42	62	53	48	58
Radiolytting	11	7	16	22	16	29	26	16	36

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

ker tid på sosialt samvær per dag i overkant av 80 prosent. I gruppene 13-15 år og 16-19 år er det en betydelig større andel blant jentene enn blant guttene som bruker tid på sosialt samvær.

Mens aldersgruppen 9-12 år i gjennomsnitt bruker 1 time og 49 minutter når de bruker tid på sosialt samvær per dag, er tiden 2 timer og 15 minutter blant 13-15-åringene og 2 minutter mer blant 16-19-åringene. Det er liten forskjell mellom kjønnene i tiden de bruker når de har sosialt samvær.

Mest samtaler

Blant de ulike typene av sosialt samvær er det samtaler som flest bruker tid til, de unge mer enn barna. I alle gruppene er det jentene som i størst grad har en eller flere samtaler på fritiden. Forskjellen er størst blant de eldste. I gruppen 16-19 år er det 41 prosent av guttene og 74 prosent av jentene som har en eller flere samtaler per dag. Men når de først har en eller flere samtaler per dag, bruker gutter og jenter om lag like mye tid på det, omtrent 1 time.

Vennebesøk øker med alder

En annen type sosialt samvær for barn og unge er besøk av eller hos venner. Blant 9-12-åringene er det 20 prosent som bruker tid til slikt per dag, 21 prosent blant 13-15-åringene og 28 prosent blant 16-19-åringene. Det er ingen stor forskjell mellom gutter og jenter i noen av aldersgruppene for denne aktiviteten.

4 av 10 aktive med idrett/friluftsliv per dag

Omtrent 40 prosent av barn og unge driver med idrett eller friluftsliv per dag. I alle tre aldersgruppene er det en tendens til at gutter i noe større grad bruker tid på det enn jenter gjør. Noe under halvparten av dem som driver med idrett/friluftsliv per dag, bruker tid på konkurranseidrett eller trening. På dette feltet er guttene mer aktive enn jentene. Blant 9-12-åringene er det f.eks. slik at 12 prosent av jentene og 24 prosent av guttene bruker tid til dette per dag. De som bruker tid på denne formen for fritidsaktiviteter, bruker en god del av fritiden sin til dette. I aldersgruppen 9-12 år er tiden 1 time og 34 minutter, blant 13-15-åringene er tiden 1 time og 51 minutter og den er 5 minutter mer blant 16-19-åringene. I de to eldste aldersgruppene bruker gutter mer enn en halv time mer per dag enn jenter gjør.

Andelen som bruker tid på underholdnings- og kulturtilbud er omtrent 10 prosent i de to yngste aldersgruppene og 20 prosent i den eldste aldersgruppen. Det er ikke store forskjeller mellom kjønnene, men i den eldste aldersgruppen er jentene noe mer aktive enn guttene. I denne gruppen er det 10 prosent som besøker en restaurant eller kafé per dag. Når de besøker et slikt tilbud, oppholder de seg der i gjennomsnitt 1 time og 10 minutter per dag.

Mens 10 prosent av 9-12-åringene er aktive innenfor sang eller musikk per dag, er andelen 7 prosent blant 13-15-åringene og 4 prosent blant 16-19-åringene. I alle aldersgruppene er jentene noe mer aktive enn guttene.

Tre av fire barn spiller eller leker

Mens 76 prosent av 9-12-åringene holder på med spill og lek per dag, er andelen 45 prosent blant 13-15-åringene og 19 prosent blant 16-19-åringene. I alle gruppene er det betydelig flere gutter enn jenter som bruker tid på denne typen aktiviteter. Når de holder på med spill eller lek bruker alle tre gruppene nokså mye tid på det, mellom 2 og 2 1/2 time.

Ser vi nøyere på noen av de aktivitetene som skjuler seg innenfor gruppen spill og lek, finner vi at en god del av det er dataspill, men mye er også spill og lek sammen med andre der elektroniske spill ikke er med i bildet.

Bruk av dataspill synker med alderen

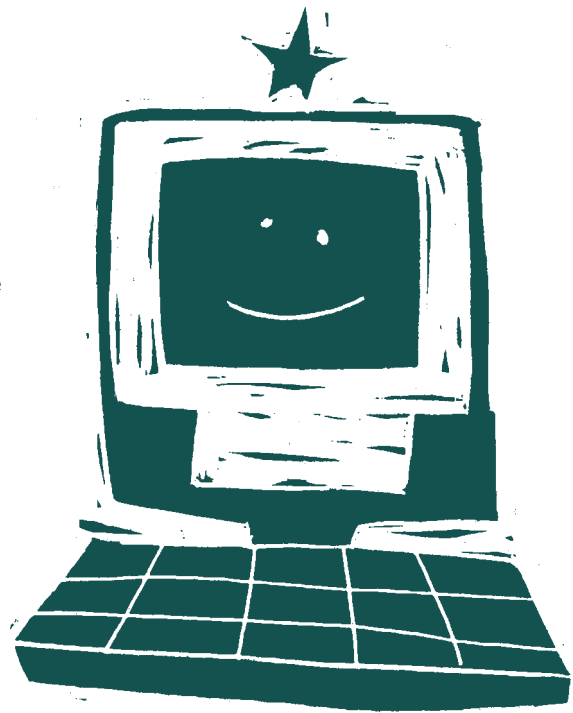
Bruken av dataspill er tydelig konsentrert om de yngre gruppene: 40 prosent blant 9-12-åringer, 34 prosent blant 13-15-åringer og 14 prosent blant 16-19-åringer. Gutter er langt mer aktive på dette feltet enn jenter i alle tre aldersgruppene. Når den yngste aldersgruppen bruker tid på dataspill, bruker de i gjennomsnitt 1 time og 31 minutter per dag, 13-15-åringene bruker 1 time og 38 minutter, mens 16-19-åringene bruker 2 timer og 19 minutter. I den yngste aldersgruppen bruker guttene en halv time mer enn jentene. I de to eldste aldersgruppene brukes det 1 time mer blant guttene enn blant jentene når de spiller.

Spill og lek sammen med andre er enda mer aldersrelatert. 54 prosent av 9-12-åringene bruker tid på dette en gjennomsnittsdag. I gruppen 13-15 år er andelen 18 prosent og blant 16-19-åringene er andelen 5 prosent. Her er forskjellen mellom kjønnene atskillig mindre i alle tre gruppene. Når de spiller eller leker med andre, bruker alle gruppene i gjennomsnitt om lag 2 timer til denne typen aktiviteter. Ser vi på hele gruppen 9-12-åringer og tar med også de som ikke holder på med spill/lek med andre en gjennomsnittsdag, er tiden i gjennomsnitt 1 time og 5 minutter, nokså likt mellom gutter og jenter.

Flere unge ser fjernsyn, færre leser

Ser vi på utviklingen de siste 30 årene blant 16-19-åringer innenfor endel fritidsaktiviteter, finner vi en del endringer. En tydelig endring har vært at stadig flere ser på fjernsyn per dag, mens lesingen stadig synker. Begge deler gjelder både gutter og jenter, men nedgangen i lesing er særlig framtreddende for gutter. Mens det i 1971 var 71 prosent som leste et eller annet en gjennomsnittsdag, var andelen i 2000 sunket til 22 prosent.

Når de unge satt foran TV-skjermen, brukte de i overkant av 1 1/2 time i 1971. Dette har gradvis økt til i overkant av 2 timer i 2000. Guttene har i hele perioden brukt 20-30 minutter mer enn jentene når de har brukt tid på denne aktiviteten per dag. De unge leserne brukte i gjennomsnitt om lag 1 time på lesing i perioden 1971-1990. Dette sank så til under 50 minutter i 2000. I perioden 1971-1980 leste gutter og jenter omtrent like mye når de leste. Deretter har det vært en større nedgang for gutter enn for jenter.

Tabell 10. Andel 16-19-åringene som bruker tid til ulike fritidsaktiviteter en gjennomsnittsdag, etter kjønn. 1971-2000. Prosent

	Alle				Gutter				Jenter			
	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000	1971	1980	1990	2000
Idrett og friluftsliv	38	46	39	32	39	47	46	34	37	45	33	30
Underholdning/kultur.	21	22	27	20	24	21	28	17	19	23	26	24
Sosialt samvær	68	83	82	82	65	81	75	74	72	85	87	89
Lesing	64	59	51	31	63	61	50	22	65	58	52	40
TV-seing	53	57	58	77	53	60	65	80	54	55	52	74
Andre fritidsaktiviteter ..	56	63	64	69	55	62	67	67	58	64	62	71
Fritidsreiser	60	68	70	70	61	70	73	72	59	66	67	67

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Idrett/friluftsliv: Økende forskjell mellom gutter og jenter

Andelen som bruker tid til idrett og friluftsliv økte noe for både gutter og jenter fra 1971 til 1980, men har deretter hatt en gradvis nedgang. Nivået er også nokså likt for begge kjønn. Tiden de aktive bruker per dag har holdt seg nokså stabil i hele perioden fra 1971 til 2000 på rundt 2 timer, med guttene som de ivrigste. I perioden 1971-1990 var forskjellen om lag 20 minutter i guttenes favør. Denne forskjellen har økt til om lag 45 minutter i 2000.

Andelen som bruker tid på sosialt samvær økte betydelig fra 1971 til 1980, men har deretter holdt seg temmelig stabil. Økningen det første tiåret er en generell trend for hele befolkningen, og kan ha sammenheng med økt fritid i og med innføring av lørdagsfri på arbeid og skole. Sosialt samvær er en aktivitet jenter i større grad enn gutter har brukt tid på i hele perioden. Tiden som brukes

til sosialt samvær blant dem som bruker tid på det per dag, har sunket med nærmere en halv time fra 1980 til 2000, mest det siste tiåret. Denne nedgangen er noenlunde lik for begge kjønn.

Det har vært en viss økning fra 1971 til 2000 i andelen som bruker tid på andre fritidsaktiviteter, som hobbyer og lek og spill, og fritidsreiser. Økningen gjelder både gutter og jenter.

Omtrent 80 prosent av barn og unge driver med en hobby

I undersøkelsens spørreskjema ble det stilt noen spørsmål om fritidsaktiviteter siste 7 dager. En stor majoritet av dem som befinner seg i aldersgruppen 9-17 år har holdt på med en eller annen form for hobby siste 7 dager. Blant 9-12-åringene er andelen 81 prosent, den er 83 prosent blant 12-15-åringene og 76 prosent blant 16-17-åringene. I alle tre aldersgruppene er guttene noe mer aktive enn jentene.

Stor aktivitet ved pengeautomatene

Til tross for at det er forbud mot å spille på pengeautomat for personer under 18 år, er det likevel mange barn og unge under myndighetsalderen som bruker tid på den slags aktiviteter. Allerede blant barn i alderen 9-12 år er det 10 prosent som har spilt på pengeautomat siste 7 dager. Andelen øker til 21 prosent blant 13-15-åringene og videre til 25 prosent i aldersgruppen 16-17 år.

Tabell 11. Prosentandel i alderen 9-17 år som har utført ulike aktiviteter siste 7 dager, etter alder og kjønn. 2000

	9-12 år			13-15 år			16-17 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Hobbyvirksomhet	81	84	78	83	87	78	76	77	75
Spilt på pengeautomat	10	14	7	21	32	9	25	36	16

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Pengespill mest blant guttene

Det er særlig guttene som bruker tid på denne typen aktiviteter. Mens 7 prosent av jentene i alderen 9-12 år har spilt pengespill siste uke, er andelen dobbelt så stor blant guttene i samme alder. I aldersgruppen 13-15 år er andelen 9 prosent blant jentene mot 32 prosent blant guttene. Et lignende forhold finner vi blant 16-17-åringene: 16 prosent av jentene og 36 prosent av guttene har spilt pengespill siste 7 dager.

Etter å ha sett hva barn og unge bruker tiden sin til, skal vi se hvordan de oppfatter sin egen tidsbruk. I tidsbruksundersøkelsens spørreskjema ble det stilt noen spørsmål om dette.

Mange barn og unge kjeder seg

Til tross for at de fleste barn og unge er aktivt med på svært mange ulike aktiviteter, kjeder de seg mer enn andre. Men kjedsomhet behøver ikke nødvendigvis bare ha sammenheng med mangel på interessante aktiviteter. Den kan også henge sammen med deltakelse i fritidsaktiviteter styrt av voksne, som utføres mer for å tilfredsstille andre mer enn seg selv (Shaw mfl. 1996).

Det er en større andel av den yngste aldersgruppen som sier de kjeder seg enn blant de eldre ungdommene.

Mens 63 prosent av 9-12-åringene sier de kjeder seg ofte eller av og til, er andelen 37 prosent blant 16-19-åringene. Det er nokså liten forskjell mellom gutter og jenter.

At de eldre ungdommene kjeder seg i mindre grad enn barna kan tyde på at de i større grad har ansvar og forpliktelser som krever den tiden de har til disposisjon. De har likevel ennå ikke kommet i den situasjonen som personer i aldersgruppen 25-44 år befinner seg i. Det er denne aldersgruppen som i minst grad opplever at tiden faller lang. Kun 1 prosent opplever dette ofte og 9 prosent noen ganger. Hele 63 prosent sier at de aldri har denne opplevelsen.

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Ofte	14	15	14	5	4	6	4	5	3
Noen ganger	49	46	52	49	48	51	33	33	33
Sjelden	29	29	30	40	43	35	37	36	38
Aldri	7	9	5	5	4	6	27	27	26

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Ofte	8	7	8	16	13	18	23	18	28
Noen ganger	33	37	28	31	31	31	41	39	43
Sjelden	29	25	34	35	40	30	25	28	21
Aldri	30	31	30	17	15	19	11	15	8

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

	9-12 år			13-15 år			16-19 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Samvær med familie	10	9	10	2	2	3	3	-	5
Utdanning	2	1	3	10	14	6	13	14	12
Inntektsarbeid	-	-	-	6	10	3	7	9	5
Samvær med venner	36	31	43	45	35	55	35	27	42
Husarbeid	-	-	-	1	-	2	-	-	-
Arbeid med hage, hus, hytte	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Fysisk aktivitet	14	18	9	8	11	5	17	17	17
Andre fritidsaktiviteter	21	26	14	13	16	10	10	11	10
Avslapping, TV o.l.	6	4	7	7	10	5	9	12	6
Annet	12	10	14	7	3	11	6	9	4

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Kilder

Niemi, Iiris og Hannu Pääkkönen (2002): *Time use changes in Finland through the 1990s*. Culture and the Media 2002:2, Statistics Finland, Helsinki.

Shaw, Susan M., Linda L. Caldwell og Douglas A. Kleiber (1996): Boredom, stress and social control in the daily activities of adolescents. *Journal of leisure research*, vol. 28, nr. 4, 1996.

Vaage, Odd Frank (2002): *Norsk mediebarometer 2001*, Statistiske analyser nr. 53, Statistisk sentralbyrå.

Fire av ti barn har for mye å gjøre

Deltakerne i undersøkelsen ble også spurt om de pleier å ha så mye å gjøre på hverdagene at de har vanskelig for å rekke alt som må gjøres. Dette problemet øker tydeligvis med alderen. Blant 9-12-åringene var det 41 prosent som svarte at de ofte eller noen ganger har for mye å gjøre. I gruppen 12-15 år var andelen 47 prosent og i gruppen 16-19 år var andelen 64 prosent. Til sammenligning var det i gruppen 25-44 år hele 78 prosent som svarte dette. Blant de eldste tenåringene er det jentene som i størst grad påpeker at de har vanskelig for å rekke alt som må gjøres.

Ønsker mer tid til venner

De som svarte at de ofte, noen ganger eller sjelden gjerne skulle gjøre noe på vanlige hverdager som de ikke har mulighet for å gjøre på grunn av tidsmangel, ble spurt om hva de først og fremst ville bruke mer tid til. For alle tre aldersgrupper og for begge kjønn var det samvær med venner som i størst grad ble trukket fram. Særlig gjaldt det jentene. Blant jentene i aldersgruppen 13-15 år var det godt over halvparten som la vekt på dette som det de helst ville bruke mer tid på. Mange vil også bruke mer tid på fysisk aktivitet og andre fritidsaktiviteter. Det siste gjelder særlig de yngste guttene.

Ønsket om å være mer sammen med medlemmer av sin egen familie framheves av en av ti i gruppen 9-12 år. Langt færre av 13-15-åringene og 16-19-åringene ønsker mer tid til dette. I aldersgruppen 25-44 år er det for øvrig en av tre som framhever dette som det de først og fremst ville ha brukt mer tid til. Her er det altså stor forskjell i vurderingen mellom de unge og de voksne.

Både ønsket om å bruke mer tid til utdanning og inntektsarbeid øker fra barndom til ungdom. Nesten ingen blant både barn og unge ønsker seg mer tid til husarbeid og arbeid med hage, hus og hytte. Det er for øvrig kun 2 prosent av befolkningen generelt som ønsker seg tid til mer husarbeid.

Kort oppsummering

Hovedaktiviteten til både barn og unge er å gå på skole og ta utdanning. Tiden som brukes på undervisning og hjemmelekser øker med alderen. Her er jenter og gutter veldig like, selv om de eldste jentene bruker noe mindre tid på utdanning enn de eldste guttene. Tiden etter skoletid bruker de yngste i hovedsak til spill og lek, og idrett og friluftsliv, samt dataspill. Nesten ingen har inntektsgivende arbeid, men en god del utfører lønnsarbeid hjemme. Jo eldre de blir, jo flere er det som tar inntektsgivende arbeid, og spill og lek får mindre betydning. Flere tar også del i husholdsarbeid hjemme. Jenter deltar mest aktivt i husarbeid, men guttene og jentene tar like stor del i innkjøp av varer og tjenester. Gutter bruker mer tid på konkurranseidrett og trening, samt TV-seing enn jentene, og jentene bruker mer tid på lesing og sosialt samvær enn guttene. En betydelig andel av både barn og unge bruker tid på pengeautomatspill, guttene i større grad enn jentene. Mange barn kjeder seg, men fire av ti mener de har så mye å gjøre at de har vanskelig for å rekke alt som må gjøres.

Jentene er mest hjemme

Barn er hjemme 15 timer per dag og jentene er mer hjemme enn guttene. De eldre tenåringerne legger seg naturlig nok betydelig seinere enn 9-12-åringene. Til gjengjeld står de opp tilsvarende seinere. En betydelig del av barn og unge ser på fjernsyn på ettermiddagstid, men som de voksne, er det flest som ser på fjernsyn ved 20-21-tiden. En stor andel av barn og unge er hjemmefra mellom kl. 16 og 20. Barn i alderen 9-12 år er 2 1/2 time alene, når vi ser bort fra søvnperioden. Jentene er i større grad enn guttene på kjøpesenter i løpet av en uke.

I tillegg til å gi tall for hvor mye tid vi bruker på ulike aktiviteter, gir tidsbruksundersøkelsene informasjon om hvor vi er i løpet av døgnet, hvem vi er sammen med og når på døgnet vi gjør ulike aktiviteter. I denne artikkelen skal vi se på barn og unges situasjon i disse sammenhengene.

Barn er hjemme 15 timer per dag

Barn og unge er, på samme måte som alle andre, mesteparten av døgnet hjemme. De yngste er mer hjemme enn de som er eldre. Jentene og guttene i aldersgruppen 9-12 år er i gjennomsnitt hjemme noe over 15 timer per dag. 13-15-åringene er hjemme i underkant av en time mindre enn dem og de som er i aldersgruppen 16-19 år er ytterligere en time mindre hjemme. De eldste er altså omtrent 2 timer mindre hjemme enn de yngste, men likevel hjemme mer enn halve døgnet.

På den annen side er de unge i 16-19-årsalderen omtrent en time mer på skole eller arbeid enn de yngre. I gjennomsnitt er de nesten 3 timer og 40 minutter på skole eller arbeidsplass per dag, mens 9-12-åringene er der i underkant av 2 timer og 40 minutter. Dette er tid for alle dager i uka, inklusive helger og fridager. Tar vi bare med de dagene de faktisk er på skole eller arbeid, blir tallene betydelig høyere. 9-12-åringene er i gjennomsnitt 4 timer og 54 minutter på skole/arbeid, 13-15-åringene er der 5 timer og 20 minutter og 16-19-åringene er der 6 timer og 27 minutter, altså omtrent en og en halv time mer enn de yngste.

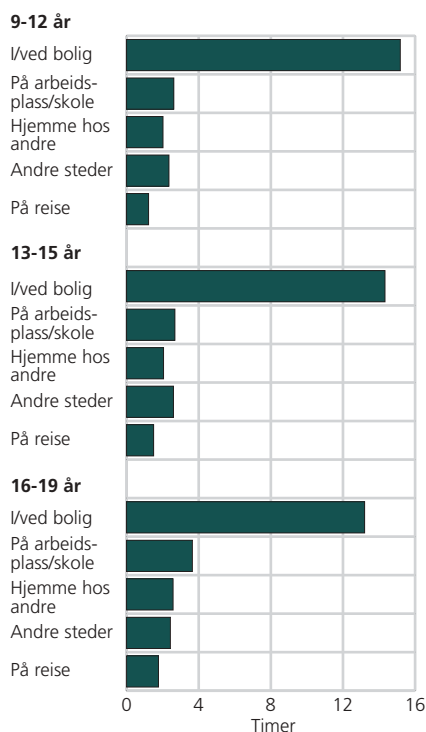
Jenter mer hjemme enn gutter

På alle alderstrinn er jenter noe mer hjemme enn gutter. For gruppen 9-12 år er jentene i gjennomsnitt 20 minutter mer hjemme enn guttene. På 13-15-årstrinnet er forskjellen 31 minutter og på 16-19-årstrinnet er forskjellen økt til 1 time og 9 minutter. Guttene er altså mer ute enn jentene ettersom alderen øker. Når guttene er mindre hjemme enn jentene, er de til gjengjeld mer enn jentene på offentlige steder, slik som forretninger, kafeer, kino, i skog og mark og idrettshall osv. I 9-12-årsalderen er guttene en halv time mer på offentlig sted enn jentene. Blant 13-15-åringene er forskjellen 1 time og blant 16-19-åringene er forskjellen på 33 minutter i guttenes favor.

Blant de yngste og de eldste aldersgruppene er tiden man bruker på besøk hjemme hos andre nokså lik mellom gutter og jenter. I 13-15-årsalderen er

Odd Frank Vaage

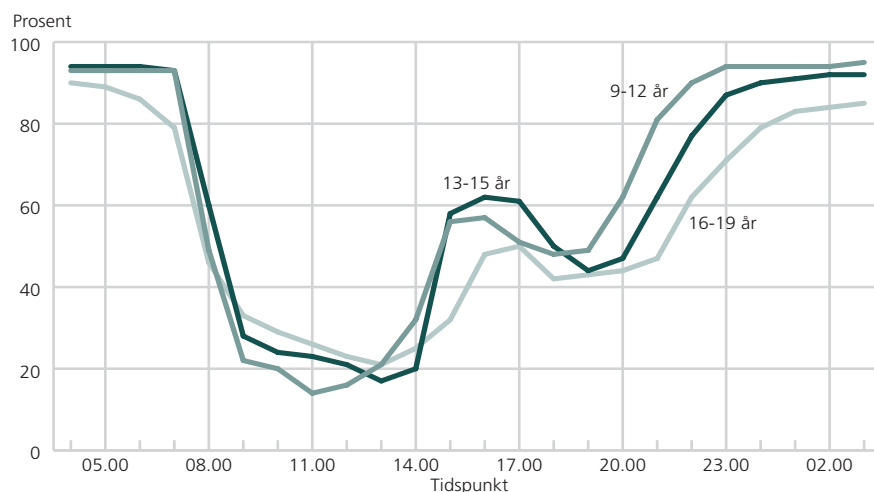
Figur 1. Tid brukt på ulike oppholdssteder en gjennomsnittsdag blant alle, etter alder. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

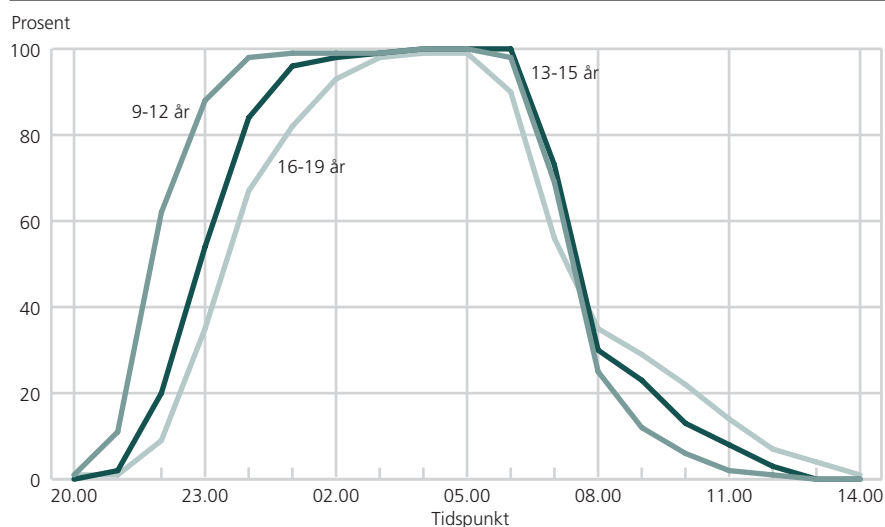
Odd Frank Vaage er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (odd.vaage@ssb.no).

Figur 2. Andelen som er hjemme ved ulike tidspunkt¹ en gjennomsnittsdag mandag-torsdag, etter alder. 2000. Prosent

¹ Kl. 04.00 om morgenen er valgt som starttidspunkt på døgnet, fordi det er på det tidspunktet flest sover.
Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 3. Nattesøvn fordelt over døgnet mandag-torsdag, etter alder. 2000. Prosent

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

det likevel slik at jentene er vel en halvtime lenger hjemme hos andre per dag enn guttene er.

14 prosent av barna hjemme kl. 11

Over 90 prosent av 9-15-åringene er hjemme mellom midnatt og kl. 7 om morgenen på dagene mandag-torsdag, og omtrent 80 prosent av 16-19-åringene. Fra kl. 7 forsvinner de fleste ut av hjemmet til skole ev. arbeid og kl. 11 er bare 14 prosent av den yngste aldersgruppen fremdeles hjemme. Det er kl. 13 at færrest er hjemme blant 13-15-åringene og 16-19-åringene, henholdsvis 17 og 21 prosent. Blant de yngste barna kommer en god del hjem igjen mellom kl. 14 og 16, men maksimalt er omtrent seks av ti hjemme på denne tiden. Også blant de eldre er det en betydelig gruppe som kommer hjem. Men for alle tre gruppene er det også slik at en betydelig andel forsvinner ut igjen ved 17-tiden, slik at under 50 prosent av de yngste er hjemme ved 18-19-tiden. Deretter kommer de fleste hjem, og ved 21-tiden er fire av fem i den yngste gruppen og tre av fem i den mellomste aldersgruppen hjemme. Om lag halvparten i den eldste gruppen er kommet hjem da.

De unge seinest i seng og seinest opp

Nattesøvn er naturlig nok en aktivitet som de fleste i svært stor grad har i eget hjem. Hvordan er fordelingen av nattesøvn mellom de tre aldersgruppene over døgnet? Vi har valgt å

se på perioden mandag-torsdag, de dagene døgnet sannsynligvis er mest strukturert i forhold til plikter og ansvar. Det er ikke uventet at de yngste legger seg tidligere enn de eldste. Kl. 23 om kvelden er det nær 90 prosent av

9-12-åringene som sover, mens det er bare i overkant av 50 prosent av 13-15-åringene og 35 prosent av 16-19-åringene. Mellom kl. 03 og 06 sover de aller fleste. Men ennå kl. 10 om formiddagen sover fremdeles 6 prosent av de yngste, 13 prosent i den mellomste gruppen og 22 prosent i den eldste gruppen dvs. en av fem 16-19-åring.

Et av fire barn ser fjernsyn kl. 15 på hverdager

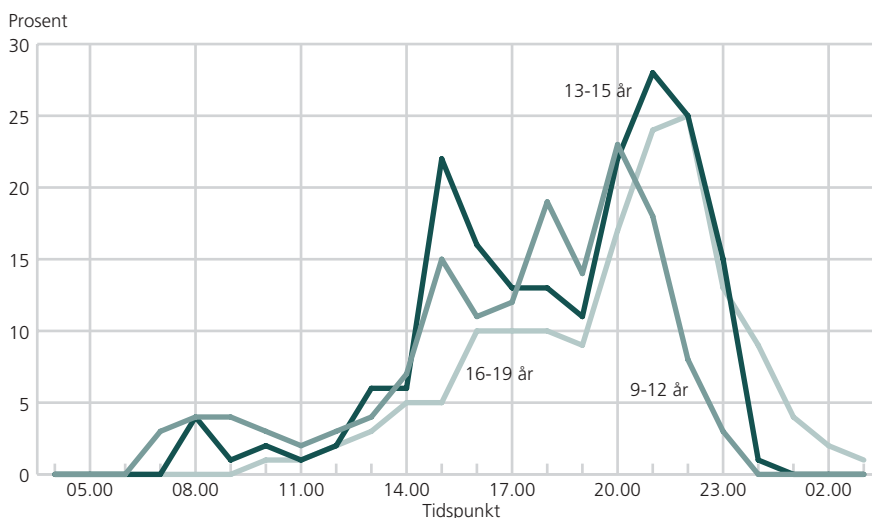
Andelen som ser på fjernsyn og når de ser på fjernsyn varierer over døgnet mellom de tre aldersgruppene. På dagene mandag-torsdag skiller de yngste seg ut ved at 3-4 prosent ser fjernsyn ved de ulike tidspunktene mellom kl. 7 og kl. 10, 15 prosent kl. 15 og at 19 prosent ser på fjernsyn kl. 18, altså ved barne-TV-tid. Omtrent en av fire i denne gruppen ser på fjernsyn kl. 20. 13-15-åringene ser i enda høyere grad fjernsyn kl. 15. Andelen er oppe i 22 prosent blant dem på dette tidspunktet. Kl. 21 er det nesten 30 prosent i denne gruppen som ser fjernsyn. Gruppen 16-19 år har en mer jevn stigning i fjernsynsseingen utover ettermiddagen og kvelden. Høydepunktet i TV-kvelden er for dem kl. 22, da en av fire ser fjernsyn. Mens 3 prosent av de yngste ser på fjernsyn kl. 23, gjelder det 15 prosent av de mellomste og 13 prosent av de eldste. Fremdeles kl. 01 er det 4 prosent av de eldste som ser fjernsyn.

Vi må anta at den betydelige andelen barn og unge som ser på fjernsyn på ettermiddagstid er et nokså nytt fenomen. Både NRK og de nye fjernsynskanalene som har dukket opp på 1990-tallet, har de seinere årene satset mye på barne- og ungdomsvennlige programmer i denne perioden av døgnet.

16-18-åringene i størst grad på besøk hos andre

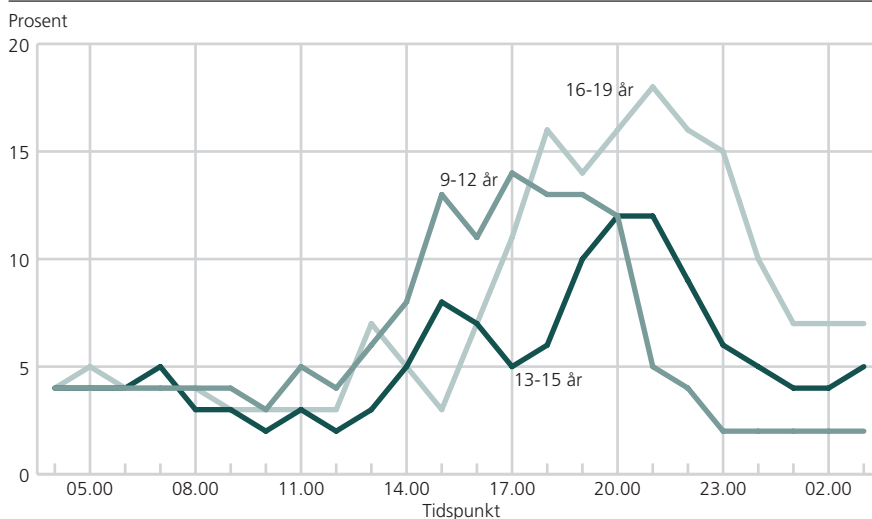
Fra mandag til torsdag er omtrent 40 prosent av barn og unge hjemme hos andre i løpet av dagen. Det er naturlig nok om ettermiddagen og kvelden barn og unge er mest på slike besøk, siden de i denne perioden har en viss frihet til å velge oppholdssted. 9-12-åringene er mest hjemme hos andre mellom kl. 15 og 20, og andelen er nokså stabil på 12-14 prosent i hele denne perioden. 13-15-åringene er helst hjemme hos andre litt seinere på kvelden - mellom kl. 19 og 22, dvs. i en kortere periode enn de yngste. Andelen er også noe lavere, 9-12 prosent. 16-19-åringene har en lengre periode hvor besøk er mest hyppig enn de yngre ungdommene, fra 18 til 23. Besøksandelen varierer da fra 14 til 18 prosent. Det er derfor denne aldersgruppen som i størst grad besøker andre på hverdage.

Figur 4. Andel som ser på fjernsyn til ulike tider av døgnet mandag-torsdag, etter alder. 2000. Prosent

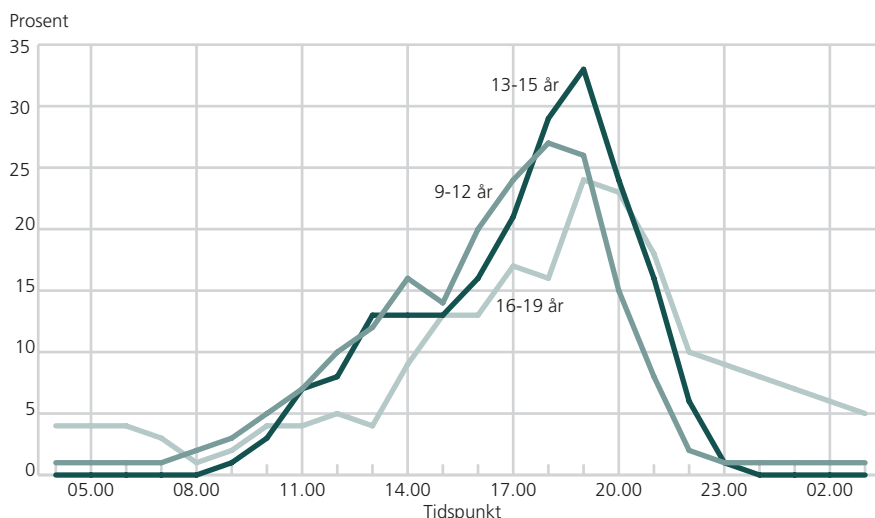
Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 5. Andel som er hjemme hos andre til ulike tider av døgnet mandag-torsdag, etter alder. 2000. Prosent

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 6. Andel som er på offentlig sted til ulike tider av døgnet mandag-torsdag, etter alder. 2000. Prosent

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Stor aktivitet utenom hjemmet på ettermiddagen

Omtrent 80 prosent av barn og unge er på et offentlig sted utenom skole-/arbeidsplass, slik som forretninger, kafeer, kino, i skog og mark og idrettshall på virkedager. Det er på slike steder man i første rekke utøver forskjellige former for fritidsaktiviteter. Toppunktene for 9-12-åringene på slike steder er fra kl. 16 til 19. Andelen varierer da fra 20 til 27 prosent for ulike tidspunkt. For 13-15-åringene er topppunktene litt seinere, fra kl. 17 til 20, med en variasjon fra 21 til 33 prosent. For 16-19-åringene er andelen høyest fra kl. 17 til 21, men en variasjon mellom 17 og 24 prosent. Mens bare 1 prosent av de i aldersgruppen 9-15 år er på slike offentlige steder kl. 23, er andelen 9 prosent blant 16-19-åringene.

Tabell 1. Tid tilbrakt alene og sammen med andre en gjennomsnittsdag, etter alder. Tid blant alle. Timer og minutter. 2000

	9-12 år	13-15 år	16-19 år
Alene	12.13	13.22	13.52
Med bare husholdsmedlemmer	4.01	2.45	1.58
Med husholdsmedlemmer og andre	1.38	1.12	0.45
Med bare andre	6.08	6.40	7.25

Halve døgnet alene

Små barn er avhengig av sine nærmeste for å utføre de fleste aktiviteter. Med årene endrer dette seg. Barnet blir mer uavhengig og klarer seg bedre på egenhånd. Det søker også kontakt med andre uten om sin nærmeste familietilknytning. Selv om de små barna ikke er med i tidsbruksundersøkelsen, gjenspeiles dette tydelig i tidsbruksdataene. Mens 9-12-åringene er alene noe over 12 timer per døgn, er 13-15-åringene alene godt over en time mer. 16-19-åringene er ytterligere en halvtime mer alene, slik at forskjellen mellom den yngste og den eldste gruppen er 1 time og 39 minutter mer alene per dag. Når man sover regnes det i tidsbruksundersøkelsene som at man er alene. Derfor er søvn også med i disse tallene. Trekker vi fra det, blir tallene slik: 9-12-åringene er alene 2 timer og 26 minutter, 12-15-åringene er alene 4 timer og 4 minutter, 16-19-åringene er alene 5 timer og 19 minutter. Den eldste ungdomsgruppen er altså alene 2 timer og 53 minutter mer en den yngste gruppen, dvs. mer enn dobbelt så lenge.

Den yngste aldersgruppen er atskillig mer sammen med bare medlemmer av eget hushold enn de andre aldersgruppene. 9-12-åringene er godt over en time mer sammen med bare dem de bor sammen med enn 13-15-åringene og de igjen godt over en halv time mer enn 16-19-åringene. 9-12-åringene er med andre ord mer enn dobbelt så mye sammen med bare dem de bor sammen med som det 16-19-åringene er.

Tiden de ulike aldersgruppene bruker på å være sammen med både dem de bor sammen med og andre, er det også en viss forskjell på. De yngste er mer enn dobbelt så mye sammen med både husholdsmedlemmer og andre som det den eldste aldersgruppen er.

Unge 7 1/2 time sammen med bare andre

En betydelig del av døgnet er barn og unge sammen med bare personer de ikke bor sammen med, på skole, blant kamerater eller andre. Denne tiden

er det betydelig forskjell på mellom de ulike aldersgruppene: De eldste er nesten 7 og en halv time sammen med bare andre per dag. 13-15-åringene er godt over en halv time mindre og 9-12-åringene er godt over en time mindre sammen med bare personer utenom husholdsmedlemmer. De eldste er derfor 1 time og 17 minutter mer sammen med bare andre per dag enn de yngste.

Tabell 2. Prosentandel i alderen 9-17 år som har vært på ulike møtesteder siste 7 dager, etter alder og kjønn. 2000

	9-12 år			13-15 år			16-17 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
På kjøpesenter med venner	32	25	38	55	53	58	67	62	70
Shoppet/tittet i butikker ..	72	64	80	73	68	78	84	85	84
På snackbar/gatekjøkken	28	28	27	46	49	48	54	62	47

Disse tallene gjelder for begge kjønn samlet. Blant de yngste er jenter godt over en halv time mer alene per døgn enn gutter. Guttene er derimot godt over en halv time mer sammen med bare andre enn jentene er. Blant 13-15-åringene er det annerledes. Her er guttene noe mer alene enn jentene, mens jentene er mer enn en halv time mer sammen med bare andre enn guttene. Blant de eldste er det guttene som er mest sammen med bare andre enn dem de bor sammen med.

Minst sammen med husholdsmedlemmer på virkedager

De tallene vi hittil har sett på, gjelder gjennomsnitt for alle dager i uka. Ser vi på dagene mandag til torsdag, altså de mest typiske hverdagene, ser tallene noe annerledes ut. Tiden de ulike aldersgruppene er alene, er nokså lik. Derimot synker tiden man er sammen med bare husholdsmedlemmer med omtrent en halv time for alle gruppene. Men særlig er det tiden man er sammen med husholdsmedlemmer og andre som synker. For alle gruppene mer enn halverer tiden seg. Dette har sammenheng med at aktiviteter som man foretar når både husholdsmedlemmer og andre er sammen, slik som besøk og andre fellesaktiviteter, helst foregår i tilknytning til fridager og helger og i mindre grad foregår på vanlige virkedager.

Ungjentene mest på kjøpesenter

Kjøpesentrene som de seinere årene har vokst fram på de fleste større steder, fungerer nok i betydelig grad som møtested for barn og unge, i tillegg til å betjene kunder. 1 av 3 barn i alderen 9-12 år har vært på kjøpesenter sammen med venner den siste uka. Andelen øker til godt over halvparten i aldersgruppen 13-15 år og til to av tre i gruppen 16-17 år. Det er jentene som i større grad enn guttene møtes på kjøpesentrene.

En enda mer utbredt aktivitet er å "shoppe" eller tite i butikker, uten nødvendigvis å kjøpe noe, men kanskje helst for å slå tiden i hjel. Mens noe over 70 prosent i aldersgruppene 9-12 år og 13-15 år har vært med på dette siste 7 dager, er andelen godt over 80 prosent i aldersgruppen 16-17 år. I de to yngste aldersgruppene er det jentene som er mer aktive enn guttene på dette feltet, mens andelen er nokså lik mellom kjønnene i den eldste aldersgruppen.

Halvparten av de unge på gatekjøkken siste uke

Et annet mål på "utelivsaktivitet" er opphold på snackbar eller gatekjøkken. Dette er også ofte treffsteder for barn og unge. Igjen er det slik at dette gjelder mer de unge enn de yngre barna. Mens godt over 50 prosent av de unge i aldersgruppen 16-17 år har vært på slike steder den siste uka, er andelen godt under halvparten i gruppen 13-15 år. En av tre 9-12-åringene har vært på snackbar eller gatekjøkken den siste uka. Blant de to yngste aldersgruppene er slike oppholdssteder nokså jevnt fordelt mellom gutter og jenter. I den eldste aldersgruppen er det en klar overvekt av gutter som i løpet av den siste uka har vært på snackbar eller gatekjøkken.

Tidsbruk blant uførepensjonister med barn

Få uførepensjonister er i inntektsgivende arbeid, og de som er det har kortere arbeidsdager enn andre. Uførepensjonister med barn har dermed mer tid til overs for andre aktiviteter. Sammenliknet med andre foreldre bruker de uførepensjonerte litt mer tid til personlige behov og til husholdsarbeid, og de har nesten to timer mer fritid. Over halvparten av uførepensjonistene med barn sier likevel at de ofte eller av og til har for mye å gjøre på hverdager. Dette kan tyde på at mange strever med å få gjort nødvendige daglige gjøremål. Men hvis forholdene legges til rette for det, tror om lag en fjerdedel av de uførepensjonerte foreldrene at de kan utføre mer inntektsarbeid i fremtiden.

Berit Otnes

Uførepensjonister med barn er ikke noen stor gruppe blant trygdemottakerne. Bare 12 prosent av uførepensjonistene ved årsskiftet 1999/2000 hadde barn under 18 år. Det vil si at knapt 32 000 personer med barn under 18 år mottok uførepensjon. Dette er på mange måter en utsatt gruppe, selv om det innad i gruppen vil være store forskjeller både i økonomisk situasjon og på andre områder. Hvordan innretter denne gruppen tilværelsen? Tidsbruksundersøkelsen kan kaste lys over hvordan nedsatt arbeidsevne og større eller mindre funksjonshemminger påvirker hvor mye tid de bruker til inntektsgivende arbeid, omsorg for barn, husarbeid og personlige behov, og hvor mye fritid de har.

Å være uførepensjonist innebærer at man helt eller delvis er ute av stand til å utføre inntektsgivende arbeid. For å være berettiget til uførepensjon må man være minst 50 prosent ufør. Selv om en del uførepensjonister har noe arbeidsevne i behold og utfører noe inntektsgivende arbeid, vil de som gruppe bruke vesentlig mindre tid til inntektsgivende arbeid enn en tilsvarende gruppe funksjonsfriske.

Er det utover dette noen grunn til å forvente at uførepensjonistenes tidsbruk skiller seg fra gjennomsnittsbefolkningens måte å bruke tiden på? At man bruker lite tid til inntektsarbeid betyr at man har mer tid til disposisjon for ubetalt arbeid og fritid. For denne gruppen kan vi heller ikke se bort fra at den tiden som går med til søvn skiller seg fra gjennomsnittet: Den sykdommen eller funksjonshemmingen som ligger bak uførepensjoneringen, kan også føre til økt søvnbehov, eller motsatt, til problemer med søvnløshet. Alvorlige funksjonshemminger kan bety at av- og påkledning og husarbeid kan være vanskelig og tidkrevende. Funksjonshemmingen kan også medføre at det kan være vanskelig å komme seg ut og være aktiv, fysisk og sosialt aktiv, utenfor hjemmets fire vegger i fritiden.

Uførepensjonister med barn skiller seg fra andre foreldre ved at flere av dem er kvinner, de er eldre og har gjennomgående eldre barn, og litt flere av dem er enslige forsørgere (se ramme). Alt dette er faktorer som kan påvirke tidsbruken. De forskjellene i tidsbruk som vi finner dersom vi sammenlikner alle uførepensjonister med barn med alle foreldre, blir jevnet ut når vi tar hensyn til disse bakgrunnsvariablene. Likevel vil det ulike forholdet som de to gruppene har til inntektsgivende arbeid gi seg utslag i for-

skjeller i tidsbruken. Det kan være vanskelig å tolke de forskjellene vi finner: Hvis uførepensjonistene bruker mer tid til søvn, måltider, personlig hygiene og av-/påkledning (og for de som har små barn til stell og pass av dem), eller til matlaging, rengjøring og innkjøp, er det fordi de ikke *kan* gjøre det raskere, eller fordi de *velger* å holde et avslappet tempo og gi seg god tid - de skal jo ikke på jobb? Eller bruker de mye tid fordi tiden skal fylles med noe? Skyldes forskjellene "tvang" eller preferanser?

Vi kan nærme oss et svar på dette ved å sammenlikne de uførepensjonerte som i liten grad er hemmet av vansker med å mestre dagliglivets aktiviteter med dem som i stor grad har problemer i hverdagen generelt, med å delta i fritidsaktiviteter, gå i trapper, klare vask og rengjøring, bevege seg ut av boligen, bruke offentlige transportmidler, eller som har ulike psykiske plager.

En annen indikator på om tidsbruksmønsteret skyldes nødvendighet eller preferanse kan vi få ved å se på hvordan de selv opplever sin tidsbruk: De som *må* bruke mye tid på dagliglivets nødvendige aktiviteter synes kanskje det er vanskelig å få tiden til å strekke til, mens de som *velger* å ta seg god tid til disse aktivitetene kanskje oftere synes tiden faller lang?

I tillegg til de eventuelle forskjellene som måtte finnes mellom uførepensjonisters og andres tidsbruk, er det grunn til å forvente at vi innen gruppen uførepensjonister med barn finner liknende forskjeller mellom menn og kvinner, mellom unge og eldre, mellom par med barn og enslige forsørgere, mellom småbarnsforeldre og foreldre med store barn, mellom de med høy og lav utdanning, som i gjennomsnittsbefolkningen.

Mindre inntektsarbeid og mer fritid for uførepensjonister

Uførepensjonister med barn bruker som ventet, mindre tid til inntektsgivende arbeid enn andre med barn, om lag 1 time, mot 4 timer og 20 minutter en gjennomsnittsdag for foreldrene i hovedutvalget. De bruker mer tid til

Om undersøkelsen

Til denne undersøkelsen ble det trukket et utvalg av 498 registrerte uførepensjonister med hjemmeboende barn under 18 år per 15.2.2000. Dette tilleggsutvalget førte dagbok og ble intervjuet på samme måte som hovedutvalget ved tidsbruksundersøkelsen. Sammenlikningsgruppen er alle i hovedutvalget med barn under 18 år. Tilleggsutvalget av uførepensjonister med barn er finansiert av Sosialdepartementet, som også har finansiert analysen som presenteres her.

Kvinner er i flertall blant uførepensjonister generelt - 60 prosent av dem er kvinner. Blant uførepensjonister med barn er kvinneovervekten enda litt større. I vårt utvalg er 68 prosent kvinner. Selv i moderne samfunn er det en gjennomgående forskjell mellom menns og kvinners tidsbruk. Kvinner bruker mindre tid til inntektsarbeid og mer til ubetalt arbeid enn menn. Å sammenlikne to grupper der den ene består av like mange menn som kvinner, og den andre av dobbelt så mange kvinner som menn er derfor uheldig. Hvis vi skal komme på sporet av forskjeller som skyldes uførepensjonistenes spesielle situasjon, må vi sammenlikne uførepensjonerte kvinner med kvinner generelt, og tilsvarende uførepensjonerte menn med andre menn.

Uførepensjonister er i alderen 18-66 år, med en klar overvekt i de eldste aldersgruppene. De fleste som blir uførepensjonert er over 40 år ved pensjoneringen. I 2000 var for eksempel 85 prosent av de nye uførepensjonistene 40 år og eldre. Det er derfor ikke så mange som får barn etter at de er blitt uførepensjonert. Uførepensjonister med barn under 18 år er gjennomgående eldre enn andre foreldre med barn i samme alder. Bare drøyt 25 prosent av uførepensjonister med barn under 18 år er under 40 år, mens 60 prosent av foreldre ellers er under 40 år. Dermed er det også få uførepensjonister som har små barn. Mens over halvparten (53 prosent) av foreldre i gjennomsnittsbefolkningen har minst ett barn under 7 år, er dette tilfelle for bare en sjettedel (knappt 17 prosent) av uførepensjonistene med barn. Små barn betyr mer omfattende og tidkrevende omsorgsarbeid, og tilsvarende mindre tid til disposisjon for andre aktiviteter. Vi må derfor sammenlikne uføre med barn og andre foreldre som har barn i samme aldersgruppe.

Det er også færre blant de uførepensjonerte foreldrene som lever i parforhold, og flere som ikke har noen partner å dele husarbeid og omsorgsarbeid med. Nær 17 prosent av uførepensjonistene bor alene med barna sine, mens dette gjelder bare vel 8 prosent av hovedutvalget. Dette påvirker trolig også tidsbruken, så vi skal sammenlikne enslige uføre med enslige i hovedutvalget, og par med par. Enslige forsørgere er i stor grad kvinner (om lag 80 prosent i begge våre utvalg). Dette må vi også ta hensyn til ved sammenlikninger av tidsbruken for enslige og par.

Frafall

Frafallet var litt høyere i tilleggsutvalget blant uførepensjonister enn i hovedutvalget. Det ble oppnådd intervju med 48,4 prosent av uførepensjonistene, mot 54,4 prosent av hovedutvalget. Nekting var viktigste frafallsgrunn i begge utvalg. I analysen har vi tatt med de i hovedutvalget som mottok uførepensjon og hadde barn under 18 år. I alt har vi intervjudata for 263 personer, og 455 dagbokdager.

Utvalgsvarians

Som i alle utvalgsundersøkelser er det en viss usikkerhet i resultatene som skyldes at undersøkelsen bare omfatter et utvalg av den gruppen vi ønsker å beskrive. Usikkerheten er større jo færre observasjoner en har. For nærmere beskrivelse av opplegg og gjennomføring, feilkilder og usikkerhet, se Rønning 2002.

ubetalt arbeid (nesten 5 mot litt over 4 timer) og til personlige behov utenom søvn (nesten 2,5 timer mot i underkant av 2), og de har nesten to timer mer fritid enn andre (7 timer og 20 minutter mot om lag 5 og en halv).

Når uførepensjonistene bruker mindre tid på inntektsgivende arbeid, skyldes det både at langt færre av dem utfører inntektsgivende arbeid en gjennomsnittsdag (17 mot 54 prosent), og at de uførepensjonistene som utførte inntektsgivende arbeid i føringsperioden arbeider vesentlig kortere tid per dag enn andre (5 timer og 3 kvarter mot vel 8 timer).

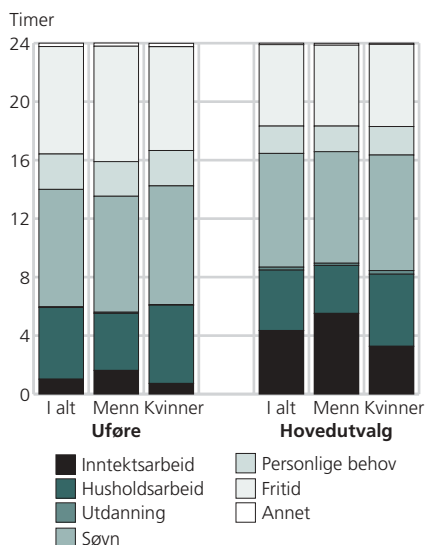
Det er forskjeller mellom kvinners og menns tidsbruk både blant uførepensjonister med barn og blant andre med barn. I begge gruppene er det slik at menn bruker mer tid til inntektsgivende arbeid og mindre til ubetalt arbeid enn kvinner. Blant barnefamilier i befolkningen er samlet arbeidstid (betalt pluss ubetalt) en halv time lenger for menn enn for kvinner. Kvinner bruker på sin side en halv time mer på søvn og andre personlige behov, slik at menn og kvinner har like mye fritid. Blant uførepensjonister med barn er den samlede arbeidstiden over en halv time lenger for kvinner enn for menn. Siden kvinnene også i denne gruppen bruker litt mer tid enn menn på personlige behov, blir resultatet at kvinnelige uførepensjonister med barn har nesten 40 minutter mindre fritid per dag enn menn i samme situasjon. Begge grupper har, som vi så ovenfor, mer fritid enn ikke-pensjonerte foreldre.

At uførepensjonerte kvinner har mindre fritid enn uførepensjonerte menn, gjelder imidlertid bare i familier der yngste barn er 7 år eller eldre. I småbarnsfamiliene er det ingen forskjell - uførepensjonerte menn og kvinner har like lang fritid, om lag 6 og en halv time. Også i denne gruppen har imidlertid kvinnene lengre samlet arbeidstid enn mennene, men fordi kvinner i denne gruppen bruker mindre tid til søvn og andre personlige behov enn andre kvinner, og mindre enn menn i samme situasjon, kommer begge kjønn likt ut med hensyn til fritid. (I alle andre grupper bruker kvinner mer tid enn menn på personlige behov.) Blant uførepensjonister med større barn har menn lengre fritid enn kvinner. Uførepensjonerte fedre med barn 13-17 år har 8 1/2 time fritid per dag, mens uførepensjonerte mødre til barn i samme aldersgruppe har over en time mindre fritid.

Både blant uførepensjonerte og andre foreldre er det slik at menn bruker litt mer tid og kvinner litt mindre til inntektsgivende arbeid når barna er små. I begge grupper er husholdsarbeidet mer tidkrevende for begge kjønn jo yngre barn de har.

Enslige forsørgere, både blant uførepensjonister og i hovedutvalget, bruker mindre tid til inntektsgivende arbeid enn foreldre som er gift eller samboende. Enslige fedre bruker mer tid til husholdsarbeid enn fedre i parforhold, mens mødre i parforhold bruker mer tid enn enslige mødre. Det virker rimelig at menn som er alene om omsorgen for barn må bruke mer tid til husholdsarbeid enn de fedrene som har en partner å dele oppgavene med. Mer overraskende er det kanskje at enslige mødre bruker mindre tid til husholdsarbeid enn mødre som har en ektefelle eller samboer. Noe av forklaringen er kanskje at en enslig mor har én mindre å yte service til enn en gift eller samboende mor? Forskjellen er større blant uførepensjonister enn i hovedutvalget.

Figur 1. Tidsbruk blant uførepensjonister og andre med barn. Hovedaktiviteter. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Det å være enslig ser ikke ut til å ha noen effekt på hvor mye tid som brukes til søvn og andre personlige behov. Resultatet er, kanskje litt overraskende, at enslige mødre har mer fritid enn mødre i parforhold. De enslige mødrene i hovedutvalget har nesten 40 minutter mer fritid per dag enn sine gifte eller samboende medsøstre. De enslige uførepensjonerte mødrene har nesten en time mer fritid enn de som er gifte eller samboende. Enslige fedre i hovedutvalget har også om lag 40 minutter mer fritid enn gifte/samboende fedre. Selv om de enslige fedrene bruker mer tid på husholdsarbeid enn andre fedre, bruker de samtidig mindre tid til inntektsgivende arbeid. Det er imidlertid for få enslige fedre i vårt utvalg av uførepensjonister til at vi kan si noe sikkert om deres tidsbruk.

Disse forskjellene i tidsbruk mellom enslige og par kan ha sammenheng med at par prioriterer inntektsarbeid og arbeid med vedlikehold av bolig og andre fellesprosjekt i forhold til bolig, hage, hytte osv. høyere enn det enslige gjør. De enslige på sin side prioriterer kanskje fritid høyere, eller de har rett og slett mindre bolig og færre eiendeler ellers som det krever tid å vedlikeholde.

Få uførepensjonister arbeider, og de som arbeider har kortere dager på jobben

Når vi ser på gjennomsnittet for alle, og for alle dager, blir tiden som går med til inntektsgivende arbeid og aktiviteter i tilknytning til det (arbeidsreiser, måltider, pauser, tid tilbrakt på arbeidsplassen før og etter arbeidstid) svært kort, og særlig blant de uførepensjonerte, fordi det er så få av dem som arbeider. De uførepensjonistene som har arbeidet en gjennomsnittsdag (17 prosent har gjort det), brukte omtrent like mye tid som andre til arbeidsreiser, men vesentlig kortere tid til inntektsgivende arbeid. Uførepensjonerte menn som var i arbeid, brukte nesten tre timer mindre tid på inntektsgivende arbeid enn andre menn. Forskjellen for kvinner er mindre: De uførepensjonerte arbeidet knapt to timer mindre enn andre kvinner, når vi sammenlikner de som hadde utført slikt arbeid i føringsperioden. Av de som har utført arbeid er det også slik at mens menn i hovedutvalget jobbet vel en time mer enn kvinner, jobbet de uføre mennene bare vel et kvarter mer enn de uføre kvinnene.

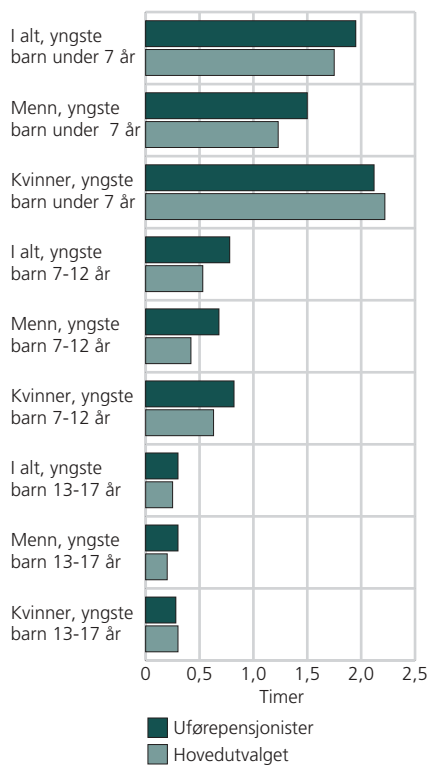
Andelen som hadde utført inntektsarbeid var den samme for uførepensjonister med småbarn, skolebarn og tenåringer. I hovedutvalget var andelen som hadde utført inntektsarbeid lavere blant småbarnsforeldrene enn blant de med større barn. Ellers var mønsteret det samme for uførepensjonister og andre: Småbarnsfedre brukte like mye eller mer tid på inntektsarbeid enn fedre med større barn, mens småbarnsmødre brukte mindre tid på inntektsarbeid enn mødre med større barn. Det å ha små barn ser ut til å medføre en polarisering av arbeidsdelingen mellom mødre og fedre.

Døgnet har 24 timer for alle, det betyr at uførepensjonistene har mer tid til disposisjon enn yrkesaktive til andre aktiviteter enn inntektsgivende arbeid. Vi skal i det følgende se nærmere på hvordan denne ekstra tiden blir brukt.

Uførepensjonister bruker mer tid til husholdsarbeid ...

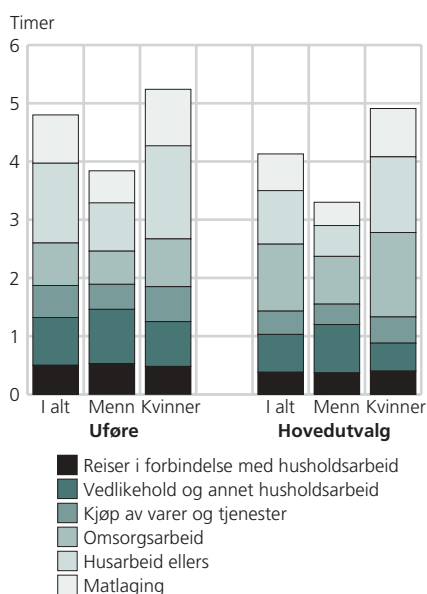
Uførepensjonister med barn bruker mer tid enn andre med barn til de fleste husholdsaktiviteter. Et unntak er omsorgsarbeid, som for det meste er omsorg for barn. Når vi ser på alle uførepensjonister under ett, bruker de i gjennomsnitt mindre tid til omsorg for barn enn andre foreldre. Uføre

Figur 2. Tid brukt til omsorgsarbeid blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner med yngste barn i ulike aldersgrupper. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 3. Tidsbruk til ulike husholdsaktiviteter blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

mødre bruker tilsynelatende 38 minutter mindre på omsorgsarbeid enn andre mødre, og uføre fedre bruker tilsynelatende 15 minutter mindre enn andre fedre. Dette er imidlertid en effekt av at få av uførepensjonistene har små barn. Når vi tar hensyn til dette, blir resultatet annerledes. Figuren nedenfor viser at uføre menn og kvinner bruker omtrent like mye tid på omsorgsarbeid som andre foreldre.

...kvinner gjør mest hjemme i begge grupper

Arbeidsdelingen mellom mødre og fedre er ellers omtrent den samme i begge gruppene. Fedre bruker mer tid enn mødre på vedlikeholdsarbeid, mens mødre bruker mer tid enn fedre på matlaging, husarbeid ellers, omsorgsarbeid og innkjøp. Det er liten forskjell mellom mødre og fedre med hensyn til tid brukt til reiser i forbindelse med husholdsarbeid, men de uførepensjonerte bruker litt mer tid enn andre (30 minutter mot 23).

Matlaging er den enkeltaktiviteten innen husholdsarbeid som flest menn og kvinner har utført, henholdsvis om lag 70 og 90 prosent. Relativt sett bruker mødre fortsatt dobbelt så mye tid som fedre til matlaging, dette gjelder både uførepensjonerte og andre mødre og fedre. Målt i minutter bruker mødrene 22 (de uføre) og 26 minutter (de andre) mer per dag enn fedre til matlaging. Forskjellen er større i det mer prosaiske og kjedelige husarbeidet. Til dette bruker de uførepensjonerte mødrene 46 minutter mer per dag enn fedrene, nøyaktig den samme differansen som mellom andre mødre og fedre. Fedrene bruker til gjengjeld mer tid til vedlikeholdsarbeid.

Uførepensjonister har mer fritid...

Uførepensjonistene har som vi har sett, vesentlig mer fritid enn andre med barn. Det er særlig de pensjonerte fedrene som har mye fritid sammenliknet med andre fedre. De uføre fedrene har nesten 8 timer fritid per dag (7 timer og 50 minutter), mens andre fedre har om lag fem og en halv time (5 timer og 32 minutter). De uføre fedrene har med andre ord over to timer mer fritid enn andre fedre. Forskjellen blir noe mindre hvis vi korrigerer for at de uføre fedrene gjennomgående har eldre barn enn fedrene i hovedutvalget. Også mødre med uførepensjon har mer fritid enn andre mødre, men forskjellen er noe mindre. De uførepensjonerte mødrene har vel en og en halv time mer fritid (1 time og 36 minutter) mer enn andre mødre.

....men uførepensjonerte kvinner har ikke like mye fritid som uførepensjonerte menn

Som vist i oversikten ovenfor, er det også slik at mens mødrene i hovedutvalget hadde omtrent like mye fritid som fedrene, så hadde de uførepensjonerte mødrene nesten 40 minutter mindre fritid enn de uføre fedrene.

Selv om uførepensjonistene med barn har mer fritid enn andre med barn, betyr det ikke at de bruker nevneverdig mer tid på aktiviteter som foregår utenfor hjemmet (idrett og friluftsliv, kultur og underholdning). Uføre fedre bruker riktignok noe mer tid enn andre fedre til idrett og friluftsliv (et kvarter mer på en gjennomsnittsdag), mens det er liten forskjell mellom uføre og andre i tid brukt til kultur og underholdning. Uføre og andre foreldre bruker omtrent like mye tid på reiser i forbindelse med fritidsaktiviteter.

De uføre bruker altså det meste av sin "ekstra fritid" til aktiviteter som foregår innenfor hjemmets fire vegger. En stor del av dette er det vi her har kalt

passiv fritid (radio, TV, lytte til musikk, avslapping). Særlig de uføre fedre bruker mye tid på å se på fjernsyn, 2 timer og 34 minutter en gjennomsnittsdag. Andre fedre bruker til sammenlikning 1 time og 51 minutter, eller 43 minutter mindre. Uføre mødre ser i gjennomsnitt 28 minutter mer fjernsyn enn andre mødre. De med store barn (13-17 år) bruker mer tid til å se på fjernsyn enn de med yngre barn. Dette gjelder både uførepensjonister og andre foreldre. At uførepensjonister ser mer på fjernsyn enn andre med barn, kan derfor delvis forklares ved at uførepensjonistene og deres barn gjennomsnittlig er eldre enn foreldre og barn i hovedutvalget.

De uførepensjonerte bruker også mer tid til sosialt samvær enn andre foreldre, og det er særlig de uføre mødre som er aktive på dette området. De bruker 2 timer og 20 minutter på sosialt samvær en gjennomsnittsdag, mens uføre fedre bruker 2 timer og 9 minutter. Kjønnsmønstret er det samme for uførepensjonister som for andre med barn: Mødrene bruker mer tid enn fedrene på sosialt samvær. På dette området er det små forskjeller mellom foreldre med små og store barn i begge utvalgene.

De uførepensjonerte foreldrene bruker også om lag 40 minutter mer enn andre foreldre på annen fritid hjemme, som omfatter alt fra lesing og strikking til spill og lek. Her er det relativt små forskjeller mellom mødre og fedre i begge gruppene.

Uførepensjonistene bruker mer tid enn andre til måltider, søvn og hvile

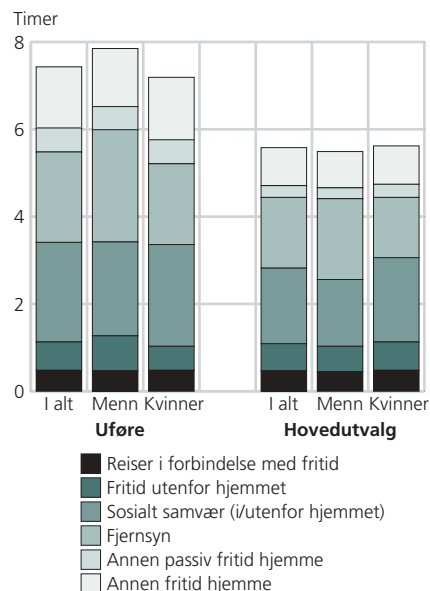
Dette er aktiviteter som utføres for å dekke nødvendige biologiske behov for søvn og føde, og for å ivareta den personlige hygien. En av aktivitetene i denne gruppen, sengeleie i forbindelse med sykdom, er det få som rapporterer, både blant uførepensjonistene og i hovedutvalget (henholdsvis 3 og 1 prosent har holdt sengen på grunn av sykdom i føringsperioden).

Det er nesten ingen forskjell mellom uførepensjonister og andre med barn i hvor mye tid som går med til personlig hygiene og av- og påkledning. Uføre mødre bruker 7 minutter mer til slike aktiviteter enn uføre fedre, nøyaktig samme tidsforskjell som mellom mødre og fedre i hovedutvalget. Derimot bruker de uførepensjonerte - og særlig fedrene - mer tid på måltider, antakelig fordi de kan gi seg bedre tid, siden de fleste av dem ikke skal på jobb. De uførepensjonerte sover i gjennomsnitt lengre om natten enn andre foreldre, og igjen er det særlig fedrene det gjelder. De sover 24 minutter lengre enn andre fedre. De uførepensjonerte mødre sover 11 minutter mer enn andre mødre. Blant de uførepensjonerte foreldrene er det nesten ingen forskjell mellom fedre og mødre med hensyn til hvor lenge de sover om natta. I hovedutvalget sover mødre 16 minutter lengre enn fedrene. De uførepensjonerte bruker også noe mer tid til søvn og hvile i løpet av dagen.

Hvor funksjonshemmede er de uførepensjonerte foreldrene?

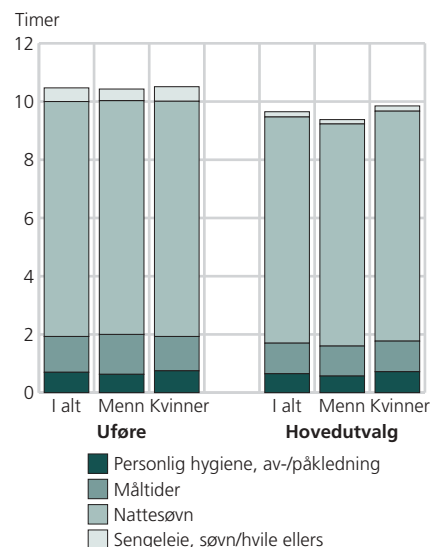
Alle uførepensjonister har en diagnose - en sykdom, skade eller funksjonshemming som ligger til grunn for at de ikke kan arbeide, og for at de har fylt kriteriene for å oppnå hel eller delvis uførepensjon. Likevel er det noen få av uførepensjonistene (4 prosent) som svarer nei på spørsmålet om de har "noen sykdom, lidelse, virkning av skade eller funksjonshemming av mer varig karakter". Uførepensjoneringen tar utgangspunkt i evnen til å utføre den type arbeid som man hadde eller hadde mulighet til å få før

Figur 4. Tidsbruk til ulike fritidsaktiviteter blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 5. Tidsbruk til personlige behov blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 1. Virkninger i hverdagen av varig sykdom eller funksjonshemming for uførepensjonister og andre med barn. Prosent

	I hvilken grad virker sykdom/funksjonshemming inn på din hverdag?					Tallet på observasjoner
	I høy grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	I alt	
Uførepensjonister	55	34	7	4	100	263
Andre med barn	6	7	7	80	100	1 162
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming problem med å delta i fritidsaktiviteter?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	39	44	17	100	263	
Andre med barn	3	8	89	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming problem med å gå i trapper en etasje?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	10	28	62	100	455	
Andre med barn	1	3	96	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming problem med å klare vask og rengjøring av boligen?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	17	42	41	100	263	
Andre med barn	1	4	95	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming vansker med å bevege deg ut av boligen på egen hånd?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	3	15	82	100	263	
Andre med barn	1	1	98	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming vansker med å bruke offentlige transportmidler?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	12	15	73	100	263	
Andre med barn	1	1	98	100	1 162	

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

pensjoneringen. En 60-årig fisker kan være klart ufør i forhold til fiskeryrket, selv om han ikke er særlig hemmet i dagliglivets aktiviteter. Det er derfor ikke uventet at mange uførepensjonister er relativt lite funksjonshemmede.

Virkninger av helseproblemer i form av vansker med å delta i fritidsaktiviteter, med å gå i trapper, med vask og rengjøring av boligen, med å bevege seg ut av boligen eller med å bruke offentlig transport vil kunne påvirke uførepensjonistenes tidsbruk, og hvor aktive de kan være i fritiden.

De fleste uførepensjonistene sier at sykdom eller funksjonshemming påvirker deres hverdag i høy grad (55 prosent) eller i noen grad (34 prosent). Det er langt færre som har store vansker med å delta i fritidsaktiviteter (39 prosent), med å gå trapper (10 prosent) og med vask og rengjøring av bolig (17 prosent). En betydelig andel oppgir at de har *noen* problemer med disse aktivitetene, men det er også ganske mange som sier at de ikke har noen problemer med vask og rengjøring av bolig (41 prosent), eller å gå i trapper (62 prosent). Bare 17 prosent sier at de ikke har noen problemer med å delta i fritidsaktiviteter. 82 prosent av uførepensjonistene oppgir at de ikke har vansker med å bevege seg ut av boligen alene, og 73 prosent har ingen vansker med å bruke offentlige transportmidler.

Uførepensjonistene er selvsagt mer funksjonshemmede enn foreldrene i hovedutvalget. Av dem er det 20 prosent som sier de har en varig sykdom eller funksjonshemming (mot 96 prosent av uførepensjonistene). De uførepensjonerte foreldrene er også mer

funksjonshemmede (det vil si de opplever i større grad vansker som følge av sin sykdom eller funksjonshemming) enn de foreldrene i hovedutvalget som oppgir å ha en sykdom eller funksjonshemming.

Også psykisk sykdom kan påvirke atferden. Begge utvalgene ble stilt en del spørsmål som avdekker symptomer på psykiske plager. De samme spørsmå-

lene ble også stilt til et utvalg av befolkningen ved levekårsundersøkelsen i 1998. Tabellen viser hvor store andeler av de tre gruppene som har vært plaget av ulike symptomer på psykiske helseplager.

Uførepensjonister med barn er i langt større grad plaget av slike problemer enn andre med barn, og de er også mer plaget enn befolkningen som helhet. Det er i og for seg ikke overraskende at det er mange med psykiske plager blant uførepensjonister med barn. En ganske stor andel av alle uførepensjonister (om lag 30 prosent) har en psykisk lidelse som primær diagnose. En opphopning av psykiske problem kan føre til at en trekker seg tilbake fra sosial kontakt og går mindre ut i fritiden.

Hva betyr grad av funksjonshemming for tidsbruken?

Vi har sett at den mest grunnleggende forskjellen i tidsbruk mellom uførepensjonister og andre gjelder inntektsgivende arbeid. Det samme er tilfelle for forskjellen mellom uføre som opplever at funksjonshemmingen i stor grad virker inn på hverdagen deres og de som er mindre hemmet av sykdom. De som opplever at funksjonshemmingen i høy grad påvirker hverdagen, bruker en halv time mindre til inntektsgivende arbeid enn de som er mindre hemmet, og har dermed mer tid til disposisjon for andre aktiviteter. Det er små forskjeller mellom de to gruppene i hvor mye tid de bruker til personlige behov og husholdsarbeid, dermed har de mest uføre litt mer fritid enn de litt sprekere uførepensjonistene.

De andre spørsmålene i tabell 1 gir liknende utslag: De som har store vansker med å delta i fritidsaktiviteter, arbeider en halv time mindre enn de som har noen eller ingen vansker med dette. Vi har slått sammen de med noen eller store vansker, og sammenliknet med dem som ikke har noen vansker i forhold til å gå trapper, gjøre ren boligen, bevege seg ut av boligen eller bruk av offentlige transportmidler.

De som har vansker med å bevege seg ut av boligen alene, arbeider i gjennomsnitt bare 27 minutter per dag, mens de som ikke har noen problemer med det, arbeider 1 time og 3 minutter. De som har problemer med å bevege seg ut av boligen, er den gruppen der gjennomsnittlig arbeidstid er lavest. De bruker også litt mindre tid til husholdsarbeid enn de som ikke har slike bevegelseshemminger, og noe mer til personlige behov. De sover ikke mer om natta enn de andre (snarere litt mindre), men de bruker over 20 minutter mer til andre personlige behov, det vil si personlig hygiene, av- og påkledning. De har i gjennomsnitt en hel time mer til fritidsaktiviteter. Likevel bruker de litt mindre tid enn de uten bevegelseshemminger til de mest

Tabell 2. Opplevelse av psykiske plager siste 14 dager. Uførepensjonister med barn og andre med barn i Tidsbruksundersøkelsen 2000-01. Hele befolkningen 16-79 år i Levekårsundersøkelsen 1998. Prosent

	Ikke plaget	Litt plaget	Ganske plaget	Svært plaget	Tallet på observasjoner
Nervøsitet, indre uro					
Uførepensjonister med barn	61,2	22,4	9,2	6,8	263
Andre med barn	85,4	11,1	2,7	0,7	1 162
Alle 16-79 år	65,2	27,7	5,4	1,7	6 640
Stadig redd eller engstelig					
Uførepensjonister med barn	72,7	19,4	4,1	3,4	263
Andre med barn	91,7	6,7	1,1	0,3	1 162
Alle 16-79 år	86,3	10,9	2,0	0,8	6 633
Håpløshet med tanke på fremtiden					
Uførepensjonister med barn	65,3	20,7	8,5	3,8	263
Andre med barn	89,3	8,5	1,4	0,6	1 162
Alle 16-79 år	71,7	21,3	4,3	2,7	6 636
Nedtrykt og tungsindig					
Uførepensjonister med barn	59,5	26,9	9,0	4,3	263
Andre med barn	85,9	12,1	1,1	0,7	1 162
Alle 16-79 år	73,1	21,8	3,8	1,3	6 614
Mye bekymret eller urolig					
Uførepensjonister med barn	49,3	33,7	12,4	4,3	263
Andre med barn	77,0	18,6	3,2	1,0	1 162
Alle 16-79 år	64,9	28,3	5,0	1,9	6 639

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

utadrettede aktivitetene (idrett og friluftsliv, underholdning som kino, teater o.l.). De bruker imidlertid minst like mye tid som andre til sosialt samvær, så helt isolerte er de ikke. Denne gruppen er relativt liten, den består av 47 personer, eller 18 prosent av uførepensjonistene med barn.

Psykiske problem ser ut til å ha omtrent den samme effekten på tidsbruk som de mer fysiske funksjonshemmingene. De som ikke har noen symptomer på psykiske plager, bruker om lag en halv time mer til inntektsgivende arbeid enn de som har 4-5 symptomer, mens de med 1-3 symptomer er i en mellomstilling - de jobber om lag 20 minutter mindre enn de uten symptomer. De med mange symptomer på psykiske problem bruker også litt mindre tid enn de uten symptomer til husholdsarbeid, og 35 minutter mer til personlige behov. De sover litt mer, og bruker nesten en halv time mer til andre personlige behov. Fritiden er omtrent like omfattende for alle tre gruppene, og det ser ikke ut til at de med symptomer på psykiske plager bruker mindre tid på utadvendte aktiviteter enn de andre. I alt 26 prosent av uførepensjonistene med barn har 4 eller 5 symptomer på psykiske problem.

Blant foreldrene i hovedutvalget bruker de med en varig sykdom eller funksjonshemming mindre tid til inntektsgivende arbeid enn de funksjonsfriske, og det er også forskjell mellom de som i høy grad er påvirket av sin sykdom i hverdagen og de som er mindre påvirket. De mest funksjonshemmede arbeider om lag en halv time mindre enn de som har en varig sykdom som ikke hemmer dem i hverdagen i særlig grad (som igjen jobber en halv time mindre enn de helt friske). Begge disse gruppene av funksjonshemmede jobber imidlertid vesentlig mer (to og trekvart time mer) enn uførepensjonister som beskriver sin situasjon på samme måte.

Henger tidsbruk sammen med inntekt og utdanning?

Vi har sett på husholdningsinntekt etter skatt for uførepensjonister og andre med barn. Inntekten er lavere for uførepensjonister. Nesten en tredjedel tilhører husholdninger med inntekt under 300 000 kroner, mens det samme bare gjelder 12 prosent av barnefamiliene i hovedutvalget. Arbeidsinntekt er en viktig inntektskilde, det er derfor ikke overraskende at de som tjener mest også arbeider mer. Blant foreldrene i hovedutvalget arbeidet de med inntekt over 300 000 kroner om lag en time mer enn de med inntekt under 300 000.

Blant uførepensjonistene er forskjellen mindre: De med høy inntekt jobber bare 10 minutter mer enn de med lav inntekt. De fleste uførepensjonister har pensjon som sin viktigste inntektskilde, og det er trolig ikke lett for dem å øke inntekten ved å arbeide mer. Dels er de ute av stand til å utføre det arbeidet de hadde før pensjoneringen, og dels er det vanskelig å få tilpasset arbeid for de som er friske nok. Det er også begrensninger på hvor stor arbeidsinntekt de kan ha før uførepensjonen avkortes.

Både blant uførepensjonistene og blant andre foreldre har de med høy inntekt om lag en halv time mindre fritid enn de med lav inntekt. Hele "overskuddet" bruker de med lav inntekt til sosialt samvær. Til andre typer fritidsaktiviteter bruker de omtrent like mye tid som de med høy inntekt. Det ser ikke ut til at lav inntekt, definert på denne måten, hindrer deltakelse og utfoldelse i fritiden.

Blant uførepensjonister med barn har 18 prosent høyere utdanning, blant foreldre ellers er det 35 prosent som har utdanning utover videregående skole. I hovedutvalget er det nesten ingen forskjell i arbeidstid mellom de som har høy og lav utdanning. De med høy utdanning bruker litt mer tid til husholdsarbeid, og får dermed litt mindre fritid enn de med lav utdanning (13 minutter). Det er små forskjeller i hvordan de to gruppene bruker fritiden. Den største forskjellen er at de med høy utdanning bruker (22 minutter) mindre tid til å se på fjernsyn.

Uførepensjonister med høyere utdanning bruker 17 minutter mer til inntektsgivende arbeid enn uføre med lavere utdanning. De bruker nesten en time mindre til husholdsarbeid enn uføre med lav utdanning, og får dermed en halv time mer fritid. De bruker nesten en halv time mer per dag til lesing, og tilsvarende mindre til å se på fjernsyn.

Utdanning kan tenkes å ha en effekt på uførepensjonisters mulighet til å være i arbeid. Høy utdanning kan kvalifisere for jobber som det er mulig å utføre, på heltid eller deltid, på tross av en funksjonshemming. Det kan også se ut til at uførepensjonister med lav utdanning fyller dagen med ulike husholdsoppgaver, mens de med høy utdanning isteden prioriterer lesing og andre fritidsaktiviteter. Kanskje høy utdanning også kan bidra til en mer innholdsrik og meningsfylt tilværelse som pensjonist?

Opplevelse av egen tidsbruk

30 prosent av uførepensjonistene sier at de ofte eller av og til synes tiden faller lang. Det er litt flere kvinner enn menn som oppfatter det slik, til tross for at de som vi har sett, har mindre fritid enn menn. I hovedutvalget er det under 10 prosent som oppfatter at tiden faller lang. Men de fleste, både blant uførepensjonister og andre med barn, opplever sjelden eller aldri at tiden faller lang.

Over halvparten av de uførepensjonerte foreldrene og tre fjerdedeler av foreldrene i hovedutvalget sier at de ofte eller av og til har for mye å gjøre på hverdager. Om lag 40 prosent av uførepensjonistene og 70 prosent av hovedutvalget sier at det ofte eller av og til hender at de ikke har mulighet til å få gjort ting de gjerne skulle gjøre på hverdager. Det er små forskjeller mellom menn og kvinner.

Hovedinntrykket er at selv om færre uførepensjonistforeldre opplever tidspress i hverdagen enn andre foreldre, er det en betydelig andel også av de uførepensjonerte som ikke får tiden til å strekke til. Dette skjer til tross for at de fleste av dem ikke bruker tid til inntektsgivende arbeid på en gjennomsnittsdag, og det kan bety at de strever med å få gjort andre nødvendige gjøremål.

Hver fjerde uførepensjonerte mor tror hun kan utføre inntektsgivende arbeid hvis forholdene legges til rette

En betydelig andel av de uførepensjonerte med barn (41 prosent) har allerede inntektsgivende arbeid, det vil si de har svart ja på spørsmålet om de hadde inntektsgivende arbeid i minst én time uken før intervjuet. De øvrige ble spurt om de trodde at de i fremtiden kunne ha inntektsgivende arbeid dersom det ble lagt praktisk til rette for det. Flere kvinner enn menn svarte ja på dette spørsmålet, henholdsvis 40 og 23 prosent av de som ikke allere-

Tabell 3. Opplevelse av egen tidsbruk. Uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Prosent

	Hender det at du synes tiden faller lang?					Tallet på observasjoner
	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	I alt	
Uføre menn	5	21	28	46	100	82
Uføre kvinner	8	23	29	40	100	181
Uføre i alt	7	22	29	42	100	263
Menn, hovedutvalg	1	7	23	69	100	542
Kvinner, hovedutvalg	1	9	26	64	100	620
Hovedutvalg i alt	1	8	25	66	100	1 162
	Pleier du å ha så mye å gjøre på hverdagene at du har vanskelig for å rekke alt som må gjøres?					Tallet på observasjoner
	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	I alt	
Uføre menn	17	34	26	23	100	82
Uføre kvinner	21	30	25	24	100	181
Uføre i alt	20	31	25	24	100	263
Menn, hovedutvalg	44	35	14	7	100	542
Kvinner, hovedutvalg	37	36	19	8	100	620
Hovedutvalg i alt	40	35	16	8	100	1 162
	Er det noe du gjerne skulle gjøre på vanlige hverdager, og som du ikke har mulighet for å gjøre på grunn av tidsmangel?					Tallet på observasjoner
	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	I alt	
Uføre menn	11	27	32	30	100	82
Uføre kvinner	13	27	18	42	100	181
Uføre i alt	12	27	23	38	100	263
Menn, hovedutvalg	31	39	18	11	100	542
Kvinner, hovedutvalg	25	43	20	12	100	620
Hovedutvalg i alt	28	41	19	12	100	1 162

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Referanser

Rønning, Elisabeth (2002): Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet. *Notater 2002/26*. Statistisk sentralbyrå.

de var i arbeid. Det var særlig kvinner under 50 år som trodde de kunne ha arbeid i fremtiden, mens det var små forskjeller mellom kvinner med små og store barn. Det var for få menn i utvalget til å studere effekten av egen og yngste barns alder på troen på yrkesaktivitet i fremtiden.

De som svarte ja på spørsmålet om inntektsgivende arbeid i fremtiden, ble også spurt om hvor mange timer per uke de ville kunne jobbe. De fleste (vel 50 prosent) anslo sannsynlig fremtidig arbeidstid til mellom 10 og 20 timer per uke, mens om lag 20 prosent mente de bare kunne jobbe inntil 10 timer og rundt 25 prosent mente de kunne arbeide mer enn 20 timer per uke.

De som var yrkesaktive ble spurt om de var fornøyde med arbeidstiden, eller om de ønsket kortere eller lengre arbeidstid, og hvor mange timer i uken de ville ønske å arbeide. De aller fleste, 88 prosent, var fornøyd med sin nåværende arbeidstid. Av de øvrige var det omtrent like mange med ønske om kortere ukentlig arbeidstid (vel 6 prosent) og med ønske om lengre arbeidstid (i underkant av 6 prosent). Litt flere menn enn kvinner ønsket seg kortere arbeidstid, og litt flere kvinner enn menn ønsket seg lengre arbeidstid.

Skal en vurdere potensialet for inntektsgivende arbeid blant uførepensjonerte foreldre, må prosentatsene over justeres i forhold til *alle* uførepensjonerte foreldre. 24 prosent av kvinnene og 14 prosent av mennene er uten inntektsgivende arbeid, men tror de vil kunne arbeide dersom forholdene blir lagt til rette. I tillegg var det 3 prosent av mødrene og 1 prosent av fedrene som var i arbeid, men som ønsket seg lengre arbeidstid enn det de hadde. Det er blant kvinnene det uutnyttede potensialet for inntektsarbeid er størst, og kvinner utgjør jo også en stor del av hele gruppen. 27 prosent av de uførepensjonerte mødrene ønsker mer inntektsarbeid hvis forholdene legges til rette, og 15 prosent av de uførepensjonerte fedrene ønsker mer arbeid.

Hjemmearbeid blant foreldre - stor oppmerksomhet, men beskjedent omfang

Selv om det har vært mye fokus på ulike former for hjemmearbeid i yrkeslivet det siste tiåret, er omfanget av dette arbeidet ganske beskjedent. Ifølge SSBs tidsbruksundersøkelse utgjør det om lag 5 prosent av det samlede yrkesarbeidet blant foreldre. Hjemmearbeidet skjer for det meste i forholdsvis kortvarige bolker og kommer ofte i tillegg til arbeid utenfor hjemmet. Andelen av arbeidet som legges til hjemmet er særlig høyt på søndager, og mye av det foregår på sen kveldstid. Hjemmearbeid er mest vanlig blant selvstendig næringsdrivende, folk med akademiske yrker og foreldre med lang ukentlig arbeidstid.

Arbeidslivet har de siste tiåra gjennomgått store endringer både i innhold og tidsmessig organisering. Et stadig mer fleksibelt og kompetansekrevene arbeidsliv stiller nye krav, men gir også mulighet for større valgfrihet med hensyn til når og hvor arbeidet skal utføres. En mer velutdannet arbeidsstyrke innebærer økte forventninger om individuelle tilpasninger i arbeidstid og arbeidssted, og den raske utviklingen innen informasjonsteknologi åpner for nye muligheter når det gjelder hvor og når arbeidet utføres. Både i Norge og andre land ser man en utvikling mot mindre standardisering og større fleksibilitet på disse områdene. Et sentralt trekk ved det som gjerne kalles "det nye arbeidslivet" er at grensene mellom arbeid og privatliv er blitt mer flytende og diffuse (Kvande 1999, Sørensen 1999, Hochschild 1997).

Debatten om deregulering og fleksibilisering i arbeidslivet kom senere til Norge enn til mange andre europeiske land, og har til dels hatt et noe annet tyngdepunkt og innhold (NOU 1987 9:A). Behovet for mer fleksible måter å organisere yrkesarbeidet på har vært et sentralt tema også her (NOU 1999:34). Ønsker om større fleksibilitet som et gode og en rettighet for arbeidstakere har bred støtte og er et viktig krav blant mange fagorganiserte. Debatten om hjemmearbeid inngår som et viktig element her. Det er usikkert hvor nytt dette fenomenet egentlig er, men det har utvilsomt fått økt oppmerksomhet det siste tiåret. Selve begrepet hjemmearbeid er også av forholdsvis ny dato (Nilsen 1999). Slike ordninger er tenkt å gi arbeidstakerne større fleksibilitet i tid og rom og innebærer en anerkjennelse av at mange har behov for å kombinere jobb og familieforpliktelser. Mulighet for hjemmearbeid antas ofte å kunne gi store fordeler både for arbeidsgiver og arbeidstaker (f. eks. Wiig 1999), men både i Norge og ellers er det en viss uenighet om hvorvidt slike ordninger alt i alt kan sies å være positive eller negative for ansatte (Callister og Dixon 2001, Ellingsæter 2001, NOU 1999:34, Sørensen 1999). Mens noen peker på at dette gir bedre muligheter for å kombinere jobb og familie, er andre bekymret for at mindre klare skillelinjer mellom jobb og hjem kan gripe inn i familielivet på en negativ måte. Videre er det påpekt at mulighetene for hjemmearbeid er ulikt fordelt ettersom dette er mest utbredt blant ansatte med høy status (Telenor 1998), og blant dem med lang arbeidstid og stor lojalitet overfor arbeidsgiver (Ellingsæter 2001).

Ragni Hege Kitterød

Artikkelen inngår som del av et prosjekt med tittel *Det nye arbeidslivet: Nye arbeidstidsmønstre blant fedre og mødre*, finansiert av Norges forskningsråd over programmet *Arbeidslivsforskning. Nye utfordringer for arbeidslivet*. Prosjektledere er Ragni Hege Kitterød og Randi Kjeldstad.

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og leveårskforskning (rhk@ssb.no).

Datagrunnlag

I tidsbruksundersøkelsen samles data inn ved at et representativt utvalg av befolkningen fører dagbok over sine gjøremål og sitt samværmønster i to døgn. Dagene er spredt jevnt over 12 måneder, slik at vi får et gjennomsnittsbilde av tidsbruken for et helt år. Datainnsamlingen til den nyeste undersøkelsen løp fra 20. februar 2000 til 19. februar 2001. Hovedutvalget omfattet personer i alderen 9-79 år. I denne artikkelen ser vi på et underutvalg av foreldre med barn 0-15 år i husholdningen.

Tidsbruksundersøkelsen gir ikke opplysninger om tidsbruk på individnivå på samme måte som vanlige spørreundersøkelser. Analyseenheten er døgn, ikke person. Basert på deltakernes opplysninger om sitt tidsmønster over to døgn får vi et gjennomsnittsbilde av tidsbruken i befolkningen som helhet, og i bestemte grupper, på årsbasis.

Dagbøkene var delt inn i ti minutters intervaller. For hvert intervall noterte deltakerne med egne ord sitt viktigste gjøremål. I tillegg markerte de om de var alene eller sammen med andre, og hvem de eventuelt var sammen med. I ettertid ble hver aktivitet gitt en kode ut fra en liste med vel 170 kategorier. Alle perioder der deltakerne hadde skrevet at de jobbet/utførte yrkesarbeid, ble altså kodet som en type yrkesarbeid. I alt ble det benyttet 11 koder for yrkesarbeid og arbeidsreiser. Disse er som følger: ordinært arbeid i hovedyrke, overtidsarbeid i hovedyrke, dagmammarbeid i eget hjem, arbeid i biyrke, måltider på arbeidsplassen, tid tilbrakt på arbeidsplassen før eller etter arbeidstid, pauser ellers, uspesifisert inntektsarbeid, arbeidsreiser uten stopp underveis, arbeidsreiser til arbeid med stopp underveis, arbeidsreiser fra arbeid med stopp underveis. I denne artikkelen ser vi på det som omfattes av de åtte første av disse kodene, men i praksis dreier det aller meste av dette seg om ordinært arbeid i hovedyrke. Reiser til og fra arbeid er altså holdt utenfor her.

Yrkesarbeid kartlegges altså på en annen måte i tidsbruksundersøkelsen enn i vanlige spørreundersøkelser, og slike dagbokbaserte studier gir ofte et noe annet bilde av tid til yrkesarbeid enn det man får gjennom intervjuundersøkelser (Robinson og Godbey 1997, Niemi 1993). I dagbøkene registreres kun den tiden folk faktisk er på jobb/utfører yrkesarbeid. Dagbøkene er trolig mer følsomme enn vanlige spørreskjema for uregelmessig fravær fra arbeidet, f.eks. pga. syke barn, og for mindre kutt i arbeidsdagen pga. diverse ærend eller uforutsette hendelser i barnehagen eller hjemme. Enkelte hevder å finne en viss tendens til at tiden til yrkesarbeid overrapporteres i vanlige spørreundersøkelser, noe som særlig gjelder for dem som jobber mye (Robinson og Godbey 1997), og for selvstendige med uklare grenser mellom jobb og andre gjøremål (Niemi 1993). Det er også vist at konklusjoner med hensyn til fedres arbeidstid varierer med registreringsmåte. Mens intervjuundersøkelser gjerne viser at småbarnsfedre bruker mer tid til yrkesarbeid enn menn i andre livsfaser, viser tidsbruksundersøkelser et motsatt mønster (Carlin og Flood 1997).

Under kodearbeidet ble hvert tidsintervall i dagboka også påført en kode for oppholdssted eller reisemåte. Det ble skilt mellom følgende sju oppholdssteder: 1: hjemme i boligen, 2: tomt, hage, gårdsplass i tilknytning til egen bolig, 3: arbeidsplass utenfor bolig, 4: besøk hjemme hos andre privat, 5: hytte, fritidsbolig, 6: restaurant, kafé, pub, 7: annet offentlig sted. Perioder med reiser ble gitt en kode for transportmiddel. I denne artikkelen er hjemmearbeid avgrenset til perioder med yrkesarbeid på de to første oppholdsstedene. Så å si alt dette dreier seg imidlertid om arbeid i selve boligen, og kun en forsvinnende liten andel om arbeid på tomt, hage eller gårdsplass i tilknytning til boligen. I instruksene til koderne ble det presisert at bare yrkesarbeid som helt klart foregår i selve hjemmet skal kodes med oppholdssted 1 (hjemme i boligen). Det ble videre understreket at arbeid på en arbeidsplass i umiddelbar tilknytning til boligen, f.eks. et verksted, skulle kodes som arbeid på arbeidsplass. Som eksempler på arbeid som skulle ha oppholdskode 1 (hjemme i bolig) ble nevnt forskjellige former for hjemmehåndverk, læreres hjemmearbeid med retting og forberedelser, kontorarbeid som tas med hjem, forfattervirksomhet o.l. Det ble også presisert at gårdsarbeid alltid skal kodes som arbeid på arbeidsplass.

Selvstendige og familiearbeidere i jordbruket er imidlertid holdt utenfor i analysene i foreliggende artikkel ettersom det i noen tilfelle kan være uklart hva som skal regnes som hjemmearbeid for disse gruppene. Ellers inngår selvstendig næringsdrivende, ansatte og familiearbeidere innen alle yrkesfelt i analysene.

I forkant av dagbokføringen ble det gjennomført et vanlig intervju med deltakerne der en del bakgrunnsinformasjon ble samlet inn. Opplysningene om husholdningens sammensetning, yrkestype, ansettelsesforhold og vanlig ukentlig arbeidstid som er benyttet i denne artikkelen, er hentet fra dette intervjuet.

For tidsbruksundersøkelsen 2000 er det utarbeidet en vekt som skal justere for ulik trekksannsynlighet i utvalget og for skjevhet i frafallet. Denne vekten er benyttet i analysene her. Antall observasjoner i tabellene er basert på det uvektede materialet.

Opplegg og gjennomføring av tidsbruksundersøkelsen 2000 er nærmere omtalt i Rønning (2002) og Vaage (2002), samt i deres artikler i dette nummer av Samfunnspeilet. Vaage (2002) gir også en bred oversikt over tid brukt til alle typer aktiviteter i befolkningen som helhet og blant ulike grupper. Vektene som er benyttet i undersøkelsen er dokumentert i Belsby (2002) (under arbeid).

Selv om hjemmearbeid er blitt mye diskutert de siste tiåra og utvilsomt har stor betydning for dem som er berørt, ser det ut til at slik arbeid har forholdsvis begrenset omfang og øker ganske lite. Telenor FoU anslo at om lag 8 prosent av de sysselsatte benyttet hjemmet som arbeidsplass hele eller deler av uka i 1997, og at hver av disse i gjennomsnitt arbeidet hjemme 14 timer per uke (Telenor 1998). Ifølge SSBs levekårsundersøkelse 2000 utførte 6 prosent av de ansatte noe arbeid for arbeidsgiver hjemme hos seg selv, og timetallet var for de fleste forholdsvis lavt (se også Rønnings artikkel om den moderne arbeider i dette nummer av Samfunnsspeilet).

I denne artikkelen belyses omfang og organisering av arbeid i hjemmet blant foreldre, basert på SSBs tidsbruksundersøkelse 2000. Vi spør hvor stort omfang slikt arbeid har blant ulike grupper av foreldre, og hvordan det er organisert tidsmessig. Er det hele dager med arbeid hjemmefra som er det vanligste, eller utføres hjemmearbeidet for det meste i korte perioder på ettermiddags- eller kveldstid som et supplement til arbeid på en arbeidsplass utenfor hjemmet? Og skiller spesielle ukedager seg ut med mye hjemmearbeid?

Hva er hjemmearbeid?

Hjemmearbeid kan defineres og måles på flere måter. Mens noen avgrenser begrepet til å dekke hjemmearbeid som inngår i ansattes arbeidskontrakt, inkluderer andre også arbeid som utføres hjemme på frivillig basis, og mens noen setter krav om at arbeidet hjemme skal ha et visst omfang for å regnes med, registrerer andre alt hjemmearbeid uansett varighet og mengde. Ofte kartlegges omfanget av hjemmearbeid gjennom spørsmål i vanlige intervjuundersøkelser. Eksempelvis spør man i SSBs arbeidskraftundersøkelser hvorvidt ansatte har en arbeidstidsavtale som innebærer at deler av arbeidet utføres i egen bolig, og hvor ofte man eventuelt utfører slik arbeid hjemme (Bø og Håland 2002).¹ I levekårsundersøkelsene spør man ansatte om hvorvidt de utfører arbeid for arbeidsgiver hjemme hos seg selv, hvor mange timer dette eventuelt dreier seg om, og hvorvidt dette er ekstraarbeid eller avtalt som en del av den vanlige arbeidstiden (Vågane 2001). I undersøkelser gjennomført av Telenor FoU spør man om sysselsatte utfører arbeid i egen bolig mer enn fem timer per uke og regner disse som "hjemmebaserte fjernarbeidere" (Telenor 1998).

I tidsbruksundersøkelser registreres både yrkesarbeid generelt og yrkesarbeid hjemme på en annen måte enn i vanlige intervjuundersøkelser. Her kartlegges tid til alle typer aktiviteter ved at et utvalg av befolkningen fører dagbok over sine gjøremål i to døgn. I ettertid tilordnes hver aktivitet en kode. Perioder der deltakerne har skrevet at de jobbet, utførte yrkesarbeid e.l. kodes da som inntektsgivende arbeid. For hver periode registreres det også hvor man oppholder seg. Perioder med yrkesarbeid mens man oppholder seg i egen bolig, regnes dermed som hjemmearbeid. I dette målet inngår altså alt yrkesarbeid utført hjemme, både det som er regulert gjennom avtaler med arbeidsgiver og det som utføres på frivillig basis, både kortvarige og langvarige økter, og både arbeid på dag- og kveldstid og på samtlige ukedager. Hjemmearbeid omfatter altså svært varierte aktiviteter. Eksempelvis vil både selvstendig næringsdrivende med kontor i boligen, lærere som forbereder undervisning på kveldstid og dagmammaer som passer andres barn i eget hjem bli regnet med. I tillegg til omfanget av hjemmearbeidet viser dagbøkene når ulike aktiviteter finner sted. Dermed kan vi belyse både variasjon mellom ukedager og tidsmønsteret over døgnet.

Det kan beregnes flere ulike mål for tidsbruk i tidsbruksundersøkelser. Det vanligste er å vise gjennomsnittlig tid til bestemte aktiviteter for ulike grupper. Gjennomsnittene omfatter da alle dager i året, både hverdager, helger og ferier, og alle personer, både yrkesaktive og ikke yrkesaktive, og både dem som har utført en aktivitet i løpet av føringsdagen, og dem som ikke har utført aktiviteten. Ved å multiplisere med sju, få vi altså gjennomsnittet per uke. Videre er det vanlig å vise andelen personer som har utført en aktivitet i løpet av den dagen de førte dagbok, samt gjennomsnittlig tidsbruk blant dem som utførte aktivitetene (se f.eks. Vaage 2002). I det følgende benyttes slike mål for å belyse omfanget av hjemmearbeid blant foreldre. I tillegg vises variasjon mellom ukedager og over døgnet.

Analysen omfatter menn og kvinner med hjemmeboende barn under 16 år, både gifte/samboende og enslige. Det er imidlertid forholdsvis få enslige foreldre i undersøkelsen, særlig fedre. Vi kan ikke studere variasjon mellom grupper av enslige slik vi kan for gifte/samboende, og det er derfor i hovedsak tidsmønsteret blant gifte/samboende som belyses i artikkelen.

Hjemmearbeid - beskjedent i omfang

Tabell 1 viser tid brukt til yrkesarbeid totalt og hjemme blant ulike grupper av mødre og fedre. Ser vi alle gifte mødre under ett, går i gjennomsnitt 2 timer og 54 minutter per dag, eller vel 20 timer per uke, til yrkesarbeid totalt. Av dette er 6 prosent, eller 10 minutter per dag, utført hjemme. Det er 7 prosent av mødrene som utfører noe arbeid hjemme i løpet av en gjennomsnittsdag, mens andelen som utførte noe yrkesarbeid i det hele tatt, er 43 prosent. Selv om tiden til hjemmearbeid er beskjeden når vi ser alle dager under ett, er tidsbruken ganske omfattende de dagene det utføres arbeid hjemme. Gjennomsnittlig tidsbruk for mødre er her 2 timer og 19 mi-

Tabell 1. Tid brukt til yrkesarbeid i alt og i hjemmet, og andel som utførte yrkesarbeid i alt og i hjemmet, blant mødre og fedre med barn 0-15 år, etter sivilstatus og yrkestilknytning. Timer og minutter og prosent

	Tid til arbeid totalt, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme, gjennomsnitt	Andel av arbeidet som ble utført hjemme, prosent	Andel som utførte arbeid på føringsdagen, prosent	Andel som utførte arbeid hjemme på føringsdagen, prosent	Tid til arbeid totalt blant utøverne, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme blant utøverne, gjennomsnitt	Antall observasjoner
Gifte mødre								
Alle	2.54	0.10	6	43	7	6.44	2.19	844
Yrkesaktive	3.41	0.12	5	54	9	6.48	2.15	644
Ikke yrkesaktive	0.29	0.06	21	9	3	5.22	2.47	200
Gifte fedre								
Alle	4.55	0.13	4	62	11	7.58	1.56	783
Yrkesaktive	5.10	0.14	5	65	12	7.58	1.56	747
Ikke yrkesaktive	-	-	-	-	-	-	-	36
Enslige mødre								
Alle	2.07	0.08	6	34	6	6.10	2.15	126
Yrkesaktive	3.12	0.12	7	50	9	6.23	2.15	82
Ikke yrkesaktive	0.09	0	0	6	0	2.41	0	44
Enslige fedre								
Alle	3.21	0.04	2	50	11	6.42	0.37	28
Yrkesaktive	:	:	:	:	:	:	:	22
Ikke yrkesaktive	:	:	:	:	:	:	:	6

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

nutter per dag. Dette gjennomsnittet gjelder altså for de 7 prosent av dagene der det ble utført yrkesarbeid hjemme.

I tabellen er det skilt mellom yrkesaktive og ikke-yrkesaktive foreldre. Som yrkesaktive regnes her de som enten utførte inntektsgivende arbeid minst en time i uka forut for undersøkelsen, eller hadde slikt arbeid som de var borte fra denne uka, men som ikke hadde permisjon fra arbeidet. Denne avgrensningen skiller seg noe fra det som er vanlig i arbeidskraftundersøkelser, der også de som har permisjon regnes som sysselsatte.² Når vi har valgt å kategorisere foreldre med permisjon som ikke yrkesaktive i denne artikkelen, er det fordi vi her ser på den faktiske tidsbruken til yrkesarbeid i føringssperioden. Foreldre med permisjon vil da trekke gjennomsnittstallene ned ettersom de ikke utfører særlig mye yrkesarbeid selv om de formelt sett er sysselsatt. Ettersom mødre fremdeles tar ut betydelig mer permisjon enn fedre (Kjeldstad og Rønsen 2002), vil dette slå ulikt ut for menn og kvinner.

For mødres vedkommende ser vi at også de som ikke er yrkesaktive bruker noe tid til yrkesarbeid, både totalt sett og hjemme. Dette er altså personer som selv har oppgitt at de ikke er yrkesaktive, eller har permisjon fra en jobb, men som likevel har notert i tidsdagboka at de utfører yrkesarbeid. Omfanget av yrkesarbeidet er selvsagt langt mer beskjedent her enn hva som er tilfellet for de yrkesaktive, men andelen som utføres hjemme, er høyere (21 prosent). Vi vet ikke hva slags arbeid dette dreier seg om. Trolig er noe av det uregistrert dagmammavirksomhet, men det kan også være andre typer arbeid. Tidsbruksundersøkelser både i Norge og andre land viser gjerne at også ikke-yrkesaktive personer bruker noe tid til inntektsgivende arbeid (Vaage 2002, Gershuny 2000). Ifølge den nyeste norske undersøkelsen gjelder dette imidlertid ikke for ikke-yrkesaktive fedre (tabell 1).

Yrkesaktive gifte mødre bruker i gjennomsnitt 3 timer og 41 minutter per dag, eller nærmere 26 timer per uke, til yrkesarbeid, og av dette utføres 5 prosent hjemme. Fedre bruker betydelig mer tid til yrkesarbeid enn mødre, men også her er andelen som utføres hjemme forholdsvis beskjeden. I gjennomsnitt bruker yrkesaktive fedre 5 timer og 10 minutter per dag, eller vel 36 timer per uke, til yrkesarbeid, hvorav 4 prosent utføres hjemme.³ I de videre analysene ser vi kun på yrkesaktive foreldre. Dette innebærer at en større andel av alle fedre enn av alle mødre inngår i underutvalget.

Liten variasjon etter barns alder

Muligheten for å arbeide hjemme sees ofte som et gode for foreldre ettersom dette kan bidra til å lette tidsklemma i barnefasen. Både i Norge og i mange andre land har det vært en viss bekymring for foreldres, og særlig fedres, lange arbeidsdager (f.eks. Hochschild 1997, Kvande 1994, Ellingsæter 1991). Muligheter for å utføre noe av arbeidet hjemme kan gi rom for samvær med barna selv om man jobber mye. Samtidig som hjemmearbeid nevnes som et mulig gode for foreldre, har enkelte vært bekymret for at utstrakt bruk av hjemmearbeid kan prege familielivet på en negativ måte ved at grensene mellom jobb og familie blir uklare.

Tabell 2 viser tid til yrkesarbeid totalt og hjemme blant yrkesaktive mødre og fedre med barn i ulike aldersgrupper. For mødre er det en klar tendens til at tiden til yrkesarbeid generelt øker med yngste barns alder. Det er imidlertid ikke noe klart mønster når det gjelder tiden som brukes til arbeid

Tabell 2. Tid brukt til yrkesarbeid i alt og i hjemmet, og andel som utførte yrkesarbeid i alt og i hjemmet, blant yrkesaktive gifte mødre og fedre, etter yngste barns alder. Timer og minutter og prosent

	Tid til arbeid totalt, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme, gjennomsnitt	Andel av arbeidet som ble utført hjemme, prosent	Andel som utførte arbeid på føringsdagen, prosent	Andel som utførte arbeid hjemme på føringsdagen, prosent	Tid til arbeid totalt blant utøverne, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme blant utøverne, gjennomsnitt	Antall observasjoner
Gifte mødre								
0-2 år	2.47	0.11	7	45	10	6.12	1.52	138
3-6 år	3.38	0.11	5	55	8	6.37	2.19	200
7-10 år	4.04	0.12	5	57	10	7.06	2.05	170
11-15 år	4.09	0.14	6	58	8	7.08	2.29	136
Gifte fedre								
0-2 år	4.57	0.17	6	61	13	8.03	2.06	213
3-6 år	5.35	0.11	3	67	10	8.21	1.53	226
7-10 år	5.04	0.11	3	66	15	7.38	1.10	154
11-15 år	4.56	0.16	5	65	9	7.35	2.52	154

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

hjemme. Uansett yngste barns alder utgjør hjemmearbeidet 5-7 prosent av den totale arbeidstiden, og 8-10 prosent av mødrene utfører arbeid hjemme en gjennomsnittsdag. Blant fedre kan det være en viss tendens til at de med de yngste og de med de eldste barna både absolutt og relativt bruker mer tid til hjemmearbeid enn andre fedre, men forskjellene er ikke statistisk ut-sagnskraftige. Alt i alt ser det ikke ut til at yngste barns alder har noen særlig betydning for omfanget av hjemmearbeid blant foreldre.

Mest hjemmearbeid blant selvstendige og grupper med lang arbeidstid

Flere studier tyder på at hjemmearbeid er mer vanlig i visse yrkesgrupper enn i andre. Telenor FoUs studie av fjernarbeid viste at selvstendig næringsdrivende og høyere funksjonærer hadde et større innslag av hjemmearbeid enn andre yrkesgrupper. I en analyse av tidsbruksdata fra Australia fant Callister og Dixon (2001) et lignende mønster. Selvstendige, akademikere, høyere funksjonærer og folk i ledende yrker brukte mer tid til arbeid hjemme enn andre yrkesaktive. Forskerne peker på flere forhold som kan forklare dette. Disse gruppene har oftere enn andre arbeid som lett kan utføres hjemme. Videre har de stor selvstendighet i arbeidet og bruker jevnt over mye tid til yrkesarbeid. Dessuten har de oftere enn andre store hus slik at forholdene for å jobbe hjemme ligger godt til rette.

Hvilket bilde gir den norske tidsbruksundersøkelsen når det gjelder forskjeller mellom yrkesgrupper i omfanget av hjemmearbeid? Tabell 3 viser tid brukt til yrkesarbeid totalt og hjemme blant mødre og fedre etter yrkesfelt. En såpass detaljert inndeling gir forholdsvis få observasjoner i hver gruppe. Enkelte kategorier har for få observasjoner til at tall kan publiseres, og de tallene som gis, er beheftet med stor usikkerhet. Både for yrkesaktive mødre og fedre er det stor variasjon mellom yrkesfelt i den gjennomsnittlige tiden til yrkesarbeid totalt. Det ser derimot ut til å være forholdsvis små forskjeller mellom grupper i tiden til arbeid hjemme, både absolutt og som andel av den samlede arbeidstiden. Størst andel hjemmearbeid finner vi blant dem med akademiske yrker, men forskjellen i forhold til andre grupper er ikke statistisk signifikant.

Tabell 3. Tid brukt til yrkesarbeid i alt og i hjemmet, og andel som utførte yrkesarbeid i alt og i hjemmet, blant yrkesaktive, gifte mødre og fedre, etter yrkesfelt. Timer og minutter og prosent								
	Tid til arbeid totalt, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme, gjennomsnitt	Andel av arbeidet som ble utført hjemme, prosent	Andel som utførte arbeid på føringsdagen, prosent	Andel som utførte arbeid hjemme på føringsdagen, prosent	Tid til arbeid totalt blant utøverne, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme blant utøverne, gjennomsnitt	Antall observasjoner
Gifte mødre								
Administrative ledere, politikere	4.59	0.16	6	66	11	7.01	2.24	66
Akademiske yrker ...	3.10	0.16	8	47	13	6.42	2.02	98
Yrker med kortere høyskole- og universitetsutdanning	3.42	0.10	5	56	10	6.40	1.40	166
Kontor- og kundeserviceyrker	4.39	0.11	4	63	4	7.24	5.04	70
Salgs-, service- og omsorgsyrker	3.23	0.06	3	51	8	6.41	1.19	180
Håndverkere	:	:	:	:	:	:	:	10
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere o.l. ...	:	:	:	:	:	:	:	20
Yrker uten krav til utdanning	3.13	0.14	7	61	4	6.10	4.50	30
Gifte fedre								
Administrative ledere, politikere	5.32	0.16	5	65	14	8.28	1.55	132
Akademiske yrker ...	5.02	0.19	6	69	19	7.16	1.37	141
Yrker med kortere høyskole- og universitetsutdanning	5.11	0.16	5	65	13	8.00	2.08	183
Kontor- og kundeserviceyrker	4.51	0.14	5	58	8	8.19	3.05	42
Salgs-, service- og omsorgsyrker	5.28	0.13	4	67	19	8.10	1.09	36
Håndverkere	5.11	0.12	4	62	6	8.21	3.06	125
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere o. l. ...	4.34	0.01	0	58	1	7.55	1.00	68
Yrker uten krav til utdanning	:	:	:	:	:	:	:	8

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 4. Tid brukt til yrkesarbeid i alt og i hjemmet, og andel som utførte yrkesarbeid i alt og i hjemmet, blant yrkesaktive gifte mødre og fedre, etter om man er selvstendig eller ansatt. Timer og minutter og prosent								
	Tid til arbeid totalt, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme, gjennomsnitt	Andel av arbeidet som ble utført hjemme, prosent	Andel som utførte arbeid på føringsdagen, prosent	Andel som utførte arbeid hjemme på føringsdagen, prosent	Tid til arbeid totalt blant utøverne, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme blant utøverne, gjennomsnitt	Antall observasjoner
Gifte mødre								
Ansatte	3.44	0.11	5	54	8	6.54	2.21	618
Selvstendige	:	:	:	:	:	:	:	22
Gifte fedre								
Ansatte	4.59	0.13	4	63	12	6.52	1.57	700
Selvstendige	7.41	0.31	7	87	14	8.52	3.45	47

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 4 gir tall for ansatte og selvstendige fedre. Blant gifte mødre er antall selvstendig næringsdrivende i undersøkelsen for lavt til at tall kan publiseres. For fedres vedkommende ser det ut til at hjemmearbeidet har større omfang blant selvstendige enn blant ansatte. I gjennomsnitt bruker selvstendige næringsdrivende gifte fedre om lag ½ time per dag til hjemmearbeid, mot bare 13 minutter blant de ansatte. Forskjellen bunner mye i at selvstendige fedre som jobber hjemme, bruker mye tid til dette, - hele tre timer og tre kvarter per dag. Selvstendig næringsdrivende bruker dessuten atskillig mer tid enn ansatte til yrkesarbeid totalt sett, og utstrakt hjemmearbeid kan være en strategi for å unngå at jobben stjeler for mye tid fra familien.

Tabell 5 viser tid til yrkesarbeid totalt og hjemme etter vanlig ukentlig arbeidstid. I et intervju i forkant av utfyllingen av tidsdagbøkene ble deltakerne spurt om sin vanlige ukentlige arbeidstid både i hovedyrke og eventuelle biyrker. Grupperingen i tabell 5 er basert på disse opplysningene, og både hoved- og biarbeidsforhold er regnet med. Vi skiller her mellom yrkesaktive med deltidsarbeid, dem med fulltidsarbeid 37-44 timer per uke, og dem med en vanlig ukentlig arbeidstid på minst 45 timer. Som ventet viser tidsdagbøkene at yrkesaktive mødre med lang ukentlig arbeidstid bruker betydelig mer tid til yrkesarbeid enn dem med kortere arbeidstid. De som har en ukentlig arbeidstid på minst 45 timer, bruker i gjennomsnitt nærmere 6 ½ time per dag til yrkesarbeid. En betydelig andel av dette, hele 18 prosent, eller i gjennomsnitt 1 time og 9 minutter per dag, utføres imidlertid hjemme. Dette er klart mer enn blant mødre med deltidsarbeid og blant dem med vanlig heltidsarbeid. Hele 21 prosent av mødrene med lang ukentlig arbeidstid utfører yrkesarbeid hjemme i løpet av en gjennomsnittsdag, og gjennomsnittlig tidsbruk de dagene det utføres arbeid hjemme, er om lag 5 ½. time. Det ser altså ut til at hjemmearbeid utgjør et betydelig innslag i yrkesarbeidet blant mødre som bruker mye tid i yrkeslivet, og trolig er dette for mange en løsning som gjør det lettere å kombinere stor yrkesinnsats med omsorg for barn. Det er imidlertid forholdsvis få mødre som har lang arbeidstid. Kun 5 prosent av de yrkesaktive mødrene med barn 0-15 år har en vanlig ukentlig arbeidstid på minst 45 timer.

Også blant fedre er det en klar tendens til at de med lang ukentlig arbeidstid faktisk bruker betydelig mer tid til yrkesarbeid enn dem som oppgir kor-

Tabell 5. Tid brukt til yrkesarbeid i alt og i hjemmet, og andel som utførte yrkesarbeid i alt og i hjemmet, blant yrkesaktive gifte mødre og fedre med barn 0-15 år, etter vanlig ukentlig arbeidstid. Timer og minutter og prosent

	Tid til arbeid totalt, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme, gjennomsnitt	Andel av arbeidet som ble utført hjemme, prosent	Andel som utførte arbeid på føringsdagen, prosent	Andel som utførte arbeid hjemme på føringsdagen, prosent	Tid til arbeid totalt blant utøverne, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme blant utøverne, gjennomsnitt	Antall observasjoner
Gifte mødre								
1-36 timer	3.07	0.11	6	50	10	6.14	1.46	370
37-44 timer	4.13	0.07	3	58	5	7.16	2.06	244
45- timer	6.26	1.09	18	75	21	8.31	5.32	30
Gifte fedre								
1-36 timer	2.44	0.08	5	39	10	6.55	1.28	61
37-44 timer	5.01	0.10	3	63	9	7.59	1.47	471
45- timer	6.09	0.24	7	76	18	8.04	2.08	215

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

tere ukentlig arbeidstid. I gjennomsnitt bruker fedre med lang ukentlig arbeidstid 6 timer og 9 minutter per dag til yrkesarbeid totalt sett, og 24 minutter av dette legges til hjemmet. Det absolutte omfanget av hjemmearbeidet ser ut til å være større blant fedre med lang arbeidstid enn blant dem som jobber mindre, men det er ikke så store forskjeller når det gjelder hjemmearbeidets relative andel av den samlede arbeidsinnsatsen. 18 prosent av fedrene med lang ukentlig arbeidstid utfører noe arbeid hjemme i løpet av en gjennomsnittsdag, og tidsbruken per person med hjemmearbeid er 2 timer og 8 minutter per dag. En langt større andel blant fedrene enn blant mødrene har lang ukentlig arbeidstid. Hele 30 prosent av de yrkesaktive fedrene oppgav en vanlig ukentlig arbeidstid på minst 45 timer.

Ordninger med hjemmearbeid har altså et ganske betydelig omfang blant foreldre som bruker mye tid i yrkeslivet, og det kan se ut til at hjemmearbeid er enda mer vanlig blant mødre enn blant fedre med lang arbeidstid. Ettersom det er såpass få mødre med lang arbeidstid i utvalget, må disse tallene imidlertid tolkes med forsiktighet.

Mye hjemmearbeid på søndager og om kvelden

Arbeid hjemme er ulikt fordelt over uka (tabell 6). Både mødre og fedre bruker selvsagt langt mer tid til yrkesarbeid på hverdager enn i helger, men søndagene skiller seg ut med relativt mye hjemmearbeid. Både mødre og fedre utfører en større del av yrkesarbeidet hjemme på søndager enn ellers i uka. Dette mønsteret finner vi ikke for lørdager. Yrkesaktive fedre bruker i gjennomsnitt 18 minutter til yrkesarbeid hjemme på søndager, og dette utgjør hele 24 prosent av den samlede tiden til yrkesarbeid på denne ukedagen. Mødre bruker i gjennomsnitt 10 minutter til yrkesarbeid hjemme på søndager, noe som utgjør 18 prosent av deres samlede yrkesarbeidstid. Søndagsjobbing blant foreldre er altså ikke uten videre synonymt med fravær fra hjemmet. Hele 15 prosent av alle yrkesaktive fedre utfører yrkesarbeid hjemme en gjennomsnittssøndag, mens det totalt er 30 prosent som utfører yrkesarbeid i det hele tatt på søndag. Tilsvarende andeler for mødre er henholdsvis 6 og 19 prosent. Men selv om hjemmearbeid relativt sett har større omfang på søndager enn ellers i uka, utfører foreldre hovedtyngden av sitt yrkesarbeid utenfor hjemmet også denne dagen.

Tabell 6. Tid brukt til yrkesarbeid i alt og i hjemmet, og andel som utførte yrkesarbeid i alt og i hjemmet, blant yrkesaktive gifte mødre og fedre med barn 0-15 år, etter ukedag. Timer og minutter og prosent

	Tid til arbeid totalt, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme, gjennomsnitt	Andel av arbeidet som ble utført hjemme, prosent	Andel som utførte arbeid på føringsdagen, prosent	Andel som utførte arbeid hjemme på føringsdagen, prosent	Tid til arbeid totalt blant utøverne, gjennomsnitt	Tid til arbeid hjemme blant utøverne, gjennomsnitt	Antall observasjoner
Gifte mødre								
Mand-torsd	4.41	0.15	5	68	11	6.53	2.26	381
Fredag	4.36	0.09	3	67	12	6.52	1.14	80
Lørdag	1.34	0.01	1	22	1	7.01	2.20	89
Søndag	0.57	0.10	18	19	6	5.06	2.40	94
Gifte fedre								
Mand-torsd	7.25	0.18	4	85	15	8.43	1.59	391
Fredag	6.19	0.08	2	80	8	7.53	1.36	112
Lørdag	0.48	0.02	4	21	2	3.50	1.27	117
Søndag	1.15	0.18	24	30	15	4.10	1.59	127

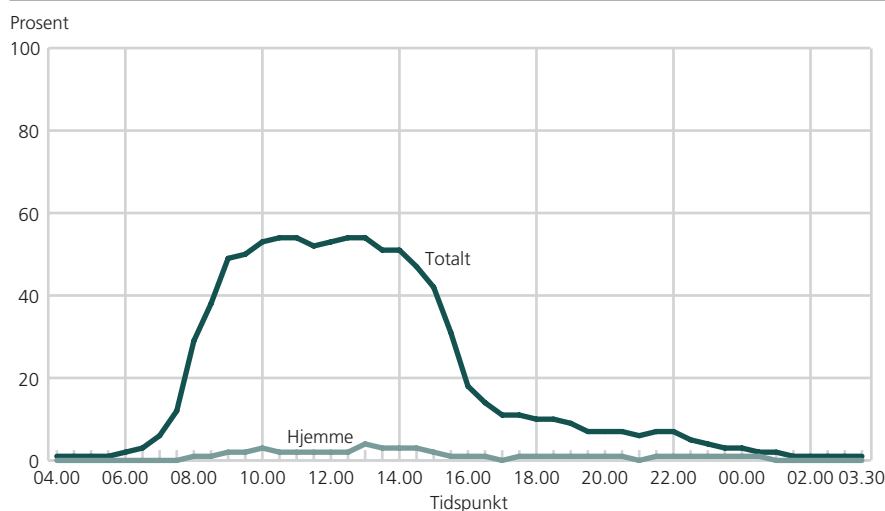
Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Mandager til torsdager bruker yrkesaktive mødre i gjennomsnitt 15 minutter til arbeid hjemme, og dette utgjør 5 prosent av det samlede yrkesarbeidet. Yrkesaktive fedre bruker i gjennomsnitt 18 minutter til hjemmearbeid på disse hverdagene, noe som utgjør 4 prosent av deres samlede yrkesarbeid.

Figurene 1 - 4 viser når på dagen yrkesaktive foreldre utfører arbeid hjemme og ute på hverdager (mandag-torsdag) og på søndager. På hverdager foregår hovedtyngden av mødres yrkesarbeid mellom kl 0900 og kl 1500 (figur 1). Om lag halvparten av de yrkesaktive mødrene utfører yrkesarbeid i dette tidsrommet. Andelen som utfører yrkesarbeid avtar klart utover ettermiddagen og kvelden. Andelen som utfører arbeid hjemme er lav stort sett hele dagen, men har en liten

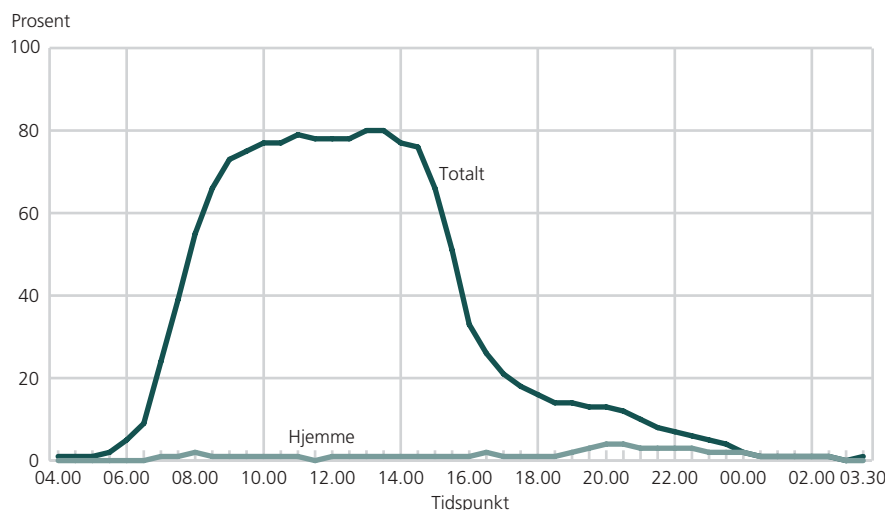
topp tidlig på ettermiddagen, da 3 - 4 prosent arbeider hjemme.

Figur 1. Andel som utfører yrkesarbeid totalt, og andel som utfører yrkesarbeid hjemme, til ulike tider, mandag-torsdag. Yrkesaktive gifte/samboende mødre med barn 0-15 år

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 2. Andel som utfører yrkesarbeid totalt, og andel som utfører yrkesarbeid hjemme, til ulike tider, mandag-torsdag. Yrkesaktive gifte/samboende fedre med barn 0-15 år

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Også blant yrkesaktive fedre er yrkesarbeidet på hverdager i stor grad konsentrert til tiden mellom kl 0900 og 1500 (figur 2). Hele 73 prosent utfører yrkesarbeid kl 0900, og andelen er jevnt høy fram til forholdsvis tidlig på ettermiddagen, for deretter å synke markert utover ettermiddagen og kvelden. For arbeid hjemme finner vi et litt annet mønster. Som for mødre, er andelen fedre som utfører yrkesarbeid hjemme generelt lav hele dagen. I den grad vi kan snakke om noen topp, kommer denne mellom kl 1900 og 2300. Høyest er andelen med hjemmearbeid mellom kl 2000 og 2100 da 4 prosent av de yrkesaktive fedrene arbeider hjemme. Hjemmearbeidet utgjør altså en langt større del av den totale arbeidsinnsatsen blant fedre på kvelden enn på dagtid, og det ser ut til at fedres hjemmearbeid på hverdagene i større grad legges til kvelden enn hva som er tilfellet for mødre.

På søndager er det hele dagen relativt få yrkesaktive mødre som utfører inntektsgivende arbeid. Høyest er andelen tidlig på formiddagen, da 10 prosent utfører yrkesarbeid (figur 3). Også andelen mødre som arbeider hjemme er jevnt over lav hele søndagen. Den høyeste andelen finner vi kl 2100 - 2200 på kvelden, da 4 prosent utfører yrkesarbeid hjemme. Når mødre jobber på søndagskveldene, skjer dette altså i stor grad hjemme.

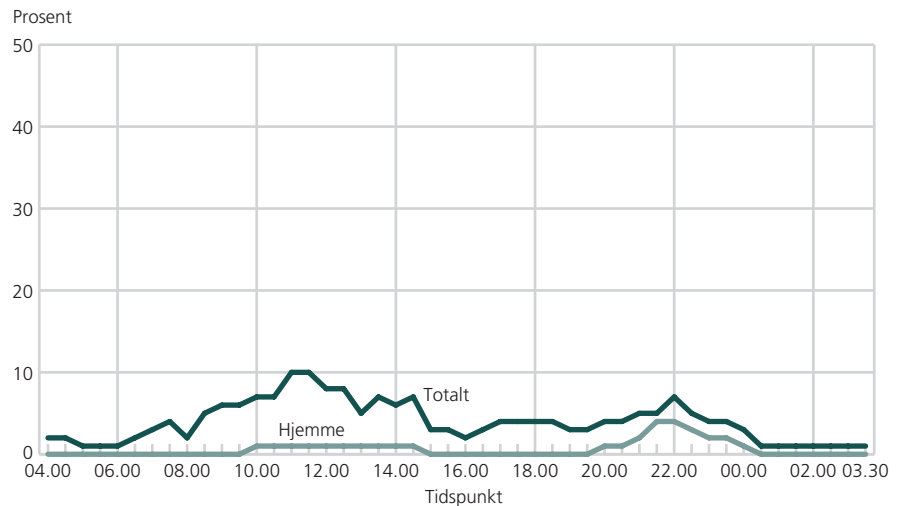
Også blant fedre er andelen som utfører yrkesarbeid jevnt over lav hele søndagen (figur 4). Høyest er den om formiddagen fram til ca. kl 1500, men vi finner også en topp rundt kl 2030 om kvelden. I den grad fedre arbeider hjemme på søndager, skjer dette i all hovedsak om kvelden. Aller høyest er andelen fedre som utfører hjemmearbeid mellom kl 2030 og 2130, da 5 prosent av de yrkesaktive jobber hjemme. Som for mødre, er det altså også for fedre slik at svært mye av det totale yrkesarbeidet på søndagskveldene foregår hjemme. Muligens er det kommende arbeidsuke som forberedes hjemmefra etter at barna er i seng.

Hjemmearbeid kombineres ofte med arbeid på arbeidsplass

Omfanget og karakteren av hjemmearbeidet kan også belyses ved å se i hvilken grad dette består av hele hjemmedager og i hvilken grad det kombineres med arbeid på arbeidsplass. I tabell 7 er de dagene der det er utført yrkesarbeid, gruppert etter om arbeidet kun ble utført utenfor hjemmet, både utenfor og i hjemmet, eller bare hjemme. Fordelingen vises for alle dager under ett, og for forskjellige ukedager. Både mødre og fedre legger de aller fleste arbeidsdager, vel 80 prosent, i sin helhet utenfor hjemmet, mens bare en liten del av arbeidsdagene, om lag 5 prosent, i sin helhet legges til hjemmet. På 10 prosent av arbeidsdagene utfører mødre arbeid både i og utenfor hjemmet, og tilsvarende andel for fedre er 14 prosent. Dette tyder på at hjemmearbeid i stor grad utføres som et supplement til arbeid på arbeidsplassen, og sjeldnere som rene hjemmedager. Søndag ser imidlertid ut til å være et unntak her. På søndager foregår hele 4 av 10 arbeidsdager i sin helhet i hjemmet, mens halvparten i sin helhet legges utenfor hjemmet. Dette stemmer med bildet som er tegnet tidligere av at hjemmearbeidet utgjør en større andel av foreldres samlede yrkesarbeid på søndager enn på hverdager.

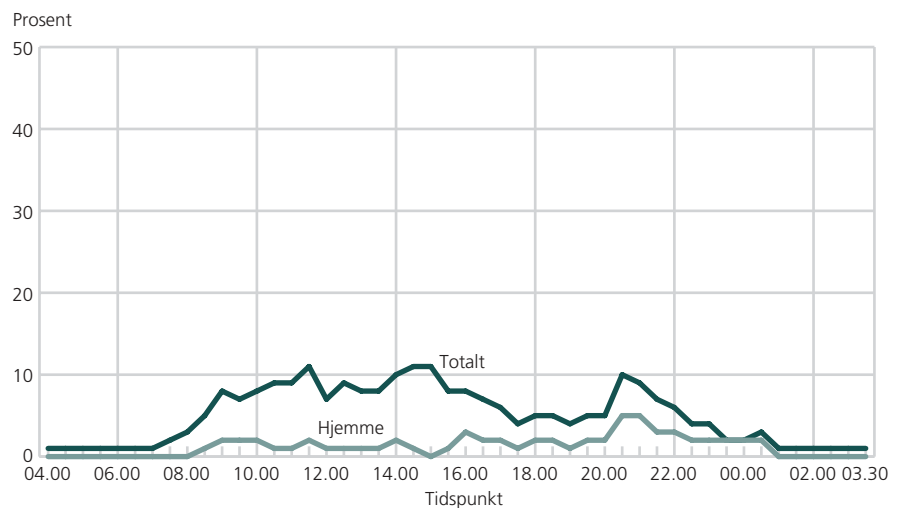
Tabell 8 viser hvordan dagene med hjemmearbeid er fordelt med hensyn til samlet varighet av dette arbeidet. Den bekrefter bildet av at hjemmearbeid i stor grad utføres som forholdsvis kortvarige bolker, og ofte som tillegg til arbeid utført på ordinær arbeidsplass. Kun en liten andel av dagene med

Figur 3. Andel som utfører yrkesarbeid totalt, og andel som utfører yrkesarbeid hjemme, til ulike tider, søndager. Yrkesaktive gifte/samboende mødre med barn 0-15 år

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 4. Andel som utfører yrkesarbeid totalt, og andel som utfører yrkesarbeid hjemme, til ulike tider, søndager. Yrkesaktive gifte/samboende fedre med barn 0-15 år

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 7. Dager med yrkesarbeid fordelt etter om dette kun ble utført utenfor hjemmet, både i og utenfor hjemmet, eller bare i hjemmet. Tall for yrkesaktive gifte mødre og fedre med barn 0-15 år, etter ukedag. Prosent

	Bare utenfor hjemmet	Både i og utenfor hjemmet	Bare i hjemmet	Antall observasjoner
Gifte mødre				
Alle dager	84	10	6	357
Mand-torsd	84	10	6	265
Fredag	82	12	6	54
Lørdag	:	:	:	20
Søndag	:	:	:	18
Gifte fedre				
Alle dager	82	14	5	490
Mand-torsd	83	16	1	338
Fredag	90	8	2	91
Lørdag	:	:	:	23
Søndag	49	10	41	38

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 8. Dager der det ble utført yrkesarbeid i hjemmet etter hvor mye tid som ble brukt til arbeid hjemme. Tall for yrkesaktive gifte mødre og fedre, alle ukedager og mandag-torsdag. Prosent

	10 min - ½ time	40 min - 1 time	1 time og 10 min - 2 timer	2 timer og 10 min - 3 timer	3 timer og 10 min - 5 timer	Mer enn 5 timer	Antall observasjoner
Gifte mødre							
Alle dager	30	12	20	19	5	13	59
Mand - torsd ...	24	14	21	23	2	16	43
Gifte fedre							
Alle dager	35	13	20	10	15	7	90
Mand - torsd ...	38	14	16	7	16	8	58

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

hjemmearbeid har et omfang på mer enn fem timer. Dette gjelder 13 prosent av mødres hjemmearbeidsdager og 7 prosent av fedres. Både for mødre og fedre har hjemmearbeidet på de fleste dager ganske begrenset omfang. På 42 prosent av mødrenes hjemmearbeidsdager omfatter arbeidet hjemme maksimum 1 time. For fedre gjelder dette 49 prosent av dagene med hjemmearbeid.

Oppsummering

Selv om det har vært mye fokus på arbeid hjemmefra det siste tiåret, er omfanget av dette ganske beskjedent. Ifølge SSBs tidsbruksundersøkelse 2000 utgjør hjemmearbeidet om lag 5 prosent av det samlede yrkesarbeidet blant foreldre. Også en spørreundersøkelse gjennomført av Telenor FOU konkluderer med at arbeid hjemme følger en langsom utviklingstakt og ligger på et forholdsvis lavt nivå.

Kun en liten andel av alle yrkesaktive foreldre, omtrent 1 av 10, utfører arbeid hjemme i løpet av en gjennomsnittsdag. På de dagene det utføres arbeid hjemme, brukes i gjennomsnitt om lag 2 timer. Hjemmearbeid består altså i stor grad av forholdsvis kortvarige arbeidsøkter som et tillegg

til arbeid utenfor hjemmet, og ofte på kveldstid. Blant yrkesaktive foreldre legges bare om lag 5 prosent av alle arbeidsdager i sin helhet til hjemmet, mens jobbing hjemme kombineres med arbeid utenfor hjemmet mer enn 10 prosent av arbeidsdagene. Søndager peker seg ut med en høy andel hjemmearbeid, særlig blant fedre, og det ser ut til at et mønster med kun hjemmearbeid er vanligere på søndager enn på andre ukedager. Dette dreier seg i stor grad om forholdsvis kortvarige bolker med kveldsarbeid.

Hjemmearbeid er noe vanligere blant selvstendig næringsdrivende enn blant ansatte, og ser også ut til å være noe mer utbredt blant folk med akademiske yrker enn blant andre. Tidsbruksundersøkelsen viser imidlertid mindre klare forskjeller mellom ulike yrkesfelt enn det som kommer fram i andre undersøkelser, noe som kan ha sammenheng med at størrelsen på utvalget av foreldre i tidsbruksundersøkelsen gir begrensede muligheter for å bryte materialet ned i undergrupper. Hjemmearbeid er klart mer utbredt blant foreldre med lang enn med kort arbeidstid. Særlig for mødre med lang ukentlig arbeidstid ser hjemmearbeidet ut til å ha stor betydning. Kanskje er slike ordninger for en del mødre nærmest en forutsetning for en omfattende innsats i yrkeslivet.

Tidsbruksundersøkelsen viser folks faktiske tidsbruk, men sier ikke noe om motivasjon for, eller utbytte av, de ulike aktivitetene. Vi vet derfor ikke i hvilken grad hjemmearbeid er bevisst valgt og ønsket av foreldrene, eller pålagt av arbeidsgiver, og vi vet ikke om dette inngår som en del av en arbeidsavtale, utføres på frivillig basis, eller er en nødvendighet for å overholde stramme tidsfrister. Heller ikke kan vi si hvorvidt foreldres arbeid hjemme letter kombinasjonen av yrkesarbeid og omsorg for barn, eller preger familielivet negativt. Det at mye av dette arbeidet foregår på kveldstid etter leggetiden til i hvert fall de minste barna, kan tyde på at foreldre prioriterer samvær med barna mens de er våkne, og legger nødvendig eller selvvalgt hjemmearbeid til tider der det ikke går utover samværet med barn. Selv om hjemmearbeid alt i alt har forholdsvis beskjeden omfang blant foreldre, kan det utvilsomt ha stor betydning for dem det gjelder med hensyn til muligheten for smidige løsninger i dagliglivet, og kanskje også for muligheten til å kombinere omfattende yrkesinnsats med omsorg for barn.

Litteratur

Belsby, Liv (2002): Rapport om vektene i tidsbruksundersøkelsen 2000/01 (under arbeid).

Bø, Tor Petter og Inger Håland (2002): *Dokumentasjon av arbeidskraftundersøkelsen (AKU)*. Notater 2002/24, Statistisk sentralbyrå.

Callister, Paul og Sylvia Dixon (2001): *Home work patterns: Evidence from the New Zealand Time Use Survey*. Paper presented at the 2001 International Association for Time Use Research Conference, Oslo, 3-5 October.

Carlin, Paul, S. og Lennart Flood (1997): Do children affect the labor supply of Swedish men? Time diary vs. survey data. *Labour Economics*, nr. 4:197-183.

Ellingsæter, Anne Lise (1991): Hvorfor jobber pappa overtid? Om årsaker til og konsekvenser av fedres lange arbeidstid. I Runa Haukaa (red): *Nye kvinner, nye menn*. Oslo: Ad Notam.

Ellingsæter, Anne Lise (2001): Tidsregimer under omforming. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årgang 42, nr. 3:347-372.

Gershuny, Jonathan (2000): *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford University Press.

Hochschild, Arlie (1997): *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York. Metropolitan Books. Henry Holt and Company.

Kjeldstad, Randi og Marit Rønsen (2001): *Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980- 1999. En sammenligning med gifte mødre og fedre*. Statistiske analyser 49, Statistisk sentralbyrå.

Kvande, Elin (1994): 6-timers kvinnen og 60-timers mannen. I Brit Fougner og Mona Asp Larsen (red): *Norden - kvinners paradiser?* Nordisk Ministerråd, Nord: 1994:14.

Kvande, Elin (1999): *Paradoxes of Gender and Organizations*. Dr. polit. avhandling, Trondheim: NTNU.

Niemi, Iris (1993): Systematic Error in Behavioral Measurement: Comparing Results from Interview and Time Budget Studies. *Social Indicators Research*, vol 30, nr.2-3:229-244.

Nilsson, Lena (1999): *Arbete på distans - en lösning som söker problem?* Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

NOU 1987: 9A: *Arbeidstidsreformer*.

NOU 1999: 34: *Nytt millennium - nytt arbeidsliv? Trygghet og verdiskaping i et fleksibelt arbeidsliv*. Innstilling fra Arbeidslivsutvalget.

Robinson, John P. og Geoffrey Godbey (1997): *Time for Life. The Surprising Ways Americans Use Their Time*. Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, University Park.

Rønning, Elisabeth (2002): *Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet*. Notater 2002/26, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, Elisabeth (2002): Jakten på den moderne arbeider, *Samfunnspeilet*, årg. 16 (4-5).

Sørensen, Bjørg Aase (1999): Arbeidslivsforskningens utfordringer til kvinneforskningen: ...retorikk og lokale virkeligheter i det "nye" arbeidslivet. *Nytt om kvinneforskning*, nr. 3:50-69.

Telenor (1998): Hjemmebasert fjernarbeid i Norge 1994-97. Faglig nyhetsbrev fra Telenor FoU, nr. 2.

Vågane, Liva (2001): *Samordnet levekårsundersøkelse 2000 - tverrsnittsundersøkelsen*. Dokumentasjonsrapport. Notater 2002/34, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd (2002): *Til alle døgnetts tider. Tidsbruk 1971-2000*. Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.

Wiig, Marit (1999): "Fjernarbeid - lønnsom arbeidsform". *Kronikk i Aftenposten*, 30.07.99.

1. I Arbeidskraftundersøkelsene har man stilt slike spørsmål om arbeid i bolig siden 1996. Ansatte blir spurt om de har en arbeidsavtale som innebærer at deler av arbeidet utføres i boligen, og selvstendige og familiearbeidere blir spurt om de utfører deler av arbeidet i sin bolig. Spørsmålene stilles kun i 2. kvartal. Det er foreløpig ikke publisert resultater fra disse.

2. Arbeidskraftundersøkelsene skal bl.a. gi informasjon om tilbudet av arbeidskraft og om andelen arbeidsledige. Personer med midlertidig fravær fra yrkesarbeid, enten på grunn av ferie, egen sykdom, permisjon e. l., regnes da som sysselsatte.

3. Tiden til hjemmearbeid kan virke svært beskjeden målt på denne måten. Lager vi anslag for det relative omfanget av hjemmearbeidet basert på resultatene fra andre undersøkelser, finner vi imidlertid også der at dette arbeidet har ganske begrenset omfang. Eksempelvis fant Telenor FoU at 8 prosent av alle sysselsatte vanligvis utførte arbeid hjemme mer enn 5 timer per uke i 1997, og at dette i gjennomsnitt dreide seg om 14 timer i uka. Gitt en gjennomsnittlig arbeidstid for alle sysselsatte på 38 timer per uke, utgjør hjemmearbeidet da knapt 3 prosent av den samlede arbeidstiden. I levekårsundersøkelsen 2000 oppgav om lag 8 prosent av alle ansatte foreldre med barn under 16 år at de utførte noe av arbeidet i eget hjem. Gjennomsnittlig tid til hjemmearbeid var 8,8 timer per uke. Gitt en gjennomsnittlig arbeidstid på 38 timer per uke, utgjør hjemmearbeidet da knapt 2 prosent av den samlede arbeidstiden blant ansatte foreldre. Opplysningene i levekårsundersøkelsen gjelder kun for hovedyrke, og ikke for eventuelle biyrker, og altså kun for ansatte. Hjemmearbeidets andel av den samlede arbeidstiden er trolig noe høyere om vi også regner med eventuelle biyrker og arbeid blant selvstendig næringsdrivende. Det er selvsagt en viss mulighet for at det beskjedne omfanget av hjemmearbeid i tidsbruksundersøkelsen har sammenheng med et selektivt frafall slik at de som er travelt opptatt og jobber mye, i større grad en andre nektet å delta i en såpass tidkrevende undersøkelse. Analyser av frafallet støtter imidlertid ikke en slik antakelse. Oppslutningen om undersøkelsen var faktisk noe bedre blant dem med lang enn blant dem med kort utdanning (Rønning 2001), og folk med lang utdanning bruker gjerne mer tid til yrkesarbeid enn dem med mindre utdanning.

Endringer i mødres og fedres arbeidstid på 1990-tallet

Økningen i mødres tid til yrkesarbeid på 1990-tallet var betydelig mindre enn økningen i andelen sysselsatte skulle tilsi. Langt flere av de sysselsatte var midlertidig borte fra jobb i 2000 enn i 1991, noe som bl. a. gjenspeiler de bedrede permisjonsrettighetene i perioden. Både for mødre generelt, og særlig for dem med helt små barn, er avstanden mellom avtalt og faktisk arbeidstid blitt større. Også blant fedre steg det midlertidige fraværet på 1990-tallet. Samtidig sank andelen med lang ukentlig arbeidstid. Det er altså ikke noe klart grunnlag for å snakke om økt tidspress blant foreldre på 1990-tallet som følge av at de bruker mer tid på jobb.

Ragni Hege Kitterød og
Randi Kjeldstad

Artikkelen inngår som del av et prosjekt med tittel *Det nye arbeidslivet: Nye arbeidstidsmønstre blant fedre og mødre*, finansiert av Norges forskningsråd over programmet *Arbeidslivs-forskning. Nye utfordringer for arbeidslivet*. Prosjektledere er Ragni Hege Kitterød og Randi Kjeldstad. Datakjøringene til foreliggende artikkel er foretatt av Van Mem Thi og Inger Håland ved Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk.

Innledning

Både i media og i den politiske debatten hersker en utbredt oppfatning om økt tidspress i barnefamiliene. Tidspresset antas å ha sammenheng med flere forhold, bl. a. økt tempo i arbeidslivet og økte krav til innsats og engasjement hjemme og på andre arenaer. I debatten knyttes imidlertid den økte travelheten i barnefamiliene først og fremst til foreldrenes tidsbruk i arbeidslivet. Det vises til at stadig flere mødre er yrkesaktive og i full jobb, og at mange fedre jobber veldig mye. Dette har også vært en viktig bakgrunn for innføring av en rekke familiepolitiske reformer i Norge de senere år. Til tross for delvis ulike innretninger og siktemål, har ønsket om å gi yrkesaktive foreldre mer tid til barna vært en fellesnevner for flere av reformene.

I denne artikkelen ser vi nærmere på utviklingen i foreldres arbeidstid på 1990-tallet. Vi spør: Er det riktig at mødre og fedre bruker stadig mer tid i arbeidslivet? Utviklingen i mødres og fedres yrkesdeltakelse og arbeidstid analyseres ved hjelp av Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU). Disse undersøkelsene gir flere mål for arbeidstid, og det bildet vi får av tidspress og travelhet blant foreldre avhenger av hvilket mål vi legger til grunn. Vi ser både på den formelle tilknytningen til arbeidsmarkedet, på avtalt/vanlig arbeidstid, og på hvor mye man faktisk jobber. Endringer både blant enslige og gifte/samboende diskuteres, men vi fokuserer mest på foreldre i par.¹ Som foreldre regner vi her dem med barn 0-15 år i husholdningen. Ettersom mye av familiepolitikken på 1990-tallet var rettet mot foreldre med barn under 3 år, belyser vi i tillegg endringer i denne gruppen spesielt.

Mens familiepolitikken på 1970- og 1980-tallet dreide seg mye om å tilrettelegge for økt yrkesarbeid blant mødre, var det på 1990-tallet en viktig målsetting å få fedre til å engasjere seg mer hjemme. I den løpende publiseringen fra AKU vises tall for gifte/samboende mødre, men ikke for fedre (f.eks. Statistisk sentralbyrå 2001). Også i evalueringen av den omstridte kontantstøttereformen på slutten av 1990-tallet fokuserte man i all hovedsak på mulige effekter på mødres arbeidstid, mens mulige endringer blant fedre ble svært summarisk analysert (f. eks. Schøne 2002, Håkonsen mfl. 2001, Knudsen 2001, Rønsen 2001, Hellevik 2000, Langset mfl. 2000).

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (rhk@ssb.no).

Randi Kjeldstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (rkj@ssb.no).

Det har imidlertid vært stor interesse for fedres arbeidstid i flere sammenhenger. Småbarnsperioden faller for mange sammen med en tidlig fase i yrkeslivet med krav til omfattende innsats og engasjement. Samtidig gir høye etableringskostnader stort behov for inntekter. Fedre møter også større forventninger enn før om å delta hjemme. Analyser basert på andre datakilder har vist at fedre oftere har lang ukentlig arbeidstid enn menn i andre livsfaser (Torp 2002, Kitterød og Roalsø 1996, Ellingsæter 1991), og enkelte har snakket om overtidspappaen (Ellingsæter 1994) og 60-timersmannen (Kvande 1994). Man har også sett at mange foreldre uttrykker ønsker om kortere arbeidstid enn hva de faktisk har (Torp 2002, Kitterød og Roalsø 1996). Tidligere analyser av fedres arbeidstid har imidlertid vært basert på undersøkelser med atskillig mindre utvalg og mindre nøyaktig registrering av arbeidstid enn hva som er tilfellet i AKU. Ved å koble registeropplysninger til AKU kan vi identifisere fedre også i dette datamaterialet. En del analyser av fedres arbeidstid basert på slike koblinger er tidligere vist i et arbeid som sammenligner enslige og gifte/samboende foreldre på arbeidsmarkedet (Kjeldstad og Rønsen 2001). I denne artikkelen diskuteres utviklingen på 1990-tallet blant foreldre i par mer detaljert.²

Viktige familiepolitiske reformer på 1990-tallet

Både familiepolitiske reformer, endringer i arbeidsmarkedet generelt og forhold på den enkeltes arbeidsplass kan ha betydning for foreldres arbeidstid. For par vil også partnerens tilpasninger være en viktig rammebetingelse. Vi tar ikke sikte på å vurdere virkninger av enkeltreformer i denne artikkelen, men kjennskap til intensjonene bak reformene utgjør et viktig bakteppe for beskrivelsen av endringer i foreldres arbeidsmarkedsatferd.

De generelle ferie- og arbeidstidsbestemmelsene har i liten grad vært endret i løpet av 1990-tallet. Men i familie- og trygdepolitikken har det blitt gjennomført en rekke reformer som kan ha betydning for foreldres tidsbruk ute og hjemme. Den betalte fødselspermisjonen ble betydelig utvidet slik at foreldre nå kan være hjemme med barn i opptil ett år med lønn.³ Videre ble det innført tidskonto, fedrekvote og kontantstøtte. Ordningen med tidskonto åpner for et mer fleksibelt uttak av fødselspermisjonen. Med en egen fedrekvote i fødselspermisjonen har man ønsket å øke menns deltakelse hjemme, først og fremst i de fire "obligatoriske" ukene, men også på lengre sikt (St.meld. nr. 70 1991-92).⁴ Målet med kontantstøttereformen har bl.a. vært å gi foreldre mer tid til omsorg for egne barn og større valgfrihet med hensyn til tilsynsform (St.prp. nr. 53 1997-98). Ordningen innebærer at foreldre med barn 1-2 år som ikke bruker statlig subsidiert barnetilsyn, får utbetalt et månedlig beløp som i utgangspunktet tilsvarte statstilskuddet til en barnehageplass. Reformene har altså hatt ulike og til dels sammensatte innretninger og siktemål, og noen av dem kan antas å påvirke foreldres tilpasninger i ulike retninger. Eksempelvis vil fedrekvoten kunne bidra til at fedre bruker mer tid hjemme, mens kontantstøtten mer sannsynlig trekker i retning av en tradisjonell kjønnsarbeidsdeling. Både økt fleksibilitet og valgfrihet, større likedeling av yrkes- og familiearbeidet mellom mødre og fedre, og mer tid til barna, har altså vært sentrale målsettinger i familiepolitikken på 1990-tallet.

Det ble også gjennomført reformer som berører enslige forsørgere spesielt. Målsettingen har dels vært å øke yrkesdeltakelsen og selvforsørgingen i denne gruppen. I 1990 ble reglene for avkorting av overgangsstønad mot arbeidsinntekt gjort lempeligere slik at det skulle bli mer økonomisk

Datagrunnlag

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) gir informasjon om utviklingen i sysselsetting og arbeidsledighet, og om ulike befolkningsgruppers tilknytning til arbeidsmarkedet. Populasjonen er personer 16-74 år registrert bosatt i Norge, og observasjonsenheten er person. Data samles inn gjennom telefonintervju. Utvalget består av 24 000 personer per kvartal. Tallene i foreliggende artikkel er årsgjennomsnitt. Deltakerne intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere spesifisert referanseuke. Sentrale begreper og definisjoner i AKU følger anbefalingene for utarbeiding av arbeidsmarkedsstatistikk fra Den internasjonale arbeidsorganisasjonen.

Her analyseres foreldre som bor sammen med egne barn 0-15 år i perioden 1991-2000. Fra og med 2. kvartal 1988 gikk man i AKU over fra å kartlegge barn tilknyttet intervjupersonen ved hjelp av egne spørsmål i spørreskjemaet til å hente slike opplysninger fra befolkningsdatabasen i Statistisk sentralbyrå. Dette innebærer at fra da av blir bare intervjupersonens biologiske og eventuelt adopterte barn under 16 år medregnet, mot tidligere alle barn under 16 år i husholdningen. Samlivsstatus registreres fremdeles under intervjuet. Fra og med 1988 gir data ikke lenger informasjon om barns husholdstilknytning. Dette betyr f. eks. at gruppen av enslige foreldre, særlig fedre, blir for stor dersom man bruker de ordinære koblingene, siden barn automatisk blir registrert på begge foreldre selv om de ikke lenger bor sammen med dem.

I dette prosjektet har vi fått koblet adresseopplysninger om intervjupersonenes barn fra SSBs befolkningsdatabase til årsfilene fra AKU slik at vi kan avgjøre om barn og foreldre faktisk bor sammen. Dermed kan vi skille mellom fire grupper av foreldre, nemlig gifte/samboende mødre, enslige mødre, gifte/samboende fedre samt enslige fedre. Det er bare biologiske og eventuelt adopterte barn som regnes med. Samboere med særkullsbarn er inkludert blant de gifte/samboende. Personer som bor sammen med en partner som har egne barn, og som ikke har felles barn med denne, inngår imidlertid ikke i analysene. Dette gir en noe annerledes avgrensning i forhold til hva som er vanlig i SSBs utvalgsundersøkelser. Der har man vanligvis intervjuopplysninger om husholdningens sammensetning. Eksempelvis tar inndelingen i ulike familiefaser i levekårs- og tidsbruksundersøkelser utgangspunkt i hvorvidt intervjupersonen og/eller partneren har barn i husholdningen. Også gifte/samboende uten egne barn i husholdningen blir da kategorisert som "par med barn" dersom partneren har særkullsbarn.

Når det gjelder intervjupersonens samlivsstatus, har vi i dette prosjektet opplysninger både fra intervju og register. I noen tilfeller, ca. 5 prosent av alle intervjuete foreldre i AKU, stemmer ikke disse overens. Det har dels sammenheng med at registrene ikke inneholder opplysninger om samboerskap mellom personer med særkullsbarn, samtidig kan samlivsopplysninger i AKU være vanskelig å tolke på grunn av at svarkategoriene ikke er gjensidig utelukkende. For eksempel vil det for en ugift eller tidligere gift person som nå lever i samboerskap, ikke være entydig hvilken svarkategori han eller hun skal velge når vedkommende blir spurt i AKU om å plassere seg i forhold til kategoriene *ugift*, *før gift* eller *samboer* (spm. 120). AKU-intervjuene er dessuten spredt over hele året, mens registeropplysningene gjelder samlivsstatus bare ved årsskiftet. For enkelthets skyld holder vi personer der samlivsopplysningene i intervju og register er logisk inkonsistente, utenfor vår analyse. Dette skiller seg fra praksis i den løpende rapporteringen fra AKU, der man tar utelukkende utgangspunkt i opplysningene gitt i intervjuet.

Det er også visse problemer knyttet til kobling mellom AKU og registeropplysninger om barnas fødselsdato og alder. De personene som inngår i vårt materiale, er personer som har minst ett barn 0-15 år i intervjukvartalet. Men i og med at intervjuopplysningene gjelder en vilkårlig uke i kvartalet, vil vi i noen tilfeller få med barnløse personer som først får barn i slutten av kvartalet. I utgangspunktet vil derfor denne (foreløpig) barnløse personen bli registrert som mor/(far) til et spedbarn allerede tre måneder før fødselen. Det sier seg selv at dette vil ha betydning for personens forhold til jobb og arbeidstid. Denne feilkilden påvirker til en viss grad aldersplasseringen av alle barn i materialet, men den vil ha størst betydning for analysene av foreldre med barn under ett år (jf. eksempelet ovenfor). Ved å "sette" intervjutidspunktet for alle intervjupersonene "er lik" midt i hvert aktuelle kvartal, gjør vi en enkel korleksjon, slik at feilregistreringer i forhold til yngste barns alder i første halvdel av kvartalet "oppveies" av feilregistreringer i siste halvdel. Vi kan dermed beregne temmelig sikre gjennomsnittstall for hvert kvartal og dermed for hvert år.

Beregningen i denne artikkelen er gjort på grunnlag av store utvalg. Antall intervjuete gifte og samboende mødre og fedre med yngste barn 0-2 år varierer mellom 3 500 og 4 000 for hver gruppe hvert år, mens antall intervjuete gifte og samboende hhv. mødre og fedre med barn 0-15 år utgjør ca. 12 000. Antall intervjuete enslige mødre med barn 0-15 år er ca. 1 900. Alle prosentforskjeller eller -endringer som kommenteres i artikkelen, er signifikante på 5 prosentnivå.

For en nærmere dokumentasjon av AKU, se Bø og Håland (2002).

lønnsomt å kombinere yrkesarbeid og trygd. I 1998 ble stønadspæriodens varighet begrenset. For eneforsørgere med yngste barn som er fylt tre år, ble det i tillegg innført vilkår om en viss arbeids- eller studieaktivitet for rett til stønad. Selve stønadsnivået ble imidlertid hevet noe. For eneforsørgere som lever i varig samboerforhold (mer enn 12 av de siste 18 månedene), har det blitt innført flere innstramminger. I 1994 mistet samboerne rett til forhøyet barne-trygd, og i 1999 ble deres rett til overgangsstønad fjernet.

Måling av sysselsetting og arbeidstid i AKU

AKU er den viktigste kilden til informasjon om utviklingen i sysselsetting, arbeidsledighet og arbeidstid i ulike grupper av befolkningen. Data samles inn gjennom utvalgsundersøkelser. I den løpende rapporteringen publiseres tall for menn og kvinner i ulike aldersgrupper. For gifte/samboende mødre gis i tillegg tall for grupper etter yngste barns alder og antall barn. Slike opplysninger gis ikke for fedre eller for enslige mødre. Ved å koble til registeropplysninger om familie og bosted kan vi identifisere også disse gruppene i datamaterialet og dermed belyse endringer i deres arbeidsmarkedsatferd.

Datainnsamlingen er spredt over året, og deltakerne intervjues om sin yrkestilknytning i en bestemt uke (referanseuka). Som *sysselsatte* regnes de som utførte inntektsgivende arbeid av minst en times varighet i undersøkelsesuka, eller var midlertidig fraværende fra slikt arbeid pga. sykdom, ferie, lønnet permisjon e.l. De sysselsatte blir spurt både om sin avtalte eller vanlige arbeidstid, og om hvor mye de faktisk arbeidet i referanseuka. *Avtalt/vanlig arbeidstid* er det antall arbeidstimer per uke som den ansatte ifølge arbeidskontrakten skal være på arbeid. Eventuelt fravær skal ikke trekkes fra, og overtid skal ikke regnes med. For ansatte som ikke har noen arbeidstidsavtale, samt for selvstendige og familiarbeidere, oppgis den vanlige gjennomsnittlige arbeidstiden for de siste 4 ukene. *Faktisk arbeidstid/utførte timeverk* omfatter alle timer utført inntektsgivende arbeid i undersøkelsesuka, inklusive overtid eller ekstraarbeid, og eksklusive midlertidig fravær. En person med fødselspermisjon fra en full stilling vil også bli registrert med en avtalt arbeidstid på 38 timer per uke, men med en faktisk arbeidstid på 0 timer.

Definisjoner

Som *sysselsatte* regnes de som utførte inntektsgivende arbeid av minst en times varighet i undersøkelsesuka, samt personer som har slikt arbeid, men som de var midlertidig fraværende fra pga. sykdom, ferie, lønnet permisjon e. l. Personer som er inne til førstegangs militær- eller siviltjeneste regnes som sysselsatte. Personer på sysselsettingstiltak med lønn fra arbeidsgiver klassifiseres også som sysselsatte, til forskjell fra personer på andre typer tiltak, der det bare utbetales en kursstnad e. l. Sysselsatte omfatter både ansatte, selvstendige og familiarbeidere uten fast avtalt lønn.

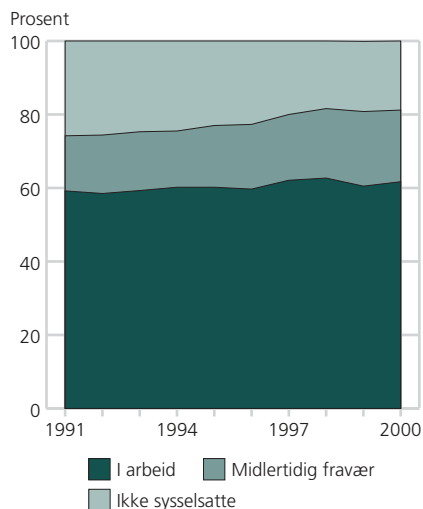
Arbeidsledige er personer uten inntektsgivende arbeid som forsøkte å skaffe seg slik arbeid i løpet av de siste fire ukene, og som kunne ha påtatt seg slikt arbeid i løpet av de neste to ukene. *Arbeidsstyrken* er summen av de sysselsatte og de arbeidsledige, og *personer utenfor arbeidsstyrken* er de som verken var sysselsatte eller arbeidsledige i undersøkelsesuka.

Alle sysselsatte blir spurt om sin avtalte/vanlige arbeidstid og om hvor mye de faktisk jobbet i referanseuka. *Avtalt/vanlig arbeidstid* er det antall timer per uke som den ansatte ifølge arbeidskontrakten skal være på arbeid. Eventuelt fravær pga. sykdom, ferie, betalt permisjon e. l. skal ikke trekkes fra, og overtid skal ikke regnes med. For ansatte med avtale om arbeidstid der det avtalte timetallet varierer fra uke til uke, oppgis både den arbeidstiden som gjaldt for referanseuka, og gjennomsnittet per uke. Det er gjennomsnittstallene som er benyttet i analysene i denne artikkelen. For ansatte som ikke har noen arbeidstidsavtale, og for selvstendige og familiarbeidere, oppgis vanlig gjennomsnittlig arbeidstid per uke.

Tallene for avtalt/vanlig arbeidstid i denne artikkelen er basert på arbeidstid både i hovedyrke og eventuelle biyrker. I tråd med praksis i den løpende rapporteringen fra AKU skiller vi mellom kort deltid (1-19 timer), lang deltid (20-36 timer) og heltid. I tillegg skiller vi mellom heltidsarbeid 32-40 timer per uke, 41-49 timer per uke, og 50 timer eller mer per uke. Hovedregelen er at en avtalt/vanlig arbeidstid under 37 timer per uke regnes som deltid. Unntaket er tilfeller der den avtalte arbeidstiden for heltid i yrket er mindre enn 37 timer. Kategorien for "normal" heltid betegnes derfor som 32-40 timer.

Faktisk arbeidstid/utførte timeverk gjelder de timeverk som faktisk ble utført i inntektsgivende arbeid i referanseuka, inklusive overtid og ekstraarbeid og eksklusive fravær ved sykdom, ferie, permisjon o.l. I denne artikkelen skiller vi mellom følgende 6 kategorier: 0 timer (midlertidig fraværende hele referanseuka), 1-19 timer, 20-36 timer, 37-40 timer, 41-49 timer og 50 timer eller mer.

Figur 1. Arbeidsstyrkestatus: Andel i arbeid, midlertidig fraværende og ikke sysselsatte gifte/samboende mødre med barn 0-15 år. 1991-2000. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Opplegget av undersøkelsen og definisjon av sentrale begreper er nærmere omtalt i tekstrammene.

Mødre med barn 0-15 år: Økt sysselsetting, men bare litt flere på jobb

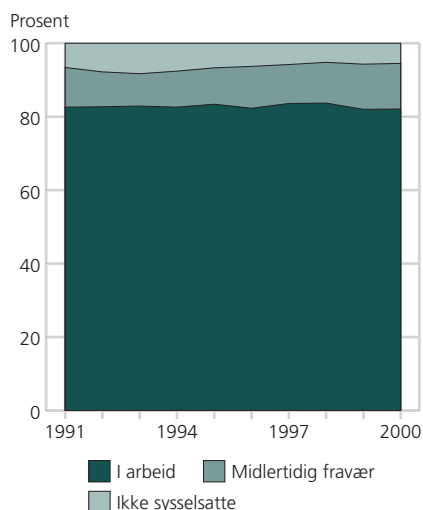
Det var en forholdsvis jevn økning i andelen sysselsatte blant gifte/samboende mødre med barn 0-15 år på 1990-tallet, fra 74 prosent i 1991 til 81 prosent i 2000 (figur 1, tabell 1). Stadig flere mødre har altså et arbeidsforhold eller en arbeidskontrakt. Mange av de sysselsatte er imidlertid ikke i arbeid i undersøkelsesuka, men er midlertidig borte pga. permisjon, sykdom, ferie el. I figur 1 skiller vi mellom dem som faktisk var i arbeid, dem som var midlertidig fraværende, og dem som ikke var sysselsatte. Som midlertidig fraværende regnes de som hadde et fravær fra jobben på minst en uke. De øvrige sysselsatte klassifiseres som "i arbeid". Vi ser at andelen midlertidig fraværende økte mer enn andelen i arbeid på 1990-tallet. Mens andelen mødre som faktisk var i arbeid økte fra 59 til 62 prosent fra 1991 til 2000, økte andelen midlertidig fraværende fra 15 til 20 prosent.

I løpet av 1990-tallet fikk altså flere mødre en formell tilknytning til arbeidsmarkedet med de rettigheter og plikter dette gir. Dette innebærer imidlertid ikke uten videre at mødre bruker mer tid i yrkeslivet ettersom relativt flere av de sysselsatte var borte fra jobb i 2000 enn i 1991.

Blant gifte/samboende fedre med barn 0-15 år var det en svak økning i andelen sysselsatte på 1990-tallet, fra 93 prosent i 1991 til 95 prosent i 2000 (figur 2, tabell 1). Andelen som faktisk var i arbeid lå imidlertid forholdsvis stabilt på 82 prosent slik at økningen i sin helhet gjaldt for andelen midlertidig fraværende. Fremdeles er midlertidig fravær langt sjeldnere blant fedre enn blant mødre, men også for fedre var det altså en viss økning her på 1990-tallet.

Andelen sysselsatte steg altså mer blant mødre enn blant fedre på 1990-tallet, slik at kjønnsforskjellen ble redusert, men sysselsettingsandelen er fremdeles klart høyere blant fedre enn blant mødre. I 2000 var forskjellen på om lag 13 prosentpoeng. Ettersom mødre har betydelig høyere midlertidig fravær enn fedre, først og fremst på grunn av større uttak av permisjoner, er kjønnsforskjellen i andelen som faktisk er i arbeid mer markert enn forskjellen i andelen formelt sysselsatte. I 2000 lå prosentandelen i arbeid blant fedre 20 prosentpoeng over andelen blant mødre. Her var det en viss, men svært beskjeden, utjevning på 1990-tallet.

Figur 2. Arbeidsstyrkestatus: Andel i arbeid, midlertidig fraværende og ikke sysselsatte gifte/samboende fedre med barn 0-15 år. 1991-2000. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Tabell 1. Andel sysselsatte, andel i arbeid og andel midlertidig fraværende blant gifte/samboende mødre og fedre med barn 0-15 år og med yngste barn 0-2 år. 1991 og 2000. Prosent

	Mødre			Fedre		
	1991	2000	Endring	1991	2000	Endring
Barn 0-15 år						
Sysselsatte	74,3	81,2	+6,9	93,4	94,5	+1,1
Midlertidig fraværende	15,0	19,5	+4,5	10,8	12,4	+1,6
I arbeid	59,3	61,7	+2,4	82,6	82,1	-0,5
Barn 0-2 år						
Sysselsatte	66,1	74,4	+8,3	92,1	95,3	+3,2
Midlertidig fraværende	25,0	33,3	+8,3	10,2	13,3	+3,1
I arbeid	41,1	41,1	0,0	81,9	82,0	+0,1

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Utviklingen i sysselsetting og midlertidig fravær tyder ikke uten videre på noen forsterket tidskrise på grunn av økt yrkesinnsats på 1990-tallet blant barnefamilier med to foreldre. I og med at andelen mødre og fedre som faktisk var i arbeid, var forholdsvis stabil, er det heller ikke noe som tyder på at tidspresset ble redusert. Trolig har de bedre familiepolitiske rettighetene på 1990-tallet likevel hatt en viss effekt. Det at andelen sysselsatte mødre og fedre økte, uten at andelen som faktisk var i arbeid økte tilsvarende, tyder på at de nye rettighetene kan ha forhindrede større travelhet blant foreldre. Særlig for mødre ser det ut til at bedre rettigheter til permisjon og annet betalt fravær gjennom 1990-tallet har muliggjort økt sysselsetting, men uten at veldig mange flere faktisk drar på jobb. Utviklingen er noe ulik for dem med små barn og dem med større barn.

Enslige mødre: Flere sysselsatte og flere i arbeid

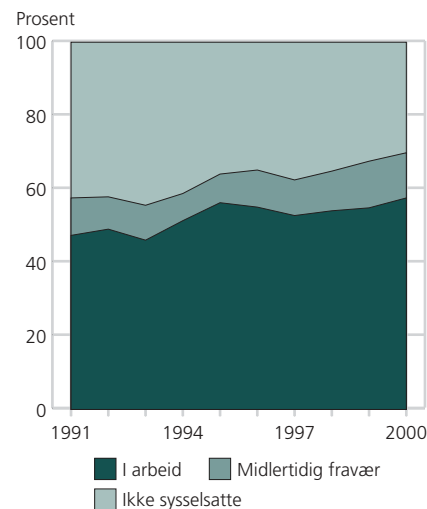
Endringene i sysselsettingsmønsteret på 1990-tallet var annerledes for enslige mødre enn for gifte/samboende mødre (figur 3). Andelen sysselsatte økte betraktelig i perioden, fra 58 prosent i 1991 til 70 prosent i 2000. Ulikt hva som var tilfellet for gifte/samboende mødre, var det andelen i arbeid som økte mest blant de enslige, og ikke andelen med midlertidig fravær. I 2000 var 58 prosent av de enslige mødrene i arbeid, mot 48 prosent i 1991. Andelen midlertidig fraværende økte kun fra 10 til 12 prosent i perioden. Det er ellers verdt å merke seg at andelen midlertidig fraværende er betydelig lavere blant enslige mødre enn blant gifte/samboende mødre og skiller seg lite fra andelen blant gifte/samboende fedre. Dette har nok delvis sammenheng med at gifte mødre har flere, og oftere helt små barn enn enslige (Kjeldstad og Rønsen 2001). Til forskjell fra gifte og samboende foreldre tyder imidlertid endringer i arbeidsstyrkestatus på en stadig strammere tidsklemme for enslige forsørgere. Dette er ikke overraskende sett i lys av de familie- og trygdepolitiske reformene som ble innført på 1990-tallet (jf. foran). Utviklingen for enslige forsørgere forfølges ikke her. Den forskjellige sysselsettingsutviklingen for enslige og gifte/samboende mødre viser imidlertid hvor viktig det er å gjøre separate analyser for disse to gruppene. Dette gjelder også i noen grad for fedre. For en nærmere analyse av endringer i arbeidsmarkedsatferd blant enslige mødre og fedre henvises til Kjeldstad og Rønsen 2001. I det følgende konsentrerer vi diskusjonen om foreldre i par.

Sysselsatte mødre med små barn: Nesten halvparten borte fra jobb

Den politiske oppmerksomheten om tidspress i barnefamilier har særlig vært rettet mot dem med ganske små barn. Bekymringen for at foreldre og barn får for lite tid sammen gjelder spesielt for dem med barn under 3 år (St.prp. nr. 53 1997-98), og både utvidelsen av foreldrepermisjonen på 1990-tallet samt innføringen av tidskonto, fedrekvote og kontantstøtte tok sikte på å lette hverdagen for foreldrene til de minste barna. Dermed er det av særlig interesse å undersøke sysselsettingsutviklingen blant mødre og fedre med barn under 3 år.

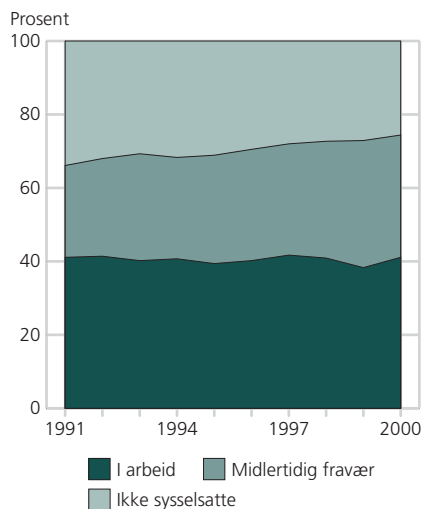
For mødre varierer tilknytningen til yrkeslivet sterkt med barnas alder. Sysselsettingsandelen blant mødre med barn 0-2 år er 74 prosent, og dette er noe lavere enn for mødre generelt. Høyt midlertidig fravær blant mødre med helt små barn innebærer at andelen som faktisk er i arbeid er atskillig lavere i denne gruppen enn blant mødre generelt (figur 4, tabell 1). Mens bare 41 prosent av gifte/samboende mødre med helt små barn var i arbeid i 2000, gjaldt dette 62 prosent av alle gifte/samboende mødre. Tidligere

Figur 3. Arbeidsstyrkestatus: Andel i arbeid, midlertidig fraværende og ikke sysselsatte enslige mødre med barn 0-15 år. 1991-2000. Prosent

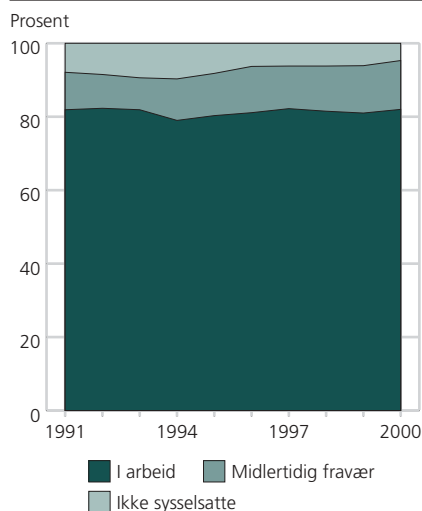
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Figur 4. Arbeidsstyrkestatus: Andel i arbeid, midlertidig fraværende og ikke sysselsatte gifte/samboende mødre med yngste barn 0-2 år. 1991-2000. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Figur 5. Arbeidsstyrkestatus: Andel i arbeid, midlertidig fraværende og ikke sysselsatte gifte/samboende fedre med yngste barn 0-2 år. 1991-2000. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

analyser har vist en betydelig økning i andelen sysselsatte småbarnsmødre på 1980-tallet (Kjeldstad og Rønsen 2001, Bø og Molden 2001, Kjeldstad 1991). Økningen var da mer markert blant dem med små barn enn blant dem med større barn. På 1990-tallet økte imidlertid sysselsettingen ganske parallelt blant mødre med barn i ulike aldersgrupper. Utjevningen etter yngste barns alder kom altså før de store permisjonsutvidelsene på 1990-tallet. Men mens sysselsettingsøkningen blant småbarnsmødre på 1980-tallet innebar at flere faktisk kom i arbeid (Kjeldstad og Rønsen 2001), kom økningen på 1990-tallet uten at andelen i arbeid økte. Derimot økte andelen med midlertidig fravær. I 2000 hadde 1 av 3 mødre med barn under 3 år en jobb som de var midlertidig borte fra, mens 41 prosent faktisk var i arbeid. Om lag 25 prosent hadde ikke noe arbeidsforhold.

Av de sysselsatte mødrene med barn 0-2 år i 2000 var altså hele 45 prosent midlertidig fraværende. I 1991 var tilsvarende andel 38 prosent. Denne økningen gjenspeiler i all hovedsak de bedrede permisjonsrettighetene på 1990-tallet. Blant mødrene med eldre barn er det midlertidige fraværet atskillig lavere og viste en mer beskjeden økning i perioden.

For fedres vedkommende skiller utviklingen for dem med helt små barn seg forholdsvis lite fra utviklingen for alle gifte/samboende fedre sett under ett (figur 5 og figur 2). Uansett barnas alder hadde fedre en høy og forholdsvis stabil sysselsetting på hele 1990-tallet. I 2000 var 95 prosent av fedrene med barn 0-2 år sysselsatt, mens andelen i 1991 var 92 prosent. Fedre med barn under 3 år er noe oftere midlertidig borte fra jobb enn dem med noe eldre barn, men sett i lys av de bedrede permisjonsrettighetene for fedre i perioden, er denne forskjellen overraskende liten, og økningen ganske beskjeden. Det var riktignok en viss økning i midlertidig fravær blant fedre med helt små barn på 1990-tallet, fra 10 prosent i 1991 til 13 prosent i 2000. Økningen var større her enn blant dem med noe større barn, noe som må sees i lys av utbyggingen av permisjonsrettigheter i perioden, og kanskje som et tegn på noe større deltakelse hjemme blant fedre med helt små barn. Evalueringen av fedrekvoten har vist at det store flertall av fedrene benytter denne (Brandth og Kvande 2001, Brandth og Øverli 1998). Høyere midlertidig fravær blant fedre med helt små barn innebærer imidlertid ikke at andelen som faktisk er i arbeid ble redusert. Både i 1991 og 2000 var om lag 82 prosent i arbeid.

Flere mødre med avtalt heltidsarbeid

Graden av tidspress og travelhet avhenger selvsagt ikke bare av hvorvidt man er i arbeid eller ikke, men også av hvor mye man jobber. I AKU registreres altså både avtalt/vanlig arbeidstid per uke og faktisk/utført arbeidstid. Hvilket av disse målene som er mest hensiktsmessig avhenger av hvilken problemstilling som skal belyses. Den avtalte/vanlige arbeidstiden utløser en del rettigheter og plikter og viser folks formelle tilknytning til yrkeslivet. Den faktiske arbeidstiden viser hvor mye tid folk faktisk bruker til yrkesarbeid og er trolig et bedre mål for å belyse tidspress og travelhet, og også grad av likedeling mellom mødre og fedre. Det kan være store avvik mellom disse to målene, både ved at noen jobber mer enn arbeidstidsavtalen tilsier, og ved at man er borte fra jobb på grunn av sykdom, ferie, permisjon o.l. Her ser vi først på avtalt/vanlig arbeidstid blant foreldre, og deretter på faktisk arbeidstid. Prosentueringsgrunnlaget er her de sysselsatte, og ikke alle foreldre som i figurene 1-5.

Tabell 2. Sysselsatte mødre og fedre etter avtalt/vanlig arbeidstid per uke. Tall for gifte/samboende med barn 0-15 år og med yngste barn 0-2 år. 1991 og 2000. Prosent

	Mødre			Fedre		
	1991	2000	Endring	1991	2000	Endring
Barn 0-15 år						
1-19 timer	26,9	18,3	-8,6	1,2	1,7	+0,5
20-36 timer (deltid)	31,2	31,6	+0,4	2,6	2,6	0,0
32-40 timer (heltid)	37,8	45,6	+7,8	72,6	77,4	+4,8
41-49 timer	2,4	3,2	+0,8	9,0	8,0	-1,0
50 timer +	1,7	1,3	-0,4	14,7	10,2	-4,5
Barn 0-2 år						
1-19 timer	26,0	19,8	-6,2	1,3	2,2	+0,9
20-36 timer (deltid)	25,7	25,8	+0,1	2,5	2,4	-0,1
32-40 timer (heltid)	46,1	50,7	+4,6	75,3	80,0	+4,7
41-49 timer	1,3	3,0	+1,7	8,5	7,5	-1,0
50 timer +	0,9	0,7	-0,2	12,3	7,9	-4,4

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

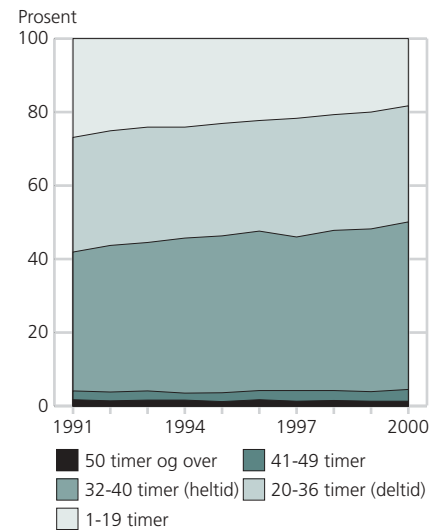
Figur 6 viser en jevn økning i andelen sysselsatte mødre med avtalt/vanlig heltidsarbeid på 1990-tallet (se også tabell 2). Av sysselsatte gifte/samboende mødre med barn 0-15 år økte andelen med en avtale om minst heltidsarbeid fra 42 prosent i 1991 til 50 prosent i 2000. Av disse hadde en liten, men stabil andel en avtalt/vanlig arbeidstid som utgjør mer enn heltidsjobb. Dette gjaldt om lag 5 prosent av de sysselsatte gjennom hele perioden. Økningen i heltidsarbeid blant mødre reduserte først og fremst andelen med kort deltid, dvs. 1-19 timer per uke. I 2000 hadde 18 prosent av mødrene en avtalt/vanlig arbeidstid som tilsvarer kort deltid, mot 27 prosent i 1991. Andelen med lang deltid lå stabilt på litt over 30 prosent i hele perioden.

Endringene i avtalt/vanlig arbeidstid på 1990-tallet blant mødre med helt små barn skilte seg lite fra endringsmønsteret blant mødre generelt (tabell 2). Også her sank andelen med kort deltid, mens andelen med arbeidstidsordninger tilsvarende heltidsarbeid økte. Avtalt heltid (32-40 timer per uke) ser ut til å være noe mer vanlig blant mødrene til de yngste barna enn blant dem med noe eldre barn, mens lang deltid er noe mindre utbredt.

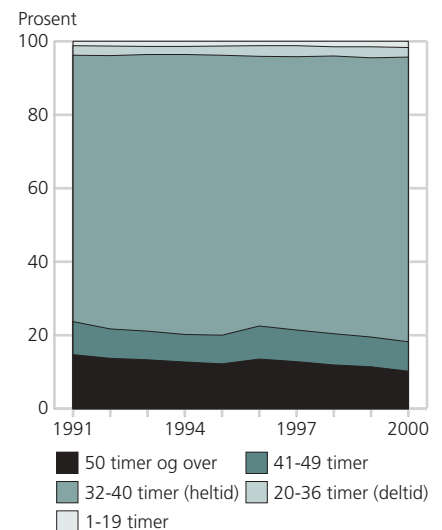
Færre fedre jobber vanligvis 50 timer eller mer

Deltidsarbeid er langt mindre vanlig blant fedre enn blant mødre, mens heltid, og særlig lang ukentlig arbeidstid, er betydelig mer utbredt (figur 7). Også blant gifte/samboende fedre var det visse forskyvninger i arbeidstidsmønsteret på 1990-tallet, men endringene var noe mindre enn blant mødre. Som for mødre økte andelen med vanlig heltidsarbeid (32-40 timer per uke) for fedre, men økningen hadde her sammenheng med at færre hadde svært lang arbeidstid i 2000 enn i 1991, ikke med en nedgang i deltidandelen. Både kort og lang deltid har svært beskjedent omfang blant fedre. Andelen med slike ordninger var stabil på omtrent 4 prosent gjennom hele 1990-tallet.

Flere har tidligere vært opptatt av at mange fedre har svært lange arbeidsdager. Levekårsundersøkelsene har vist at andelen fedre med lang ukentlig arbeidstid økte på 1980-tallet (Ellingsæter 1991), men at denne utviklingen snudde på 1990-tallet (Kitterød 2001, Kitterød og Roalsø 1996). Disse undersøkelsene har mindre utvalg av foreldre og en mindre detaljert

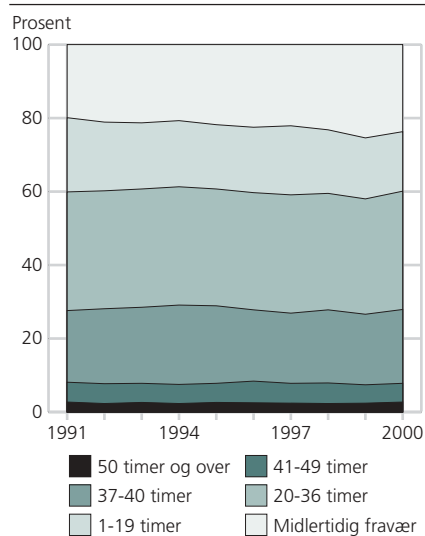
Figur 6. Sysselsatte gifte/samboende mødre med barn 0-15 år, etter avtalt/vanlig arbeidstid per uke. 1991-2000. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Figur 7. Sysselsatte gifte/samboende fedre med barn 0-15 år, etter avtalt/vanlig arbeidstid per uke. 1991-2000. Prosent

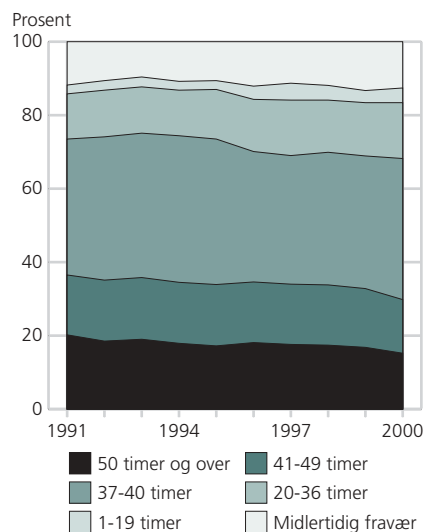
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Figur 8. Sysselsatte gifte/samboende mødre med barn 0-15 år, etter faktisk/utført arbeidstid per uke. 1991-2000. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Figur 9. Sysselsatte gifte/samboende fedre med barn 0-15 år, etter faktisk/utført arbeidstid per uke. 1991-2000. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Tabell 3. Sysselsatte mødre og fedre, etter faktisk/utført arbeidstid per uke. Tall for gifte/samboende med barn 0-15 år og med yngste barn 0-2 år. 1991 og 2000. Prosent

	Mødre			Fedre		
	1991	2000	Endring	1991	2000	Endring
Barn 0-15 år						
0 (midlertidig fravær)	19,9	23,7	+3,8	11,8	12,6	+0,8
1-19 timer	20,2	16,2	-4,0	2,4	4,0	+1,6
20-36 timer	32,3	32,1	-0,2	12,3	15,2	+2,9
37-40 timer	19,5	20,1	+0,6	37,0	38,4	+1,4
41-49 timer	5,4	5,1	-0,3	16,3	14,6	-1,7
50 timer +	2,7	2,7	0,0	20,2	15,2	-5,0
Barn 0-2 år						
0 (midlertidig fravær)	37,8	45,8	+8,0	11,1	13,1	+2,0
1-19 timer	17,1	14,6	-2,5	2,6	4,9	+2,3
20-36 timer	24,4	22,9	-1,5	12,8	15,6	+2,8
37-40 timer	15,9	13,5	-2,4	39,3	38,5	-0,8
41-49 timer	3,7	2,1	-1,6	15,4	13,9	-1,5
50 timer +	1,2	1,0	-0,2	18,8	13,9	-4,9

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

registrering av arbeidstid enn AKU. Tallene fra AKU støtter imidlertid funnene fra levekårsundersøkelsene om at lang ukentlig arbeidstid ble mindre utbredt blant fedre på 1990-tallet. Det var særlig andelen med en avtalt/vanlig arbeidstid på minst 50 timer som gikk ned, fra 15 prosent av de sysselsatte i 1991 til 10 prosent i 2000. Fremdeles har imidlertid hele 18 prosent av de sysselsatte fedrene en avtalt/vanlig arbeidstid som overstiger normal heltid.

Endringsmønsteret for gifte/samboende fedre med helt små barn er i all hovedsak det samme som for fedre generelt (tabell 2). Også her økte andelen med en avtalt/vanlig arbeidstid som tilsvarer vanlig heltid. Andelen med deltid var lav og endret seg lite gjennom 1990-tallet, mens relativt færre hadde lang ukentlig arbeidstid i 2000 enn i 1991. Lang ukentlig arbeidstid er noe mindre utbredt blant fedre med barn 0-2 år enn blant dem med større barn, mens andelen med vanlig heltid er noe høyere.

Mest midlertidig fravær blant heltidssysselsatte

Ser vi på den faktiske arbeidstiden, får vi et noe annet bilde både av foreldres arbeidstid og av endringene på 1990-tallet enn hva vi får ved å ta utgangspunkt i avtalt/vanlig arbeidstid. For mødre var det mindre markerte endringer i den faktiske enn i den avtalte arbeidstiden (figur 8, tabell 3). Andelen av alle sysselsatte med midlertidig fravær økte fra 20 prosent i 1991 til 24 prosent i 2000, og andelen som jobbet kort deltid gikk ned fra 20 til 16 prosent. Andelen med normal fulltid lå stabilt på omtrent 20 prosent i hele perioden, mens andelen med lang ukentlig arbeidstid (minst 41 timer) lå på om lag 8 prosent.

Den faktiske arbeidstiden skiller seg altså fra den avtalte/vanlige arbeidstiden både ved at mange er midlertidig fraværende, og ved at mange jobber mer enn arbeidstidsavtalen tilsier. I 2000 oppga 8 prosent av de sysselsatte mødrene at de faktisk jobbet utover 40 timer per uke, mens bare 5 prosent hadde såpass lang avtalt/vanlig arbeidstid. Tendensen til at flere mødre jobber lange arbeidsuker enn hva arbeidstidsavtalen skulle tilsa, gjaldt for hele 1990-tallet. Det er mødre som vanligvis jobber heltid eller lang deltid

som oftest er midlertidig borte fra jobb. Sammenholder vi figurene 6 og 8, ser vi at midlertidig fravær først og fremst gir en lavere andel med faktisk arbeidstid 20-40 timer per uke, i forhold til andelen med slik avtalt/vanlig arbeidstid.

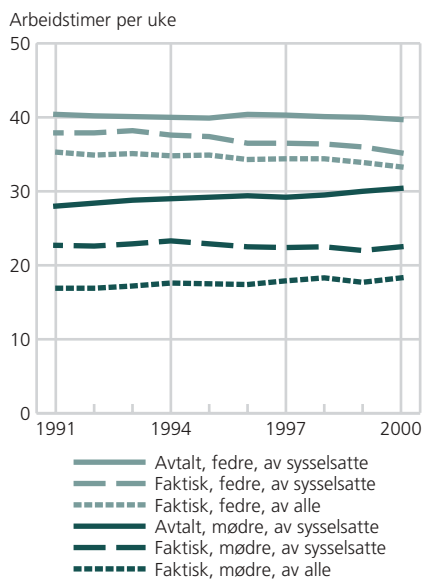
Endringene i faktisk arbeidstid på 1990-tallet gikk i samme retning for mødre med helt små barn som for mødre generelt, men hadde noe større omfang (tabell 3). Andelen midlertidig fraværende blant de sysselsatte økte med hele 8 prosentpoeng, mens det var en nedgang i andelen både med deltids- og heltidsarbeid, og også med lang ukentlig arbeidstid. Som blant mødre generelt er det blant mødre med helt små barn de med avtalt fulltidsarbeid som har høyest midlertidig fravær. Mens så mye som halvparten av de sysselsatte hadde en avtalt/vanlig arbeidstid tilsvarende vanlig heltid, var det bare om lag 14 prosent som faktisk jobbet 37-40 timer i undersøkelsesuka.

Blant gifte/samboende fedre var endringene i den faktiske arbeidstiden forholdsvis beskjedne på 1990-tallet (figur 9), noe som er i tråd med mønstret for avtalt arbeidstid. Enkelte forskyninger kan imidlertid spores. Andelen som faktisk jobbet mindre enn full tid økte noe, og det var først og fremst lang deltid (20-36 timer per uke) som ble mer vanlig. Andelen som faktisk jobbet omtrent vanlig heltid holdt seg ganske stabil på omtrent 38 prosent, mens andelen med lange arbeidsuker gikk ned. I 1991 arbeidet 37 prosent av de sysselsatte fedrene minst 41 timer per uke, mot bare 30 prosent i 2000. Det var særlig arbeidsuker på minst 50 timer som ble mindre vanlig.

I likhet med hva som er tilfellet for mødre, er det blant fedre flere som faktisk har lang arbeidstid enn hva den avtalte arbeidstiden skulle tilsi. Mens 30 prosent av de sysselsatte fedrene i 2000 altså arbeidet utover 40 timer per uke, hadde bare 18 prosent en såpass omfattende avtalt/vanlig arbeidstid (figurene 7 og 9). Også for fedre var tendensen til at flere jobbet lange arbeidsdager enn hva den avtalte arbeidstiden skulle tilsi, ganske stabil på hele 1990-tallet, men både andelen med avtalt lang arbeidstid og andelen med faktisk lang arbeidstid ble altså redusert i perioden. Som for mødrene, er midlertidig fravær blant fedre mest utbredt blant dem med vanlig heltidsarbeid. Sammenligner vi figurene 7 og 9, finner vi at midlertidig fravær først og fremst gir en lavere andel med faktisk arbeidstid 37-40 timer per uke, i forhold til andelen med slik avtalt/vanlig arbeidstid. Andelen med en arbeidstid på 20-36 timer per uke er derimot betydelig høyere i figur 9 enn i figur 7. Samtidig som mange fedre i praksis jobber mer enn hva den avtalte arbeidstiden tilsier, er det altså også en del som jobber mindre. Selv om deltidsarbeid formelt sett er lite utbredt blant fedre, er det dermed en del som jobber deltid i praksis.

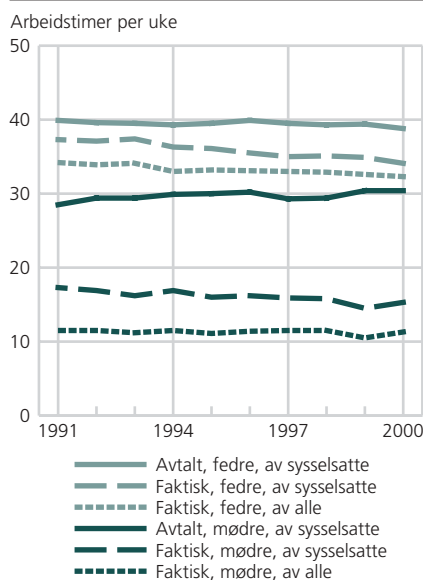
Endringene på 1990-tallet i faktisk arbeidstid var i all hovedsak de samme blant fedre med helt små barn som blant fedre generelt (tabell 3). Også her var det en svak økning i andelen midlertidig fraværende og i andelen som jobbet mindre enn heltid, mens andelen med lang ukentlig arbeidstid gikk ned. Likevel har forholdsvis mange av fedrene med helt små barn, om lag 28 prosent, fremdeles arbeidsuker som overstiger normal heltid. Lang arbeidstid ser imidlertid ut til å være noe mindre utbredt blant dem med helt små barn enn blant dem med noe større barn, men forskjellen er ikke stor.

Figur 10. Gjennomsnittlig avtalt/vanlig og faktisk/utført arbeidstid av sysselsatte, og gjennomsnittlig faktisk utført arbeidstid av alle gifte/samboende mødre og fedre med barn 0-15 år. 1991-2000. Timer per uke

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Figur 11. Gjennomsnittlig avtalt/vanlig og faktisk/utført arbeidstid av sysselsatte, og gjennomsnittlig faktisk utført arbeidstid av alle gifte/samboende mødre og fedre med yngste barn 0-2 år. 1991-2000. Timer per uke

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Tabell 4. Gjennomsnittlig avtalt/vanlig arbeidstid per uke og gjennomsnittlig faktisk/utført arbeidstid per uke blant sysselsatte mødre og fedre. Tall for gifte/samboende med barn 0-15 år og med yngste barn 0-2 år. 1991 og 2000. Timer

	Mødre			Fedre		
	1991	2000	Endring	1991	2000	Endring
Barn 0-15 år						
Avtalt/vanlig arbeidstid	28,0	30,4	+2,0	40,4	39,7	-0,7
Faktisk/utført arbeidstid	22,7	22,5	-0,2	37,9	35,2	-2,7
Barn 0-2 år						
Avtalt/vanlig arbeidstid	28,5	30,4	+1,9	39,9	38,8	-1,1
Faktisk/utført arbeidstid	17,3	15,3	-2,0	37,3	34,1	-3,2

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene.

Økt avstand mellom avtalt og faktisk arbeidstid

Endringstall basert på grupperte timeinndelinger for arbeidstid slik det vises i figurene 6-9, kan skjule forskyvninger innen de enkelte kategoriene. Gjennomsnittstall fanger opp hele variasjonen i datamaterialet. Figur 10 viser endringer på 1990-tallet i gjennomsnittlig avtalt/vanlig arbeidstid og faktisk/utført arbeidstid for mødre og fedre med barn 0-15 år. For avtalt arbeidstid gjelder gjennomsnittet kun for de sysselsatte. Faktisk arbeidstid vises både for sysselsatte mødre og fedre, og for alle gifte/samboende mødre og fedre. Gjennomsnittet for alle er selvsagt lavere enn gjennomsnittet for sysselsatte ettersom det også omfatter dem som ikke har noe arbeidsforhold.

For mødre var det en økning i den gjennomsnittlige avtalte arbeidstiden for sysselsatte på 1990-tallet fra 28 timer per uke i 1991 til 30,4 timer i 2000. Den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden per sysselsatt var imidlertid forholdsvis stabil på omtrent 22,5 timer per uke og lå altså betydelig under den avtalte arbeidstiden. Forskjellen mellom avtalt og faktisk arbeidstid skyldes først og fremst den høye andelen med midlertidig fravær fra jobben. For alle mødre sett under ett var det en svak økning i gjennomsnittlig faktisk arbeidstid på 1990-tallet fra 17 timer i 1991 til vel 18 timer i 2000. Denne økningen skyldes hovedsakelig flere sysselsatte og ikke mer arbeid blant de sysselsatte. Utviklingen i yrkestilknytning og arbeidstid gir altså ikke noe entydig grunnlag for å snakke om økt tidspress blant mødre på 1990-tallet, i hvert fall ikke som følge av mer yrkesarbeid.

For fedre med barn 0-15 år var den gjennomsnittlige avtalte/vanlige arbeidstiden per sysselsatt forholdsvis stabil på 1990-tallet med 40,4 timer i 1991 og 39,7 timer i 2000. Det var derimot en klar nedgang i den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden per sysselsatt, fra 37,9 timer per uke i 1991 til 35,2 timer per uke i 2000. Denne nedgangen bunner for en stor del i økt midlertidig fravær og en reduksjon av andelen med lang ukentlig arbeidstid. Også når vi ser alle gifte/samboende fedre under ett, var det en klar nedgang i gjennomsnittlig faktisk arbeidstid på 1990-tallet, fra 35 timer per uke i 1991 til 33 timer per uke i 2000. Igjen er det økningen i midlertidig fravær og reduksjonen i lang ukentlig arbeidstid som ligger bak.

For mødre har barnas alder liten betydning for den avtalte arbeidstiden, mens faktisk arbeidstid varierer sterkt med yngste barns alder. For mødre med barn 0-2 år økte den gjennomsnittlige avtalte arbeidstiden fra 28,5 timer per uke i 1991 og til 30,4 timer i 2000. Gjennomsnittlig faktisk

arbeidstid ligger betydelig under dette og gikk dessuten klart ned på 1990-tallet. Mens de sysselsatte i 1991 i gjennomsnitt jobbet 17,3 timer per uke, var gjennomsnittet i 2000 15,3 timer. Nedgangen skyldes primært økt fravær ved fødsels- og omsorgspermisjoner. Inkluderer vi også mødre som ikke er sysselsatt, er den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden for mødre med barn 0-2 år om lag 11 timer per uke. Her var det små endringer på 1990-tallet.

For fedres vedkommende er både nivået og utviklingen i den gjennomsnittlige arbeidstiden på 1990-tallet omtrent den samme for dem med helt små barn som for dem med noe større barn (figur 11). Faktisk arbeidstid per sysselsatt er 34,1 timer per uke for fedre med barn 0-2 år, og nedgangen i forhold til 1991 var på vel 3 timer. Den avtalte arbeidstiden sank mindre enn den faktiske arbeidstiden. Den faktiske arbeidstiden er noe lavere for fedre med helt små barn enn for alle fedre sett under ett, men forskjellen utgjør bare om lag 1 time per uke for de sysselsatte. Den markerte nedgangen i faktisk arbeidstid blant sysselsatte fedre med helt små barn innebærer også at gjennomsnittet gikk noe ned for alle fedre med barn 0-2 år sett under ett. Økt sysselsetting i denne gruppen av fedre motvirkes altså av høyere midlertidig fravær og en reduksjon i andelen med lang ukentlig arbeidstid.

Mer yrkesarbeid - større tidspress? En oppsummering

Antakelser om økt tidsklemme i barnefamiliene ligger til grunn for mye av den familiepolitiske debatten på 1990-tallet. Denne problemforståelsen er for en stor del knyttet til at flere mødre er yrkesaktive, ofte på full tid, og at fedre jobber veldig mye. Analyser av endringer i foreldres yrkestilknytning og arbeidstid gir imidlertid ingen klar støtte til antakelser om økt tidspress på grunn av mer yrkesarbeid på 1990-tallet.

For mødre økte andelen sysselsatte på 1990-tallet både blant dem med helt små barn og blant dem med større barn. Andelen som faktisk var i arbeid steg imidlertid lite, og for mødre med barn under 3 år var den stabil gjennom hele 1990-tallet. Flere enn før er derimot midlertidig borte fra jobb. Formelt sett var det en klar økning i andelen sysselsatte med heltidsarbeid gjennom 1990-tallet, mens andelen med en avtale om kort deltid gikk ned. Dette gjaldt både for mødre med helt små barn og for dem med større barn. Ser vi på den faktiske arbeidstiden, blir bildet annerledes. Uansett barnas alder økte det midlertidige fraværet. Blant dem med helt små barn sank dessuten både andelen som faktisk jobbet heltid og andelen som faktisk jobbet deltid noe. For mødre generelt, og særlig for dem med barn under 3 år, var det altså en økning i den avtalte arbeidstiden på 1990-tallet, mens faktisk arbeidstid gikk ned. Ser vi sysselsatte og ikke sysselsatte mødre, under ett, var den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden ganske stabil gjennom hele 1990-tallet. Økt sysselsetting ble møtt av mer midlertidig fravær og kortere faktisk arbeidstid blant sysselsatte.

Blant fedre steg andelen sysselsatte noe på 1990-tallet, men det var i all hovedsak det midlertidige fraværet som økte. Avtaler om deltidsarbeid ser ikke ut til å ha blitt mer vanlig blant fedre. Derimot ble andelen med avtalt/vanlig lang arbeidstid redusert noe, mens ordninger med normal heltid økte noe. Også for fedre er det et betydelig avvik mellom vanlig og faktisk arbeidstid, noe som ble forsterket på 1990-tallet. Mens få har avtaler om deltidsarbeid, er det til enhver tid en del som i praksis arbeider deltid, og dette

1. Endringer i yrkestilknytning og arbeidstid blant enslige mødre og fedre diskuteres nærmere i Kjeldstad og Rønsen (2001).

2. Endringer i tidsmønsteret blant gifte/samboende foreldre diskuteres også i artikkelen *Store endringer i småbarnsforeldres dagligliv* i dette nummer av Samfunnsspeilet. Framstillingen der er basert på tidsbruksundersøkelser der data innhentes ved at deltakerne fører dagbok over sine gjøremål i en periode på to døgn. Dette gir et noe annet bilde av tid til yrkesarbeid enn det vi får gjennom intervjuundersøkelser. Dagbøkene er mer følsomme enn intervjudata for små avvik fra den vanlige rytmen, både når det gjelder fravær og ekstraarbeid (Robinson og Godbey 1997, Niemi 1993), og tallene for tid til yrkesarbeid omfatter dessuten reisetid til og fra jobb i tillegg til selve arbeidstiden. Gruppen av gifte/samboende er avgrenset noe annerledes der enn hva som er gjort i foreliggende artikkel. Personer uten egne barn, men som er gift/samboende med en som har barn i husholdningen, er der regnet med i gruppen av gifte/samboende med barn.

3. Man kan ta 42 ukers permisjon med full lønnskompensasjon eller 52 uker med 80 prosent kompensasjon.

4. Fra 2000 er fedrenes økonomiske rettigheter under fødselspermisjon forbedret slik at stonaden beregnes ut fra fedrenes egne opptjente rettigheter, uavhengig av mors tidligere yrkesdeltaking.

Litteratur

Andresen, Øyvind (1998): Flere tidsfrister, rutiner og krav. *Samfunnsspeilet*, 2, 1998, 10-15.

Brandth, Berit og Elin Kvande (2001): Flexible Work and Flexible Fathers. *Work, Employment & Society*, vol. 15 (2): 251-267.

Brandth, Berit og Bente Øverli (1998): *Omsorgspermisjon med "kjærlig tvang". En kartlegging av fedrekvoten*. Trondheim: Allforsk.

Bø, Tor Petter og Inger Håland (2002): Dokumentasjon av arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Notater 2002/24, Statistisk sentralbyrå.

Bø, Tor Petter og Thomas Hugaas Molden (2000): Arbeid. I *Sosialt Utsyn 2000*, Statistiske analyser 35, Statistisk sentralbyrå.

Ellingsæter, Anne Lise (1991): Hvorfor jobber pappa overtid? Om årsaker til og konsekvenser av fedres lange arbeidstid. I Runa Haukaa (red): *Nye kvinner, nye menn*. Oslo: Ad Notam.

Ellingsæter, Anne Lise (1994): Dobbeltarbeidende mødre og familieskulkende fedre? I Ivar Frønes og Andreas Hompland (red): *Den nye barne- og familie-boka*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hellevik, Tale (2000): *Småbarnsforeldres yrkesdeltakelse og valg av barnetilsyn før og etter kontantstøttens innføring*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Rapport 2/00.

Håkønsen, Lars, Tom Kornstad, Knut Løyland og Thor Olav Thoresen (2001): *Kontantstøtten - effekter på arbeidstilbud og inntekstfordeling*. Rapporter 2001/5, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege og Kari-Mette Roalsø (1996): Arbeidstid og arbeidstidsønsker blant foreldre. *Samfunnsspeilet* 1, 1996, 12-23.

ble noe vanligere gjennom 1990-tallet. Andelen som faktisk har lang arbeidstid ble derimot noe redusert.

Opplevelsen av tidspress og travelhet varierer mellom foreldre og har sammenheng med en rekke ulike forhold. Høyere tempo og kortere tidsfrister på jobben kan gi en følelse av økt travelhet for mange (Andresen 1998), og store krav til å følge opp barna på skolen og i fritiden kan medføre stramme tidsbudsjetter på hjemmebane. Det er imidlertid lite som tyder på økt tidspress blant foreldre på 1990-tallet på grunn av større tidsinnsats i yrkeslivet. Bildet varierer noe med yngste barns alder. Ser vi gifte/samboende foreldre med barn 0-15 år under ett, var den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden blant mødre ganske stabil i perioden, mens det var en liten nedgang blant sysselsatte fedre. Blant dem med barn under 3 år gikk gjennomsnittlig faktisk arbeidstid ned både blant fedre og mødre. Flere, både mødre og fedre, fikk en formell tilknytning til yrkeslivet i perioden, men dette ble altså motvirket av en reduksjon i faktisk arbeidstid blant de sysselsatte. Bedrede permisjonsordninger kan dermed ha bidratt til å dempe tidspresset i barnefamilien til tross for økt sysselsetting. Færre fedre med lang ukentlig arbeidstid kan dessuten tyde på at flere tar mer ansvar hjemme.

Selv om arbeidstidsopplysninger for gifte og samboende mødre og fedre ikke tyder på generelt økt tidsinnsats i yrkeslivet på 1990-tallet, kan det ikke utelukkes at en del par har fått det mer travelt. Ikke bare egen, men også partners arbeidstid har betydning i denne sammenheng. Par der begge har lang arbeidstid vil trolig ha en mer hektisk hverdag enn andre par. Der som utviklingen på 1990-tallet gikk i retning av flere "homogene" par der begge parter har lang arbeidstid, mens det samtidig ble flere par der begge jobber vanlig full tid eller en har deltid og en har full tid, kan det ha blitt en sterkere polarisering mellom tidspressede og ikke-tidspressede familier på 1990-tallet. For å kunne analysere dette nærmere, trenger vi opplysninger om arbeidstid på par-nivå, og ikke bare for enkeltpersoner slik det er vist i denne artikkelen.

Kitterød, Ragni Hege (2001): Tidsbruk og tidsbruksønsker - endring og variasjon. I Anders Barstad (red): *På vei mot det gode samfunn? Utredning til Finansdepartementet i forbindelse med arbeidet med nytt Langtidsprogram, 2002-2005*. Notater 2001/21, Statistisk sentralbyrå

Kjeldstad, Randi (1991): Småbarnsmødrenes tiår på arbeidsmarkedet. *Samfunnsspeilet* 3, 1991, 16-19.

Kjeldstad, Randi og Marit Rønsen (2001): *Enslige forsørgere på arbeidsmarkedet 1980-1999. En sammenligning med gifte mødre og fedre*. Statistiske analyser nr. 49, Statistisk sentralbyrå.

Knudsen, Kristin (2001): *Hvem lot seg påvirke? Kontantstøtten og mødres yrkesaktivitet*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Rapport 11/01, Oslo.

Kvande, Elin (1994): 6-timers kvinnen og 60-timers mannen. I Brit Fougner og Mona Asp Larsen (red): *Norden - kvinners paradisk?* Nordisk Ministerråd, Nord: 1994:14.

Langset, Bjørg, Bård Lian og Thor Olav Thoresen (2000): Kontantstøtten - hva har skjedd med yrkesdeltakelsen? *Økonomiske analyser*, 3, 2000, 3-6.

Niemi, Iris (1993): Systematic Error in Behavioral Measurement: Comparing Results from Interview

and Time Budget Studies. *Social Indicators Research*, vol 30 (2-3): 229-244.

Robinson, John P. og Geoffrey Godbey (1997): *Time for Life. The Surprising Ways Americans Use Their Time*. Pennsylvania. The Pennsylvania State University Press, University Park.

Rønsen, Marit (2001): *Market work, child care and the division of household labour. Adaptations of Norwegian mothers before and after the cash-for-care reform*. Rapporter 2001/3, Statistisk sentralbyrå.

Schöne, Pål (2002): Kontantstøtten og effekter på arbeidstilbudet: Hva er en god sammenligningsgruppe? *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 19 (1): 23-30.

Statistisk sentralbyrå (2001): Grunntabeller. Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Seksjon for arbeidsmarkedstatistikk.

St.meld. nr. 70 (1991-92): Likestillingspolitikk for 1990-åra. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

St.prp. nr. 53 (1997-98): Innføring av kontantstøtte til småbarnsforeldre. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Torp, Hege (2002): Faktisk og ønsket arbeidstid i Europa: Forskjeller mellom kvinner og menn. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 19 (1): 11-22.

Jakten på den moderne arbeider

Den moderne arbeider finnes, men vi finner ikke mange av dem. Jakten på det nye i arbeidslivet viser at det omfattes av få og at mye faktisk ikke er så nytt. Vi har fortsatt et arbeidsliv preget av faste og strukturerte former.

Arbeidsmarkedet på 1990-tallet har endret seg sterkt, fra starten av tiåret med arbeidsledighet og arbeidsmarkedstiltak til full sysselsetting og press på arbeidsmarkedet. En stadig større andel av arbeidsstokken er i arbeid (Statistisk sentralbyrå 2001). Fra 2000 til 2001 var veksten i sysselsettingen størst innenfor lederyrker og yrker som krever universitets- eller høyskoleutdanning, mens andre yrkesgrupper gikk ned (Statistisk sentralbyrå 2002). En mer velutdannet arbeidsstyrke innebærer økte krav om individuelle tilpasninger i arbeidstid og i yrkesarbeidets organisering og innhold, og den raske utviklingen innen informasjonsteknologi åpner for nye muligheter når det gjelder hvor og når arbeidet utføres (NOU 1999:34, Torvatn 2001). Omstilling, økende kompleksitet og økende intensitet er noen stikkord for det nye arbeidslivet. Kunnskapsproduksjon istedenfor vareproduksjon er et annet stikkord. I dagens norske arbeidsliv utfører et stort flertall såkalt kunnskapsbasert arbeid og/eller servicearbeid. Færre arbeider i den vareproduserende industrien, og få i primærnæringen (Sørensen 1999)

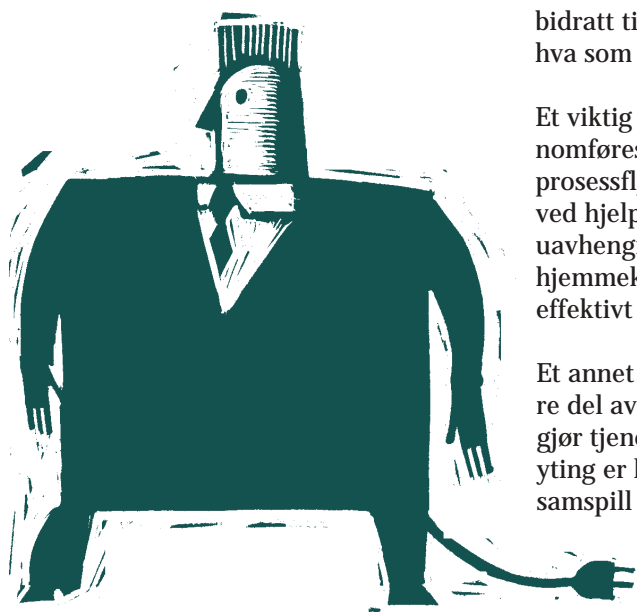
Elisabeth Rønning

Disse endringene i arbeidslivet har fått følger for levekårsundersøkelsen med arbeidsmiljø som tema. I undersøkelsen som ble gjennomført i 2000 ble en del nye spørsmål tatt med, nettopp for å kunne fange opp noen av de nye tendensene i arbeidslivet. Denne artikkelen vil fokusere på disse tendensene. Vi vil se nærmere på ulike måter å organisere arbeidet på arbeidsplassen, bruk av fjernarbeid - altså å arbeide hjemmefra, og fleksibiliteten i dagens arbeidsliv. Spørsmål vi vil stille er i hvor stor grad nye organisasjonsformer på arbeidsplassen og fleksibilitet er utbredt. Greier vi ved hjelp av spørsmålene vi stiller i levekårsundersøkelsen å fange opp "arketyper" i det nye arbeidsliv? Og hva karakteriserer denne personen? Vi vil også forsøke å si noe om hvilke følger endringer i arbeidslivet får for arbeidstakernes arbeidsmiljø.

Endringer i arbeidslivet

Både internasjonalt og i Norge har det lenge vært snakk om at arbeidslivet er i endring. Den sosiologiske arbeidslivsforskningen har vært opptatt av å identifisere og forklare viktige trekk ved det nye arbeidslivet. Mens noen antar at lønnsarbeidet vil få svekket betydning i samfunnet gjennom vedvarende høy arbeidsledighet, deregulering av arbeidskontrakter og et kortere yrkesaktivt livsløp, hevder andre at lønnsarbeidet snarere får økende betydning i moderne samfunn, idet grensene mellom arbeid og privatliv blir mer diffuse og mange arbeidstakere har vanskelig for å avgrense sin yrkesinnsats i tid og rom. Begreper som "det grenseløse arbeidslivet" og "grådige institusjoner" står sentralt i denne sammenheng (Kitterød og Kjeldstad 2001). Ellingsæter (2001) hevder at slike teorier om det postindustrielle arbeidslivet ofte er for entydig formulert, og dessuten har sitt utspring i land som skiller seg fra Norge på viktige områder. De relativt strenge arbeidstidsreguleringene i Norge, og trolig også den omfattende familiepolitikken, har

Elisabeth Rønning er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk.
(elisabeth.ronning@ssb.no).

bidratt til at det norske arbeidslivet er mindre grenseløst og grådigg enn hva som er tilfellet i mange andre land.

Et viktig trekk ved det nye arbeidslivet er at stadig flere aktiviteter gjennomføres ved hjelp av elektroniske virkemidler. Innkjøp, lagerstyring, prosessflyt, produksjon og kommunikasjon skjer i økende utstrekning ved hjelp av digital teknologi. Elektroniske medier gjør produksjon mer uavhengig av tid og rom. Mulighetene for å jobbe atskilt, for eksempel i hjemmekontorer, blir større. Store mengder informasjon kan raskt og effektivt formidles til og mellom mange medarbeidere (NOU 1999:34).

Et annet viktig trekk er at tjenesteytende sektor utgjør en stadig viktigere del av Norges og andre industrialiserte lands økonomi. I Norge utgjør tjenesteytende sektor 73 prosent av sysselsettingen totalt. Tjenesteyting er kjennetegnet av at mye av verdiskapningen skjer i et direkte samspill mellom ansatte på den ene side, og kunder, brukere, publikum, elever, studenter, pasienter eller klienter på den annen side (NOU 1999:34).

Et tredje viktig trekk er at arbeidstakerne får stadig mer utdanning. For å unngå at dette fører til mange overkvalifiserte arbeidstakere, og for å kunne utnytte det verdiskapningspotensialet som det økte utdanningsnivået representerer, krever det en betydelig nyskaping av kunnskapsintensive arbeidsplasser. Mens om lag 15 prosent av de sysselsatte hadde høyere utdanning i 1980, gjaldt dette nesten 30 prosent i 1998. Det er anslått at tallet kan øke til 40 prosent i 2010 (NOU 1999:34). Parallelt med at arbeidstakerne får høyere utdanning, er det også mye som taler for at arbeidskraften blir mer individualisert. Medarbeidere med høy og ettertraktet kompetanse skifter ofte jobb, og utvikling av egne kunnskaper og ferdigheter ses på som viktigere og tryggere enn å knytte seg sterkt til en virksomhet. Individualiseringen kan innebære at flere kan ønske et mer fleksibelt forhold til arbeidslivet enn det som ligger i ordinær og fast ansettelse (NOU 1999:34). Sosiologiske moderniseringsteorier, som peker på at samfunnslivet generelt kjennetegnes av økt individualisering og refleksivitet, er blitt kritisert for å være for generelle og for mye preget av middelklassens tenkning og erfaringer (Kitterød og Kjeldstad 2001). Forskning tyder på at en kan vente at individuelle tilpasninger og hjemmearbeid er mest utbredt i middelklasseyrkene. Om lag seks av ti av arbeidstakerne vil fortsatt være uten høyere utdanning i 2010, samtidig som ca. to av ti av jobbene ikke vil kreve mer enn grunnutdanning (NOU 1999:34).

Disse nye tendensene i arbeidslivet danner et bilde av den moderne arbeider som vi ofte får presentert i dagspressen og media generelt. Bildet av den høyt utdannede, godt betalte og ettertraktede arbeidstaker som er opp tatt av egenutvikling og fleksibilitet. Arbeidstakeren som jobber hjemme, på flyplassen og på vei til arbeidet, som arbeider i team og i prosjekt. Arbeidstakeren der arbeid og fritid flyter over i hverandre, der det å være litt utbrent er vanlig.

Vi skal nå se nærmere på noen av disse trekkene ved dagens arbeidsliv. Hvor utbredt er dette - og blant hvem?

Relativt få har prosjektorganisert arbeid

Hvor mange av dagens ansatte svarer at arbeidet deres i hovedsak er *prosjektorganisert*? 24 prosent av alle ansatte svarer dette. De aller fleste ansatte har ikke et arbeid som er prosjektorganisert. Men hva er egentlig et prosjektorganisert arbeid?

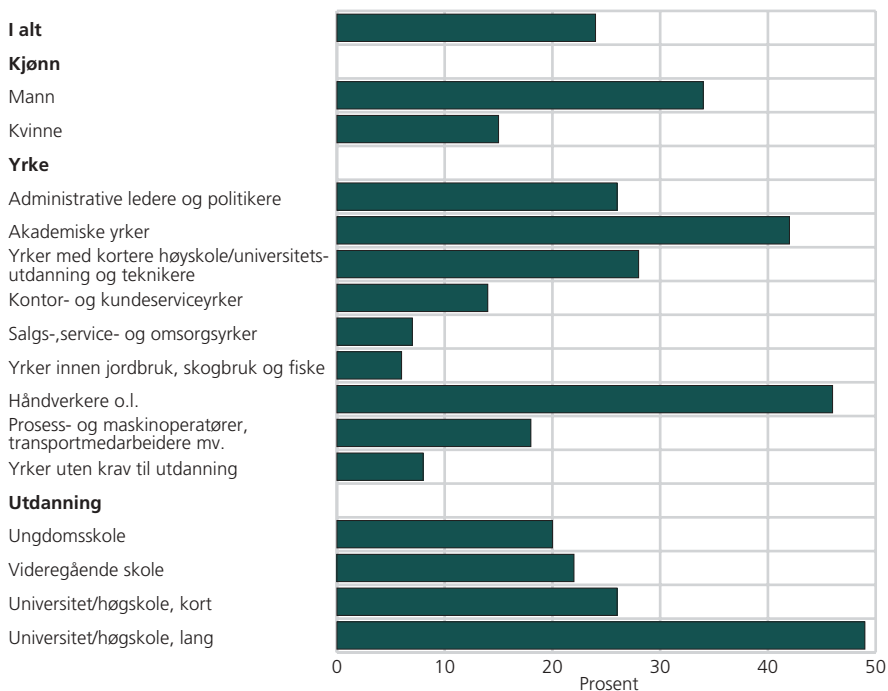
Et prosjekt er en arbeidsoppgave med følgende egenskaper:

- Oppgaven er en engangsuppgave som skiller seg fra løpende eller rutinemessige oppgaver
- Den har et definert mål og kan skilles ut som et eget styringsobjekt med egen organisasjon
- Arbeidet skal gjennomføres innenfor bestemte tids- og kostnadsrammer
- Arbeidet er ofte tverrfaglig og krever koordinert innsats fra flere personer eller organisasjonsenheter (Westhagen 2001)

Det sier seg selv at veldig mange arbeidsoppgaver ikke kan sies å i hovedsak ha disse kjennetegnene. Samtidig kan det være ulike oppfatninger av hva prosjektorganisert arbeid er, og alle vil svare ut fra sin egen oppfatning av dette. I levekårsundersøkelsen stiller vi spørsmålet på følgende måte: "*Er ditt arbeid i hovedsak prosjektorganisert?*". Det gis ikke noen definisjon eller forklaring på hva som menes med prosjektorganisert arbeid. Det er vanskelig å vite hva de ulike respondentene legger i dette begrepet, og få tenker nok på den formelle definisjonen til, for eksempel Westhagen (2001), som ble presentert ovenfor.

Hvis vi ser nærmere på materialet, og hva som kjennetegner de som har oppgitt at arbeidet deres i hovedsak er prosjektorganisert, ser vi at mange flere menn enn kvinner sier de har et slikt arbeid. Et annet kjennetegn er at det er de som har akademiske yrker og håndverksyrker som i størst grad oppgir at arbeidet deres er prosjektorganisert. Samtidig er det mange yrkesgrupper der under 20 prosent av de ansatte svarer at arbeidet deres er prosjektorganisert. Kontor- og kundeserviceyrker, salgs-, service- og omsorgsyrker, yrker i primærnæringen, prosess- og maskinoperatører, transportmedarbeidere og yrker uten krav til utdanning er slike yrker. Disse utgjør en stor del av arbeidsstyrken. Blant de akademiske yrkene er det realistene, sivilingeniørene og de med biologiske og medisinske yrker som skiller seg ut med mest prosjektbasert arbeid. Utdanning spiller

Figur 1. Ansatte med prosjektarbeid. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

også inn; om lag halvparten av de med lang universitetsutdanning svarer at arbeidet deres er prosjektorganisert mot to av ti blant de med ungdomsskoleutdanning.

Hvis vi ser nærmere på Westhagens (2001) definisjon av prosjektarbeid, kan det argumenteres for at denne formen for arbeid ikke er noe nytt. I visse yrker og bransjer er alle oppdrag avgrensede, slik definisjonen av prosjektarbeid er, og det har også alltid vært sånn. Vi ser at nær halvparten av personene med håndverksyrker svarer at arbeidet deres er prosjektorganisert. Dette er nok en bransje hvor prosjektorganisert arbeid alltid har vært vanlig. Grunnen til at prosjektorganisert arbeid er kommet opp som noe "nytt", kan muligens være at prosjektorganisert arbeid har blitt et begrep som benyttes i større grad enn tidligere, og har kommet inn som et fenomen i sektorer der dette tidligere ikke var vanlig.

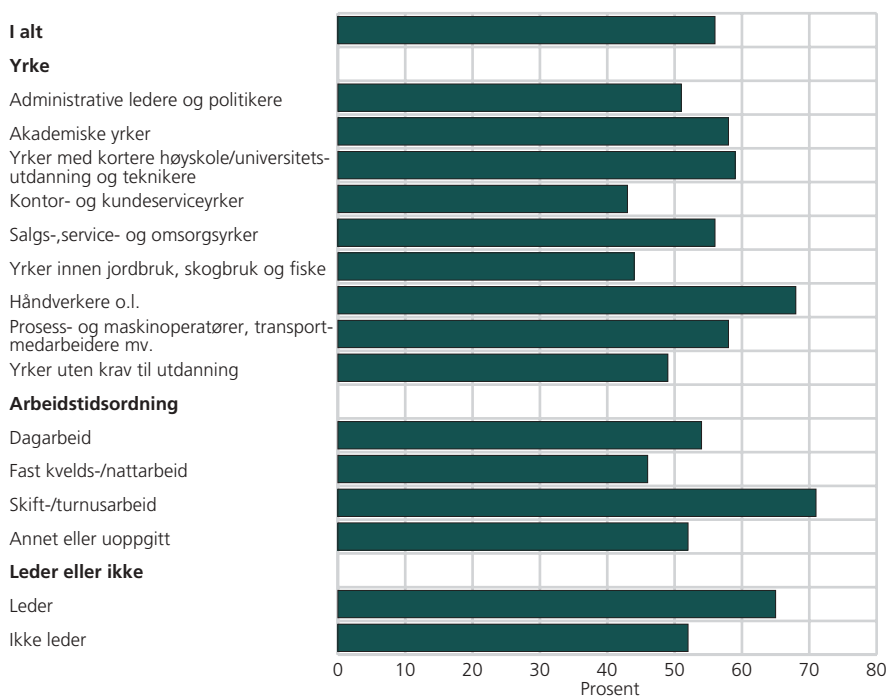
Prosjektarbeiderne:

- er menn
- jobber innenfor akademiske yrker eller håndverksyrker
- har lang utdanning

Halvparten av alle ansatte jobber i team/gruppe

Hvis vi går over til et annet begrep som ofte benyttes når man omtaler det nye arbeidsliv, nemlig *team- eller gruppearbeid* - hvor mange av dagens ansatte svarer at arbeidet i hovedsak utføres på denne måten? Over halvparten av alle ansatte svarer at arbeidet i hovedsak utføres som team- eller gruppearbeid, 56 prosent. Dette er altså generelt mer utbredt enn prosjektorganisert arbeid.

Figur 2. Ansatte med team/gruppearbeid. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Men hva menes med team- eller gruppearbeid på arbeidsplassen? I levekårsundersøkelsen stilles spørsmålet på følgende måte: "Utføres arbeidet i hovedsak som team- eller gruppearbeid?". Det følger ikke noen definisjon av hva som skal legges i dette.

Hvem oppgir dette i større grad enn andre? Også her er det noen flere menn enn kvinner som svarer dette, 58 mot 54 prosent, men det er ikke betydelige kjønnsforskjeller. Her er det i størst grad håndverksyrker som skiller seg ut, der hele 65 prosent svarer at arbeidet utføres som team- eller gruppearbeid. De som arbeider skift-/turnus arbeider i større grad enn andre i team eller gruppe. Hele 71 prosent av disse arbeider slik. Ledere arbeider i større grad enn ikkeledere i team eller grupper. Også her ser vi altså at håndverkerne skiller seg ut. Og hvem er skift-/turnusarbeiderne som arbeider i team? Yrkes-

grupper som skiller seg ut ved å jobbe mye skift og turnus er yrker med kortere høyskole- eller universitetsutdanning, som sykepleiere og vernepleiere, salgs-, service- og omsorgsyrker, prosess- og maskinoperatører og transportmedarbeidere. Sykehus og omsorgsinstitusjoner er typiske arbeidsplasser som passer inn her, og der samarbeides det nok en god del. Men dette er ikke nytt. Denne variabelen fanger opp tendenser som alltid har vært i arbeidslivet, i tillegg til muligens nye tendenser for visse arbeidstakere.

Team- eller gruppearbeiderne:

- har håndverksyrker
- arbeider skift eller turnus
- er ledere

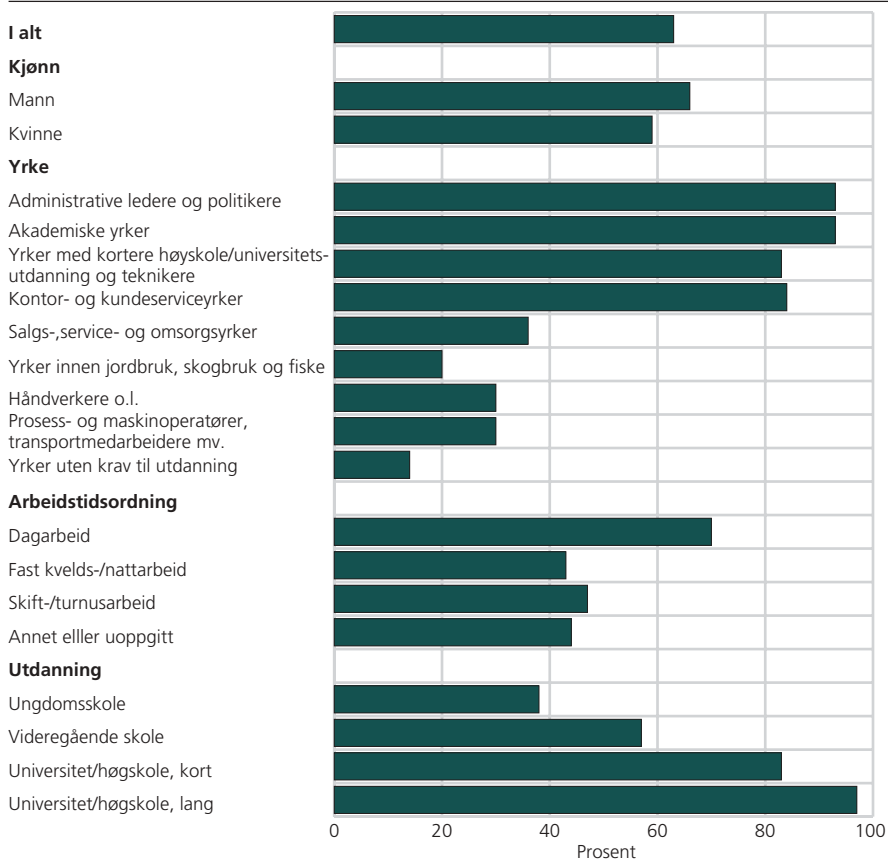
To av tre jobber daglig med PC/nettverk/stormaskin

Bruk av PC i arbeidet er dagligdags for mange, men ikke for alle. 63 prosent av alle ansatte jobber daglig med PC. 37 prosent av alle ansatte gjør altså ikke dette. Hvilken PC-bruk er det vi måler i levekårsundersøkelsen? Vi stiller følgende spørsmål: "Arbeider du i ditt hovedyrke med PC, nettverk eller stormaskin?" Her vil svært mange arbeidstakere som i sitt arbeid er involvert i ulike typer arbeid der terminaler eller anlegg er koblet opp til et nettverk, svare ja. Spørsmålet favner altså videre enn de som jobber foran en PC mesteparten av arbeidsdagen, og det er det viktig å være klar over.

Det er flere menn enn kvinner som daglig bruker PC/nettverk/stormaskin i arbeidet sitt, 66 prosent mot 59 prosent kvinner. Yrket ditt har stor betydning for om du benytter PC/nettverk/stormaskin i arbeidet. Mer enn ni av ti av administrative ledere, politikere og personer med akademiske yrker bruker PC daglig. Mer enn åtte av ti av personer som jobber i yrker med kortere høyskole-/universitetsutdanning og teknikere og personer som jobber innenfor kontor- og kundeserviceyrker gjør det samme.

Om du arbeider med PC/nettverk/stormaskin eller ikke, henger også sammen med om du har dagarbeid eller ikke. Syv av ti av de som har dagarbeid jobber med PC/nettverk/stormaskin, mens under halvparten gjør det samme blant de som har andre arbeidstidsordninger. Også utdanningsnivå har betydning. Blant personer med universitets- eller høyskoleutdanning jobber mer enn åtte av ti med PC/stormaskin/nettverk, mens atskillig færre med lavere utdanning gjør det samme

Figur 3. Bruk av Pc i arbeidet

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

PC/nettverk/stormaskin-brukeren:

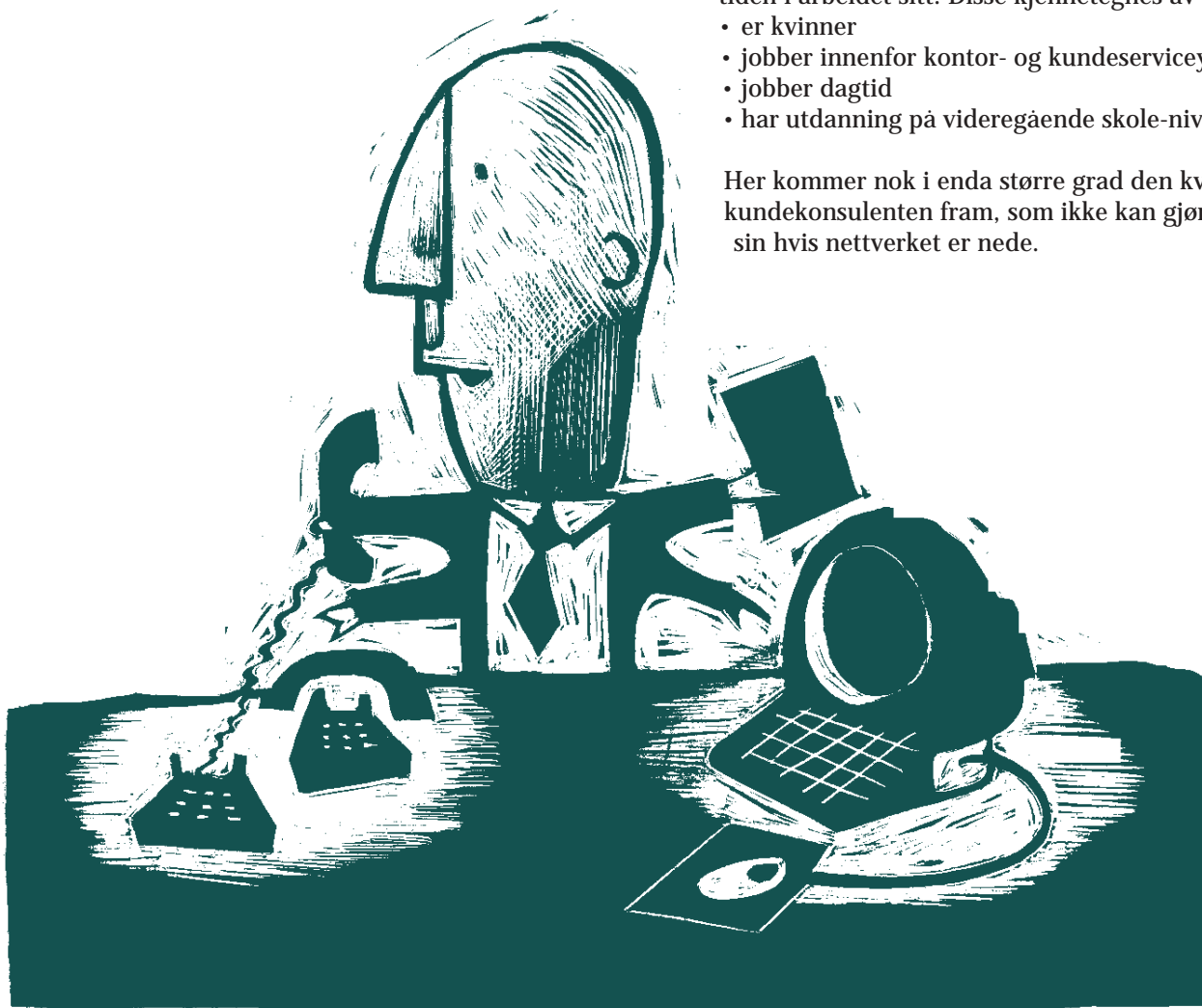
- er mann
- jobber innenfor ledelse, politikk, akademia, kontor-/kundeservice
- jobber dagtid
- har høy utdanning

Blant de som arbeider med PC/nettverk/stormaskin, arbeider seks av ti med PC halvparten av tiden eller mer i løpet av en arbeidsdag. Bildet av den dress- eller draktkledde selvstendige konsulent som jobber på kaffebar i lunsjen, på flyet eller hjemme, kan bare delvis kjennes igjen her. Vi fanger opp svært mange andre yrkesgrupper og kategorier arbeidere ved hjelp av dette spørsmålet. Vi ser blant annet at yrkesgruppen kontor-/kundeservice er overrepresentert. Her har vi mange som daglig jobber opp mot kunder ved hjelp av relativt enkle datasystemer. Dette er ikke noe nytt.

Men bruk av PC/nettverk/stormaskin er noe som har økt i utbredelse de siste 10 årene, og flere og flere arbeidstakere må i arbeidet sitt ta i bruk elektroniske systemer av ulike slag. Storbrukerne - de som er helt avhengige av PC for å gjøre arbeidet sitt - er det ikke fullt så mange av, 24 prosent av alle sysselsatte oppgir at de bruker PC/nettverk/stormaskin nesten hele tiden i arbeidet sitt. Disse kjennetegnes av at de:

- er kvinner
- jobber innenfor kontor- og kundeserviceyrker
- jobber dagtid
- har utdanning på videregående skole-nivå

Her kommer nok i enda større grad den kvinnelige kundekonsulenten fram, som ikke kan gjøre jobben sin hvis nettverket er nede.

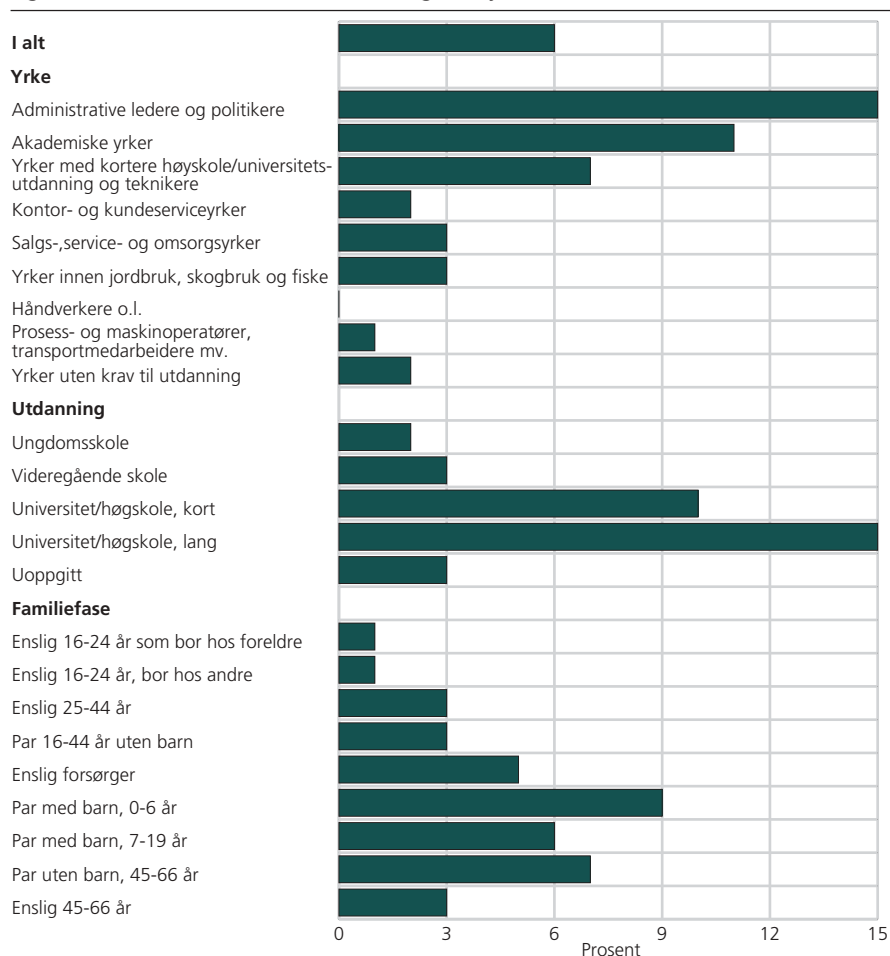
Tekniske hjelpemidler som hjemme-PC med Internett, faks og mobiltelefoner gjør det mulig å ta med seg jobben hjem. Samtidig blir det mulig å utføre mer av arbeidet på tilfeldige steder, eksempelvis på reiser, flyplasser og kafeer. Dette har skapt nye muligheter for arbeid uavhengig av tid og rom. Hjemmearbeid og økt fleksibilitet i forhold til når man skal arbeide, er noen av følgene som vi nå skal se nærmere på.

Få ansatte for arbeidsgiver hjemme

Behovet for mer fleksible måter å organisere yrkesarbeidet på har vært et sentralt tema i Norge (NOU 1999:34). Debatten om hjemmearbeid står sentralt. Til tross for at dette er et tema som har blitt debattert mye, er det veldig få ansatte som oppgir at de arbeider for arbeidsgiver hjemme. Bare 6 prosent av alle ansatte oppgir at de gjør det. Dette er altså ikke særlig utbredt. I levekårsundersøkelsene undersøker vi hjemmearbeid på følgende måte: Vi spør ansatte om hvorvidt de utfører arbeid for arbeidsgiver hjemme hos seg selv, hvor mange timer dette eventuelt dreier seg om, og hvorvidt dette er ekstraarbeid eller avtalt som en del av den vanlige arbeidstiden (Vågane 2001). Også for dette spørsmålet er det viktig å være klar over at vi fanger opp mer enn nye trender i arbeidslivet. Lærere er f.eks. en gruppe arbeidstakere som alltid har jobbet hjemme med forberedelser, retting av prøver og liknende. Samtidig kan man jo si at lærere og læreryrket har vært foregangsfigurer for det å jobbe fleksibelt. De nye formene for fjernarbeid muliggjort ved hjelp av moderne informasjonsteknologi, er altså bare en del av bildet vi fanger opp ved hjelp av våre spørsmål.

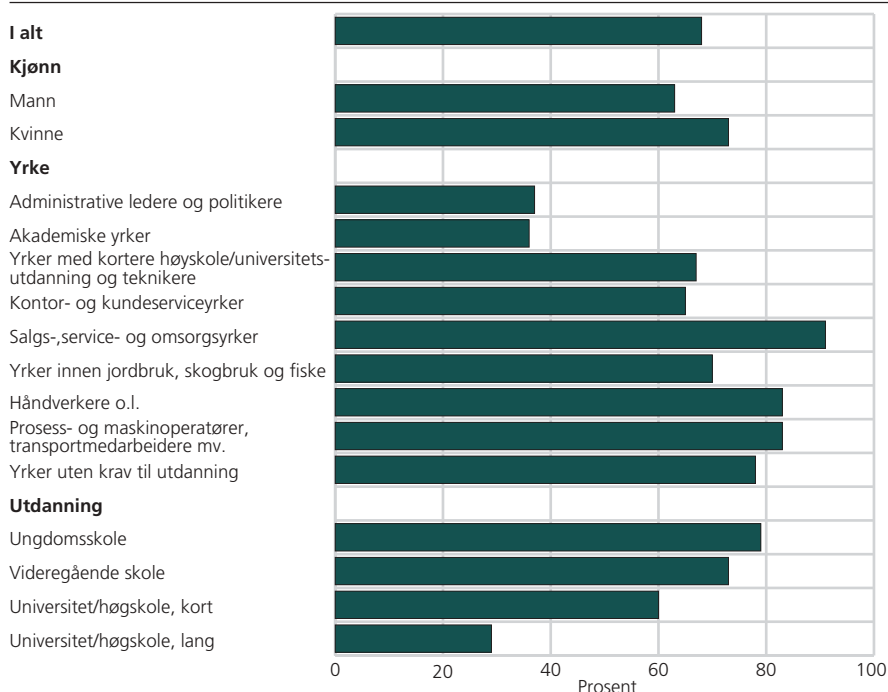
Selv om andelen som arbeider for arbeidsgiver hjemme er beskjeden, er det store forskjeller hvis vi ser på ulike yrker og på utdanningsnivå (tabell 5). Blant yrkesgruppen administrative ledere og politikere arbeider 15 prosent av de ansatte for arbeidsgiver hjemme. Blant akademiske yrker gjør 11 prosent det samme. Utdanning har også stor betydning. 15 prosent av de med lang universitets-/høgskoleutdanning oppgir at de arbeider for arbeidsgiver hjemme, mot 2 prosent blant de med ungdomsskoleutdanning. Personer som lever i parforhold og har barn i alderen 0-6 år jobber i større grad hjemme enn personer i andre familiefaser.

Figur 4. Ansatte som arbeider for arbeidsgiver hjemme. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Figur 5. Ansatte som ikke må møte til bestemt tidspunkt på arbeidet. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Hjemmearbeideren:

- har lederyrke, politikeryrke eller akademisk yrke
- har universitetsutdanning
- lever i parforhold med små barn (0-6 år)

Hvor mange timer i uka utfører denne gruppa arbeid for sin arbeidsgiver hjemme? Gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid hjemme er 8 timer i uka. De aller fleste, 68 prosent, arbeider inntil 7 timer per uke. 21 prosent arbeider 8 til 21 timer per uke. Det er altså relativt få som arbeider mer enn omtrent 3 arbeidsdager per uke hjemme.

Hva er hjemmearbeid for gruppen arbeidstakere som arbeider hjemme? Er hjemmearbeidet en del av vanlig arbeidstid, er det ekstraarbeid eller både - og? For omtrent halvparten, 52 prosent, er hjemmearbeidet en del av vanlig arbeidstid. For 26 prosent er det ekstraarbeid og for 21

prosent er det begge deler. I denne gruppen er det altså relativt vanlig å jobbe noe ekstra for arbeidsgiver hjemme, utover normal arbeidstid.

Hvordan er det med den totale arbeidstiden til de som arbeider hjemme i forhold til de som ikke arbeider hjemme? Er gjennomsnittlig arbeidstid lengre for de som oppgir at de arbeider hjemme for arbeidsgiver enn de som ikke tar med seg jobben hjem? Ja, det er den. Gjennomsnittlig arbeidstid for de som arbeider for arbeidsgiver hjemme er 40 timer per uke, mens gjennomsnittlig arbeidstid for de som ikke arbeider for arbeidsgiver hjemme, er 35 timer per uke. Gjennomsnittlig arbeidstid for alle ansatte er 35 timer per uke.

Ulike former for hjemmearbeid har fått stor oppmerksomhet det siste tiåret. Men selv om det har vært mye fokus på arbeid i eget hjem, er omfanget av dette ganske beskjedent. Kun en liten andel av sysselsatte arbeider hjemme, noe som også er konklusjonen i Kitterøds (2002) artikkel "Hjemmearbeid blant foreldre - stor oppmerksomhet, men beskjedent omfang", i dette nummeret av Samfunnsspeilet.

Lite fleksibilitet i arbeidslivet

Om man må møte på arbeidet til et bestemt tidspunkt, om man har regulert fleksitid eller selv kan velge når man vil komme og gå på jobb, sier noe om fleksibiliteten i det nye arbeidslivet. De aller fleste arbeidstakere - hele 67 prosent - må møte til et bestemt tidspunkt. 24 prosent har regulert fleksitid, mens 8 prosent selv kan velge når man vil komme og gå på jobb. På dette punkt kan vi ikke si at arbeidslivet er særlig fleksibelt. Her er det viktig å være klar over at spesielt kategoriene "har regulert fleksitid" og "kan selv

velge når man vil komme og gå på jobb" nok har flytende grenser. Begge kategoriene vil nok inneholde grader av fleksibilitet, for det er et langt sprik mellom å ha regulert fleksitid til å komme og gå som man vil. Å ha regulert fleksitid kan på noen arbeidsplasser bety at man må være på jobb innenfor en bestemt kjernetid, og regulere selv ut over det. Denne kjernen kan også variere. For andre kan det bety fleksibilitet uten kjerne-tid. Å kunne komme og gå som man vil, kan for noen yrkesgrupper faktisk bety dette, mens det for andre var den svarkategorien som passet best.

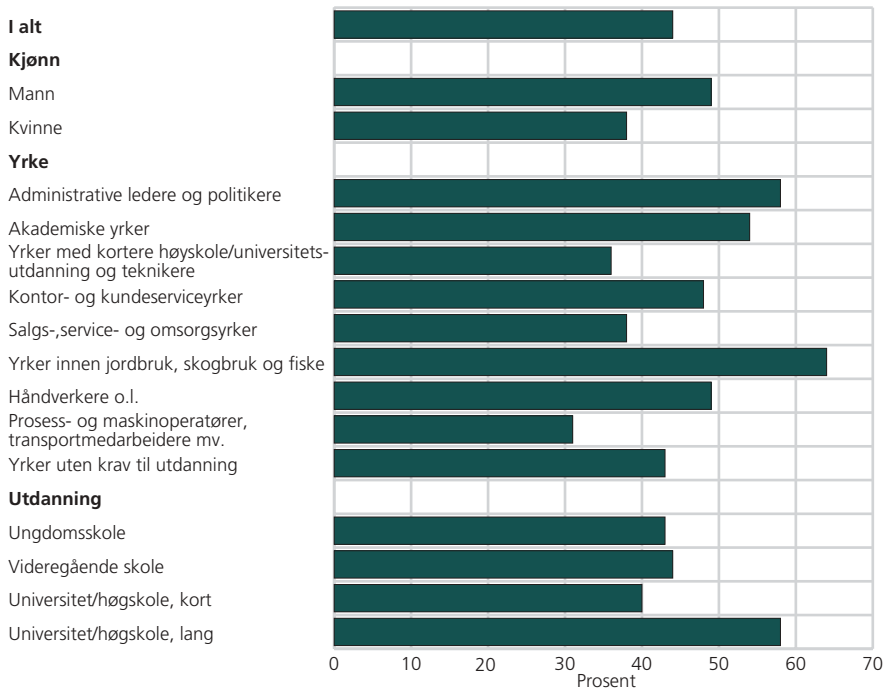
Flere menn enn kvinner har en fleksibel arbeidstid. Ledere skiller seg ut ved at hele 23 prosent selv kan velge når man vil komme og gå på jobb, og 40 prosent har regulert fleksitid. Bare 37 prosent må møte til et bestemt tidspunkt. At hele 23 prosent selv kan velge når man vil komme og gå på jobb, høres mye ut. Selv om mange ledere ikke har faste arbeidstider, jobber mye og er tilgjengelig per telefon, er det vanskelig å se for seg at de kan utebli over lengre tid uten at det ville få konsekvenser. Her er det altså viktig å være klar over hvilke svarkategorier man opererer med, og at denne var den kategorien som passet best, men ikke nødvendigvis helt. Også ansatte i akademiske yrker har en større grad av fleksibilitet enn ansatte generelt. Blant ansatte i salgs-, service- og omsorgsykker, håndverkere, maskinoperatører, transportmedarbeidere og yrker uten krav til utdanning har åtte-ni av ti ansatte et arbeid der de må møte til et bestemt tidspunkt. Disse yrkesgruppene utgjør rundt 40 prosent av alle ansatte. De frie og fleksible yrkene til lederne og akademikerne, utgjør i overkant av 20 prosent av alle ansatte. De andre yrkesgruppene, akademiske yrker med kortere utdanning, kontor- og kundeserviceyrker og bønder og fiskere, er omtrent som den gjennomsnittlige ansatte. Det er altså bare rundt to av ti ansatte som kan sies å ha en fleksibel arbeidstid.

Ansatte med fleksibel arbeidstid:

- er menn
- har jordbruks-, skogbruks- eller fiskeyrker, leder-, politiker- eller akademikeryrker
- har lang universitets-/høgskoleutdanning

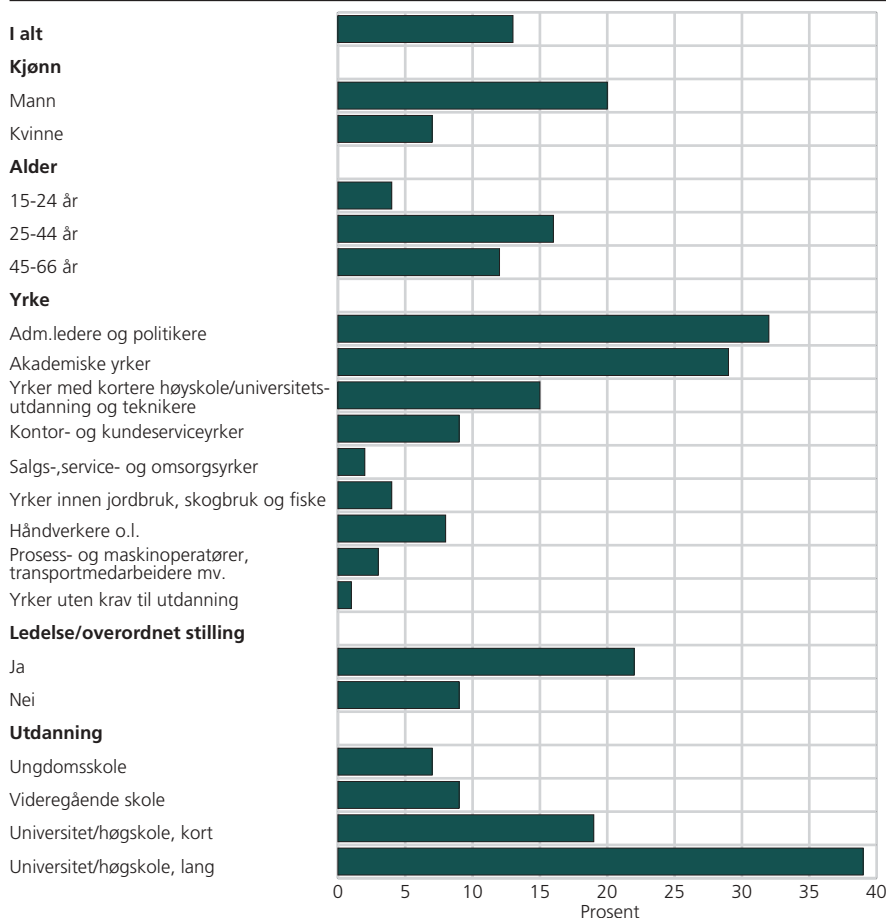
Et annet uttrykk for fleksibilitet på arbeidsplassen er hvorvidt arbeidstakeren har anledning til å selv bestemme når man vil ta ferie eller avspasere opparbeidede fridager. Dette er mer utbredt blant ansatte enn fleksibel arbeidstid. 43 prosent av alle ansatte svarer at dette kan de bestemme selv i stor grad. 34 prosent svarer at dette kan de bestemme i noen grad.

Figur 6. Andel ansatte som i høy grad selv kan bestemme når de vil avspasere eller ta ferie. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Figur 7. Den moderne arbeider. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Menn har i større grad enn kvinner muligheter til å bestemme dette selv. Ansatte ledere og ansatte i akademiske yrker skiller seg ut med å kunne bestemme over disse forholdene i større grad enn andre ansatte. Også selvstendige yrker, som bønder og fiskere, skiller seg ut her. Personer med høy utdanning bestemmer i høyere grad dette selv enn andre.

Kjennetegn ved den sysselsatte som kan bestemme ferie selv, avspasere når han vil:

- Mann
- Jordbruks-, skogbruks- eller fiskeryrker, lederyrker, politikeryrker og akademiske yrker
- Lang universitets-/høgskoleutdanning

For de aller fleste ansatte er ikke arbeidslivet spesielt fleksibelt ut fra de tre målene fra levekårsundersøkelsen som vi har benyttet her: hjemmearbeid, fleksitid og selvbestemmelse i forhold til ferie og avspasering. Svært få ansatte oppgir å arbeide hjemme for arbeidsgiver. Det er også relativt få ansatte som har fleksitid, mens noen flere kan bestemme selv når de vil ha ferie og avspasere opparbeidede fridager.

Hvordan ser den moderne arbeider ut?

Vi har sett at de ulike spørsmålene alene ikke alltid er gode indikatorer på det nye arbeidsliv og den moderne arbeidstaker, slik forskere har beskrevet utviklingen i arbeidslivet på 1990-tallet. Enkeltspørsmål viser seg å bare delvis fange opp de tendensene som forskere har beskrevet. For å i større grad forsøke å rendyrke det moderne ved det nye arbeidsliv, har vi derfor slått sammen de seks indikatorene vi har tatt for oss ovenfor til en indeks. Følgende indikatorer er med:

- Har prosjektorganisert arbeid
- Jobber i team eller gruppe
- Arbeider med PC mesteparten av tiden
- Jobber hjemme
- Kan komme og gå på jobb når man vil
- Kan bestemme ferie selv/avspasere når man selv vil

Hvis man oppfylder fire eller flere av kriteriene ovenfor, havner man i kategori 1. Hvis man oppfylder tre eller to av kriteriene ovenfor, havner man i kategori 2 og hvis man ikke oppfylder noen av kriteriene, eller bare ett av dem, havner man i kategori 3¹. De som havner i kategori 1 kan sies å være

mest moderne på den måten at deres arbeid karakteriseres av flere av forholdene som kan sies å karakterisere det nye arbeidsliv.

Hva kjennetegner så arbeideren som oppfyller mer enn tre av kriteriene ovenfor? For det første har vi å gjøre med en relativt liten gruppe. I overkant av en av ti ansatte kjennetegnes av fire eller flere av de seks kriteriene for en moderne arbeider. En stor overvekt av moderne arbeidere er menn. 20 prosent av mennene er moderne mot 7 prosent av kvinnene. De er også helst over 24 år, og det er flest moderne arbeidere blant administrative ledere og politikere og blant de med akademiske yrker. Det er også flere moderne arbeidere blant de som er ledere eller har en overordnet stilling enn blant ansatte uten lederoppgaver. Et annet kjennetegn er at en stor overvekt har lang universitets- eller høyskoleutdanning. Fire av ti av de moderne arbeiderne har dette, mens under en av ti av de moderne har utdanning på videregående skole-nivå eller lavere.

Når vi slår sammen flere indikatorer, får vi i større grad fram et bilde som vi kan kjenne igjen som en arketypisk moderne arbeider, slik forskning og media har framstilt ham. Og vi ser at dette ikke gjelder mange arbeidstakere. I tillegg til kjennetegnene vi allerede har beskrevet, jobber den moderne arbeider lengre uker enn mindre moderne arbeidere. En gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid for disse personene er 42 timer, mens den for de med færre kjennetegn på en moderne arbeider er 32 timer per uke. Denne gruppen jobber altså gjennomsnittlig nesten en dag mer enn de som har færre av kjennetegnene på en moderne arbeider. Vi skal nå se nærmere på arbeidsmiljøspørsmål - og hvorvidt de moderne arbeiderne sliter med arbeidsmiljøproblemer på grunn av måten de jobber på.

Arbeidsliv og arbeidsmiljø

Når arbeidslivet er gjenstand for sterke endringskrefter, vil mange yrkesaktive oppleve forandringer i sin arbeidssituasjon. Endringer i måter å jobbe på og måter å organisere forholdet mellom arbeid og fritid har betydning for arbeidstakerens arbeidsmiljø. Hilsen og Grimsmo (1998) undersøkte et representativt utvalg av arbeidstakere som svarte på hvilke endringer de hadde vært med på de siste to årene, og endringene var omfattende. Omfattende endringer vil nødvendigvis også påvirke arbeidsmiljøet. Endringene kan for eksempel ha betydning for måten arbeidet organiseres på, forholdet mellom ansatte på arbeidsplassen og forholdet mellom ledelsen og ansatte. Men virkningene kunne ifølge Hilsen og Grimsmo (1998) ikke sies å være entydig negative eller positive. På den ene siden så arbeidspresset ut til å øke. På den andre siden opplevde flere økt innflytelse og trivsel. Forandringene i arbeidslivet ser dermed ut til å ha tvetydige konsekvenser for arbeidsmiljøet. Ulike yrkesgrupper og bransjer vil ventelig merke og oppleve endringene i arbeidsmiljøet på forskjellig vis.

Vi skal nå se nærmere på de moderne arbeiderne i forhold til personene som oppfyller færre av kriteriene for det nye arbeidsliv. De moderne arbeiderne skal representere noen av de mange endringene som karakteriserer det nye arbeidsliv, og vil dermed kunne ha en annen oppfatning av arbeidsmiljøet sitt enn andre arbeidere. Det er viktig å være klar over at moderne arbeidere bare representerer 13 prosent av alle ansatte. Hvordan opplever disse at arbeidsmiljøet deres er, og oppleves arbeidsmiljøet forskjellig for moderne arbeidere og andre arbeidere?

Tabell 1. Andel ansatte som har så mange ulike arbeidsoppgaver at det er vanskelig å konsentrere seg om hver enkelt oppgave. 2000. Prosent

	Halvparten av tiden eller mer	Mindre enn halvparten av tiden
Moderne	28	72
Noe moderne	22	78
Ikke moderne	19	81

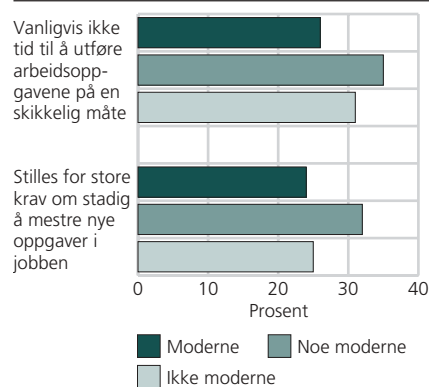
Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Grad av fornøydhet med ulike sider ved nåværende jobb blant ansatte. 2000. Prosent

	Svært/ganske fornøyd	Verken eller	Ganske/svært misfornøyd
Moderne	67	21	12
Noe moderne	67	19	14
Ikke moderne	63	22	15

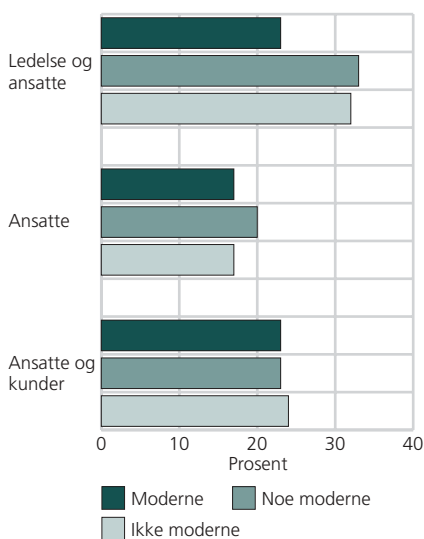
Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Andel ansatte som mener følgende beskrivelse av nåværende jobb passer svært godt. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Figur 9. Andel ansatte som ofte eller av og til opplever dårlig forhold mellom ledelse og ansatte, mellom ansatte og mellom ansatte og kunder. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Tabell 3. Andel ansatte som er svært/ganske fornøyd, verken eller, eller ganske/svært misfornøyd med forholdet mellom seg selv og dem de jobber sammen med. 2000. Prosent

	Svært/ganske fornøyd	Verken eller	Ganske/svært misfornøyd
Moderne	95	2	3
Noe moderne	92	5	3
Ikke moderne	89	6	5

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4. Andel ansatte som mener beskrivelsen at det er et godt sosialt miljø på arbeidsplassen passer svært godt/godt eller mindre godt/dårlig. 2000. Prosent

	Svært godt/godt	Mindre godt/dårlig
Moderne	97	3
Noe moderne	95	5
Ikke moderne	91	9

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Vi skal se på arbeidsmiljøforhold som:

- Arbeidsmengde, stress og mestring i jobben
- Forhold mellom kolleger, mellom ledelse og kolleger, arbeidsmiljø
- Selvbestemmelse
- Utviklingsmuligheter
- Sykefravær og ulike plager i jobben

Den moderne arbeider mestrer jobben sin godt

Det kan være grunn til å anta at den moderne arbeider har mer å gjøre, "stresser" mer enn personer som ikke karakteriseres av typiske nye arbeidslivsindikatorer. Begreper som "det grenseløse arbeidsliv" og "grådige institusjoner" står sentralt i teorien, og tallene våre indikerer at den moderne arbeider har lengre arbeidsuker enn andre arbeidere.

På spørsmål om man har så mange arbeidsoppgaver at det blir vanskelig å konsentrere seg om hver enkelt oppgave, svarer nær tre av ti av de moderne arbeiderne at dette gjelder halvparten av tiden eller mer. De som kjennetegnes av færre nye arbeidslivsindikatorer opplever ikke dette i fullt så høy grad. Omtrent to av ti svarer det samme. Samtidig svarer 67 prosent blant de moderne arbeiderne at de er svært eller ganske fornøyd med arbeidsmengden i jobben sin. Her skiller de seg heller ikke mye fra andre arbeidere. De er faktisk noe mer fornøyd med arbeidsmengden enn arbeidere med få trekk fra det nye arbeidsliv. Så selv om det er flere moderne arbeidere som opplever at de har mange baller i luften, er de fleste fornøyd med arbeidsmengden. For mange skal det kanskje være slik at man har mange baller i luften på en gang? Dessuten spiller type arbeidsoppgaver inn. Jo mer man trives med arbeidsoppgavene sine, jo morsommere er det også å jobbe, selv om tempoet er høyt. Et annet forhold vi skal ta i betraktning er kjennetegn ved denne gruppa. Det er stort sett unge menn - som antakeligvis orker mer og har mulighet til å jobbe mer enn den generelle arbeidstaker.

Det er heller ikke slik at mange av de moderne arbeiderne opplever at de ikke har tid til å utføre arbeidsoppgavene sine skikkelig. 26 prosent mener en slik beskrivelse passer svært godt eller godt, mens nivået er noe høyere blant arbeidere som kjennetegnes av færre nye arbeidslivsindikatorer. Dette gjelder også spørsmål om det stilles for store krav til stadig å mestre nye oppgaver i jobben. Her oppgir 24 prosent av de moderne arbeiderne dette, mens henholdsvis 32 og 25 prosent blant de med færre nye arbeidslivsindikatorer oppgir det samme. Dette kan kanskje skyldes at de moderne arbeidere er vant til stadig å måtte mestre nye arbeidsoppgaver.

Den moderne arbeider har et godt forhold til kollegaer og trives på jobben

Hvordan er forholdet mellom ansatte og ledelse, mellom ansatte og mellom ansatte og eventuelle kunder for den moderne arbeider? Mens prosjekt- og teamarbeid gjør at man knyttes tettere sammen med andre på arbeidsplassen - på godt og vondt, kan fleksibiliteten føre til at man fjerner seg mer fra arbeidsplassen og kollegaer. Det er derfor vanskelig å si hvordan dette vil slå ut.

Det er færre moderne arbeidere enn andre arbeidere som oppgir at det ofte eller av og til er dårlig forhold mellom ansatte og ledelsen. 23 prosent blant de moderne arbeiderne oppgir dette, mot 33 og 32 prosent blant de andre. Det ser altså ut som om den moderne arbeider oftere har et godt forhold til

ledelsen enn andre. Ofte har de lederoppgaver selv også. Når vi ser på forhold mellom ansatte, skiller ikke den moderne arbeider seg ut fra andre arbeidere. Heller ikke når det gjelder forhold mellom ansatte og kunder skiller den moderne arbeider seg ut.

Men den moderne arbeider er noe mer fornøyd med forholdet til kollegaer enn andre arbeidere. Mens 95 prosent blant disse er svært eller ganske fornøyd med forholdet til arbeidskollegaer, oppgir 89 prosent blant de som kjennetegnes av en eller ingen av de moderne karakteristika det samme. Den moderne arbeider oppgir også i noe høyere grad enn andre at de synes de har et godt sosialt miljø på arbeidsplassen. Det generelle inntrykket er altså at den moderne arbeider trives noe bedre enn arbeidere som ikke har like mange av de moderne kjennetegnene.

Selvbestemmelse og utviklingsmuligheter

Det å ha et fleksibelt arbeidsforhold og muligheter til selv å bestemme over ulike sider ved arbeidet sitt, blir i høy grad sett på som et gode og noe positivt. Det kan dermed være positivt for en arbeidstakers arbeidsmiljø. Her er det å forvente at de moderne arbeiderne skårer høyere på ulike selvbestemmelsesmål enn andre arbeidere. Vi ser også tydelige forskjeller på den moderne arbeider og andre arbeidere på indikatorer knyttet til selvbestemmelse. På forhold som muligheter til å bestemme hvilke arbeidsoppgaver en skal få, hvordan man skal gjøre arbeidet, hvilke kvalitetskrav som skal stilles og hvilke tidsfrister/arbeidstempo en skal holde, så svarer den moderne arbeider oftere enn andre arbeidere at de i høy eller noen grad kan bestemme dette selv.

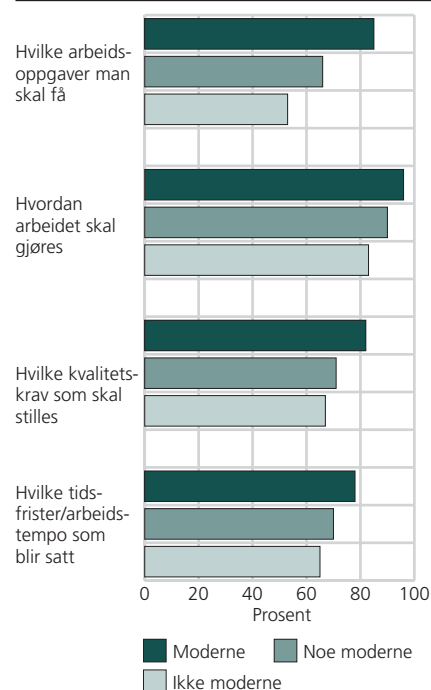
Den moderne arbeider opplever i større grad enn andre arbeidere utviklingsmuligheter i jobben sin. Dette gjelder både muligheter til å utvikle seg personlig i jobben, muligheter til å utnytte ferdigheter og kunnskaper og muligheter til å videreutvikle seg faglig.

Vansker på jobben, stress, psykiske problemer

Fører det moderne arbeid med seg noen negative arbeidsmiljøforhold, som kritikk på jobben, sykefravær eller helseproblemer? Mange av spådommene omkring det nye arbeidsliv går ut på at arbeidsplasser blir mer og mer grådige og grenseløse. Det har også blitt diskutert både positive og negative sider ved økt fleksibilitet, hjemmearbeid og liknende. Funn fra den finske Quality of Work Life Surveys 1977-1997 (Lehto og Sutela 1999), viser at produktivitet og fleksibilitet har ført med seg økt press og stress på arbeidsplasser. Jobben har blitt mer slitsom mentalt. De moderne arbeiderne er de som i størst grad blir utsatt for trekk ved det nye arbeidsliv, og dette kommer kanskje til uttrykk når vi ser på ulike negative arbeidsmiljøforhold.

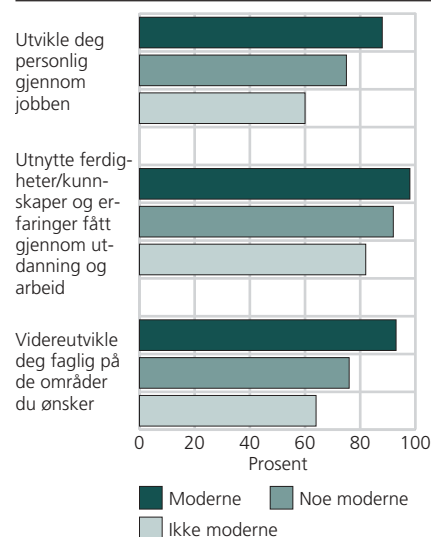
Det er ikke noen vesentlig forskjell på den moderne arbeider og andre arbeidere på spørsmål om man i løpet av siste måned har vært plaget av ulike forhold, som hodepine/migrene, angst, nedtrykthet/depresjon, tretthet eller matthet utover det vanlige. Tendensen er at de moderne arbeiderne i noen mindre grad enn de minst moderne arbeiderne synes å være plaget. Blant de som faktisk er plaget, oppgir noen flere av de moderne at plagene skyldes jobben. Selv om det er færre i denne gruppen som har slike plager, har jobben skylda i større grad enn blant andre ansatte.

Figur 10. Andel ansatte som i høy eller noen grad selv kan bestemme over ulike forhold i arbeidet sitt. 2000. Prosent

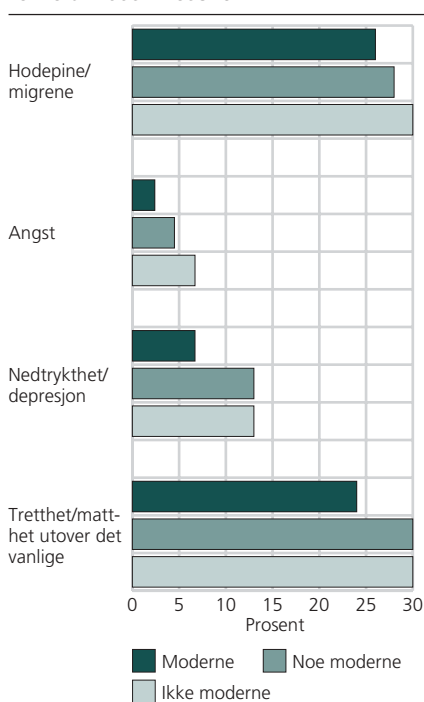
Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Figur 11. Andel ansatte som er svært eller ganske fornøyd med i hvilken grad de kan utvikle seg personlig gjennom jobben. 2000. Prosent

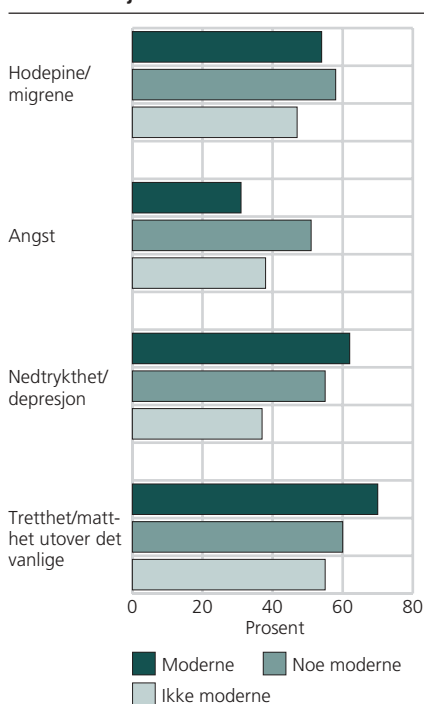
Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Figur 12. Andel ansatte som i løpet av den siste måneden vært plaget av ulike forhold. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Figur 13. Andel ansatte som i løpet av siste måned har vært plaget av ulike forhold, der dette helt eller delvis skyldes nåværende jobb. 2000. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2000.

Det er viktig når vi ser på disse arbeidsmiljøforholdene å være klar over hvilken gruppe vi ser på. De moderne arbeiderne består nå i stor grad av unge, ressurssterke menn. Hvis det nye arbeidsliv skulle omfatte en mer heterogen gruppe arbeidstakere, ville vi nok sett flere konsekvenser. Det er også verdt å merke seg at det nye arbeidsliv fortsatt er nytt. Mange av konsekvensene er det kanskje for tidlig å se ennå.

Det nye arbeidsliv - foreløpig for de få

Formålet med denne artikkelen har vært å fokusere på noen av de "nye" tendensene i arbeidslivet. Hva har endringene på 1990-tallet med en mer velutdannet arbeidsstyrke ført med seg? Forhold som har blitt trukket fram i denne debatten, er krav om individuelle tilpasninger i arbeidstid og i yrkesarbeidets organisering og innhold, flytende grenser mellom arbeid og privatliv på grunn av utviklingen innen informasjonsteknologien, omstilling, økt kompleksitet og intensitet i arbeidslivet. "Det grenseløse arbeidsliv" er et begrep som har blitt benyttet om det nye arbeidsliv (Kitterød og Kjeldstad 2001).

Ved hjelp av levekårsundersøkelsen med arbeidsmiljø som tema, har vi forsøkt å se nærmere på dette fenomenet. Hvor utbredt er dette nye i arbeidslivet? Greier vi ved hjelp av spørsmålene vi stiller i levekårsundersøkelsen å finne "arketypen" i det nye arbeidslivet, og hva karakteriserer denne personen? Et hovedfunn i artikkelen er at mange av de forholdene vi har sett på, ikke er nye forhold i arbeidslivet. Et annet hovedfunn er at det viktigste kjennetegnet ved den moderne arbeider, er at han representerer en del av alle arbeidstakere. Det moderne omfatter få personer.

Vi har sett nærmere på forhold som prosjektorganisert arbeid og gruppe- og teamarbeid som to forhold som skulle karakterisere det nye i arbeidslivet. Begge disse arbeidsformene har vært vanlige arbeidsformer innenfor ulike bransjer i lang tid, og representerer ikke noe nytt. Eksempelvis har nok håndverkeres og bygningsarbeideres arbeid alltid hatt som kjennetegn å være prosjektorganisert, mens ulike omsorgsyrker har vært kjennetegnet ved at arbeidet ofte utføres i team. Det nye med disse arbeidsformene har vært at det i senere år har blitt populært å bruke dem på arbeidsplasser der dette tidligere ikke har vært vanlig. Begrepene har fått nytt innhold. Også når vi ser på PC-arbeid, det å jobbe for arbeidsgiver hjemme og grad av fleksibilitet i jobben, finner vi tveetydigheter som gjør at vi ikke umiddelbart kan si at dette representerer noe nytt.

Hva kan vi trekke ut av dette? For det første at noe av det nye i arbeidslivet er at gamle arbeidsformer dukker opp i nye sammenhenger. For det andre at det er vanskelig å fange opp nye fenomener, fordi det er lite håndfast og dermed vanskelig å spørre om på en god måte i spørreundersøkelser. Spørsmålene i levekårsundersøkelsen, som var ment å skulle fange opp de nye tendensene i arbeidslivet på 1990-tallet, gjør bare til en viss grad dette. De fanger opp både gamle og nye forhold ved arbeidslivet. Ved å kombinere alle forholdene vi har fokusert på i en indeks, greier vi likevel å finne en gruppe som kan sies å representere noe nytt - den moderne arbeider.

Som vi har nevnt, er et annet funn at den moderne arbeider er en liten og ensartet gruppe. Det moderne arbeidsliv omfatter ikke mange arbeidstakere. Den moderne arbeider karakteriseres først og fremst av å være menn med høy utdanning som arbeider innenfor yrkesgruppene administrative

ledere og politikere og akademiske yrker. I overkant av en av ti ansatte kan karakteriseres som moderne. Det kan se ut som om Ellingsæter (2001) har rett når hun hevder at teorier om det postindustrielle arbeidslivet ofte er for entydig formulert, og har sitt utspring i land som skiller seg fra Norge på viktige områder. Lovfestede arbeidstidsreguleringer i Norge og en omfattende familiepolitikk har bidratt til at det norske arbeidslivet er mindre grenseløst og grådigg enn hva som er tilfelle i mange andre land. Sosiologiske moderniseringsteorier, som peker på at samfunnslivet generelt kjennetegnes av økt individualisering og refleksivitet, er blitt kritisert for å være for generelle og for mye preget av middelklassens tenkning og erfaringer (Kitterød og Kjeldstad 2001). Det nye arbeidsliv er ikke et generelt fenomen. Medias oppmerksomhet omkring visse spesielle bransjer kan lett skape et bilde av at hele arbeidslivet har endret seg dramatisk. Foreløpig ser det ikke ut som dette er tilfelle. Levekårsundersøkelsene har en viktig oppgave i å presentere bildet av det generelle arbeidsliv. Denne artikkelen viser hvor viktig slike generelle undersøkelser er. De er med på å supplere og nyansere bildet særundersøkelser fra ulike bransjer og yrkesgrupper gir.

Men selv om den moderne arbeider anno 2000 først og fremst karakteriseres av å være en av ti, kan det være interessant å se på hvilke konsekvenser det moderne arbeidsliv har for arbeidsmiljøet. Hvilke følger har det moderne arbeidsliv for stress i jobben, forhold mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse på arbeidsplassen, selvbestemmelse og utviklingsmuligheter i jobben og sykefravær og ulike plager? Hovedinntrykket er at den moderne arbeider har det bedre eller like bra som andre arbeidstakere på de fleste av arbeidsmiljøfeltene vi har sett på. Man skulle kanskje tro at man fant flere symptomer på det "grenseløse" arbeidsliv blant de moderne, men foreløpig ser det ikke ut som om dette er tilfelle. Dette kan skyldes flere forhold. Blant annet at det moderne arbeidsliv med det arbeidsmiljøet som følger, fortsatt er relativt nytt, og at konsekvensene av det ennå ikke har begynt å synes. Den moderne arbeider er også en del av det totale arbeidsliv, med de reguleringer som gjelder generelt. For det tredje er gruppen moderne arbeidere per i dag en liten og ressurssterk gruppe. Hvis det moderne arbeidsliv sprer om seg og omfatter flere arbeidstakere, kan bildet bli annerledes.

1. Hvis respondentene ikke har svart på et av disse spørsmålene, faller de utenfor denne indeksen.

Litteratur

Ellingsæter, Anne Lise (2001): Tidsregimer under omforming. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årg. 42, nr. 3:347-372.

Hilsen, Anne Inga og Ashbjørn Grimsmo (1998): *Arbeidsmiljø og omstilling*.

Kitterød, Ragni Hege og Randi Kjeldstad (2001): Det nye arbeidslivet: Nye arbeidstidsmønstre blant fedre og mødre. Prosjektbeskrivelse.

Lehto, Anna-Maija og Hanna Sutela (1999): Efficient, more efficient, exhausted. Findings of Finnish.

Quality of Work Life Surveys 1977-1997. *Labour Market* 1999:8. Statistics Finland.

NOU 1999:34: Nytt millennium - nytt arbeidsliv? Trygghet og verdiskaping i et fleksibelt arbeidsliv. Innstilling fra Arbeidslivsutvalget.

Statistisk sentralbyrå (2000): DS 9. august 2000.

Statistisk sentralbyrå (2002): DS 17. juni 2002.

Sørensen, Bjørg Åse (1999): Arbeidslivsforskningens utfordringer til kvinneforskningen: ... retorikk og lokale virkeligheter i det "nye" arbeidslivet, *Nytt om kvinneforskning* 3/99.

Torvatn, Hans (2001): *Arbeidsmiljø og arbeidstilsyn gjennom 90-årene*.

Vågane, Liva (2001): Dokumentasjon av levekår 2000.

Westhagen, Harald (2001): Prosjektarbeid. Utviklings- og endringskompetanse.

Indeks for levekårsproblemer

Levekårsindeksen utarbeides som en del av SSBs arbeid med "Hjulet" (Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene). "Hjulet" utgis av Sosial- og helsedirektoratet i samarbeid med Statistisk sentralbyrå.

Lars Rogstad

Indeksens har vært utarbeidet årlig f.o.m. 1995. Dens formål er å belyse forskjeller mellom kommuner i utbredelsen av sosiale problemer. En bredere anlagt indeks ville gitt mer relevante holdepunkter for hvordan gjennomsnittsborgerens levekår varierer mellom ulike kommuner og bydeler. Men en slik utvidet indeks ville i mindre grad være egnet til å belyse problemskapende forhold i kommunene. Også som en indikasjon på geografiske forskjeller i sosiale problemer må imidlertid indeksen tolkes med stor forsiktighet. Bl.a. er alle problemene tillagt samme betydning i indeksen, mens for mange representerer arbeidsledighet det største levekårsproblemet. Utdanningsnivået er ofte fremholdt som en god indikator på materielle levekår, og kan supplere det bildet indeksen gir.

Indeksens må derfor ikke tolkes som et uttrykk for "hvor det er best å bo". På den annen side må det ikke underslås at indeksen gir et bilde av en viktig side av velferdssituasjonen i kommunene. For mer utfyllende kommentarer om indeksen henvises det til Samfunnsspeilet 6/99, SSB.

Regional variasjon

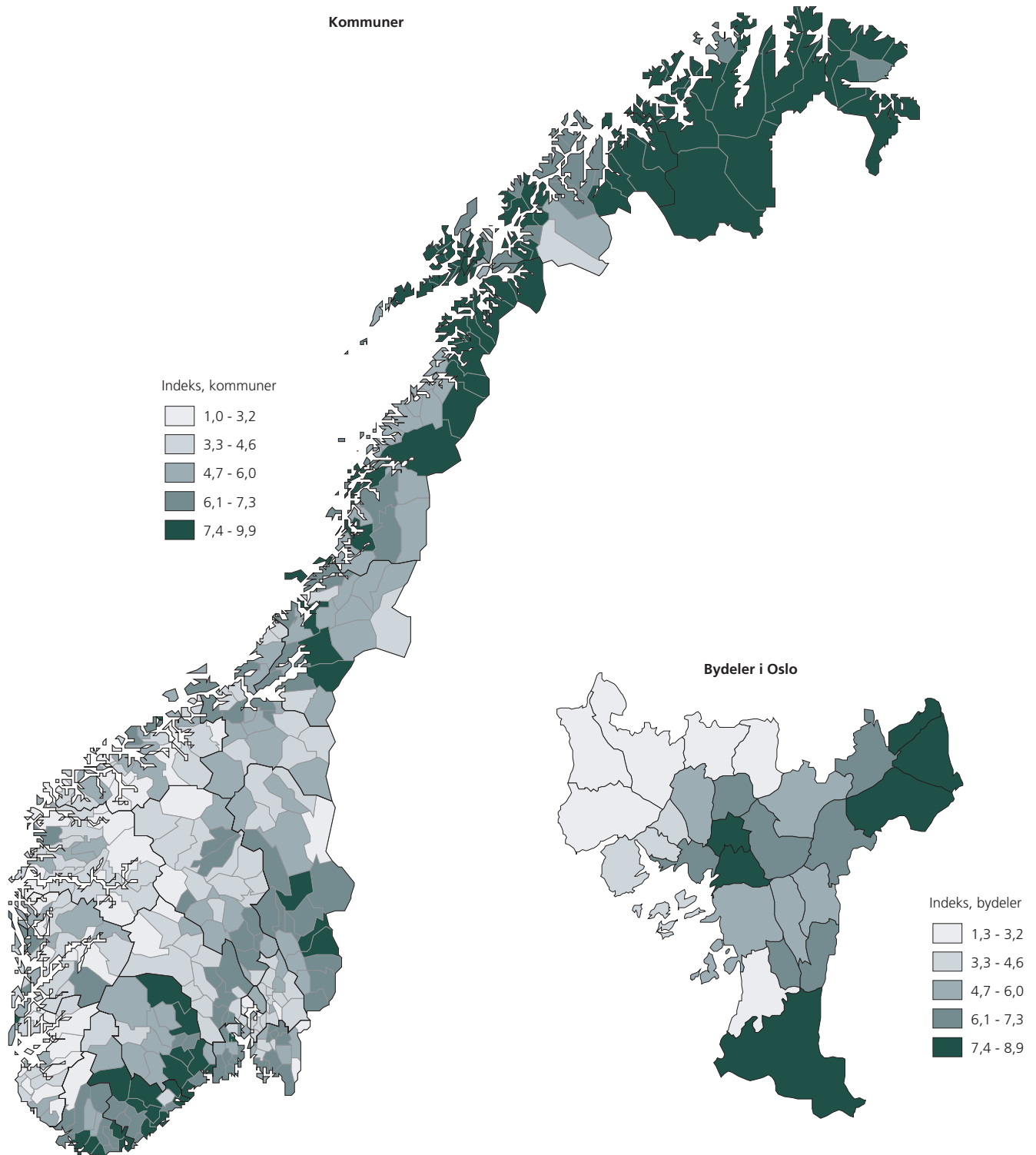
Indeksens viser følgende regionale hovedtrekk: Det gis tall for i alt 671 geografiske områder (kommuner, bydeler og kretser, hvorav kommuner og bydeler i Oslo er presentert her). De sosiale problemene, slik de her er målt, er størst i sentrums- og drabantbyområder i større byer samt i en rekke kommuner i Nord-Norge, især i Finnmark. Av de 45 områdene med flest sosiale problemer (indeksverdi 8,4 eller høyere) finner vi 23 kommuner i Nord-Norge samt 19 bykretser. Færrest sosiale problemer finner man i "vestkant"-områder i større byer samt i mindre Vestlands-kommuner. Av de 51 områdene med færrest sosiale problemer (indeksverdi 2,6 eller lavere) finner vi 21 kommuner fra Rogaland til Møre og Romsdal samt 23 bykretser (inkl. områder i Asker og Bærum).

Definisjoner

De mål eller indikatorer som inngår i indeksen er:

- Sosialhjelpstilfeller 16 år og over pr. 100 innbyggere 16 år og over. 2001.
- Dødelighet i alt pr. 100 000 innbyggere. Årsgjennomsnitt 1995-1999. Alders- og kjønnsstandardiserte tall.
- Uførepensjonister 16-49 år pr. 31. desember 2001 pr. 1 000 innbyggere 16-49 år.
- Attføringspengetilfeller. Løpende tilfeller 31. desember 2001 pr. 1 000 innbyggere 16-66 år.
- Voldskriminalitet. Siktelser etter bostedskommune/-bydel. Gjennomsnitt for 1999 og 2000 pr. 10 000 innbyggere.
- Registrert arbeidsledige og deltakere på arbeidsmarkedstiltak pr. 100 innbyggere 25-66 år. 2001
- Overgangsstønad. Mottakere i alt pr. 100 kvinner 20-39 år pr. 31. desember 2001.

Figur 1. Indeks for levekårsproblemer. 2002

Kilde: Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Lav utdanning. Andel med barne- og ungdomsskolenivå som høyeste fullførte utdanning i aldersgruppen 30-39 år pr. 1. oktober 2000 (inngår ikke i indeksen).

Definisjonen av de ulike indikatorene i indeksen er nærmere omtalt under de andre nøkkeltallene (se SSBs web-sider). For hver indikator i indeksen er kommunene og bydelene rangert i 10 like store grupper. Verdien 1 innebærer at kommunen eller bydelen tilhører de 10 prosent med lavest verdi på indikatoren osv., mens verdien 10 innebærer at kommunen eller bydelen tilhører de 10 prosent med høyest verdi på indikatoren. Samleindeksen uttrykker den gjennomsnittlige verdien på de 7 indikatorene for levekårsproblemer. Utdanningsnivået er oppgitt som en supplerende opplysning og er ikke regnet inn i indeksen. Fylkestallene er uveide gjennomsnitt av alle kommunene i fylket (alle kommuner veier m.a.o. like tungt). Tilsvarende er gjort for landet under ett ved beregning av tall for kommunestørrelser og tall for hele landet. (Bydelene er med andre ord holdt utenfor i disse tre gjennomsnittsberegningene). Indeksen er en slags "elendighetsindeks", slik at høyere verdi, jo flere levekårsproblemer sammenlignet med andre kommuner og bydeler. I indeksen har en ikke tatt hensyn til at tallene for endel små kommuner er statistisk usikre (bare fire mindre bykretser er av statistiske hensyn holdt utenfor). Det må derfor vises ekstra varsomhet i tolkningen av indeksen for små kommuner.

Mer informasjon om "Hjulet" finnes på SSBs Internettsider:

<http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>

Mer informasjon om levekårsindeksen:

[http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/hjulet 2002/tabell-04.html](http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/hjulet%202002/tabell-04.html)

Går vi vanskeligere tider i møte?

Norge har opplevd en lang periode med høy sysselsetting, lav arbeidsledighet og en gjennomgående bedring av mange levekårsindikatorer for store grupper. Men ingen trær vokser inn i himmelen. Det er tegn på at etterspørselen etter arbeidskraft blir mindre, og antall uføre vokser raskt. Det er mange negative signaler i internasjonal økonomi, og børskursene også i Norge er betydelig under fjorårets nivå. Men de økonomiske og andre nedgangstegn som mange hadde ventet, ikke minst etter 11. september 2001, har foreløpig ikke satt klare spor etter seg i vårt sett av indikatorer på det norske folks levekår.

Sysselsettingen er fortsatt høy, men arbeidsledigheten er høyere enn for ett år siden, selv om vi ligger svært lavt i en europeisk sammenlikning. Mangelen på arbeidskraft oppfattes som et viktig problem i den offentlige debatt, særlig blir økningen i sjukefraværet og i antall uførepensjonister, og nedgangen i pensjonsalder sett som problematisk. Det forberedes tiltak for å bedre tilgangen på arbeidskraft, blant annet pensjonsreformer og økt import av arbeidskraft. Økningen i arbeidsledighet kan like gjerne være knyttet til økende spesialisering som til nedgang i markedets behov for arbeidskraft. Det er særlig blant kvinner at sysselsettingen har økt, men andelen som arbeider deltid er betydelig større blant dem enn blant menn. Det synes som om arbeidsmarkedet er i ferd med å bli mer krevende, med flere arbeidsledige (for både menn og kvinner), oppgang i andel langtidsledige etter noen års nedgang, flere uføre og fortsatt synkende pensjonsalder i mange grupper.

Vi ser nå tegn til at det høye barnetallet per kvinne som Norge har hatt sammenliknet med andre land i Europa, er i ferd med å gå noe ned. I tillegg bidrar synkende antall kvinner i fødedyktig alder til nedgang i tallet på fødte. Av denne grunn, og fordi flere lever alene går husholdningstørrelsen også ned, men ikke så raskt som i tidligere tiår. Levealderen øker som i de siste tiårene, men forventet levealder for kvinner i Norge ligger nå "bare" på det vesteuropeiske gjennomsnittet, mens den lå to år over for 20 år siden. Sentraliseringen av befolkningen fortsetter som den har gjort siden konjunkturbedringen startet for ti år siden. I tillegg til flyttingene, skyldes dette også at det nå fødes relativt flere barn i sentrale strøk enn i utkantene.

Som i det meste av etterkrigstiden tar ungdom, og særlig unge kvinner, i stadig større grad høyere utdanning. Dette bidrar sakte, men sikkert til at hele befolkningens utdanningsnivå øker. Antall personer under utdanning har nå passert 1 million, og det er snart like mange med universitets- og høyskoleutdanning som med bare grunnskoleutdanning. Målet om full barnehagedekning ligger nærmere, i hvert fall i småbarnsalderen hvor mer enn tre av fire barn mellom 3 og 5 år har barnehageplass. Vel en av tre 1-2-åringer har barnehageplass.

Det skjer små endringer fra år til annet i de fleste sidene ved vår livsstil og levekår. I et noe lenger perspektiv er det dog mulig å se noen endringer. Det er færre som en vanlig dag lytter på radio eller leser aviser, men det er noe flere som ser på TV, og de gjør det i gjennomsnitt noe lenger per dag. Det er for tiden en økning i deltakelse i kulturtilbud som kino, teater, konserter o.l.

Inntektene har forbedret seg markert gjennom 1990-tallet, og særlig i siste halvdel av tiåret. Forbruket har fortsatt å endre karakter, mest hos enslige: Innkjøp av matvarer utgjør en synkende andel av de totale utgiftene, mens transport (les kjøp og bruk av bil) og bolig betyr mer. Velstanden manifesterer seg for mange i gode, moderne boliger med god plass, areal per person i boligen er økt med 15 kvm til over 50 kvm siden 1980. I de siste ti årene sett under ett, har vi nok hatt en viss økning i den økonomiske ulikheten. Mye av dette kan knyttes til at de rikeste tjener mer, blant annet fordi bankinnskudd, verdipapirer o.l. samles på færre hender. Andelen som med vanlige internasjonale definisjoner lever i inntektsfattigdom, har ikke økt.

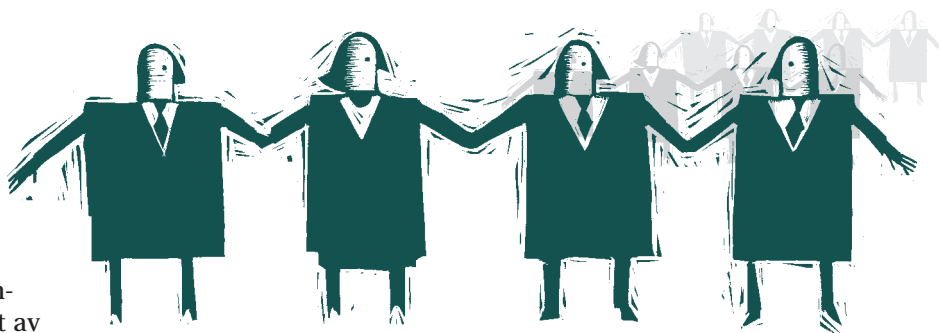
Det er også noen skår i gleden: Sykefraværet øker og vi rapporterer å ha flere og flere sykdommer. Særlig muskel- og skjelettlidelser har blitt en "folkesykdom". Norge er ikke del i den klare nedgangen i andelen røykere som man ser i en del andre vestlige land, og menn og kvinner har nå samme andel dagligrøykere. Alkoholforbruket har økt i de gode tidene, og ungdommen bruker oftere illegale rusmidler. Halvannen prosent av alle 18-20-åringene ble tatt av politiet for å ha hatt befatning med narkotika i 2001. Den registrerte kriminaliteten har økt i de siste årene, slik den har gjort i nesten hele etterkrigstiden. Økningen i grove ran er kanskje den mest alarmerende. Viktig er det å merke seg at mye av kriminalitetsøkningen etter all sannsynlighet kan føres tilbake til økende ressurser hos politiet, særlig gjelder dette den markerte økningen i narkotikalovbrudd. Motsatt har det skjedd en klar nedgang i antallet grove tyverier i siste halvdel av 1990-årene. Gjennom media kan det synes som om det også er en drapsbølge i landet. I 2001 ble det anmeldt 41 drap og 54 drapsforsøk, det samme som eller litt under gjennomsnittet for de siste ti årene.

Enkelte sider ved samfunnets eller enkeltindividenes måte å organisere seg på, kan slå ut i våre indikatorer uten at den underliggende virkeligheten forandrer seg like sterkt. For eksempel er andelen barn født utenom ekteskap vokst fra 5 til 50 prosent siden 1960-tallet. Det store flertallet fødes likevel av foreldre som bor sammen, slik at dette prosenttallet sier lite om andelen som vokser opp med en enslig mor. Mange bedrifter skiller ut tjenester som renhold eller regnskap i egne foretak, eller de leier inn slike tjenester. Dermed blir næringsfordelingen blant de som arbeider endret, selv om de enkeltes oppgaver er de samme. Det blir færre sengeplasser i våre sjukehus. Vi er ikke blitt mindre behandlingstrengende, og tallet på behandlede pasienter går opp fordi liggetidene blir kortere og fordi flere får poliklinisk behandling. Slike endringer er ikke alltid like lette å få øye på i våre indikatorer.

Befolkning

Befolkningsutviklingen¹

Det er vanligvis ikke store sprang i befolkningsutviklingen fra ett år til det neste. Faktorer som påvirker fruktbarhet og dødelighet har med grunnleggende forhold i samfunnet å gjøre og endres langsomt. Det store flertallet av dem som bor i landet ved ett årsskifte,

bor her også ved det neste - med ett år høyere alder. Å snu befolkningsutviklingen er som å snu en supertanker, det tar lang tid fra en impuls for endring gis til vi ser at kursen er forandret. I løpet av 2001 døde om lag 1 prosent av befolkningen, og 0,6 prosent flyttet ut. Av dem som bodde i landet ved utgangen av 2001, var 1,3 prosent født i løpet av året og 0,8 prosent hadde flyttet inn.

Svakere befolkningsvekst

Ved utgangen av 2001 hadde Norge 4 524 000 innbyggere. Folketallet økte med litt over 20 000 personer, en reduksjon på 4 300 fra året før. Hovedårsaken til dette er at fødselstallet falt markert, fra 59 200 til 56 700, det vil si en nedgang på 4,3 prosent. Antall dødsfall var omtrent som året før. Samtidig flyttet det 2 500 færre til Norge og 800 færre fra Norge enn i det foregående året, slik at nettoinnvandringen sank for andre år på rad. Befolkningsveksten på 0,46 prosent er den laveste siden 1990. Den naturlige befolkningsveksten, det vil si fødselsoverskuddet, var 13 000 (0,28 prosent) - den laveste siden 1988. Også i 2001 var befolkningsveksten noenlunde likt fordelt mellom fødselsoverskudd (6/10) og innvandringsoverskudd (4/10).

Lavere fruktbarhet

Samlet fruktbarhetstall (SFT) i 2001 var 1,78, som er en nedgang fra 1,85 i 2000 og det laveste tallet siden 1987. Om dette er begynnelsen på en ny fruktbarhetsnedgang er det for tidlig å si, men man kan merke seg at SFT har sunket på hele 1990-tallet, riktignok svakt og ujevnt. Samlet fruktbarhetstall betegner det gjennomsnittlige barnetall en kvinne vil ha fått ved slutten av sin fødedyktige periode dersom hun gjennomlever hele denne perioden med de gitte aldersspesifikke fødselsrater.

I 2001 var det nedgang i antall førstefødsler, andrefødsler og senere fødsler. Nedgangen var størst for tredje- og fjerdefødslene.

Fruktbarheten gikk ned i de fleste aldersgrupper i 2001, og ikke bare for yngre kvinner under ca. 30 år, slik det var på 1990-tallet. For kvinner i aldersgruppen 30-34 år er det nedgang etter en generell økning de siste 20 årene.

Morens gjennomsnittsalder ved første fødsel var 27,5 år i 2001. Gjennomsnittsalderen ved første fødsel er fortsatt stigende, men ikke i samme tempo som tidlig på 1990-tallet. Fra 1991 til 1996 steg den med ett år, mens den fra 1997 til 2001 økte med ½ år.

I 2001 skjedde 49,7 prosent av fødslene utenfor ekteskap. Dette er den høyeste andelen siden registreringen av dette begynte for over 200 år siden. Imidlertid viser nye beregninger at 42 prosent av barna født i 2001 hadde samboerforeldre, nær 50 hadde gifte foreldre og bare 8 prosent hadde enslige mødre. Av de førstefødte ble 65 prosent født av mødre som var samboere eller alene. Når barn nummer to kommer er foreldrene oftere gift. Fra tredje barn og oppover er det langt mindre vanlig å være samboer eller enslig mor/far enn å være gift.

Fortsatt oppgang i antall giftermål

Ikke siden begynnelsen av 1970-tallet har tallet på inngåtte ekteskap vært så høyt som i 2000. Da ble det inngått 26 800 ekteskap der en eller begge ektefeller var bosatt i Norge, en økning på 1 900 fra 1999. Det finnes ikke tall for hvor mange samboerskap som ble inngått i 2000.

Giftermålsraten (antall inngåtte ekteskap per 1 000 ugifte) har fortsatt å falle for yngre kvinner og menn, det vil si de som er under ca. 30 år, mens den har økt noe for eldre personer. Gjennomsnittsalderen for dem som gifter seg for første gang stiger fortsatt sakte, men sikkert. De kvinner som sto brud for første gang i 2000 var i snitt 29,2 år, mens førstegangsbrydgomene var 31,8 år. For dem som giftet seg om igjen i 2000, var gjennomsnittsalderen 42,2 år for kvinner og 46,3 år for menn, altså en noe større aldersforskjell enn for dem som giftet seg for første gang.

Flere samboere og aleneboere

Andelen som lever alene øker både blant yngre og middelaldrende. Brutte samboerskap og skilsmisser bidrar til denne utviklingen.

Flere og flere velger å leve i samboerforhold uten å inngå formelt ekteskap. For kvinner 25-29 år har andel samboere økt fra 5 prosent i 1977 til ca. 40 prosent i 2001, mens andel gifte i samme periode har sunket fra 81 til 25 prosent. Andel som ikke lever i samliv i denne aldersgruppen har derfor økt fra 14 til 34 prosent. Det er anslått at det i 2001 var om lag 250 000 samboerpar i Norge, hvorav litt mer enn hvert tredje par hadde felles barn. Det er imidlertid fortsatt bare i de yngste aldersgruppene (under 30 år) at samboerskap er mer utbredt enn ekteskap.

Flere partnerskap

Partnerskapsinngåelsene var i 2000 oppe igjen på samme nivå som da ordningen ble innført i 1993, med i overkant av 150 nye registrerte partnerskap. Dette er en økning på ti fra året før. I 2000 var det like mange kvinner som menn som inngikk partnerskap. Kjønnforskjellen er blitt stadig mindre - i 1993 ble tre fjerdedeler av partnerskapene inngått mellom to menn.

Skilsmissetallet øker igjen

Det årlige antall skilsmisser har vært i kontinuerlig vekst gjennom det meste av vårt århundre, bortsett fra en liten nedgang fra 1993 til 1999. I 2000 økte skilsmissetallet igjen til 10 053, ett av de høyeste tallene som noen gang er registrert. Om vi legger skilsmissemønsteret fra 2000 til grunn, vil 46,8 prosent av alle ekteskapene inngått dette året ende med skilsmisse. Dette er nær toppen på 47,4 prosent i 1994.

Økende mobilitet

Under lavkonjunkturen i 1988-1992 sank antallet innenlandske flyttinger med nesten 15 prosent, men siden 1992 har det økt jevnt, trolig som en følge av at etterspørselen etter arbeidskraft har vært sterk. Til sammen var det 202 000 flyttinger mellom kommuner i 2001. Dette er litt høyere enn i 1999 og det høyeste tallet noen gang. I 2001 flyttet 4,5 prosent av befolkningen til en annen kommune (i Norge), 2,2 prosent til et annet fylke, 1,2 prosent til en annen landsdel og 0,6 prosent til utlandet.

Med Oppland og Telemark som unntak hadde alle fylkene på Østlandet nettoinnflytting fra resten av landet i 2001. For resten av fylkene var det innenlandsk flytting, bortsett fra for Vest-Agder, Hordaland og Sør-Trøndelag. Nord-Norge hadde en nettoutflytting til resten av landet på om lag 3 500 personer, litt færre enn året før (3 900). For Oslo ble det igjen registrert en positiv nettoinnflytting fra resten av landet, etter tre år med nettoutflytting. Akershus var i 2001 det eneste fylket som det flyttet flere til enn fra Oslo. Det er vanskelig å få bolig i Oslo og stadig mer av hovedstadsområdet vekst skjer i kommuner i nærheten av Oslo og langs Oslofjorden.

Samtlige fylker hadde positiv flyttebalanse i forhold til utlandet i 2001. For eksempel var det en nettoinnflytting fra utlandet til Nord-Norge på 1 300 personer, mot 700 til Oslo. Nord-Norge, som bare hadde 10 prosent av folketallet, fikk hele 20 prosent av nettoinnvandringen. Dette skyldes både bosetting av flyktninger og arbeidsinnvandring.

Ved siden av Nord-Norge var det bare indre Østland (Hedmark og Oppland) og Sogn og Fjordane som hadde reduksjon i folketallet sammenlignet med året før. Folketallet økte mest i de fire fylkene Akershus, Oslo, Hordaland og Rogaland, som til sammen fikk tre fjerdedeler av befolkningsveksten i landet i 2001.

I 2001 sank folketallet i litt over halvparten av landets kommuner, det vil si i 238 av 434 kommuner. Størst *nedgang* hadde Bjarkøy, Hemsedal, Stordal, Eidfjord og Vardø med mer enn 4 prosent, mens *oppgangen* var størst i Ullensaker og Åseral med over 4 prosent vekst.

Færre innvandret

Variasjonen i befolkningstilveksten i Norge de siste årene skyldes særlig endringer i flyttingene til og fra utlandet. For nordmenn og andre vesteuropeere har flyttingene sammenheng med arbeidsmarkedet hos oss og i nabolandene, mens det for øvrige lands statsborgere særlig er politiske forhold i hjemlandet og hvordan vår innvandringspolitikk praktiseres, som er avgjørende.

Nettoinnvandringen fra utlandet var 8 000 personer i 2001, 1 700 færre enn i 2000. Utvandringsoverskuddet av norske statsborgere var på 2 200, som er en god del lavere enn året før (3 200). Av utenlandske statsborgere var det et innvandringsoverskudd på 10 200, som er en nedgang på ca. 2 700 fra året før. Innflyttingsoverskuddet fra land i den tredje verden var om lag 11 600, det vil si 2 000 flere enn året før.

Det ble innvilget 10 800 norske statsborgerskap i 2001, 1 300 flere enn året før. Oppgangen skyldes særlig at mange bosnere fikk norsk statsborgerskap. Bare i perioden 1995-1997 var det flere tildelinger, rundt 12 000 i gjennomsnitt. De mange tildelingene til bosnere har sammenheng med at det i 2001 var mange som oppnådde syv års botid i Norge og dermed kunne søke om norsk statsborgerskap.

Ved utgangen av 2001 var det 186 000 utenlandske statsborgere i Norge, en liten økning på 1 500 fra 2000. Utenlandske statsborgere utgjorde 4,1 prosent av folketallet, som året før.

Flere av de aller eldste og flere skolebarn

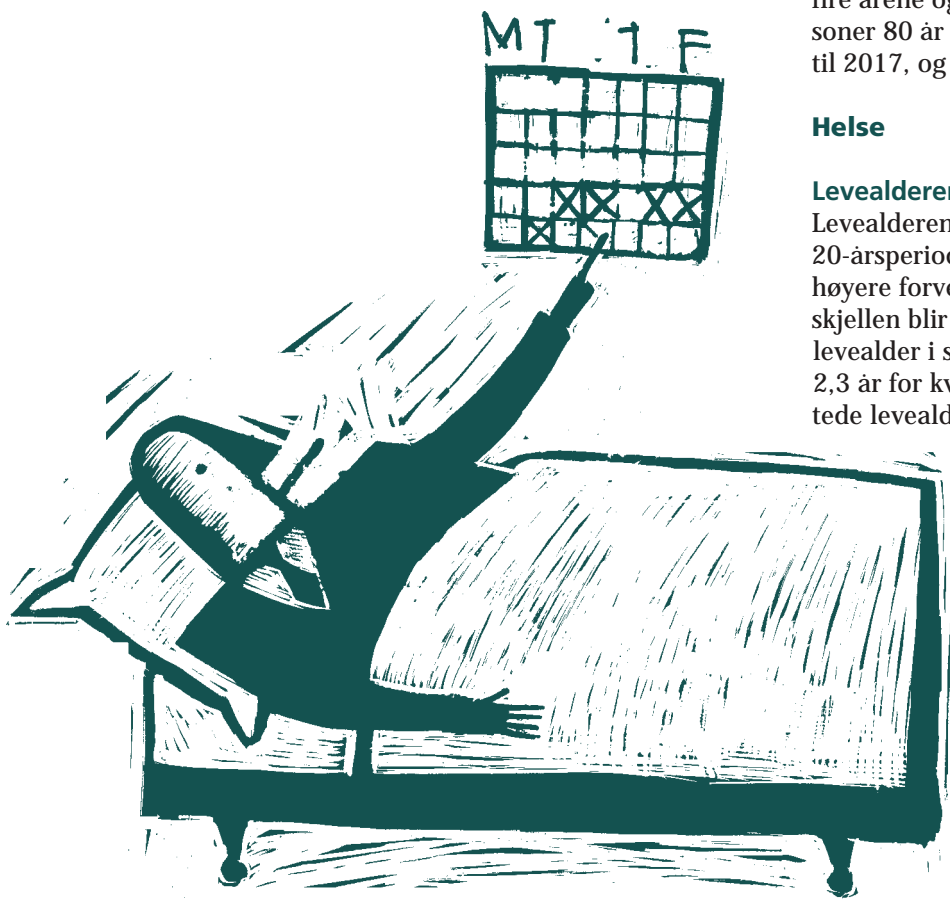
Aldersstrukturen i befolkningen endrer seg langsomt. De siste årene er det størrelsen på aldersgruppen 40-69 år, det vil si de eldste yrkesaktive aldersgruppene, som har vokst mest. De som går ut av denne gruppen tilhører de små fødselskullene fra 1930-tallet, mens de som går inn i den tilhører de store kullene født tidlig på 1960-tallet. De siste tiårene har det også vært en betydelig innvandring i denne aldersgruppen. Antall barn i skolealder, 6-19 år, vokste også noe, mens antall personer i aldersgruppen 20-29 år minket med over 12 700. Årsaken til dette er de små fødselskullene på 1970-tallet. Derfor synker antall potensielle foreldre år for år, noe som trolig vil gi færre fødsler i årene som kommer. I fjor falt tallet på antall "unge pensjonister", mens antallet i aldersgruppen 80 år og eldre økte med 4 500. Antall personer 67 år og over vil synke svakt de neste tre-fire årene og deretter øke betydelig. Antall personer 80 år og over vil øke frem til 2007, synke til 2017, og deretter øke meget sterkt.

Helse

Levealderen øker mer for menn

Levealderen i befolkningen har økt jevnt siste 20-årsperiode. Kvinner har gjennomgående høyere forventet levealder enn menn, men forskjellen blir mindre. Siden 1980 har forventet levealder i snitt økt med 3,7 år for menn og 2,3 år for kvinner. I 1980 var kvinners forventede levealder 6,7 år lengre enn for menn. I

2001 er forskjellen redusert til 5,3 år. En gutt født i 2001 forventes å leve til han er 76,2 år gammel, mens en jente forventes å leve til hun er 81,5 år i gjennomsnitt. Økningen i levealder har sammenheng med generelt lavere dødelighet over lengre tid. For personer i alderen 1-64 år har nedgangen i dødeligheten vært markert etter 1987.

I løpet av 1990-årene er dødeligheten blant menn og kvinner i denne aldersgruppen redusert med henholdsvis 22 og 11 prosent. Spedbarnsdødeligheten på 1980-tallet var i gjennomsnitt 8,1 dødsfall per 1 000 levendefødte, men er betydelig redusert på 1990-tallet. I 2001 var spedbarnsdødeligheten 3,9 per 1 000 levendefødte.

Dødsårsakene

I tyvårsperspektiv er det dødelighet av hjerte- og karsykdommer som har hatt den største nedgangen. Den reduserte hjerte- og kardødeligheten begynte allerede på 1970-tallet, og reduksjonen frem til i dag har vært større for menn enn for kvinner. Også ulykkesdødsfall er redusert i perioden. Flere menn enn kvinner er utsatt for ulykker med dødelig utgang. I yngre aldersgrupper har det vært en markert reduksjon i omfanget av dødsulykker. På 1990-tallet har det imidlertid vært en økning i fallulykker blant eldre. Etter en økning i kreftdødsfall blant eldre på 1970- og 1980-tallet, har kreftdødeligheten vært stabil i alle aldersgrupper på 1990-tallet. Til tross for en generell nedgang i dødelighet, har det vært en økning i dødsfall som skyldes sykdommer i nedre luftveier. Siste tiårsperiode, fra 1989 til 1999, har det vært en kraftig økning i dødsfall av sykdommer som bronkitt, emfysem, astma og andre obstruktive lungesykdommer (KOLS). Økningen har vært størst blant kvinner. Det har vært 89 prosent økning blant kvinner og 47 prosent økning blant menn.

Stabil selvmordsrate

I 1999 ble det registrert 583 dødsfall som følge av selvmord, 430 menn og 153 kvinner. Etter en lang periode med stabil selvmordsrate på om lag syv-åtte per 100 000 innbyggere i etterkrigsårene, økte antallet tilfeller utover på 1970-tallet. Også på 1980-tallet fortsatte antallet selvmord å stige, og raten ble nærmest fordoblet. Etter 1988 snudde utviklingen og det ble en gradvis reduksjon i antallet tilfeller. De siste tre-fire årene har nedgangen flatet ut. På 1950/1960-tallet var selvmordshyppigheten høyere blant eldre enn blant yngre. Dette mønsteret har endret seg og det registreres i dag flere selvmord blant yngre enn tidligere. I hele perioden har menn hatt nærmere tre ganger så høy selvmordsrate som kvinner.

Flere med allergiske lidelser

Folks vurderinger av egen helse har endret seg lite de siste 20 årene. Det er like mange i dag som sier at helsen er god som det var på midten av 1980-tallet. Det ser imidlertid ut som om flere utvikler sykdommer og lidelser med et langvarig forløp, og at flere lever med kroniske helseplager. I 1998 hadde noe over halvparten av den voksne befolkningen tilbakevendende helseplager i form av smerter, hodepine, migrene, mangel på overskudd og søvnproblemer. En av tre voksne, eller 33 prosent, hadde sykdommer eller lidelser som hadde konsekvenser for deres hverdag, mens en av åtte hadde en sykdom eller et helseproblem som i *høy grad* påvirket hverdagen deres. Flere kvinner enn menn, og flere eldre enn yngre opplevde begrensninger i forhold til dagliglivets gjøremål i 1998.

I 1998 hadde én av fire voksne 16 år og over sykdom eller lidelser i muskler eller skjelett, knapt én av fem hadde åndedrettsrelaterte lidelser, mens vel

én av syv hadde hjerte- og karsykdom. Hjerte- og karsykdom er mest utbredt blant eldre. Andelen varierer fra noen få prosent blant personer under 45 år til nesten halvparten av personer over 67 år. Forekomsten av hjerte- og karlidelser har vært stabilt høy på rundt 40 prosent blant eldre kvinner siden midten av 1970-tallet, mens forekomsten blant eldre menn har vært jevnt økende fra 27 til 46 prosent i perioden. I 1999 ble det registrert 21 200 nye tilfeller av kreft, og det har vært betydelig økning i kreftsykdom siden 1980-tallet. En del av økningen skyldes høyere levealder i befolkningen hvor kreftsykdom er ganske hyppig. Beregninger basert på rater (antall nye tilfeller per 1 000 innbyggere) viser 20 prosent økning siden begynnelsen av 1980-årene, og 7 prosent økning siden begynnelsen av 1990-årene, justert for alderssammensetningen i befolkningen. Kreft i blærehalskjertelen (prostata) er den hyppigste kreftformen blant menn, og brystkreft er den hyppigste kreftsykdommen blant kvinner. De vanligste kreftformene som øker mest, og som rammer både menn og kvinner, er tykktarms- og endetarmskreft, samt lungekreft. Menn har doblet sin forekomst av nye lungekrefttilfeller de siste 40 årene, mens kvinner har femdoblet sine. Blant yngre mennesker er føflekkreft seksdoblet i forekomst siste 30 år.

Sammenlignet med nivået i 1975 og 1985 (henholdsvis 6 og 9 prosent) har det vært en økning i allergisk betingede sykdommer. I 1998 hadde 16 prosent av den voksne befolkningen tilstander som høysnue, allergier mot husstøv, matvarer, kjemikalier mv., samt kontakteksem og andre allergiske sykdommer. Dette er sykdommer som er mest utbredt i yngre aldersgrupper. Det har også vært en mindre økning i kroniske luftveislidelser som kronisk bronkitt, emfysem, bronkial astma og annen lungesykdom. I løpet av siste 30-årsperiode har forekomsten av kronisk obstruktive lungelidelser og astma i den voksne befolkningen økt fra om lag 3 til 5 prosent. Høyest forekomst av lungelidelser er det blant eldre.

Muskel- og skjelettlidelser er den mest fremtredende årsaken til sykkelighet og funksjonshemming. Sammenlignet med nivået på midten av 1980-tallet har det vært en kraftig økning. I 1975 og i 1985 hadde 18 prosent en muskel- eller skjelettlidelse. I 1998 hadde en av fire nordmenn en slik sykdom. Størst har økningen vært blant unge og blant kvinner over 45 år. Muskel- og skjelettlidelser er sammen med psykiske lidelser i dag de vanligste årsakene til uførepensjonering. Om lag 60 prosent av nye uførepensjonister blir uføretrygdet med disse lidelsene. Uførepensjonistene utgjør om lag 10 prosent av befolkningen i yrkesaktiv alder (18-67 år). Det har vært en nedgang i nye uføre og en økning i antallet som mottar attførings- eller rehabiliteringspenger.

Færre eldre har bevegelsesvansker

Om lag 18 prosent av befolkningen 45 år og over hadde nedsatt bevegelseevne, det vil si vansker med å bevege seg i trapper eller med å gå lengre avstander, i 1998. Blant eldre hadde en fjerdedel i alderen 67-79 år og halvparten av eldre over 80 år store vansker med å bevege seg, selv over korte avstander. I de eldste aldersgruppene har det vært en vesentlig forbedring i bevegelseevnen, særlig blant eldre kvinner, sammenlignet med nivået på midten av 1970-tallet. Det har særlig vært en positiv utvikling i siste tiårsperiode.

Kvinner og menn røyker like mye

Det er påviste sammenhenger mellom røyking, alkoholkonsum og annet rusmiddelbruk og risiko for å utvikle alvorlige sykdommer. De senere årene har andelen i befolkningen som røyker vært svakt synkende. I 2000 var knapt en tredjedel av den voksne befolkningen dagligrøykere, mens en andel på 11 prosent var "av og til"-røykere. Sammenlignet med nivået på 1970-tallet har det vært en reduksjon. Da røykte om lag 36 prosent av den voksne befolkningen daglig - mer enn halvparten av norske menn og om lag 32 prosent av kvinnene. I dag er det ikke forskjell på menns og kvinners røykevaner. Andelen dagligrøykende kvinner har ligget konstant på rundt 30 prosent de siste 30 årene. Tidligere var det mange yngre kvinner som røykte. Disse er blitt eldre og andelen eldre kvinner som røyker i dag er høyere sammenlignet med yngre. Andelen dagligrøykende menn er redusert betraktelig i perioden. Fra vel 50 prosent på 1970-tallet til 30 prosent i 2000. Høyest andel dagligrøykere er det i aldersgruppen 35-54 år.

Det er ikke slik at ungdom røyker mer enn før. På midten av 1970-tallet røykte over 40 prosent av ungdom i alderen 16-24 år daglig. På slutten av 1980-tallet var andelen redusert til omkring 30 prosent. Frem til i dag har nivået vært stabilt. På 1990-tallet økte imidlertid andelen unge "av og til"-røykere kraftig. Men også denne økningen har stanset opp. Imidlertid øker snusing i utbredelse. Det er særlig yngre menn i alderen 16-34 år som bruker snus. Andelen snusende menn i denne aldersgruppen er fordoblet siden 1985. I 2000 snuste om lag 6 prosent av mennene i alderen 16-74 år daglig og 6 prosent "av og til".

Vinforbruket - fordoblet siden 1980 og tredoblet siden 1970

I Norge var det en sterk økning i alkoholomsetningen frem til begynnelsen av 1980-tallet. Senere har omsetningen holdt seg på et relativt stabilt nivå. Brennevinsomsetningen har hatt en sterk nedgang siden 1980, mens vinomsetningen har økt. Det registrerte forbruket av øl, vin og brennevin målt i antall alkoholliter gikk kraftig ned i begynnelsen av 1980-årene. Etter en svak økning mot slutten av 1980-tallet, viste alkoholforbruket en synkende tendens frem til midten av 1990-tallet. Deretter er det igjen registrert en økning i forbruket. Nivået i dag er omtrent det samme som i siste halvdel av 1970-årene. Brennevinskonsumet (målt i alkoholliter per innbygger) er mer enn halvert, mens vinforbruket er mer enn fordoblet siden 1980. Ølforbruket økte frem til midten av 1970-tallet. Deretter har utviklingen flatet ut og vært nokså stabil på 1980- og 1990-tallet. Det uregistrerte alkoholforbruket anses som å være relativt stort - anslagsvis 25-30 prosent av totalforbruket. Smugling av brennevin, hjemmeproduksjon, turistimport og grensehandel er de viktigste kildene til uregistrert alkohol.

Jevnt økende rusmiddelbruk blant ungdom

En andel på 6 prosent av befolkningen 16 år og over har drukket så mye alkohol at de følte seg beruset en gang i uken eller oftere i løpet av 1998, mot 4 prosent i 1985. Alkoholkonsumet blant unge har økt betraktelig, særlig blant unge jenter. I 1985 drakk 2 prosent av jentene i alderen 16-24 år mye alkohol ofte, mens 10 prosent gjorde

det i 1998. Andelen unge som har prøvd ulike narkotiske stoffer har økt på hele 1990-tallet. Tidlig på 1990-tallet hadde om lag 10 prosent av ungdom i alderen 15-20 år forsøkt cannabis og mellom 1 og 2 prosent hadde forsøkt tyngre narkotiske stoffer. I 2000 hadde om lag 19 prosent forsøkt cannabis, mens 4 prosent hadde forsøkt andre narkotiske stoffer (blant annet amfetamin). En studie ved SIRUS viser at et trekk ved utviklingen er at en del ungdom som har prøvd cannabis utvikler et hyppigere og mer regelmessig bruksmønster.

Flest aborter blant kvinner i begynnelsen av 20-årene

Økningen i aborttallene på 1980-tallet er snudd til en markert reduksjon. I 1989 var antallet aborter på det høyeste med 15,5 svangerskapsavbrudd per 1 000 kvinner (15-49 år), mens nivået i 2001 var 12,6. Oslo har gjennom hele 1980-tallet og frem til slutten av 1990-tallet hatt de høyeste aborttallene, regnet per 1 000 kvinner. Fra slutten av 1990-tallet hadde Finnmark flest aborter per 1 000 kvinner i alderen 15-49 år (17,9 aborter per 1 000 kvinner i 2001). Kvinner i 20-årene har høyest abortrate. I aldersgruppen 20-24 år var det 26 svangerskapsavbrudd per 1 000 kvinner. Denne raten har vært økende gjennom hele 1980-tallet, men er redusert særlig på første halvdel 1990-tallet, og er nå på nivå med abortraten midt på 1980-tallet.

Store endringer i helsetjenesten ved overgangen til 2000

Det har de siste årene skjedd store endringer i organiseringen av helsetjenestene. Målet for endringene er økt effektivitet og bedre ressursutnyttelse i sektoren. Blant annet er ansvaret for spesialisthelsetjenesten overført fra fylkene til staten, og er nå organisert i fem regionale helseforetak. I primærhelsetjenesten er det innført en ordning med fastlege der alle har fått tilbud om en navngitt allmennlege som sin primærkontakt. Dette for å sikre kontinuitet i lege-pasientkontaktene og bedre å ivareta pasienter med kroniske sykdomsforløp.

Sykdommer som fører til sykehusopphold

Forbruket av sykehustjenester er økende, særlig blant eldre. I perioden 1990-2000 økte antallet sykehusopphold for eldre med 52 prosent. Hjertesykdom og slag, ulike kreftsykdommer og skader medfører flest sykehusopphold. Vel 15 prosent av oppholdene i 2000 skyldtes sykdom i hjerte- og karsystemet. Kreftsvulster og godartede svulster utgjorde 11 prosent av oppholdene. Nesten 11 prosent skyldtes skader og forgiftninger, 8 prosent skyldtes sykdom i lunger og luftveier, vel 6 prosent er relatert til sykdommer i muskel- og skjelettsystemet og 7 prosent skyldtes ubestemte symptomer og plager. Det har vært en økning i innleggelses innenfor alle de nevnte sykdomsgruppene på 1990-tallet.

Mer behandlingsintensiv virksomhet ved norske sykehus

Norske sykehus er blitt mer behandlingsintensive enheter enn før. Ansvaret for oppfølging og pleie av langtidspasienter, som i noen grad skjedde i sykehusenes regi tidligere, er overført til kommunale institusjoner og hjemmebasert pleie. Dette reflekteres også i at liggetiden på sykehusene er redusert. I 1990 lå døgnpasienter i snitt 7,4 dager på somatiske sykehus, og i 2000 var oppholdstiden 6,0 dager. Aktiviteten ved somatiske sykehus, i form av behandling av inneliggende pasienter, har økt med 13 prosent i samme tiårsperiode, mens antallet døgnplasser er redusert med vel 20 prosent. Også i psykiatriske institusjoner har det vært en betydelig nedgang i

døgnplasser for voksne på 1980- og 1990-tallet, mens gjennomstrømmningen av pasienter øker og gjennomsnittlig oppholdstid er kortet ned. Oppholdene på norske sykehus er med andre ord blitt flere, men har kortere varighet.

Vekst i helsepersonell, men ikke hjelpepleiere

Bemanningsmessig er sykehusene styrket. Størst har veksten vært i grupper med høyere helsefaglig kompetanse. På 1990-tallet økte antall årsverk av leger med 55 prosent og årsverk av sykepleiere med 43 prosent ved somatiske sykehus. For hjelpepleierne har utviklingen gått i motsatt retning. Fra 1990 til 2000 ble det om lag 21 prosent færre årsverk av hjelpepleiere. Antallet årsverk innenfor psykiatrisk sektor har også økt jevnt og fagkompetansen er blitt mer spesialisert på 1990-tallet. Antall årsverk av psykiatere har økt med 34 prosent, sosionomer med 46 prosent og årsverk av psykiatriske spesialsykepleiere med 70 prosent. Antall hjelpepleierårsverk har holdt seg stabilt i perioden.

Stor aktivitet på poliklinikkene

Antallet dagbehandling og polikliniske konsultasjoner har gått kraftig opp på 1990-tallet. Aktiviteten på poliklinikkene har økt med 41 prosent de siste ti årene og i 2000 ble det registrert 3,6 millioner konsultasjoner.

Omsorg

Barnehagedekningen øker

I 2001 hadde 192 600 barn et tilbud om barnehageplass. Dekningsgraden av barnehageplasser for barn mellom 1-5 år var 62 prosent, 1 prosent høyere enn året før. I 1980 hadde ett av fem barn plass i barnehage og i 1990 ett av tre. Det er plasser beregnet for barn i alderen 3-5 år som har økt mest, men også plasser for barn under 3 år har økt. Ved utgangen av 2001 hadde vel 80 prosent av alle 3-5-åringene plass i barnehage, mens det samme gjaldt nær 38 prosent av alle 1-2-åringene.

Det var nesten 5 800 barnhager i Norge i 2001, og i overkant av 48 prosent var private. Andelen private barnehager har gjennom flere år ligget nokså stabilt rundt 50 prosent. De private barnehagene står for vel 40 prosent av det totale barnehagetilbudet. 77 200 barn hadde plass i private barnehager, mens 115 400 hadde plass i de offentlige barnehagene. På landsbasis hadde 64 prosent av barna heltidsplass, det vil si avtalt oppholdstid på 33 timer eller mer per uke. Andelen barn med heltidsplass var litt høyere i de private enn i de offentlige barnehagene. Tre av fem barn med barnehageplass hadde oppholdstid på 41 timer eller mer per uke.

Det har blitt 3 500 flere heltidsplasser, mens det har blitt 700 færre deltidsplasser i barnehagene siden 2000. Oslo og Finnmark har høyest andel heltidsplasser, med henholdsvis 89 og 80 prosent.

Ved utgangen av 2001 ble det gitt kontantstøtte for 87 600 barn i alderen fra fylte 1 til 3 år. Dette innebærer at det på landsbasis ble gitt kontantstøtte for 73 prosent av alle barn i den aktuelle aldersgruppen, men det er store variasjoner fylkene imellom. I Oppland ble det gitt kontantstøtte for 86 prosent av alle barna i de aktuelle aldersgruppene, mens man utbetalte kontantstøtte for bare 54 prosent i Oslo.

Blant barna som man utbetalte kontantstøtte for, ble det gitt full kontantstøtte for 83 prosent, men også her er det fylkesvise variasjoner. Oslo hadde den høyeste andelen med full kontantstøtte med 93 prosent, mens tilsvarende tall i Sogn og Fjordane var 71 prosent. Det er fortsatt vanligst å velge en barnetilsynsordning som utløser full kontantstøtte for de minste barna. Det ble utbetalt full kontantstøtte for nesten 90 prosent av barna mellom 1 og 2 år. Det ble utbetalt redusert kontantstøtte for 14 000 barn fordi de samtidig hadde tilbud om barnehageplass. Blant barna som det ble gitt redusert kontantstøtte for, var over halvparten i barnehage 17-24 timer i uken.

Vel 128 000 barn hadde plass i kommunale eller private skolefritidsordninger (SFO) i 2001. Dette er en økning på 12 000 barn siden 1999. De aller fleste av barna er i alderen 6-9 år. Tre av fire barn med SFO-tilbud hadde oppholdstid på 15 timer eller mer per uke.

Pleie- og omsorgssektoren: En ressurskrevende sektor

Mer enn 30 prosent av kommunenes utgifter er knyttet til pleie- og omsorgssektoren. Av disse utgiftene er over 50 prosent knyttet til institusjonstjenester, mens 43 prosent er knyttet til hjemmetjenestene.

Årsverksinnsatsen i pleie- og omsorgssektoren har økt med om lag 12 000 årsverk fra utgangen av 1997 til utgangen av 2001. Totalt ble det utført 91 400 årsverk, eller omtrent 0,45 årsverk per bruker i 2001. Sykepleiere og hjelpepleiere utførte omtrent 50 prosent av årsverkene, 15 prosent ble utført av personell med annen helse- eller sosialfaglig utdanning og 35 prosent av ufaglærte eller av personell med annen fagutdanning. I tillegg utfører leger og fysioterapeuter om lag 600 årsverk i institusjoner for eldre og funksjonshemmede.

Mer enn 203 500 personer brukte tjenestene

203 500 personer var registrert som brukere av tjenestene ved utgangen av 2001. Dette er en økning på 1 500 personer sammenlignet med utgangen av 2000. Som tidligere år fikk de fleste brukerne tjenester i eget hjem, mens en femtedel mottok tjenester i institusjon. Mer enn to av tre brukere er kvinner. Sett i forhold til befolkningen mottok mer enn fire av fem av alle personer over 90 år tjenester i 2001, mens tilsvarende for aldersgruppen 80-84 år var to av fem personer.

Antallet brukere av hjemmetjenestene har økt jevnt gjennom de siste ti årene, fra 142 600 i 1993 til 161 600 ved utgangen av 2001. Over en tredjedel av brukerne får bare praktisk bistand, det vil si hjemmehjelp. Brukere av hjemmetjenester under 67 år øker i antall og utgjorde omtrent en fjerdedel av alle hjemmetjenestebrukerne i 2001. Nesten halvparten av brukerne av hjemmetjenester er over 80 år. I forhold til befolkningen 80 år og over utgjør disse brukerne om lag 39 prosent. 4 prosent av alle hjemmetjenestebrukerne får tjenester mer enn 35,5 timer per uke, eller tilsvarende ett årsverk eller mer i året. Blant disse utgjør brukere mellom 18-66 år mer enn 80 prosent.

I overkant av 45 000 personer bodde i boliger til pleie- og omsorgsformål ved utgangen av 2001. Boligene har ulik grad av tilrettelegging og tjenester og er et tilbud både til eldre med behov for hjelp og til yngre med ulike

funksjonshemminger. Beboerne kan få hjemmetjenester, enten fra fast tilknyttet personale eller fra den kommunale hjemmetjenesten. Ved utgangen av 2001 var 43 prosent av beboerne over 80 år, mens 30 prosent var under 67 år.

Mer enn 6 000 personer mottok omsorgslønn fra kommunen for å ta seg av pleietrengende, nære slektninger i 2001. Antall mottakere økte kraftig i andre halvdel av 1990-årene, men ser nå ut til å ha stabilisert seg.

Økning i sykehjemsplasser

Det ble registrert 36 700 sykehjemsplasser ved utgangen av 2001. Sammenlignet med 1997 er det blitt 2 400 flere sykehjemsplasser. Likevel er det totalt sett blitt færre institusjonsplasser de siste årene. Noe av reduksjonen kan forklares med at en rekke institusjoner har blitt bygget om slik at de skal kunne gi et tilbud om enkeltrom til de som ønsker det, og at de tradisjonelle aldershjemmene legges ned eller erstattes av tilpassede boliger, som ikke er institusjoner. Det er nå 6 100 aldershjemsplasser igjen, mens det i 1997 var mer enn 9 000. Nesten 88 prosent av alle rom i institusjoner er nå enerom. Antall enerom har økt med mer enn 9 prosentpoeng siden begynnelsen av 1990-tallet. Hvis man ser enerom som andel av alle institusjonsplasser er mer enn tre av fire plasser i enerom.

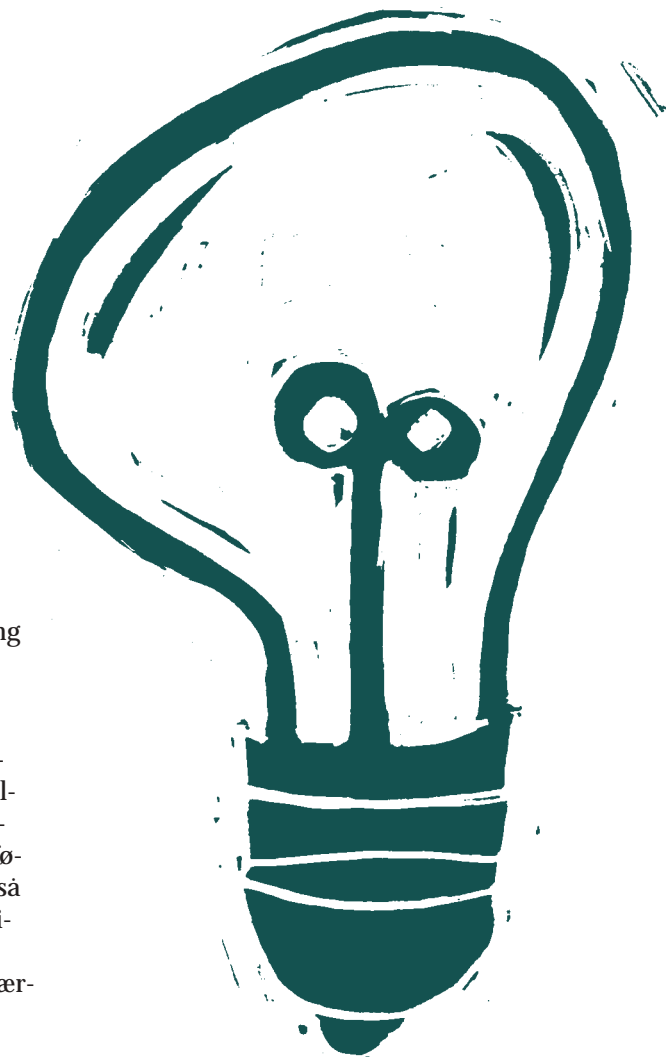
41 800 personer hadde plass i institusjon ved utgangen av 2001. Institusjonsplass er først og fremst et tilbud til de eldste og sykeste. Mer enn tre fjerdedeler av institusjonsbeboerne var over 80 år. Kvinner utgjorde 75 prosent av dissen beboerne. Nesten 87 prosent av beboerne var innskrevet i institusjonen på langtidsopphold, det vil si opphold som er ment å skulle vare mer enn tre måneder.

Mens 9 prosent av alle personer mellom 80-84 år bodde i institusjon, var det tilsvarende tallet for aldergruppen 85-89 år 19 prosent, og for gruppen over 90 år 38 prosent. Dekningsgraden for personer 80 år og over i institusjon har gått ned hvert år siden midten av 1990-tallet.

Utdanning

Over én million personer under utdanning

I 2000 passerte for første gang antall personer under utdanning én million. Mens det fra 1999 til 2000 ble færre elever og studenter både i videregående og høyere utdanning, var det blitt over 10 000 flere grunnskoleelever i samme periode. Antall elever i grunnskolen har steget med om lag 10 000 hvert år siden 1997. Økningen i antallet grunnskoleelever skyldes størrelsen på årskullene. Fra 1996 til 1997 var det en økning på nærmere 70 000 elever i grunnskolen. Dette "hoppet" skyldes innføring av skolestart for 6-åringer. Størrelsen på årskullene er også en av årsakene til nedgangen i antallet elever og studenter i videregående og høyere utdanning, men her vil samtidig andre faktorer spille inn. I perioder med et godt arbeidsmarked vil særlig antallet nye studenter reduseres.

De fleste starter i videregående utdanning ...

Over 90 prosent i aldersgruppen 16-18 år var i videregående utdanning i 2000. I 1980 var tilsvarende andel litt over 60 prosent. Det har stort sett vært flere kvinner enn menn i videregående utdanning i denne aldersgruppen. Blant utenlandsfødte i samme aldersgruppe, var andelen av de registrerte årskullene som var i videregående utdanning om lag 10 prosentpoeng lavere enn for norskfødte. Også blant utenlandsfødte er det nå en noe større andel kvinner enn menn. Utenlandsfødte er hva som omtales som første-generasjons innvandrere. Ser vi på de som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, tar disse videregående utdanning i større grad enn første-generasjons innvandrere i samme aldersgruppe. Nærmere 87 prosent av de mellom 16 og 18 år som er barn av to utenlandsfødte foreldre var i videregående utdanning i år 2000.

Allmenne, økonomiske og administrative fag er det klart mest populære linjevalget innenfor videregående utdanning. I 2000 var over halvparten av alle elever under videregående utdanning elever ved slike linjer.

Antallet avlagte fag- eller svenneprøver har sunket de senere årene. I 1998 ble det avlagt 38 000 fag- eller svenneprøver. Det tilsvarende tallet for 2000 var 24 000. Antallet lærlinger som har gått opp til fag- eller svenneprøve har imidlertid holdt seg stabilt i samme periode. Fallet i avlagte fag- eller svenneprøver skyldes særlig nedgang i antall praksiskandidater.

..., men ikke så mange går direkte over i høyere utdanning

Andelen med studiekompetanse som begynte i høyere utdanning samme år som de avsluttet videregående utdanning, lå rundt 27 prosent i både 1999 og 2000. Det er relativt store kjønnsforskjeller. Langt flere kvinner enn menn går direkte over i høyere utdanning. Særlig store forskjeller mellom kjønnene har det vært siden 1997. En mulig forklaring på at det er flere kvinner enn menn som går direkte over i høyere utdanning etter fullført videregående utdanning, kan være verneplikten for menn. En del menn vil nok utsette studiestart til de har avtjent sin militær- eller siviltjeneste.

Stadig høyere utdannet befolkning ...

Mer enn 20 prosent av den norske befolkningen hadde fullført utdanning på universitets- eller høghskolenivå i 2000. Det er ennå en litt større andel av befolkningen som kun har fullført grunnskole som sin høyeste utdanning, men utviklingen tyder på at det om ikke så lenge vil være flere med høyere utdanning enn grunnskoleutdanning. Siden 1980 har andelen i befolkningen med høyere utdanning steget med nesten 10 prosentpoeng. Dette utgjør nesten en fordobling i løpet av 20 år. Samtidig har andelen i befolkningen som kun har fullført grunnskoleutdanning blitt nærmere halvert. Andelen med kun grunnskoleutdanning har sunket med rundt 20 prosentpoeng siden 1980.

Når det gjelder andelen kvinner og menn som har fullført høyere utdanning, har særlig kvinnene kommet sterkt de siste årene. Fra å ha en andel på litt over 10 prosent i 1980, har nå nesten 22 prosent av landets kvinner høyere utdanning. De ligger nå nesten likt med mennene.

... og kvinnene var i flertall blant studentene

I 2000 var det over 191 000 personer i høyere utdanning, tre av fem var kvinner. Siden 1998 har studenttallet steget med nesten 10 000. Det var en langt større andel kvinner enn menn av de registrerte årskullene i aldersgruppen 19-24 år, som var under høyere utdanning i 2000. Mens det var noe over 31 prosent av kvinnene som var i høyere utdanning i disse årskullene, var den tilsvarende andelen for mennene på nærmere 22 prosent. Fra 1981 har det vært en større andel menn enn kvinner under høyere utdanning i denne aldersgruppen. Andelen kvinner under høyere utdanning i aldersgruppen 19-24 år har blitt tredoblet siden 1980. For mennenes del er ikke andelen en gang fordoblet i løpet av disse 20 årene. For begge kjønn har utviklingen vært jevn siden 1980. I aldersgruppen 25-29 år er tendensen den samme; det var en større andel kvinner enn menn som var under høyere utdanning i 2000. Her er ikke forskjellene så store som i aldersgruppen 19-24 år, og kvinneandelen ble ikke høyere enn mennenes før i 1995. Det var også en langt mindre andel av årskullene for aldersgruppen 25-29 år som var i høyere utdanning enn det var for aldersgruppen 19-24 år.

For utenlandsfødte var andelen under høyere utdanning av de registrerte årskullene langt lavere enn for norskfødte. Kun litt over 17 prosent av utenlandsfødte 19-24-åring var under høyere utdanning i 2000. For norskfødte var det tilsvarende tallet litt over 26 prosent. Kjønnforskjellen var også større for utenlandsfødte enn for norskfødte. Blant utenlandsfødte var det en klart større andel kvinner enn menn under høyere utdanning i 2000. I aldersgruppen 25-29 år var andelen av de registrerte årskullene under høyere utdanning omtrent 12 prosent for utenlandsfødte og 14 prosent for norskfødte. Også når det gjelder høyere utdanning kommer barna til to førstegenerasjons innvandrere bedre ut enn foreldregenerasjonen.

Også innenfor de lengste utdanningene var kvinnene stort sett kommet i flertall i 2000. Det ble i 2000 uteksaminert flere kvinnelige enn mannlige jurister, leger, humanister, samfunnsvitere og sivilagronomer. Selv om kvinnene har kommet i flertall innenfor høyere utdanning generelt, har det likevel ikke skjedd særlig dramatiske endringer hva utdanningsvalg angår. Kjønnene velger i stor grad "tradisjonelt". Ser vi på tradisjonelle "mannsfag" som økonomi, ingeniørutdanning og realfag, var mennene fortsatt i relativt stort flertall blant de uteksaminerte kandidatene i 2000. Her har heller ikke kvinneandelen steget særlig mye.

Arbeid

Perioden fra begynnelsen av 1980-årene og frem til i dag er preget av sterke svingninger på arbeidsmarkedet, med et noe mer stabilt bilde fra og med 1998. De vekslende konjunktorene i perioden har også medført store endringer i arbeidsledighet, sysselsetting, arbeidstid og uførepensjonering. De siste årene har vi sett en svak oppgang både i sysselsetting og arbeidsledighet.

Tre av fire voksne kvinner sysselsatt

I 1980 var det 1 908 000 sysselsatte. Frem til 1984 var dette nivået tilnærmet stabilt, mens det i perioden 1984-1987 økte med 160 000 personer. Deretter sank sysselsettingen frem til 1993, da den lå på samme nivå som i 1985. Fra 1993 økte sysselsettingen igjen, og veksttakten økte frem til 1997. Deretter er veksten blitt lavere, og har flatet ut de fire siste årene. 2001 hadde det høyeste antallet sysselsatte i hele perioden med 2 278 000.

Utviklingen har vært ulik for kvinner og menn (25-66 år) i perioden som helhet. En svak nedgang i andelen sysselsatte blant menn i årene 1980-1983 ble avløst av en fireårsperiode med stabil sysselsetting, hvorefter vi igjen fikk en periode med relativt kraftig nedgang. Fra 1993 til 1998 var det imidlertid en økning i sysselsettingen blant menn. Fra 1998 til 2001 har sysselsettingen gått noe ned for menn, fra 85,8 til 84,4 prosent.

Perioden som helhet (1980-2001) kjennetegnes av en sterk og relativt jevn sysselsetningsvekst blant kvinner. For kvinnene fortsatte økningen i sysselsettingen også etter 1998, og sysselsetningsnivået i 2001 var på 76,3 prosent, det høyeste noensinne. Samlet har sysselsetningsutviklingen blant kvinner og menn fra 1980 og frem til 2001 resultert i at kjønnsforskjellen er sterkt redusert. Mens forskjellen i andelen sysselsatte kvinner og menn var på 28 prosentpoeng i 1980, var den i 2001 redusert til 8 prosentpoeng.

Unge arbeider sjeldnere heltid

Siden 1989 har arbeid på heltid blitt sjeldnere blant de unge som er sysselsatt. I 1989 var 180 000 20-24-åringene sysselsatt på heltid. Dette utgjorde 76,9 prosent av alle sysselsatte i denne aldersgruppen. I 2001 var antallet redusert til 119 000, og andelen til 63,0 prosent. Den jevne nedgangen i heltidsandel for 20-24-åringene skiller seg fra heltidsandelen for sysselsatte generelt. Blant sysselsatte generelt har andelen på heltid ligget stabilt mellom 72 og 74 prosent. Dette har ført til at 20-24-åringene i 2001 hadde ca. 9 prosentpoeng lavere heltidsandel enn sysselsatte generelt, mens de i 1989 lå 5,5 prosentpoeng høyere enn sysselsatte generelt. 16-19-åringene hadde omtrent samme utvikling i heltidsandelen som 20-24-åringene, men andelen er mye lavere: I 2001 utgjorde 25 000 heltidsarbeidende 16-19-åringene en heltidsandel på 28,1 prosent.

Sterk variasjon i sysselsettingen blant de aller yngste

For 16-19-åringene er utviklingen i sysselsetningsandel temmelig parallell med utviklingen blant befolkningen i alderen 16-74 år i den forstand at andelen beveger seg opp eller ned på samme tidspunkt. Men denne yngste aldersgruppen skiller seg klart fra de andre ved at utslagene er mye kraftigere. Avstanden mellom toppåret 1987 og bunnåret 1993 var på hele 18,8 prosentpoeng for 16-19-åringene. Til sammenligning hadde befolkningen i alderen 16-74 år en avstand på 5,7 prosentpoeng i sysselsetningsandel mellom 1987 og 1993. I 2001 var sysselsetningsandelen for 16-19-åringene 41,8 prosent etter en nedgang på 2,1 prosentpoeng fra året før.

Økt likhet i arbeidstid mellom kvinner og menn

De sysselsatte mennene hadde i gjennomsnitt en noe kortere faktisk arbeidstid i 2001 enn i 1980. I første halvdel av 1980-tallet arbeidet sysselsatte menn ca. 41 timer per uke i gjennomsnitt. I 1987 ble det innført en arbeidstidsreform som innebar en generell nedsettelse av den avtalte arbeidstiden til 37,5 timer, noe som bidro til at den faktiske arbeidstiden for menn sank fra 41,9 til 41 timer i gjennomsnitt per uke. På grunn av brudd i tidsserien er tallene før og etter 1988 ikke helt sammenlignbare. Vi ser imidlertid en klar tendens til nedgang i arbeidstiden for menn også fra slutten av 1980-årene og frem til i dag. I 2001 var den på 38,5 timer for menn.

For kvinner har den faktiske arbeidstiden økt siden 1980 og frem til 1999 da den var på 30,6 timer i gjennomsnitt per uke. Siden har tendensen flatet ut, den faktiske arbeidstiden var på 30,5 timer i gjennomsnitt per uke for

kvinner i 2001. Sysselsatte kvinner har i gjennomsnitt om lag 1,3 timer lengre arbeidsuke i 2001 enn i 1980, med forbehold om noe usikkerhet på grunn av brudd i tidsserien. Forskjellen i arbeidstid mellom kvinner og menn er dermed blitt redusert med omtrent 4 timer i perioden.

Småbarnsmødrenes yrkesdeltaking øker fortsatt

Den gruppen som fremfor noen har økt yrkesdeltakingen etter 1980, er mødre med små barn. For gifte og samboende kvinner med yngste barn under 3 år steg yrkesfrekvensen med 30 prosentpoeng (til 77 prosent). For de med yngste barn i alderen 3-6 år steg yrkesfrekvensen nesten like mye (til 86 prosent). 1999 utmerker seg med en nedgang i yrkesfrekvensen på 3 prosentpoeng i forhold til 1998 for kvinner med yngste barn i alderen 0-2 eller 3-6 år. Etter dette har yrkesfrekvensen igjen steget, slik at den i 2001 var høyere enn noensinne, 77 prosent for kvinner med yngste barn i alderen 0-2 år og 86 prosent for kvinner med yngste barn i alderen 3-6 år.

Også mødre med større barn økte sin yrkesaktivitet, men ikke på langt nær så markert som småbarnsmødrene. Mødrenes yrkesaktivitet øker likevel fortsatt med alderen på barna. Dessuten er ettbarns- og tobarnsmødre i større grad yrkesaktive enn kvinner som er mødre av flere enn to barn. Men også på dette punktet har det skjedd en betydelig tilnærming de senere årene.

Moderat oppgang i ledigheten etter 1999

Fra slutten av 1980-årene og frem til 1993 var vi vitne til en økning i arbeidsledigheten som var helt enestående i etterkrigstiden. Bortsett fra under lavkonjunkturen i 1983-1984, da arbeidsledigheten lå på ca. 3 prosent, har andelen arbeidsledige stort sett utgjort under 2 prosent av arbeidsstyrken. Arbeidsledigheten har tradisjonelt vært markert høyere for kvinner enn for menn. Da ledigheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut, og fra 1988 til 1995 var arbeidsledighet mer utbredt blant menn enn blant kvinner. I 1993, da ledigheten nådde sitt høyeste nivå, var 6,6 prosent av den mannlige og 5,2 prosent av den kvinnelige arbeidsstyrken arbeidsledig. Hovedårsaken til forskjellen mellom kvinner og menn er at det i første rekke var mannsdominerte næringer som ble rammet av lavkonjunkturene rundt 1983 og etter 1987. Kvinner er langt oftere sysselsatt i offentlig sektor; arbeidsplasser som tradisjonelt har vært bedre skjermet mot dårlige tider. Nedgangen i arbeidsledigheten fortsatte de neste årene og nådde et bunnivå i 1998 med 3,2 prosent. Etter 1999 steg ledigheten noe igjen, i 2001 var den på 3,6 prosent. Økningen ser ut til å fortsette også i 2002, i 2. kvartal i år var ledigheten på 4,0 prosent mot 3,6 prosent i 2. kvartal 2001.

Bedringen på arbeidsmarkedet fra 1993 til 1998 har i størst grad slått ut for menn, med en nedgang i arbeidsledigheten fra 6,6 til 3,2 prosent på det laveste i 1998, men også for kvinner, med en nedgang fra 5,2 til 3,0 prosent på det laveste i 1999. Oppgangen i arbeidsledigheten fra 1998 til 2001 var sterkest blant menn. Den var 3,7 prosent for mennene og 3,4 prosent for kvinnene i 2001.

Samtidig med den relativt høye ledigheten i 1983 og 1984, og etter 1988, har andelen langtidsledige vært høy. Langtidsledige er personer med en sammenhengende ledighetsperiode på over et halvt år. Fra 1988 til 1993 økte antall arbeidsledige fra 69 000 til 127 000, mens antallet langtidsledige økte fra 11 000 til 55 000, det vil si fra 16 til 43 prosent av den totale

ledigheten. Økt sysselsetting og nedgang i ledigheten resulterte imidlertid ikke i noen umiddelbar nedgang i andelen langtidsledige. Først i 1996 ser vi en tydelig nedgang, som fortsetter frem til 2001, da andelen kom ned i 15 prosent (13 000 av 84 000 ledige).

Helse- og sosialtjenester har flest sysselsatte

I 2001 var 417 000 personer sysselsatt i næringen helse- og sosialtjenester. Andre store næringer var varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet med 398 000 sysselsatte og industri og bergverksdrift med 290 000 ansatte. Olje- og gassutvinning er en av de små næringene hva sysselsetting angår med 32 000 ansatte i 2001.

Siden 1980 har sysselsettingen i industrien blitt redusert med 93 000. I samme periode økte sysselsettingen i helse- og sosialtjenester med 192 000.

Antall nye uførepensjonister vokser igjen

De økte problemene på arbeidsmarkedet mot slutten av 1980-årene avspeiles også i tallet på uførepensjonister. Fra 1980 til 1991 steg andelen av menn 16-66 år som var uførepensjonert fra 5,8 til 7,5 prosent. Blant kvinner økte andelen fra 6,4 til 9,7 prosent. I perioden 1991-1993 sank antallet nye uførepensjonister relativt kraftig, noe som først og fremst må ses i lys av innstramminger i regelverket for tildeling av pensjon. Antall nye uførepensjonister økte igjen etter 1993 for både kvinner og menn.

Blant kvinner økte andelen fra 1994 til 2001. Blant menn begynte andelen å øke fra 1996. Ved utgangen av 2001 var om lag 121 000 menn og 164 000 kvinner uførepensjonister. Det tilsvarer 8,4 prosent for menn og 11,7 prosent for kvinner. Siden 1980 har altså uføreandelen økt med 2,5 prosentpoeng for menn og vel 5 prosentpoeng for kvinner. Forskjellen mellom menn og kvinner har for en stor del sammenheng med at kvinner gjennomgående uførepensjoneres tidligere i livsløpet enn menn og dermed forblir lenger i "systemet" før overgang til alderspensjon.

Inntekt og forbruk

Sterk vekst i husholdningsinntektene

Disponibel inntekt var ifølge nasjonalregnskapet 149 700 kroner per innbygger i 2001, eller om lag 346 000 kroner per husholdning.

Fra 1990 til 2000 økte inntekt etter skatt per forbruksenhet med vel 27 prosent. Økningen har vært særlig sterk etter 1995. Lønnsøkning er den viktigste årsaken til økningen i inntekt. Reallønn per normalårsverk økte fra 1990 til 2000 med nesten 22 prosent. Også her var økningen særlig sterk etter 1995. Men også økt yrkesaktivitet har bidratt. Det viser seg blant annet ved at andelen husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde økte fra 61 prosent i 1992 til 65 prosent i 2000.

Blant de ulike husholdningstypene er det par uten barn der eldste person er mellom 45 og 64 år, som har hatt best inntektsutvikling de siste årene. Mellom 1990 og 2000 hadde denne husholdningstypen en realvekst i husholdningsinntektene etter skatt på 38 prosent. Også par med småbarn (0-6 år) er en gruppe som hadde en god inntektsutvikling i denne perioden.

Blant de gruppene som har hatt en svakere inntektsutvikling på 1990-tallet, finner en enslige og enslige forsørgere. Men også disse husholdningstypene har hatt realvekst i inntektene de siste årene.

Økt inntektsulikhet ...

En har rangert personer etter husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet og regnet hvor stor del av den samlede inntekten som tilfaller tidelen av personer med lavest inntekt, og tilsvarende hvor stor del av den samlede inntekten som tilfaller tidelen med høyest inntekt. Ser en 1990-tallet under ett har tidelen med lavest inntekt fått en noe mindre andel av inntekten, mens tidelen med høyest inntekt har økt sin andel vesentlig. Den økte inntektsulikheten skyldes først og fremst at "de rike har blitt rikere". Inntektsandelen for de rikeste var i 2000 mye høyere enn noen gang tidligere på 1990-tallet. Mens den rikeste tidelen i 1990 hadde 4,8 ganger så høy inntekt per forbruksenhet som den fattigste tidelen, hadde dette forholdstallet økt til 6,4 i 2000.

Som et enkelt mål på fattigdom brukes andelen personer som har en inntekt etter skatt per forbruksenhet som er lavere enn halvparten av medianinntekten i befolkningen. Ifølge dette målet var 6 prosent av befolkningen "fattige" i 2000. Personer i studenthusholdninger er da holdt utenfor. Dette er om lag samme andel som i 1990 da 6,2 prosent av befolkningen hadde så lav inntekt, men noe lavere enn i 1994 da andelen var høyest ifølge dette målet (7,6 prosent). Nå er det likevel ikke slik at de som har lav inntekt ett enkelt år også vil tilhøre lavinntektsgruppen over flere år. Mange personer kan bare forbigående ha lave inntekter. Blant annet viser det seg at tallet på inntektsfattige barn ble redusert med mer enn en tredjedel når en i stedet for å se på bare ett år, fulgte barna over en periode på tre år. Også andre analyser har vist at tallet på kronisk fattige er klart lavere enn tallet på fattige ett bestemt tidspunkt.

Hovedinntrykket for perioden er likevel at ulikheten har blitt noe større. Fra 1992 til 1994 økte ulikheten klart, men holdt seg deretter stabil frem til 1999. I 2000 økte så ulikheten på nytt, hovedsakelig som følge av en kraftig økning i utbetalingene av aksjeutbytte og aksjegevinster.

Selv om inntektsforskjellene har økt på 1990-tallet, så finner vi ingen tilsvarende økning i tallet på fattige. Dette skyldes at "de fattige" har hatt en inntektsutvikling som har vært på lik linje med utviklingen i det generelle inntektsnivået i befolkningen, som her er definert som medianinntekten. (Hadde en derimot benyttet gjennomsnittet heller en medianen som et mål på det generelle inntektsnivået i befolkningen, ville en sett en økning også i tallet på fattige. Dette fordi "de rike" ville dra gjennomsnittet kraftig opp.)

... likevel mindre inntektsforskjeller i Norden sammenlignet med andre vestlige land

På tross av at inntektsulikhet har økt de siste årene både i Norge, Sverige og Finland, så viser de fleste undersøkelser at inntektsforskjellene er mindre i de nordiske land enn i de fleste andre industriland. Det er også relativt færre fattige i Norden sammenlignet med andre vestlige land. De fleste internasjonale studier som rangerer landene etter graden av fattigdom plasserer som regel de nordiske land sammen med Benelux og Østerrike nederst, mens landene i Sør-Europa og de anglo-amerikanske landene befinner seg nær toppen når det gjelder antall fattige i befolkningen.

Den rikeste tidelen råder over to tredjedeler av finanskapitalen

Også når det gjelder fordelingen av formue ser en nå klare tendenser til økende ulikhet. Tidelen av husholdningene med høyest bruttfinanskapital (vesentlig bankinnskudd og verdipapirer) økte sin andel av den samlede bruttfinanskapitalen i husholdningene fra 53 prosent i 1990 til 67 prosent i 2000. Den *halvparten* med minst bruttfinanskapital rådet i 2000 bare over knapt 4 prosent av den samlede bruttfinanskapitalen i husholdningene, en andel som har vært omtrent uendret gjennom tiåret.

Dette har skjedd samtidig med en meget sterk økning i bruttfinanskapitalen. I 2000 var husholdningenes samlede bruttfinanskapital om lag 58 prosent større enn i 1990 (i faste priser). Økningen har vært særlig stor siden 1997, da den samlede bruttfinanskapitalen var om lag 14 prosent større enn i 1990.

Husholdningenes samlede gjeld har også økt betydelig de siste årene, men likevel langt mindre enn finanskapitalen. Fra 1997 til 2000 økte gjelden med om lag 15 prosent (i faste priser). Den var i 1997 om lag like stor som i 1990, etter å ha blitt redusert med nesten 10 prosent frem til 1994.

Tre av fire husholdninger eier bil

I tillegg til bolig er bil og fritidshus de viktigste realkapitalgjenstander i private husholdninger. Andelen med bil har økt fra i overkant av 60 prosent i 1980 til 76 prosent på begynnelsen av 1990-tallet. I de aller seneste årene synes andelen husholdninger med bil å ha stagnert. I 2000 eide 79 prosent av husholdningene bil. Økningen i bilhold gjennom 1980- og 1990-tallet skjedde til tross for at det ble flere enpersonhusholdninger, der andelen med bil er lavest. Transportbehovet mer enn økonomisk evne synes å være avgjørende for om husholdninger eier bil. Særlig parhusholdninger har bil. Nesten alle par med barn har bil. Henholdsvis 93 og 95 prosent av par med små og med store barn hadde bil i 2000. Blant enslige under 65 år hadde 56 prosent bil.

23 prosent av husholdningene hadde mer enn én bil i 2000. Andelen med flere biler økte mest blant par med små barn fra 22 prosent i 1986/1988 til hele 37 prosent i 2000.

Bare et mindretall av husholdningene eier fritidshus. I hele perioden fra 1980 har vel 20 prosent av husholdningene hatt fritidshus. Anskaffelse av fritidshus er i større grad enn anskaffelse av bil knyttet til husholdningens økonomiske evne. Arv og overføringer mellom generasjoner spiller også en betydelig rolle.

Fortsatt vekst i forbruket

Husholdningenes årlige gjennomsnittsforbruk økte på slutten av 1990-tallet, fra 263 302 2000-kroner i 1996 til 289 471 kroner i 2000. Det tilsvarer en vekst på 10 prosent.

Utgiftsandelen til mat synker stadig

Utgiftene til mat, alkoholholdige drikker og tobakk, bolig og reiser og transport har i lang tid vært de største utgiftspostene på husholdningenes budsjett. Til sammen utgjør disse postene omkring 60 prosent av de totale utgiftene.

Den relative fordelingen av disse utgiftene har imidlertid forandret seg i løpet av årene. Selv om det har vært brudd i statistikken kan vi si noe om den generelle utviklingen i forbruket. En markant tendens er at utgiftsandelen som blir brukt på matvarer har vært synkende. Reduksjonen i matvarenes utgiftsandel er et uttrykk for den velstandsutviklingen som har funnet sted i perioden. Det er en vanlig erfaring at det brukes prosentvis mindre andel av inntekten på matvarer jo høyere inntekten blir. I 1958 brukte gjennomsnittshusholdningen nær 40 prosent av utgiftene til mat. På begynnelsen av 1980-tallet gikk omkring 20 prosent av utgiftene til mat, mens den ved slutten av 1990-tallet brukte under 13 prosent.

Det skyldtes også at mer mat blir kjøpt uten for hjemmet (restaurant, kantine, kafé, kiosk), mens det bare er mat som blir kjøpt til hjemmet, som registreres som mat i undersøkelsen.

Boutgiftsandelen dominerende

Veksten i forbruket på midten av 1980-tallet gjaldt i stor grad varige forbruksgoder, spesielt bolig, men også reiser og transport. Gjennom flere tiår har boutgiftene stått for en økende andel av forbruket. Denne tendensen ble brutt i 1993. På 1960-tallet utgjorde boutgiftene 12-14 prosent av forbruket. Boutgiftsandelen gjorde et hopp med økte renteutgifter i 1988, steg deretter og nådde en topp i 1992 med 26 prosent.

Mens både matvareutgiftene og utgiftene til reiser og transport var større enn boutgiftene på begynnelsen av 1980-tallet, ble boutgiftene større enn matutgiftene i 1984 og passerte også utgiftene til reiser og transport i 1988. Med ny beregningsmåte for forbruksutgiftene fra 1996 er boligforbruket desidert den største posten, med en andel på 27,6 prosent i 1996. Andelen som går til boligforbruk er fortsatt den høyeste og ligger på 23,7 prosent i 2000.

Utgiftene til bilhold er store

Transportutgiftene er den nest største utgiftsposten for gjennomsnittshusholdningen. Transportutgiftene utgjorde i gjennomsnitt 58 400 kroner i 2000, en femtedel av totalutgiftene. Transportbehovet i husholdningene har økt i løpet av 1990-tallet. Dette har slått ut i økt bruk av kollektivtransport til tross for kraftig prisøkning på denne, men størst utslag har det fått i økt bilhold og økt bruk av bil.

Størst forandringer i forbrukets sammensetning blant enslige

Forskjeller i sammensetningen av forbruket er blant annet uttrykk for forskjeller i preferanser og livsstil. Disse påvirkes av hvilken livsfase husholdningen er i. En ung husholdning i etableringsfasen vil ha andre behov og preferanser enn en eldre veletablert husholdning. Dessuten vil både husholdningens størrelse og alderssammensetning innvirke på forbruksmønsteret.

Matvareutgiftenes andel av forbruket varierer en del mellom husholdninger av ulike typer. Yngre enslige (16-44 år) bruker minst andel på mat (9 prosent på slutten av 1990-tallet), mens eldre par uten barn bruker størst andel (15 prosent). Nedgangen i andelen av forbruket som går til mat, har kommet i alle typer husholdninger.

Boutgiftene er en stor post på budsjettet for alle grupper av husholdninger. Særlig enslige i alle aldre bruker en stor andel på bolig. Disse husholdningene bruker fra 28 til 41 prosent på å bo. For flerpersonhusholdningene var boutgiftsandelen fra 21 til 30 prosent i 1998/2000.

Andelen av forbruket som går til reiser og transport varierer også mellom husholdningstypene. Andelen var i 1998/2000 lavest (9 prosent) for eldre enslige (65-85 år) og høyest for par med voksne barn (over 20 år) med 26,6 prosent.

Kultur

Flere går på kino

Antallet kinobesøk har de senere årene variert rundt 2,6 besøk per innbygger i året. Besøksfrekvensen var lavest i 1992 med 2,2 besøk per innbygger, og høyest i 2001 med 2,8 besøk. Selv om det er blitt færre kinoer og sitteplasser, har det vært en økning i antallet forestillinger i perioden, fra 134 000 i 1980 til 236 000 i 2000. Dette kan delvis tilskrives oppblomstringen av flerkinoanlegg. Likevel har antallet besøk gått ned fra 17,5 millioner i 1980 til 11,6 millioner i 2000. Nedgangen i besøkstallet skjedde først og fremst i første halvdel av 1980-tallet, mens besøkstallet siden slutten av det samme tiåret stort sett har variert rundt 11-12 millioner.

Denne langsiktige nedgangen i besøkstallet har skjedd selv om andelen som i løpet av et år har vært på kino, ikke endret seg noe særlig. Fra begynnelsen av 1990-tallet og til 2001 ser det derimot ut til at en større andel av befolkningen har vært på kino, fra 52 prosent i 1992 til 69 prosent i 2001.

Blant kvinner var andelen dette året 76 prosent og blant menn 71 prosent.

Antall besøk per innbygger har ikke økt i samme grad som andelen som har vært på kino. Økningen har derfor først og fremst skjedd ved at det er flere som går sporadisk på kino. Dette gjelder særlig eldre personer. Mens 8-10 prosent i aldersgruppen 67-79 år var på kinobesøk per år ved begynnelsen av 1990-tallet, er andelen økt til 32 prosent i 2001.

Teater og opera: Svake besøkstall midt på 1990-tallet

Det har vært en svak økning i antallet forestillinger ved institusjonsteatrene på 1990-tallet. Antallet teater- og operaforestillinger økte fra 1980 til 1993. Fra 1993 til 1997 gikk antallet forestillinger noe ned. Senere har det vært en økning, og antallet forestillinger var på om lag 7 500 i 2000.

Besøkstallene økte parallelt med antallet forestillinger fra 1980 til 1993. Utviklingen i besøkstallene har imidlertid vært ujevn over perioden. I 1993 da statistikken omfatter noe flere teatre, var tallet 347 besøk per 1 000. Fra 1993 til 1997 falt besøkstallet med 16 prosent, men har siden økt og var på 322 besøk per 1 000 innbyggere i 2000.

Publikumsundersøkelser tyder på at teater- og operatilbudet når ut til flere. Andelen som har vært i teater har økt fra 44 prosent i 1991 til 50 prosent i 2000, 44 prosent blant menn og 57 prosent blant kvinner.

Endringen i andelen på opera er vanskeligere å fastslå. Besøksandelen er i utgangspunktet liten, og om endringen er betydelig eller ikke, kan være vanskelig å si med sikkerhet. 6 prosent av befolkningen hadde vært på en opera- eller operetteforestilling i 2000.

Økende besøk på klassiske konserter

I 1990 ble det holdt 296 symfonikonsserter. I 1997 var tallet økt til 406 og ytterligere til 607 i 2000. Mens det var 218 000 tilhørere i 1990, var antallet 335 000 i 2000. Denne økningen finner vi igjen i besøksandelen blant befolkningen. Mens det i 1991 var 27 prosent som oppga at de hadde vært på konsert med klassisk musikk, samtidsmusikk, kirkemusikk eller kor, var andelen 37 prosent i 2000. Blant kvinner var andelen 41 prosent mens den var 32 prosent blant menn.

Svak økning i fjernsynsseingen

Til tross for økt tilgang til fjernsynskanaler og flere kanaler som sender programmer døgnet rundt, har vi ikke fått noen sterk økning i fjernsynsseingen. I 1991 var det 39 prosent som hadde tilgang til kanaler formidlet via satellitt. Dette har økt til 67 prosent i 2001. Andelen som ser fjernsyn en gjennomsnittsdag har i samme periode økt fra 81 til 85 prosent. Tiden vi ser på fjernsyn har i samme periode økt med om lag 20 minutter per dag i gjennomsnitt.

Interessen for radioen har heller sunket noe de siste ti årene, til tross for økt tilbud på kanaler og sendetid. Det har vært en nedgang i andelen som hører på radio en gjennomsnittsdag fra 71 prosent i 1991 til 56 prosent i 2001, mens tiden vi bruker på radiolytting har holdt seg noenlunde konstant. Det kan se ut som om cd-plater og kassetter i noe større grad enn tidligere forsyner seg av lyttermarkedet.

Nedgang i avislesingen

Antall eksemplarer av dagsaviser per 1 000 innbyggere økte nokså jevnt gjennom 1980-tallet frem til 1988-1989. I 1980 var det 429 eksemplarer per 1 000 innbyggere, sammenlignet med 688 eksemplarer i 1992. Denne økningen skjedde ganske parallelt med økningen i antallet husholdninger. Antall eksemplarer per husholdning økte forholdsvis beskjedent. Etter 1992 har tallet sunket temmelig jevnt. I 2000 var nettoopplaget per 1 000 innbyggere nede i 568. Det har vært en nokså parallell nedgang i andelen som leser avis per dag. Mens 85 prosent oppga å ha lest avis per dag i 1994, var andelen nede i 77 prosent i 2001. Om denne nedgangen har sammenheng med økende tilgang til elektroniske aviser på Internett, er det for tidlig å si noe sikkert om.

Variasjoner i bokutgivelser og -lesere

Antall skjønnlitterære bokutgivelser har variert en del de siste 20 årene. Det var en økning fra 1986 da det var 903 utgivelser, til 2 037 utgivelser i 1995. Senere har det vært en nedgang, til 1 882 skjønnlitterære bokutgivelser i 2000. De senere årene har det også vært en nedgang i antall utlån per innbygger i folkebibliotekene. Mens det i 1992 var 4,9 utlån per innbygger, sank antallet til 4,1 utlån i 2000.

Andelen som leser bok på fritiden en gjennomsnittsdag har ikke fulgt samme tendens. I 1991 var det 24 prosent som oppga at de leste bok på fritiden en tilfeldig valgt dag. Andelen sank til 17 prosent per dag i 1997, men har så økt og har kommet opp i 22 prosent i 2001. Dette året var andelen 17 prosent blant menn og 26 prosent blant kvinner. Blant de som leste bok var det 64 prosent som leste roman eller novellesamling. Blant kvinnelige boklesere var det 71 prosent som leste denne typen bøker en gjennomsnittsdag.

Økt medietilbud har ikke påvirket kulturvanene betydelig

Til tross for at tilbudene fra radio, fjernsyn og andre elektroniske medier har økt betydelig de senere årene, har ikke dette ført til noen voldsom økning i mediebruken. Det økte tilbudet synes heller ikke å ha hatt noen negativ virkning på bruken av de mer tradisjonelle kulturtilbudene.

Bolig, omgivelser og miljø

Norge skiller seg ut i europeisk sammenheng ved at flere eier boligen sin og særlig ved at flere bor i småhus. I Norge bodde 79 prosent av husholdningene i 1997 i frittliggende enebolig eller andre småhus, mens gjennomsnittet i EU var 53 prosent (1996), og mens 76 prosent av norske husholdninger eide sin bolig (enten som selveier eller gjennom borettslag) i 1997 var gjennomsnittet i EU 60 prosent. Dette samsvarer med våre boligpreferanser. Om lag ni av ti ønsker å eie boligen, og nær tre av fire ønsker å bo i enebolig.

Nordmenn bor også romslig. I 2001 bodde 30 prosent svært romslig, mens 7 prosent bodde trangt. Det har vært en sterk forbedring i romsligheten i løpet av de siste 20 årene, forbedringen var imidlertid særlig sterk på 1980-tallet. I 1980 bodde 16 prosent trangt, mens bare 18 prosent bodde svært romslig. På 1990-tallet endret andelen som bor trangt seg omtrent ikke. Andelen som bor svært romslig fortsatte å øke frem til 1997, men tallet for 2001 tyder på en nedgang. I gjennomsnitt bor vi likevel romsligere. Boarealet per husholdning har økt samtidig med at husholdningene er blitt mindre. Det gjennomsnittlige boareal per person har derfor økt. Men også her var økningen større på 1980-tallet enn senere. I 1980 var gjennomsnittlig boareal per person 36 kvm, i 2000 var det 51 kvm.

Det har skjedd betydelige omlegginger i boligbyggingen de siste 20 årene. På midten av 1980-tallet ble det bygd mange svært store eneboliger. Boligkrisen rundt 1990 førte både til et sterkt fall i boligbyggingen og til et markert fall i størrelsen av de nye boligene. Fra midten av 1990-tallet har boligbyggingen tatt seg noe opp, men er fortsatt langt lavere enn på 1980-tallet. Samtidig økte størrelsen av de nybygde boligene. Men fra 1998 har denne igjen gått ned, og var i 2001 knapt 140 kvm. Dette har skjedd samtidig med at antallet nybygde boliger som er blokkleiligheter har økt betydelig de siste årene.

Også når det gjelder den grunnleggende standarden i form av bad og WC har det skjedd betydelige forbedringer de siste 20 årene. I 1980 manglet 10 prosent ennå bad eller dusj. Allerede i 1990 var dette redusert til 1 prosent. Standardøkningen avspeiles også i andelen husholdninger med minst to rom med bad eller dusj som økte fra 18 prosent i 1988 til om lag det dobbelte i 1997. Når det gjelder boligstandard i form av fukt og kulde er resultatene mer usikre, men de fleste av undersøkelsene fra de senere år tyder på en viss forbedring i forhold til 1980-tallet.

Eierandelen blant husholdningene har i lang tid vært forholdsvis stabil i underkant av 80 prosent. Blant unge viser andelen som bor i bolig som husholdningen eier imidlertid en nedadgående tendens. Blant unge 16-24 år gikk andelen eiere ned fra 69 prosent i 1997 til 58 prosent i 2001. Det er blant unge enslige som ikke bor sammen med foreldrene at nedgangen er sterkst. For eksempel gikk eierandelen for disse enslige i alderen 25-29 år ned fra 58 prosent i 1987 til 31 prosent i 1997. Eierandelen blant unge par har derimot endret seg lite.

Boligutgiftene økte sterkt på 1980-tallet, både på grunn av sterk økning i gjelden og på grunn av renteøkning. Rentenedgangen fra 1993 førte til en reduksjon i boligutgiftene. Tall for andelen husholdninger med høy boutgiftsbelastning viser samme forløp. Reduksjonen i boutgifter på 1990-tallet har imidlertid først og fremst kommet eierne til gode. Det mangler god statistikk for utviklingen i boutgiftene for leiere, men mye tyder på at husleiene økte med om lag 30 prosent i perioden 1987-1997.

Forurensning og støy i lokalmiljøet

Viktig for den lokale luftforurensning er innholdet av nitrogenoksider (NO_x) og svoveldioksid (SO_2) som begge virker forsurende, og av svevestøv i luften. Konsentrasjonen av svoveldioksid har avtatt betydelig siden slutten av 1970-årene, og ble halvert på 1990-tallet. Den lokale forurensningen i de store byene består i dag i hovedsak av nitrogenoksider og svevestøv. Utslippene av NO_x har ikke blitt redusert på 1990-tallet og her er det langt igjen før en når utslippsmålene. Eksos fra biler, asfaltslitasje og vedfyring er viktige kilder til utslipp av svevestøv. Den betydelige trafikkveksten som nå skjer i veitrafikken har ikke gjort problemet med svevestøv mindre.

Ifølge levekårsundersøkelsene har andelen som oppgir å være utsatt for støy fra veitrafikk inne i boligen vært omtrent uforandret på 13 prosent i de siste 20 årene, dette til tross for en betydelig trafikkvekst. Plassering av boligene i forhold til særlig de store trafikkløpene, oppholdstid i hjemmet og tiltak i form av støyisolerende vinduer og støyskjermer er viktige for sammenhengen mellom trafikk og utsatthet for støy. I 2001 oppga 6 prosent at de inne i boligen var svært eller noe plaget av støy fra veitrafikk.

Deltakelse ved valg

Valgdeltakelsen ved lokalvalg har sunket betydelig de siste årene. Også for stortingsvalgene har det vært en nedgang, men mindre dramatisk. Ved stortingsvalget i 2001 var valgdeltakelsen på 75,5 prosent, omtrent det samme som i 1993. Sammenlignet med stortingsvalget i 1981 har valgdeltakelsen sunket med 6,5 prosentpoeng. Den samme tendensen er det både i Sverige og i Finland, med en noe større reduksjon på omtrent 10 prosent. I Dan-

mark er valgdeltakelsen stabil i denne 20-årsperioden. Valgdeltakelsen ved norske kommunestyre- og fylkestingsvalg har sunket betraktelig i løpet av de 20 siste årene. Ved lokalvalget i 1983 var den samlede deltakelsen for kommunestyre- og fylkestingsvalget 73 prosent, ved valget i 1999 hadde den samlede deltakelsen sunket til 62 prosent. Ser vi på fylkestingsvalg isolert var valgdeltakelsen på beskjedne 57 prosent. I Sverige er nedgangen i valgdeltakelsen ved lokalvalg den samme som i Norge, mens den i Finland er det doble fra 1980 til 2000.

Valgdeltakelsen varierer mye fra fylke til fylke. Akershus har ved de siste stortingsvalgene hatt vel 10 prosentpoeng høyere deltakelse enn Finnmark. Vestlandet og fylkene rundt Oslofjorden har hatt høyere valgdeltakelse enn fylkene i Nord-Norge.

Lav valgdeltakelse blant de unge

Tall fra valgundersøkelsene viser store forskjeller i deltakelse mellom gammel og ung og kvinne og mann. Ved de siste valgene har valgdeltakelsen blant unge velgere stadig blitt lavere. Den største reduksjonen i valgdeltakelse er i aldersgruppen 25-29 år, der nedgangen var på 12,7 prosent fra 1997 til 2001. I 2001 var valgdeltakelsen i aldersgruppen 18-21 år 55,7 prosent og i gruppen 22-25 år var den 57 prosent. Valgdeltakelsen er gjennomgående lavest for de yngste gruppene, og deltakelsen øker med alderen. I gruppen 26-29 år nærmer valgdeltakelsen seg gjennomsnittet i resten av befolkningen. Lav valgdeltakelse blant ungdom er ikke noe nytt. Allerede ved valget i 1981, det første stortingsvalget hvor 18-åringene hadde stemmerett, var valgdeltakelsen langt lavere i de yngste aldersgruppene.

Flere kvinner enn menn bruker stemmeretten

I mellomkrigstiden hadde menn mellom 10 og 15 prosentpoeng høyere valgdeltakelse enn kvinner. Etter krigen har disse forskjellene langsomt jevnet seg ut og ved stortingsvalget i 1985 var valgdeltakelsen tilnærmet lik. I 1985 sluttet SSB å skille på valgdeltakelse mellom menn og kvinner, etter dette har vi bare utvalsundersøkelser å forholde oss til. Disse undersøkelsene indikerer at kvinner nå deltar i noe større grad enn menn. I alle aldersgrupper, unntatt blant de aller yngste og de eldste, er valgdeltakelsen høyere for kvinner enn for menn. Ved folkeavstemningen om EU i 1994 var valgdeltakelsen derimot noe høyere blant menn. Ser vi samlet på faktorene bosted, alder og kjønn, - kan vi spissformulert si at det er større sannsynlighet for å finne hjemmesittere blant yngre menn fra Nord-Norge enn blant eldre kvinner fra Østlandet. Forskjellene i valgdeltakelse er imidlertid størst for alder og mindre for bosted og kjønn.

Kriminalitet

Trygghet for liv og eiendom er et gode i et velferdssamfunn som vårt. Det er et gode vi verner om og er opptatt av - hver for oss og med hjelp fra statlige ordninger, som for eksempel politiet og domstolene. Hver dag blir vi konfrontert med beskrivelser av fysiske og psykiske overgrep og de rettslige etterspill av disse, i avisene og andre media. Vi bruker daglig våre nøkler i utallige låser - med forsikringen i bakhånd - for å være trygge mot angrep på våre kropper og eiendeler. Vi handler alle ut fra frykten, og med varierende styrke preger den vår hverdag.

Er vi mer truet av vold ?

De aller fleste av oss føler oss trygge i våre nærmiljø. Levekårsundersøkelsene i perioden fra 1983 og frem til 1997 viste en viss økning, fra 8 til 11 prosent, i andelen personer over 15 år som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold. De fem undersøkelsene som ble gjennomført i denne perioden viser at kvinner, og da spesielt de eldste, var mest urolige. I 2001 er det imidlertid færre som oppgir at de hadde opplevd frykt, og andelen som har vært engstelige for å bli utsatt for overgrep er nå på samme nivå som på 1980-tallet, 8 prosent. Også i Levekårsundersøkelsen 2001 var det langt flere kvinner enn menn som opplever denne frykten. Andelen av kvinner som har vært urolige for vold eller trusler om vold har imidlertid aldri vært så lav. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet. I levekårsundersøkelsene er det de yngste mennene som føler seg mest trygge, selv om det er denne gruppen som er mest utsatt. Totalt er det imidlertid like stor andel kvinner og menn som sier at de var utsatt for vold eller trusler om vold i 2001. I hele perioden fra 1983 til 2001 er det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppgir at de har vært offer for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Dette tilsier at ca. 180 000 personer opplever denne type overgrep hvert eneste år. Ut fra undersøkelsen i 2001 var det mer enn 45 000 av disse som hadde fått synlige merker eller kroppsskader av den volden de hadde blitt utsatt for.

Ikke alle som er utsatt for lovbrudd går til politiet og anmelder det som er skjedd. I Levekårsundersøkelsen 1997 er det kun 13 prosent av de oppgitte tilfellene av vold og trusler om vold som var anmeldt til politiet. Totalt ble det anmeldt 25 500 voldslovbrudd i løpet av 2001, hvorav mer enn 11 000 var legemsfornærmelser og 9 000 var trusler. Siden 1980 har det vært en jevn økning i antallet etterforskede voldsforbrytelser, og ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet ser det ut til at ofre i stadig større grad går til politiet når de har blitt utsatt for vold og trusler. Politiet har ikke mottatt flere anmeldelser av de svært grove tilfellene av vold, som drap og grov legemsbeskadigelse, i løpet av de siste ti årene. I 2001 ble det anmeldt 41 drap og 54 drapsforsøk. Dette er det samme som gjennomsnittet av anmeldte drap, og noe under gjennomsnittet av anmeldte drapsforsøk, i perioden 1991-2001. Antallet anmeldte legemsfornærmelser har imidlertid økt med nesten 60 prosent og anmeldte trusler med 170 prosent.

Vi vet antakelig mindre om befolkningens utsatthet for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Offerundersøkelser og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. De siste 20 årenes utvikling har imidlertid gitt oss noe mer kunnskap. En økt offentlig oppmerksomhet medførte at denne type overgrep i mindre grad ble et privat anliggende, og i løpet av siste halvdel av 1980-tallet ble det etterforsket langt flere seksualforbrytelser enn tidligere. Bare i løpet av 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn det gjorde til sammen i hele perioden fra 1970 til og med 1984. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtekstanmeldelser nesten tredoblet. I løpet av 1990-tallet har antallet anmeldte voldtekter økt ytterligere, med 70

¹ Da denne artikkelen ble skrevet forelå det ikke tall for giftermål og skilsmisser i 2001 og heller ikke tall for innvandrerbefolkningen per 1. januar 2002.

prosent. Det ble imidlertid anmeldt omtrent like mange tilfeller av incest og andre seksuelle overgrep mot barn i 2001 som på begynnelsen av 1990-tallet.

Færre innbrudd i bolig, men vi robbes oftere ute

Både levekårsundersøkelsene og kriminalstatistikken sier oss at tyverier er den typen lovbrudd som folk er mest utsatt for. Halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2001 var tyverier. I Levekårsundersøkelsen 2001 oppgir mer enn hver tiende person over 15 år at de var utsatt for tyveri eller skadeverk i løpet av det siste året. Vi vet fra tidligere undersøkelser at de fleste går til politiet når de har blitt utsatt for tyveri. Kriminalstatistikk basert på politiets register er derfor velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Som for de fleste typer forbrytelser har det siden 1980 vært en jevn økning i antallet tyverier etterforsket av politiet. I løpet av de ti siste årene har det imidlertid også vært positive trekk ved utviklingen, da det anmeldes stadig færre grove tyverier. Det er spesielt de private husstandene som langt sjeldnere får besøk av tyver. I løpet av årene fra 1991 til og med 2001 er antallet grove tyverier fra boliger og hytter blitt halvert. Om våre eiendeler er blitt tryggere i de private hjem, er vi i større grad utsatt for tyverier når vi beveger oss ute i de offentlige rom. Det stjeles imidlertid oftest fra våre biler. I løpet av de siste ti årene er det blitt noe færre tyverier fra og av biler, men fremdeles anmeldes nesten 50 000 slike forbrytelser hvert år.

Mer narkotika - spesielt blant ungdom

Den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 20 årene er utviklingen i antall narkotikaforbrytelser som etterforskes av politiet. Sett i forhold til innbyggertallet etterforsket politiet mer enn 19 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2001 som i 1980. I løpet av 2001 ble det anmeldt en narkotikaforbrytelse per hundre innbyggere i Norge. Mer enn 90 prosent av alle anmeldte narkotikaforbrytelser anmeldes av politiet selv, og store deler av den enorme økningen i anmeldte narkotikaforbrytelser kan tilskrives en økt satsing fra politiets side. Det er imidlertid også grunn til å tro at en betydelig del av økningen har sammenheng med en faktisk økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler. Spørreundersøkelser fra Statens institutt for rusmiddelforskning viser at det er langt flere ungdommer som har brukt amfetamin og ecstasy i 2000 enn det som var tilfellet på begynnelsen av 1990-tallet. Antallet narkotikadødsfall er tredoblet, og det er anslått at antall heroinmisbrukere er fordoblet i løpet av 1990-tallet. I løpet av 2001 ble nesten 11 000 forskjellige personer tatt av politiet for en eller flere narkotikaforbrytelser. Dette er mer enn en tredobling siden 1990.

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilken type lovbrudd som er anmeldt. For eksempel hadde politiet i 2001 kun funnet ut hvem som hadde begått 12 prosent av de anmeldte tyveriene, mens bruk av narkotika ble oppklart i hele 95 prosent av de anmeldte tilfellene. Etterforskningsstatistikken, med oversikt over hvem som er gjerningspersoner, er derfor i stor grad avhengig av hva som anmeldes og hva politiet bruker sine ressurser til. Først og fremst på grunn av den store økningen i narkotikaforbrytelser, er antallet gjerningspersoner nesten tredoblet de siste 15 årene.

Kriminaliteten blant ungdom øker, og endrer karakter

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Midt på 1980-tallet var nesten halvparten av alle siktede under 21 år. Antallet ungdommer som ble tatt var imidlertid stabilt fra slutten av 1980-tallet og frem til midten av 1990-tallet, og de under 21 år utgjorde mindre enn en tredjedel av alle siktede for forbrytelser i 1997. I løpet av de siste fire årene har imidlertid denne generelle trenden snudd, og i 2001 ble mer enn 6 prosent av mennene i aldersgruppen 18-20 år tatt av politiet etter å ha begått en eller flere forbrytelser. Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommene som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register ser det ikke ut til at dagens ungdom stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag er det like mange ungdommer som blir tatt for befatning med narkotika. I løpet av de fire siste årene er antallet unge tatt for narkotika steget med 72 prosent, og de under 21 år utgjør nå halvparten av de siktede for bruk av narkotika. I løpet av 2001 ble 1,5 prosent av alle 18-20-åringene tatt av politiet for å ha hatt befatning med narkotika.

Utviklingen de siste 10-20 årene viser med andre ord at bruk av narkotika, og de levekårsproblemer som kan følge av dette, er voksende i den norske befolkningen. Barn og unge har også tidligere vært sentrale i denne utviklingen, men kriminalstatistikken og andre kilder fra de aller siste årene viser at befatning med narkotika øker mest blant ungdom. Dagens ungdom ser med andre ord ut til å stå overfor en rusproblematikk som skiller seg noe fra den rusproblematikken som ungdom for kun få år siden sto overfor.

Artikkelen er en revidering av tilsvarende artikler i Samfunnsspeilet nr. 4/1994-2001. Forfatterne arbeider i Statistisk sentralbyrå, ved Seksjon for levekårsstatistikk, Seksjon for helsestatistikk, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk og Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Befolkningsutviklingen er kommentert av forsker Helge Brunborg, førstekonsulentene Jorunn Ramm har skrevet om helse, førstekonsulentene Åsne Vigran om omsorg, Arild Rognan om utdanning, Kristoffer Vetvik om arbeidsmarked, rådgiverne Jon Epland om inntekt, Eiliv Mørk om forbruk, Odd Vaage om kulturbruk, Arne Andersen om bolig, førstekonsulent Arvid Olav Lysø om valgdeltaking, og endelig prosjektleder Reid Jone Stene om kriminalitet. Indikatorene er tilrettelagt av konsulent Liv Hansen, og forsker Lars Østby har redigert teksten og skrevet innledningen.

1.	Befolkning	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
1.1.	Folkemengde 1. januar. Millioner	4,08	4,09	4,11	4,12	4,13	4,15	4,16	4,18	4,20
	Menn	2,02	2,03	2,03	2,04	2,05	2,05	2,06	2,06	2,08
	Kvinner.....	2,06	2,06	2,07	2,08	2,09	2,10	2,10	2,11	2,12
1.2.	Befolkningsvekst i året. Promille	3,3	3,6	3,8	2,9	2,8	3,2	3,9	5,5	5,3
1.3.	Andel av alle menn som er 80 år og over. Prosent	2,1	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	2,4
	Andel av alle kvinner som er 80 år og over. Prosent	3,6	3,8	3,9	4,0	4,2	4,3	4,4	4,6	4,7
1.4.	Levendefødte	51 039	50 708	51 245	49 937	50 274	51 134	52 514	54 027	57 526
	Gutter	26 348	25 860	26 454	25 769	25 763	26 305	27 056	27 502	29 473
	Jenter	24 691	24 848	24 791	24 168	24 511	24 829	25 458	26 525	28 053
1.5.	Samlet fruktbarhetstall (SFT)	1,72	1,70	1,71	1,66	1,66	1,68	1,71	1,75	1,84
1.6.	Aborter per 1 000 kvinner 15-49 år	14,6	14,8	14,2	14,1	14,5	14,7	15,3	15,1	15,4
1.7.	Kvinnens alder ved første fødsel ¹	25,0	25,1	25,2
1.8.	Andel barn født utenfor ekteskap. Prosent ..	14,5	16,1	17,6	19,3	21,3	25,8	27,9	30,9	33,7
1.9.	Antall døde	41 340	41 893	41 454	42 224	42 581	44 372	43 560	44 959	45 354
	Menn	22 606	22 818	22 631	22 919	23 005	23 783	23 462	24 008	23 705
	Kvinner.....	18 734	19 075	18 823	19 305	19 576	20 589	20 098	20 951	21 649
1.10.	Forventet levealder									
	Menn	72,3	72,6	72,7	72,7	73,0	72,6	72,9	72,8	73,1
	Kvinner.....	79,2	79,3	79,5	79,6	79,6	79,4	79,7	79,6	79,6
1.11.	Antall vigslers ²	22 230	22 271	21 706	20 803	20 537	20 221	20 513	21 081	21 744
1.12.	Antall skilsmisser ³	6 467	6 937	6 974	7 473	7 781	8 090	7 813	8 342	8 689
1.13.	Forventet andel oppløste ekteskap. Prosent .	25,0	27,2	27,6	29,9	31,4	32,5	31,9	34,5	36,4
1.14.	Andel samboende av alle i samliv, kvinner 20-44 år. Prosent	421,6
1.15.	Enslige ⁵ mødre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier
	Enslige ⁵ fedre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier
1.16.	Andel menn 18 år og over som lever alene. Prosent
	Andel kvinner 18 år og over som lever alene. Prosent
	Andel menn 80-84 år som lever alene. Prosent
	Andel kvinner 80-84 år som lever alene. Prosent
1.17.	Antall flyttinger til Norge	18 776	19 698	20 468	20 063	19 688	21 858	24 196	31 149	29 964
	Menn	9 719	10 128	10 652	10 451	10 062	11 592	12 609	17 817	16 493
	Kvinner.....	9 057	9 570	9 816	9 612	9 626	10 266	11 587	13 332	13 471
1.18.	Antall flyttinger fra Norge	14 705	14 522	14 728	15 778	15 927	15 630	16 745	17 380	19 821
	Menn	7 559	7 524	7 449	8 163	8 248	8 016	8 601	8 960	10 341
	Kvinner.....	7 146	6 998	7 279	7 615	7 679	7 614	8 144	8 420	9 480
1.19.	Nettoinnflytting	4 071	5 176	5 740	4 285	3 761	6 228	7 451	13 769	10 143
	Menn	2 160	2 604	3 203	2 288	1 814	3 576	4 008	8 857	6 152
	Kvinner.....	1 911	2 572	2 537	1 997	1 947	2 652	3 443	4 912	3 991
	Norske statsborgere	- 474	- 633	-1 032	- 850	-1 459	-1 156	- 659	-1 433	-3 578
	Utenlandske statsborgere	4 545	5 809	6 772	5 135	5 220	7 384	8 110	15 202	13 721

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
4,22	4,23	4,25	4,27	4,30	4,32	4,35	4,37	4,39	4,42	4,45	4,48	4,50	4,52
2,09	2,09	2,10	2,11	2,13	2,14	2,15	2,16	2,17	2,19	2,20	2,22	2,23	2,24
2,13	2,14	2,15	2,16	2,17	2,19	2,20	2,21	2,22	2,23	2,25	2,26	2,27	2,28
2,9	3,9	5,6	6,0	6,0	5,5	5,0	5,2	5,7	6,3	7,5	5,6	4,6	...
2,5	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0
4,7	4,9	4,9	5,0	5,1	5,2	5,3	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6	5,8	5,9
59 303	60 939	60 808	60 109	59 678	60 092	60 292	60 927	59 801	58 352	59 298	59 234	56 696	...
30 461	31 276	31 305	31 154	30 566	30 936	31 006	31 490	30 724	29 870	30 468	30 436	29 041	...
28 842	29 663	29 503	28 955	29 112	29 156	29 286	29 437	29 077	28 482	28 830	28 798	27 655	...
1,89	1,93	1,92	1,89	1,86	1,87	1,87	1,89	1,86	1,81	1,84	1,85	1,78	...
15,5	14,8	14,6	14,2	13,9	13,5	12,8	13,4	13,1	13,2	13,3	13,7
25,3	25,5	25,7	25,9	26,0	26,3	26,5	26,7	27,0	27,2	27,2	27,3	27,5	...
36,4	38,6	40,9	42,9	44,4	45,9	47,6	48,3	48,7	49,0	49,1	49,6	49,7	...
45 173	46 021	44 923	44 731	46 597	44 071	45 190	43 860	44 595	44 112	45 170	44 002	43 981	...
23 604	23 866	23 145	23 071	23 769	22 348	23 020	22 106	22 262	22 067	22 426	21 665	21 630	...
21 569	22 155	21 778	21 660	22 828	21 723	22 170	21 754	22 333	22 045	22 744	22 337	22 351	...
73,3	73,4	74,0	74,2	74,2	74,9	74,8	75,4	75,5	75,5	75,6	76,0	76,2	...
79,9	79,8	80,1	80,3	80,3	80,6	80,8	81,1	81,0	81,3	81,1	81,4	81,5	...
20 755	21 926	19 880	19 266	19 464	20 605	21 677	23 172	23 815	23 354	24 889	26 763
9 163	10 055	10 164	10 106	10 805	10 795	10 183	9 836	9 813	9 213	9 124	10 053
38,7	43,0	43,7	43,6	47,1	47,4	45,6	44,4	44,4	41,8	42,4	46,8
..	30,2	30,6	31,8	32,8	33,3	35,3	38,8	35,1	38,7	...
15,7	..	17,1	..	18,4	18,9	19,0	19,2	19,3	19,3
2,4	..	2,5	..	2,7	2,6	2,6	2,3	2,5	2,6
22,9	..	23,9	24,5	25,0	25,5	25,9	26,3	25,7	27,2
26,7	..	27,1	27,4	27,6	27,8	28,0	28,1	26,7	28,6
..	39,4	38,9	38,8	38,2	38,3	37,8	37,4
..	77,2	76,9	77,0	76,6	76,2	75,6	75,3
25 847	25 494	26 283	26 743	31 711	26 911	25 678	26 407	31 957	36 704	41 841	36 542	34 264	...
13 589	13 171	13 835	13 737	15 650	13 005	12 268	12 451	15 590	18 312	20 864	19 140	16 882	...
12 258	12 323	12 448	13 006	16 061	13 906	13 410	13 956	16 367	18 392	20 977	17 402	17 382	...
27 300	23 784	18 238	16 801	18 903	19 475	19 312	20 590	21 257	22 881	22 842	26 854	26 309	...
15 108	12 880	9 539	8 829	10 127	10 062	9 802	10 393	10 524	11 526	11 342	13 731	13 614	...
12 192	10 904	8 699	7 972	8 776	9 413	9 510	10 197	10 733	11 355	11 500	13 123	12 695	...
-1 453	1 710	8 045	9 942	12 808	7 436	6 366	5 817	10 700	13 823	18 999	9 688	7 955	...
-1 519	291	4 296	4 908	5 523	2 943	2 466	2 058	5 066	6 786	9 522	5 409	3 268	...
66	1 419	3 749	5 034	7 285	4 493	3 900	3 759	5 634	7 037	9 477	4 279	4 687	...
-9 274	-4 216	328	837	964	- 848	-1 124	-1 347	-1 292	- 919	- 541	-3 166	-2 241	...
7 821	5 926	7 717	9 105	11 844	8 284	7 490	7 164	11 992	14 742	19 540	12 854	10 196	...

1. Befolkning (forts.)	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
1.20. Antall bosatte som skiftet til norsk statsborgerskap	2 680	2 441	3 095	1 754	2 798	2 851	2 486	2 370	3 364
1.21. Innenlandske flyttinger per 1 000 innbyggere ⁶	44,4	43,2	42,0	42,2	41,1	42,3	43,2	44,3	44,2
1.22. Nettoinnflytting til mest sentrale kommuner ⁷	-1 150	-32	1 253	1 886	5 185	6 129	6 760	3 948	3 151
Nettoinnflytting til minst sentrale kommuner ⁸	-589	-1 012	-1 977	-1 801	-4 164	-5 898	-6 643	-5 125	-4 422
1.23. Utenlandske statsborgere 1.1. per 1 000 innbyggere	19,7	20,2	21,1	22,0	22,9	23,6	24,4	26,2	29,5
1.24. Innvandrerbefolkning 1.1. per 1 000 innbyggere	23,3	29,7	31,4	34,8
Innvandrerbefolkning 1.1. fra Øst-Europa per 1 000 innbyggere	1,7	2,1	2,2	2,5
Innvandrerbefolkning 1.1. fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia per 1 000 innbyggere	5,5	9,3	10,5	13,2
1.25. Befolkningsvekst i mest sentrale kommuner ⁷ . Prosent	0,37	0,48	0,58	0,48	0,64	0,81	0,91	0,94	0,91
Befolkningsvekst i minst sentrale kommuner ⁸ . Prosent	0,11	0,04	-0,11	-0,12	-0,48	-0,76	-0,83	-0,35	-0,33
1.26. Andel av kommunene med befolkningsvekst. Prosent ⁹	68	63	63	61	50	43	45	54	55

¹ Gjennomsnittlig observert fødealder. ² Tallene for 1980-1985 omfatter ikke vigsler (om lag 500 per år) der bare kvinnen var bosatt i Norge. ³ Skilsmisser der mannen var bosatt i Norge. ⁴ Tall for kvinner 23, 28, 33, 38 og 43 år. ⁵ Verken gift eller samboende med felles barn. ⁶ Flyttinger mellom kommuner. Ikke korrigert for at antall kommuner er blitt redusert fra 454 i 1980 til 435 i 1997. ⁷ Kommuner i sentralitetsgruppe 3 ifølge. Standard for kommuneklassifisering 1994. ⁸ Kommuner i sentralitetsgruppe 0 ifølge. Standard for kommuneklassifisering 1994. ⁹ Ut fra kommuneinndelingen i 1997 (435 kommuner).
Kilde: 1.1-1.5, 1.7-1.13, 1.15 -1.26: Befolkningsstatistikk. 1.6: Statens Helsetilsyn. 1.14: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Omnibusundersøkelsene.

2. Helse	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
2.1. Spedbarnsdødelighet; døde per 1 000 levendefødte (under 1 år)	8,1	7,5	8,1	7,9	8,3	8,5	7,9	8,4	
2.2. Post neonatal dødelighet; døde per 1 000 levendefødte (4 uker-under 1 år)	3,0	3,1	3,5	3,1	4,0	3,8	3,7	3,7	
Aldersstandardiserte dødsrater etter utvalgte årsaker ¹									
2.3. Ondartede svulster									
Menn	270	279	279	277	278	288	283	281	
Kvinner	173	176	177	174	173	178	176	177	
2.4. Hjerte-/karsykdommer									
Menn	650	654	639	638	635	644	632	640	
Kvinner	382	381	364	361	349	354	338	339	
2.5. Ulykker									
Menn	69	59	61	59	58	63	62	61	
Kvinner	31	30	30	27	28	30	29	26	
2.6. Selvmord									
Menn	19	19	21	21	22	21	20	23	
Kvinner	7	6	7	8	7	7	7	8	
2.7. Antall nye krefttilfeller per år per 100 000 innbyggere ² . Aldersstandardisert									
Menn	357,6	367,1	374,4	381,0	381,4	390,2	395,0	383,9	
Kvinner	299,3	287,6	302,7	309,4	305,1	308,7	312,5	306,1	

Sosiale indikatorer

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
4 622	4 757	5 055	5 132	5 538	8 778	11 778	12 237	12 037	9 244	7 988	9 517	10 838	...
41,5	39,9	39,0	37,6	38,5	40,9	41,8	42,1	42,9	43,1	43,0	44,8	44,7	...
1 787	2 939	4 875	3 929	5 505	5 177	6 114	7 156	6 329	5 239	5 237	3 963	6 808	...
-3 240	-3 402	-3 336	-2 934	-3 039	-4 385	-4 136	-4 938	-6 095	-5 677	-4 877	-4 577	-5 298	...
32,2	33,2	33,7	34,6	35,8	37,5	37,7	36,8	35,9	35,8	37,1	39,9	40,9	41,1
38,0	39,8	41,1	42,8	44,9	47,5	49,5	51,2	52,9	55,4	58,7	63,1	66,1	...
2,8	3,2	3,5	3,7	4,3	6,1	7,0	7,6	7,9	8,0	8,4	10,3	10,7	...
15,9	18,1	19,8	21,3	22,6	23,4	24,2	25,1	26,1	27,4	29,1	31,3	34,1	...
0,56	0,70	0,94	0,94	0,95	0,95	0,91	0,99	1,04	1,06	1,10	0,80	0,91	...
-0,46	-0,46	-0,26	-0,14	-0,02	-0,37	-0,37	-0,47	-0,72	-0,54	-0,10	-0,23	-0,66	...
47	46	49	50	54	53	50	47	44	52	59	57	44	...

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
8,3	7,9	7,0	6,4	5,9	5,1	5,2	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,9
3,8	4,0	3,1	2,7	2,1	1,7	1,6	1,4	1,5	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1
292	283	279	282	281	288	286	285	287	288	281	282
179	175	178	170	169	177	181	179	185	183	171	172
602	589	596	563	554	546	504	513	487	476	466	450
336	331	331	317	309	307	284	281	272	269	262	261
57	61	57	51	50	51	46	46	44	46	46	46
28	28	28	25	23	23	21	21	22	22	21	21
24	22	23	23	21	20	17	19	18	18	18	20
9	8	8	8	7	6	7	6	6	6	7	7
390,0	405,0	411,1	411,8	431,7	432,2	434,8	435,7	443,0	461,3	460,6	454,1
311,8	320,9	323,8	331,4	333,9	339,1	338,4	348,0	360,1	370,4	357,9	357,3

2.	Helse (forts.)	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
2.8.	Andel dagligrøykende (16-74 år)								
	Menn	42	40	40	42	42	42	39	40
	Kvinner.....	30	31	34	32	34	32	31	33
2.9.	Andel 18 år og over som konsumerer 2 cl ren alkohol eller mer pr. dag								
	Menn	16
	Kvinner.....	5
2.10.	Totale utgifter til helseformål i prosent av BNP	6,8	6,9	7,1	6,7	6,7	7,2	7,7	7,9
2.11.	Utgifter faste 1990-priser per capita
2.12.	Sum legeårsverk per 10 000 innbyggere i somatiske sykehus	8,8	9,1	9,2	9,2	9,4	9,7	9,9	10,3
2.13.	Sum sykepleierårsverk per 10 000 innbyggere i somatiske sykehus	27,8	28,2	29,0	29,9	30,4	30,6	31,2	32,9
2.14.	Antall liggedøgn per 1 000 innbyggere i somatiske sykehus ^{3,4}	1 550	1 501	1 470	1 462	1 454	1 452	1 396	1 256
2.15.	Antall sykehusopphold per 1 000 innbyggere i somatiske sykehus ^{3,4}	143	142	143	145	148	152	152	149
2.16.	Antall polikliniske konsultasjoner per 1 000 innbyggere i somatiske sykehus
2.17.	Sum legeårsverk per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	0,11	0,11	0,12	0,13	0,13	0,14	0,13	0,14
2.18.	Sum sykepleierårsverk per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	0,50	0,49	0,53	0,57	0,60	0,62	0,61	0,61
2.19.	Antall liggedøgn per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	971	909	827	820	807	766	725	684
2.20.	Antall utskrivninger per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	5,1	4,7	4,6	5,0	5,0	4,6	4,6	4,2
2.21.	Antall polikliniske konsultasjoner per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner
2.22.	Årsverk av leger innenfor kommunehelsetjenesten ⁵ per 10 000 innbyggere	7,7
2.23.	Årsverk av fysioterapeuter innenfor kommunehelsetjenesten ⁵ per 10 000 innbyggere	6,0
2.24.	Årsverk av jordmødre per 10 000 fødte	17
2.25.	Årsverk av helsesøstre per 10 000 innbyggere 0-4 år	43

¹ Ratene er kjønns- og aldersstandardisert over 5-årige aldersgrupper. Middelfolkemengde i året er benyttet. Som standardbefolkning er benyttet summen av menn og kvinner i 5-årige aldersgrupper i hele landet per 1. januar 1981. ² Justert i henhold til europeisk standardbefolkning. ³ Psykiatriske avdelinger er inkludert fra og med 1980 til og med 1988. ⁴ Det er brudd i tidsseriene i 1989. ⁵ Årsverk i institusjoner for eldre er ikke medregnet. ⁶ Foreløpige tall.

Kilde: 2.1-2.6: Dødsårsaksstatistikk. 2.7: Kreftregisteret. 2.8: Statens tobakksskaderåd. 2.9: Statens institutt for alkoholforskning. 2.10-2.11: Nasjonal regnskapsstatistikk. 2.12-2.13, 2.16-2.21: Statistikk for fylkeshelsetjenesten. 2.14-2.15: Pasientstatistikk. 2.22-2.25: Statistikk for kommunehelsetjenesten.

Sosiale indikatorer

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
41	37	37	36	37	38	35	33	34	34	34	32	31	30
35	34	34	33	32	36	31	32	32	33	32	32	32	29
..	14	15	18
..	3	3	5
7,7	7,8	8,1	8,2	8,0	7,9	7,9	7,9	7,8	8,5	8,5	7,6	8,0	...
..	13 259	14 071	14 310	14 311	14 468	15 262	16 189	16 675	17 144	18 192	18 228	18 543	...
10,3	10,6	10,8	10,7	11,1	11,4	11,6	12,4	13,1	14,1	14,8	15,3	15,9	⁶ 16,0
33,6	33,9	34,8	35,3	35,7	37,0	37,8	40,0	41,9	44,0	45,4	47,1	47,0	⁶ 47,1
1 256	1 076	1 063	1 021	999	996	976	973	972	967	960	959	925	⁶ 929
150	143	145	142	143	145	144	147	149	151	154	156	154	⁶ 160
653	610	599	634	646	698	672	696	718	749	746	763	796	⁶ 775
0,15	0,13	0,17	0,18	0,18	0,19	0,20	0,20	0,21	0,22	0,23	0,24	0,25	⁶ 0,27
0,64	0,72	0,78	0,81	0,82	0,84	0,86	0,88	0,97	0,99	1,01	1,01	1,03	⁶ 1,09
628	653	614	577	552	549	504	493	480	468	457	446	431	⁶ 411
5,2	4,8	5,0	5,2	5,4	5,6	5,5	6,0	6,2	6,6	6,8	7,3	7,8	⁶ 8,0
..	..	92	104	113	118	133	140	131	134	140	149	155	⁶ 163
7,0	7,0	7,1	7,2	7,3	7,5	7,5	7,5	7,5	7,6	7,8	7,9	7,9	...
6,0	6,0	6,2	6,4	6,6	6,7	6,7	6,9	7,1	7,4	7,6	7,6	8,0	...
19	18	19	21	24	27	27	33	37	40	44	45	48	...
41	41	41	42	41	45	48	50	51	52	53	55	57	...

3.	Omsorg	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
3.1.	"Omsorgsbyrde" i befolkningen ¹	26,9	26,4	25,9	25,4	24,9	24,6	24,3	24,3
3.2.	Husholdninger med barn 0-6 år, med ulike typer barnetilsyn. Prosent								
	Andel med barn i barnehage	17	22	27
	Andel som benytter slektninger, nære kjente	15	10	15
	Andel som benytter dagmamma, praktikant	12	14	20
3.3.	Ressurser i barnevernet. Antall årsverk								
	Kommunal barnevernstjeneste
	Barnevernsinstitusjoner
3.4.	Ressurser i barnevernet. Årsverk per 1 000 barn 0-17 år								
	Kommunal barnevernstjeneste
	Barnevernsinstitusjoner
3.5.	Barn med barnevernstiltak per 1 000 barn 0-17 år ²	8,0	7,6	8,4	10,1	10,9	11,5	..	9,9
3.6.	Andel som har gitt ulønnet praktisk hjelp til syke, eldre eller uføre. Prosent	8	9	11
	Menn	6	8	13
	Kvinner	9	10	12
3.7.	Ressurser i kommunal pleie- og omsorgstjeneste								
	Antall årsverk ³
	Årsverk per bruker ³
	Årsverk per 1 000 personer 67 år og over ³
3.8.	Brukere av pleie- og omsorgstjenestene. Antall ⁴
	Andel kvinner. Prosent
	Andel 80 år og over. Prosent
3.9.	Andel brukere av pleie- og omsorgstjenestene i ulike grupper. Prosent ⁴								
	Kvinner 67-79 år
	Menn 67-79 år
	Kvinner 80 år og over
	Menn 80 år og over
3.10.	Brukere av hjemmetjenester i alt. Antall ⁴								
	Hjemmehjelp	149 850	148 188	149 664	146 613	151 006	148 223	151 706
	Hjemmesykepleie	81 824	89 671	94 486	100 957	..	105 915	108 678
3.11.	Brukere av hjemmetjenester per 1 000 innbyggere 67 år og over ⁴
3.12.	Institusjoner for eldre og funksjonshemmede.								
	Antall plasser	40 751	41 139	42 119	43 021	43 786	45 607	48 695	48 774
	Plasser per 1 000 innbyggere 80 år og over	335	328	323	320	316	322	334	327
3.13.	Plasser i alders- og trygdeboliger. Antall ⁵	20 965	21 899	22 092	22 609

¹ Antall barn 0-9 år + antall eldre 80 år og over i prosent av alle personer i yrkesaktiv alder (16-66 år). ² Brudd i tidsserien fra 1987. Før 1987 per 1 000 personer 0-19 år. For disse årene kan det være ungdom opp til 22 år blant barneverns klientene. ³ Før 1994 er leger og fysioterapeuter talt med. Fra og med 1994 er de holdt utenfor. Antall årsverk i 1993 ville ha vært ca. 600 lavere hvis legene og fysioterapeutene ikke hadde vært talt med. ⁴ For 1995 er 10 720 mottakere av "hjemmetjenestelignende tjenester", det vil si ulike tjenester for psykisk utviklingshemmede, lagt til totaltallet og tallet for mottakere av hjemmehjelp i NOS Pleie- og omsorgsstatistikk. ⁵ Brudd i tidsserien fra 1994, på grunn av endret spørreskjema. Tallet i NOS 1994 (30 260) viser antall beboere og ikke antall enheter. Kilde: 3.1: Befolkningsstatistikk. 3.6: Levekårsundersøkelsene. 3.3-3.5: Sosialstatistikk. 3.7-3.13: Pleie- og omsorgsstatistikk.

Sosiale indikatorer

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
24,4	24,6	24,9	25,3	25,7	26,0	26,4	26,8	27,1	27,4	27,6	27,6	27,5	...
..	34	45
..	12	14
..	15	12
..	..	831	1 446	2 233	2 211	2 285	2 450	2 385	2 526	2 563	2 619	2 716	...
..	1 652	1 362	1 647	1 947	2 183	2 310	2 442	2 552	2 647	2 946	3 196	3 379	...
..	..	0,8	1,5	2,3	2,2	2,3	2,4	2,3	2,4	2,5	2,4	2,6	...
..	1,7	1,4	1,7	2,0	2,2	2,3	2,4	2,5	2,6	2,8	3,0	3,2	...
10,2	10,6	12,3	14,0	18,4	19,8	19,9	20,2	20,2	20,9	21,4	21,2	21,9	...
..	11	17
..	12	17
..	11	16
..	58 953	66 430	69 395	68 331	69 795	73 733	79 435	82 794	86 370	89 669	...
..	0,31	0,35	0,37	0,36	0,39	0,39	0,41	0,42	0,43	0,44	...
..	9,6	10,7	11,2	11,0	11,2	11,9	12,8	13,4	14,0	14,6	...
..	191 843	187 501	185 801	187 781	187 840	191 947	195 202	200 087	201 905	...
..	69,8	68,9	69,7	69,6	69,5	69,2	69,2	68,7	...
..	52,2	53,3	52,7	53,8	54,7	52,1	52,8	53,1	53,2	...
..	15,7	15,9	15,2	15,8	15,9	15,9	15,9	15,3	...
..	10,0	9,7	9,2	9,3	9,4	9,5	9,6	9,5	...
..	65,0	62,7	60,4	61,2	62,4	61,1	62,6	63,2	...
..	46,5	43,3	40,9	41,5	41,0	41,7	42,5	43,2	...
148 383	148 406	120 956	118 085	120 303	124 732	121 575	123 796	123 292	122 465	122 022	...
109 367	114 271	75 426	73 194	69 120	65 210	70 643	75 001	81 711	90 732	96 876	...
..	236	230	229	234	233	240	247	255	260	...
49 887	47 933	45 628	45 946	45 890	45 767	44 941	43 928	43 735	43 377	43 196	43 240	42 876	...
328	307	286	285	277	270	259	249	243	235	229	228	218	...
22 948	24 056	22 368	28 291	28 067	26 345	28 695	32 423	37 882	39 987	42 110	44 409	46 432	...

4.	Utdanning	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
4.1.	Barnehagedekning. Prosent								
	1-5 år	19,3	21,3	22,8	24,0	25,4	26,6	28,1	29,8
	1-2 år	6,8	7,7	8,2	8,5	9,1	9,3	9,7	10,5
	3-5 år	27,3	30,2	32,3	34,2	36,0	38,0	40,4	42,8
4.2.	Andel barnehagebarn med heldagsplass ^{1,2} . Prosent								
	1-2-åringene	78,0	75,9	81,1	83,3	84,1	86,0	86,2	85,6
	3-5-åringene	41,6	40,5	41,0	42,2	43,4	45,7	46,9	49,4
4.3.	Andel private barnehager. Prosent	46,4	45,1	43,7	42,8	42,4	42,3	41,1	39,7
4.4.	Andel barnehagebarn 1-5 år med plass i privat barnehage. Prosent	39,3	40,8	37,7	36,1	35,6	36,0	35,5	34,8
4.5.	Antall barn per årsverk i:								
	Private barnehager	8,8	8,2	7,2
	Offentlige barnehager	5,1	4,9	4,6
4.6.	Andel styrere/pedagogiske ledere i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning ³ . Prosent	91,4	90,4	91,0	93,4	94,1	94,4	90,0	86,5
	Andel 16 år og over etter høyeste fullførte utdanning ⁴ . Prosent								
4.7.	Grunnskole	43,9	38,5	37,4	36,6
	Menn	40,5	35,1	34,0	33,3
	Kvinner	47,1	41,7	40,6	39,8
4.8.	Universitet eller høyskole	12,3	14,0	14,4	14,7
	Menn	14,4	15,8	16,1	16,3
	Kvinner	10,3	12,3	12,7	13,1
4.9.	Andel som fullførte utdanning som gir studiekompetanse som var i høyere utdanning samme høst. Prosent								
	Menn
	Kvinner
4.10.	Andel i videregående utdanning. Prosent av registrerte årskull 16-18 år								
	Menn	62,7	64,0	64,5	68,0	69,6	71,4	71,1	71,0
	Kvinner	68,6	70,4	71,4	73,8	74,6	75,4	75,0	74,9
	Andel i høyere utdanning								
4.11.	Prosent av registrerte årskull 19-24 år ^{5,6}								
	Menn	11,8	11,9	11,9	11,9	12,2	11,5	12,3	12,7
	Kvinner	9,5	12,3	13,0	13,4	14,0	13,6	14,8	15,9
4.12.	Prosent av registrerte årskull 25-29 år								
	Menn	8,4	7,8
	Kvinner	6,8	7,0
4.13.	Andel utenlandsfødte i videregående utdanning. Prosent av registrerte årskull 16-18 år								
	Menn
	Kvinner
	Andel utenlandsfødte i høyere utdanning. Prosent								
4.14.	Prosent av registrerte årskull 19-24 år
	Menn
	Kvinner
4.15.	Prosent av registrerte årskull 25-29 år
	Menn
	Kvinner

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
31,7	34,0	36,3	39,9	43,4	46,6	49,8	52,3	54,9	59,8	61,1	61,1	62,0	...
11,6	13,5	15,4	18,3	21,8	25,1	28,6	31,3	33,9	39,8	38,8	36,9	37,0	...
45,8	48,8	51,7	55,9	58,6	61,2	63,6	66,0	68,7	73,3	75,9	76,7	78,0	...
86,0	85,8	84,9	84,7	82,6	80,5	78,4	77,2	75,1	72,6	69,5	65,6	66,4	...
52,8	56,6	59,6	61,9	62,7	63,3	63,4	63,5	63,4	63,9	64,6	62,1	62,5	...
39,4	40,0	41,1	43,8	45,9	47,9	50,1	51,8	52,3	52,5	51,3	49,6	48,8	...
34,7	35,4	36,9	39,1	39,7	40,6	41,7	42,4	42,3	41,6	40,9	40,1	40,4	...
6,8	6,6	6,2	5,9	5,8	5,6	5,5	5,4	5,4	5,2	5,2	5,3	5,3	...
4,5	4,5	4,6	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,5	...
81,7	81,3	79,7	76,8	76,8	76,2	76,1	78,1	79,7	81,1	81,7	83,4	86,3	...
35,6	34,2	33,1	32,0	30,9	29,7	28,7	26,9	25,3	24,3	23,3	22,8	22,0	...
32,3	31,0	29,9	28,8	27,8	26,5	25,6	23,9	22,4	21,5	20,6	20,2	19,5	...
38,8	37,3	36,1	35,0	33,9	32,7	31,6	29,8	28,0	26,9	26,0	25,4	24,5	...
15,1	15,9	16,6	17,2	17,9	18,8	19,5	20,2	20,9	21,6	22,2	21,4	21,9	...
16,6	17,5	18,0	18,5	19,1	20,0	20,6	21,1	21,7	22,3	22,7	21,6	21,9	...
13,6	14,5	15,2	16,0	16,7	17,6	18,5	19,3	20,2	21,0	21,8	21,2	21,8	...
..	30,8	30,3	29,9	29,2	27,7	27,5	27,8	26,9	19,9	19,0	18,2	19,8	...
..	27,7	28,2	28,0	29,1	30,1	34,2	35,1	36,5	33,2	34,0	33,6	32,8	...
74,0	80,4	81,9	84,9	86,4	87,6	89,1	90,0	91,6	91,6	91,0	90,2	89,9	...
77,8	82,2	83,1	84,6	86,5	87,2	88,9	90,6	92,7	92,6	92,1	91,7	91,9	...
13,2	15,0	16,2	17,0	18,7	19,6	20,7	21,7	22,7	21,8	22,6	23,1	21,6	...
16,8	19,0	20,0	21,2	23,2	24,6	26,4	28,5	30,8	30,2	32,1	32,9	31,4	...
7,7	8,8	9,2	9,9	10,8	11,4	11,7	11,9	12,0	12,0	12,4	12,8	12,6	...
7,3	8,4	8,8	9,3	10,4	10,9	11,3	12,1	12,7	13,1	14,0	15,1	15,4	...
..	..	59,4	61,6	64,1	63,9	66,2	70,6	78,3	81,1	78,7	78,6	79,0	...
..	..	60,5	63,4	64,6	62,4	65,2	68,0	76,6	80,8	79,3	79,5	81,9	...
..	..	11,9	12,9	13,0	13,0	13,2	14,2	18,0	20,8	19,8	19,7	17,4	...
..	..	12,0	13,2	13,1	12,7	13,0	13,8	17,5	19,6	18,2	18,3	15,5	...
..	..	11,8	12,6	12,8	13,3	13,3	14,6	18,4	21,7	21,1	20,9	19,1	...
..	..	9,1	10,4	11,0	11,2	10,5	9,8	10,7	12,5	12,6	12,7	11,7	...
..	..	10,2	11,6	12,6	12,7	11,6	10,6	11,6	13,7	13,5	12,9	11,4	...
..	..	7,7	8,9	9,1	9,4	9,3	9,0	9,9	11,5	11,8	12,5	12,0	...

4. Utdanning (forts.)	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Antall elever og studenter i:								
4.16. Grunnskole	591 320	586 071	576 910	565 497	550 136	534 000	519 867	505 942
4.17. Videregående skoler ⁷	183 931	184 334	188 040	196 317	204 199	209 621	204 811	199 642
4.18. Høyere utdanning ⁶	73 856	82 781	88 008	90 381	93 535	87 559	101 187	103 129
4.19. Antall elever per lærerårsverk i grunnskole/videregående skole	9,8	9,2
4.20. Antall studenter per lærerårsverk i høyere utdanning ⁸	11,4	10,9

¹ Oppholdstid 31 timer eller mer per uke. ² Fra og med 1999 er barn i åpen barnehage ikke inkludert i det totale tallet for antall barn i barnehage. ³ For årene 1980 og 1981 gjelder tallene styrere og førskolelærere. For 1982, 1983 og 1984 er det kun for styrere. ⁴ Personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelen. ⁵ På grunn av mangelfull datalevering, er tallet på universitets- og høgskolestudenter i 1985 om lag 6 000-8 000 for lavt. ⁶ I 1981 ble en rekke helsefagsskoler omgjort til høgskoler. Elever ved disse skolene ble inntil 1980 klassifisert som elever i videregående skoler og fra og med 1981 som studenter ved universiteter/høgskoler. ⁷ Omfatter elever ved folkehøgskoler, men ikke spesialskoler. Omfatter lærlinger fra og med 1989. ⁸ Omfatter studenter ved offentlige skoler.

Kilde: 4.1-4.6: Barnehagestatistikk. 4.7-4.20: Utdanningsstatistikk.

5. Arbeid	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
5.1. Andel personer i arbeidsstyrken ¹ . Prosent								
Menn 16-24 år	64,5	64,9	66,8	65,7	64,2	64,1	67,0	68,7
Kvinner 16-24 år	54,5	53,6	53,1	55,9	53,3	56,4	61,5	63,1
Menn 25-66 år	90,1	90,0	90,1	89,3	89,6	89,6	89,1	89,1
Kvinner 25-66 år	62,2	64,3	64,8	65,8	67,1	68,5	71,0	72,6
5.2. Andel gifte/samboende kvinner med barn under 7 år i arbeidsstyrken, etter alder på yngste barn ² . Prosent								
0-2 år	46	49	49	53	55	58	65	66
3-6 år	57	59	60	62	64	69	73	76
5.3. Andel sysselsatte i kommunal forvaltning ³ . Prosent	16,8	17,3	17,5	18,1	18,5	18,5	18,3	18,7
Menn	9,0	9,0	9,0	9,5	9,8	9,9	9,6	9,6
Kvinner	28,4	29,3	29,6	30,1	30,3	30,2	29,8	30,5
5.4. Andel sysselsatte i statlig forvaltning ³ . Prosent	6,9	7,1	7,3	7,3	7,1	7,0	6,8	6,7
Menn	7,9	8,2	8,4	8,4	8,1	7,9	7,7	7,6
Kvinner	5,3	5,6	5,7	5,8	5,8	5,7	5,6	5,6
5.5. Andel sysselsatte på deltid ⁴ . Prosent	27,1	28,4	28,8	29,6	29,1	28,4	28,4	28,3
Menn	9,8	10,7	11,1	11,6	11,5	10,6	10,4	11,2
Kvinner	52,5	54,1	54,3	54,8	53,6	52,6	52,1	50,7
5.6. Faktisk arbeidstid per uke ⁵ . Timer	36,2	35,9	35,9	35,6	35,9	36,2	36,4	35,9
Menn	41,1	41,0	41,1	40,8	41,0	41,5	41,9	41,0
Kvinner	29,2	28,6	28,7	28,5	28,9	29,3	29,3	29,3
5.7. Andel sysselsatte med biarbeid ⁶ . Prosent
Menn
Kvinner
5.8. Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte
Menn
Kvinner
5.9. Arbeidsledige (AKU) i prosent av arbeidsstyrken ⁷								
Menn 16-74 år	1,3	1,5	2,3	3,2	3,1	2,2	1,5	1,7
Kvinner 16-74 år	2,3	2,7	3,0	3,8	3,2	3,1	2,5	2,5
Menn 16-24 år	4,3	5,3	6,7	8,2	6,9	5,8	3,9	4,2
Kvinner 16-24 år	6,1	6,2	8,1	9,6	7,9	7,4	6,8	6,7

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
492 769	482 964	473 078	467 501	463 948	466 991	470 936	477 236	487 398	558 247	569 044	580 261	590 471	...
208 405	240 417	251 386	257 305	257 956	254 692	244 938	235 501	235 496	233 818	230 115	223 115	220 174	...
109 346	123 653	132 760	142 882	155 643	165 942	169 306	176 745	181 741	180 741	184 063	191 646	191 454	...
9,2	9,3	9,3	9,1	8,8	8,8	8,6	8,5	8,8	9,2	9,0	9,8	9,2	...
11,4	13,5	14,0	13,9	13,0	13,3	13,5	13,4	13,7	13,2	13,3	13,5	13,6	...

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
69,9	65,1	64,2	59,6	59,2	58,5	58,0	58,1	61,8	64,8	66,3	66,7	67,3	64,8
64,0	59,2	56,9	55,6	54,1	52,9	53,0	53,5	57,0	58,3	61,2	61,1	61,6	61,3
88,6	88,2	87,0	86,4	86,2	85,7	85,7	86,6	87,2	87,9	88,1	87,3	87,0	91,3
72,7	72,0	72,6	72,8	73,0	73,3	73,6	74,7	76,0	77,2	77,6	77,7	77,8	82,0
68	68	69	70	71	72	71	72	74	75	75	72	76	77
74	75	74	75	76	76	77	80	79	83	84	81	84	86
19,4	20,1	20,9	22,0	22,8	23,4	23,6	23,6	23,7	23,5	23,5	23,9
9,7	10,0	10,6	10,0	11,2	11,5	11,6	11,3	11,2	10,8	10,6	10,7
31,6	32,9	33,8	36,6	36,9	37,7	38,0	38,5	38,7	38,5	38,9	39,4
6,8	7,1	7,3	7,8	7,9	7,9	7,6	7,4	7,3	7,2	7,0	7,0
7,7	8,0	8,4	9,1	9,1	9,0	8,5	8,2	8,1	7,9	7,7	7,6
5,6	5,8	6,0	6,1	6,4	6,5	6,5	6,4	6,5	6,4	6,2	6,2
..	26,4	26,6	26,7	26,9	27,1	26,5	26,6	26,5	26,1	25,9	26,3	25,5	25,8
..	8,4	8,8	9,2	9,8	9,8	9,5	9,4	10,2	9,7	9,7	10,4	10,4	11,0
..	48,9	48,2	47,6	47,1	47,6	46,5	46,7	45,8	45,4	44,8	44,7	42,8	42,6
36,5	36,4	36,0	35,7	35,6	35,6	35,7	35,6	35,3	35,3	35,4	35,4	35,1	34,9
41,6	41,2	40,6	40,3	40,0	40,0	40,0	39,8	39,5	39,3	39,5	39,3	38,8	38,5
30,1	30,2	30,1	30,0	30,0	30,2	30,3	30,3	30,0	30,2	30,4	30,6	30,6	30,5
..	6,6	6,5	6,7	6,5	6,3	6,2	6,5	7,5	7,6	7,7	7,7	7,9	7,9
..	6,7	6,5	6,7	6,3	6,2	6,1	6,4	7,2	7,4	7,3	7,2	7,3	7,5
..	6,6	6,4	6,7	6,7	6,5	6,3	6,8	7,9	7,8	8,1	8,2	8,5	8,5
..	11,1	12,7	13,7	15,4	15,2	15,7	15,8	15,3	14,2	13,3	11,6	11,6	11,6
..	14,2	15,8	18,2	20,3	20,3	19,5	18,4	17,9	16,5	14,5	12,6	12,6	11,2
..	10,4	12,0	12,7	14,2	14,0	14,7	15,2	14,6	13,8	12,9	11,3	11,3	11,7
3,0	5,1	5,6	5,9	6,5	6,6	6,0	5,2	4,8	3,9	3,2	3,4	3,6	3,7
3,4	4,7	4,8	5,0	5,1	5,2	4,7	4,6	4,9	4,2	3,3	3,0	3,2	3,4
7,7	11,8	12,7	13,3	14,7	14,4	13,5	11,9	12,1	10,2	9,1	9,6	9,9	10,8
8,6	11,0	10,7	12,4	12,8	12,9	11,9	11,7	12,8	11,5	9,4	9,4	10,6	10,4

5. Arbeid (forts.)	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
5.10. Andel langtidsledige (AKU) ⁸ . Prosent	11	16	16	21	29	24	18	15
Menn	12	13	16	21	32	26	17	17
Kvinner	11	19	17	21	24	23	18	14
5.11. Andel ansatte 16-66 år som arbeider dagtid								
Menn	82	80	74
Kvinner	79	74	71
5.12. Andel ansatte 16-66 år som har skift- eller turnus- arbeid. Prosent								
Menn	12	11	13
Kvinner	11	12	13
5.13. Andel ansatte 16-66 år som må løfte 20 kg minst fem ganger daglig. Prosent								
Menn	21
Kvinner	9
5.14. Andel ansatte 16-66 år som er utsatt for sterk støy. Prosent								
Menn	9
Kvinner	3
5.15. Andel ansatte 16-66 år som har vært utsatt for arbeidsulykker siste 12 måneder. Prosent								
Menn
Kvinner
5.16. Andel ansatte 16-66 år som kan planlegge eget arbeid i høy grad. Prosent								
Menn	44	47	46
Kvinner	38	38	37
5.17. Andel ansatte 16-66 år som opplever at de har mye å gjøre ⁹ . Prosent								
Menn
Kvinner

¹ Forskjellen mellom menns og kvinners arbeidsstyrkeprosent i aldersgruppen 16-24 år skyldes i hovedsak at vernepliktjeneste regnes som sysselsetting. Brudd i tidsserien mellom 1985 og 1986 (økning på 15 000 i arbeidsstyrken, mellom 1987 og 1988 (økning på 10 000) og mellom 1995 og 1996 (økning på om lag 10 000).

² Brudd i tidsserien, se note 1. ³ Tallene er revidert tilbake til 1991 som følge av Tallrevisjonen av nasjonalregnskapet. ⁴ Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (endret beregningsmåte fører til en reduksjon i deltidsandelen på om lag 2 prosentpoeng fra og med 1989. ⁵ Brudd i tidsserien mellom 1987 og 1988 på grunn av endringer i spørreskjemaet. ⁶ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i undersøkelsesopplegget. ⁷ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i definisjon og undersøkelsesopplegg (økning i ledighetstallet på 0,5 prosentpoeng). ⁸ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endret spørsmålsformulering og undersøkelsesopplegg. ⁹ Andel som sier at de mesteparten av arbeidstiden hadde så stor arbeidsmengde at de ikke hadde tid til å snakke om eller tenke på annet enn arbeidet.

Kilde: 5.1, 5.2, 5.5-5.10: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 5.3-5.4: Nasjonalregnskapsstatistikk. 5.11, 5.14: Levekårsundersøkelsene. 5.12, 5.13, 5.16: Levekårsundersøkelsene, Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993. 5.15, 5.17: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsen 1996.

Sosiale indikatorer

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
16	30	40	40	41	44	44	44	31	26	20	16	16	15
16	31	39	38	40	44	44	45	34	27	21	17	20	20
17	28	42	42	43	44	45	42	28	23	20	16	14	13
..	75	73	72	68	74	..
..	69	72	65	67	67	..
..	11	..	12	..	13	..	14	14	14	15	..
..	15	..	15	..	16	..	15	18	16	18	..
..	22	..	23	..	20	..	19	22	26	21	..
..	13	..	12	..	12	..	7	10	15	9	..
..	7	8	10	14	11	..
..	2	3	5	6	5	..
..	4	4	4	4	..
..	3	2	2	2	..
..	51	..	48	..	52	..	52	57	57
..	42	..	38	..	45	..	40	45	50
..	29	33	43
..	35	42	44

6.	Inntekt og forbruk	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
6.1.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet. Indeks 1986=100	100	104
6.2.	Yrkesinntekt i prosent av samlet inntekt	78	77
6.3.	Kapitalinntekt i prosent av samlet inntekt	5	6
6.4.	Overføringer i prosent av samlet inntekt	17	17
6.5.	Utlignet skatt i prosent av samlet inntekt	24	25
6.6.	Kapitalutgifter i prosent av samlet inntekt	12	13
6.7.	Andel parhusholdninger 25-54 år med minst to yrkesaktive. ² Prosent	68,3	69,6
6.8.	Andel husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde. Prosent	69,3	69,1
6.9.	Andel husholdninger som har pensjon/trygd som viktigste inntektskilde. Prosent	27,6	27,7
6.10.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger ³								
	Enslige under 45 år	88	93
	Enslige 45-64 år	93	93
	Enslige 65 år og over	63	63
	Par uten barn, 16-45 år	127	134
	Par uten barn, 45-64 år	129	125
	Par uten barn, 65 år og over	88	87
	Par med barn, yngste barn 0-6 år	100	98
	Par med barn, yngste barn 7-17 år	121	116
	Par med barn, yngste barn 18 år og over	131	131
	Enslig med barn 0-17 år	74	80
6.11.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av samlet ekvivalentinntekt for alle personer ³								
	Tidelen personer med lavest inntekt	4,1	4,1
	Tidelen personer med høyest inntekt	18,6	18,9
6.12.	Andel personer med inntekt etter skatt per forbruksenhet under halvparten av median inntekt. ⁴ Prosent	6,1	6,2
	Kvinner	8,2	7,8
	Menn	4,0	4,6
6.13.	Lønn per normalårsverk i 2000-kroner. 1 000 kroner .	227,5	224,4	224,5	225,7	228,3	232,5	236,8	236,6
6.14.	Realkapital ⁵ i faste priser. Indeks 1986=100	100	103
6.15.	Bruttofinanskapital ⁶ i faste priser. Indeks 1986=100	100	101
6.16.	Bruttoformue ⁷ i faste priser. Indeks 1986=100	100	102
6.17.	Gjeld i faste priser. Indeks 1986=100	100	107
6.18.	Formue ved ligning i faste priser. Indeks 1986=100	100	104
6.19.	Bruttofinanskapital for husholdningene med lavest og høyest bruttofinanskapital i prosent av samlet bruttofinanskapital for alle husholdninger								
	De 50 prosent med lavest bruttofinanskapital	5,9	6,5
	De 10 prosent med høyest bruttofinanskapital	50,7	48,9
6.20.	Andel husholdninger med gjeld større enn to ganger inntekten. Prosent	12,0	12,6

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
104	100	101	104	104	105	103	105	109	112	118	124	128	...
76	74	75	73	72	72	72	73	72	73	74	73	71	...
6	6	6	6	5	5	5	5	6	6	5	7	8	...
17	20	19	22	23	23	22	22	22	21	21	21	20	...
25	25	24	24	23	23	24	24	25	25	25	25	25	...
14	14	13	14	12	10	7	7	6	5	6	7	7	...
69,9	69,0	70,9	72,2	71,7	73,1	72,9	73,7	74,3	74,6	74,8	74,1	74,3	...
68,8	64,8	65,4	63,7	61,3	61,8	61,8	63,1	64,0	64,4	65,1	65,5	64,8	...
27,9	30,1	30,5	29,5	30,6	31,0	30,2	29,2	28,8	28,6	29,2	28,8	29,1	...
93	86	88	91	87	85	81	81	82	78	79	79	81	...
96	91	92	89	92	91	91	93	90	92	90	90	90	...
63	65	67	67	65	64	63	64	66	66	66	66	61	...
138	139	125	129	131	126	124	126	129	130	126	128	125	...
129	145	136	136	139	141	144	141	141	145	143	141	148	...
86	94	90	92	94	92	99	98	96	93	91	96	93	...
100	104	105	106	107	104	110	107	110	111	107	108	109	...
118	122	119	121	122	125	126	125	124	123	122	120	124	...
126	121	133	129	132	134	136	132	134	134	138	137	140	...
76	74	76	73	77	74	75	76	77	77	81	79	74	...
4,2	3,9	4,0	4,0	3,8	3,9	3,5	3,7	3,7	3,7	3,9	3,9	3,7	...
18,7	19,5	19,0	19,0	19,6	20,3	20,8	20,6	21,7	22,1	21,4	21,8	23,8	...
5,9	6,5	6,2	6,4	6,7	6,8	7,6	6,6	6,9	6,5	5,3	5,4	6,0	...
7,4	7,9	7,8	8,1	8,2	8,7	9,4	8,4	8,3	7,7	6,2	6,5	7,3	...
4,4	5,0	4,5	4,7	5,2	5,0	5,7	4,8	5,4	5,2	4,4	4,2	4,8	...
235,0	234,6	236,1	240,0	243,4	246,3	250,1	252,1	260,0	265,5	276,5	284,6	287,8	...
102	97	98	98	101	102	98	109	106	106	108	106	111	...
104	104	103	97	95	104	103	108	111	117	139	154	163	...
103	101	100	98	98	103	101	108	109	112	123	129	136	...
107	102	103	101	99	98	93	99	101	104	108	114	120	...
108	107	110	108	106	116	114	122	125	128	148	158	166	...
6,3	6,3	5,5	4,4	4,4	4,7	4,0	4,2	3,9	4,0	3,7	3,7	3,8	...
51,0	51,2	53,4	56,0	55,3	57,2	60,0	59,8	61,6	62,4	66,3	66,8	67,1	...
12,9	13,9	14,9	14,3	15,7	13,9	13,9	14,4	15,1	15,1	14,2	15,2	16,1	...

6. Inntekt og forbruk (forts.)	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
6.21. Realkapital i prosent av bruttoformue	52	53
6.22. Bruttofinanskapital i prosent av bruttoformue	48	47
6.23. Gjeld i prosent av bruttoformue	77	80
6.24. Formue ved ligning i prosent av bruttoformue	52	53
6.25. Kvinners andel av total yrkesinntekt ⁸ . Prosent	31	32
Prosentandel av total forbruksutgift som brukes til:								
6.26. Matvarer	19,8	20,1	20,5	19,6	18,7	17,3	15,6	15,0
6.27. Bolig, lys og brensel	18,3	17,7	17,8	19,2	19,8	20,7	21,4	22,7
6.28. Reiser og transport	18,7	19,6	19,9	21,4	21,5	21,9	24,0	23,3
6.29. Andel husholdninger som eier bil. Prosent	61,6	65,2	65,7	69,5	69,5	71,5	70,1	72,9
6.30. Andel husholdninger med to eller flere biler. Prosent
6.31. Andel husholdninger som eier fritidshus. Prosent	21,8	22,7	23,6	21,4	20,9	20,5	19,6	21,3

¹ Som forbruksvekt er brukt kvadratroten av antallet personer i husholdningen. Se ramme 6.3. ² Par med og uten barn, der hovedperson er 25-54 år. ³ Som forbruksvekt er brukt kvadratroten av antallet personer i husholdningen. Se ramme 6.3. ⁴ Som forbruksvekt er brukt kvadratroten av antallet personer i husholdningen. Se ramme 6.3. ⁵ Realkapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen og omfatter faste eiendommer og skog, annen produksjonskapital og konsumkapital. ⁶ Bruttofinanskapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen og omfatter bankinnskudd og andre verdipapirer. ⁷ Bruttoformue er summen av realkapital og bruttofinanskapital. ⁸ Gjelder personer under 65 år. ⁹ Brudd i tidsserien mellom 1998 og 1999 på grunn av endring i vare- og tjenestegrupperingen etter innføring av nytt vareinndelingsprinsipp (COICOP).

Kilde: 6.13: Nasjonalregnskapsstatistikk. 6.1-6.12, 6.14-6.25: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. 6.26-6.31: Forbruksundersøkelsene.

Sosiale indikatorer

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
51	50	51	52	54	52	51	52	51	50	46	43	43	...
49	50	49	48	46	48	49	48	49	50	54	57	58	...
80	78	79	79	77	73	71	70	71	72	67	68	68	...
55	56	57	58	56	59	59	59	60	60	63	64	64	...
32	33	33	35	35	35	36	35	36	36	36	36	36	...
15,2	15,0	15,3	14,9	14,0	14,0	14,2	13,6	13,0	12,6	12,3	⁹ 11,7	12,3	...
25,6	26,4	26,4	25,9	26,3	25,2	24,6	22,1	22,0	21,5	20,5	⁹ 24,8	23,7	...
20,9	19,6	18,8	19,4	19,3	19,6	21,0	22,2	21,8	24,6	25,6	⁹ 19,0	20,2	...
73,7	73,6	73,9	73,8	76,1	75,1	76,1	73,1	73,3	76,5	77,6	78,0	78,9	...
..	18,6	19,1	19,5	18,9	23,0	...
22,6	22,9	22,6	21,9	20,0	20,8	22,7	21,9	21,5	22,4	20,1	20,5	22,3	...

7.	Sosial trygghet	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
7.1.	Gjennomsnittlig alderspensjon. 2001-kroner	71 162	74 615	76 547	75 568
	Kvinner	67 790	69 319	70 516	65 460
	Menn	78 875	82 310	85 381	80 892
7.2.	Gjennomsnittlig alderspensjon som andel av gjennomsnittslønn ¹ . Prosent	30,2	31,2	31,4	29,4
7.3.	Minstepensjon for enslig. 2001-kroner	66 033	66 476	66 838	67 382	67 866	68 880	70 316	68 935
7.4.	Minstepensjon som andel av gjennomsnittslønn ¹ . Prosent	28,1	28,7	28,9	29,0	28,8	28,8	28,8	28,3
7.5.	Andel minstepensjonister blant alderspensjonistene. Prosent	74,1	72,6	69,9	67,8	64,9	62,3	59,6	56,8
	Kvinner	82,0	79,8	77,5	75,1
	Menn	40,3	36,9	33,6	30,2
7.6.	Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alderspensjonister. 1999-kroner	108 200	..
	Kvinner	86 000	..
	Menn	141 200	..
7.7.	Andel uførepensjonister av befolkningen 16-66 år. Prosent	6,1	6,1	6,2	6,4	6,9	7,0	7,1	7,6
	Kvinner	7,3	6,5	6,7	6,9	7,4	7,5	7,7	8,3
	Menn	6,8	5,8	5,8	6,0	6,4	6,5	6,6	6,9
7.8.	Antall etterlatte ektefeller 16-66 år med etterlattepensjon	42 856	42 393	41 830	41 143	41 098	41 175	40 802	39 719
	Kvinner	42 072	41 600	40 984	40 170	40 134	40 061	39 631	38 617
	Menn	784	793	846	973	964	1 114	1 171	1 102
7.9.	Antall enslige forsørgere med overgangsstønad ²	24 791	25 623	26 182	26 129	26 547	25 862	25 483
	Kvinner	24 542	25 369	25 917	25 850	26 276	25 605	25 248
	Menn	249	254	265	279	271	257	235
7.10.	Andel mottakere av overgangsstønad med redusert stønad pga. forventet arbeidsinntekt. Prosent	26	36	24	24	24	23	22
	Kvinner	28	36	25	25	25	24	23
	Menn	42	39	29	27	27	20	22
7.11.	Andel helt arbeidsledige med dagpenger i prosent av alle helt ledige
7.12.	Andel fødende kvinner med fødselspenger. Prosent ...	55	57	58	60	64	64	..	68
7.13.	Antall menn som tok ut fødselspenger ³	57	58	62	100	112
7.14.	Antall sosialhjelpsmottakere ⁴	60 100	65 800	77 100	93 900	100 700	106 400	103 100	116 200
7.15.	Andel sosialhjelpsmottakere i fast-/heltidsarbeid. Prosent ⁵	ca. 15,0	ca. 13,0	12,2	..	12,0	12,3	..	15,8
7.16.	Andel sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp seks måneder eller mer per år. Prosent ⁶	18,0	18,7	19,5	21,4	26,2	28,3	34,4	36,5
7.17.	Sosialhjelpsmottakere 20-24 år i prosent av befolkningen i samme alder ⁷	3,6	4,0	4,9	6,0	6,5	6,8	6,4	7,0

¹ Gjennomsnittlig lønn per normalårsverk. ² Tall for enslige forsørgere er litt annerledes enn i Historisk statistikk fram til 1986 fordi personer som også har andre pensjoner er inkludert i tallene her. Tall for 1985 gjelder 3. kvartal. Ellers gjelder tallene utgangen av året. ³ Fedrekvote i fødselspengeordningen ble innført fra 1. april 1993. ⁴ Før 1986: sosialhjelpstilfeller. Personer som mottok sosialhjelp i flere kommuner ble da talt med flere ganger. Med den gamle tellermetoden ville det ha vært 7 900 flere sosialhjelpsmottakere (sosialhjelpstilfeller) i 1986. ⁵ Brudd i tidsserien i 1986 (se note 4). Omleggingen førte til om lag 0,5 prosentpoengs økning i andelen sosialhjelpsmottakere som var i arbeid i 1986. Noe av nedgangen i andelen klienter som var i arbeid fra 1991 til 1992 skyldes omlegging av statistikken i 1992. ⁶ Brudd i tidsserien i 1986 (se note 4). Omleggingen førte til en økning i andelen klienter som mottok sosialhjelp seks måneder eller mer med om lag 3 prosentpoeng i 1986. ⁷ Brudd i tidsserien i 1986 (se note 4). Endringen førte til en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere 20-24 år med om lag 0,5 prosentpoeng i 1986.

Kilde: 7.1, 7.3, 7.5, 7.7-7.10 og 7.13: Rikstrygdeverket. 7.2 og 7.4: Rikstrygdeverket, Nasjonalregnskapsstatistikk. 7.6: Inntekts- og formuesundersøkelsene. 7.11: Arbeidsdirektoratet. 7.12: Rikstrygdeverket, Befolkningsstatistikk. 7.14-7.17: Sosialhjelpsstatistikk.

Sosiale indikatorer

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
75 568	77 833	79 506	82 279	83 876	85 290	87 225	89 361	93 484	95 506	103 804	105 995	108 434	111 110
68 328	69 747	70 764	73 403	74 408	75 158	76 487	78 394	81 676	83 156	91 790	93 415	95 263	97 358
86 178	89 675	92 307	95 263	97 733	100 107	102 917	105 411	110 744	113 453	121 208	124 139	127 367	130 814
31,2	32,2	32,7	33,3	33,4	33,6	33,8	34,4	34,9	34,9	36,4	36,1	36,6	36,6
68 960	69187	69 399	70 432	71 217	71 315	71 796	72 411	74 463	75 934	84 090	88 465	89 387	90 744
28,5	28,6	28,5	28,5	28,4	28,1	27,9	27,9	27,8	27,8	29,5	30,2	30,1	29,9
53,8	51,4	48,9	48,2	45,7	43,4	41,7	41,2	39,1	37,3	41,1	39,8	37,7	36,1
72,2	69,5	67,0	66,6	64,0	61,5	59,1	58,7	56,3	54,1	59,1	57,0	55,1	53,1
26,9	24,9	22,3	21,4	18,9	17,0	16,3	15,6	14,1	12,9	15,0	13,7	12,7	11,8
..	..	118 200	124 900	133 900	142 800	150 700	156 600	..
..	..	94 200	100 100	106 000	115 500	122 300	126 200	..
..	..	154 000	161 500	174 800	182 700	191 900	200 600	..
7,9	8,2	8,4	8,6	8,4	8,3	8,3	8,3	8,4	8,6	9,1	9,6	9,9	10,0
8,7	9,2	9,5	9,7	9,5	9,4	9,4	9,5	9,6	9,9	10,5	11,2	11,5	11,7
7,0	7,3	7,4	7,5	7,4	7,2	7,2	7,2	7,2	7,3	7,7	8,1	8,3	8,4
38 341	35 828	35 718	34 881	34 149	33 629	32 638	31 877	30 895	29 956	29 288	28 034	27 087	26 511
37 206	34 731	34 234	33 296	32 569	31 939	30 940	30 023	29 087	28 045	27 052	25 945	25 086	24 452
1 135	1 097	1 484	1 585	1 580	1 690	1 698	1 854	1 808	1 910	2 236	2 089	2 001	2 059
28 346	31 122	37 185	41 703	44 333	45 996	46 255	46 340	45 529	44 986	44 663	41 328	40 382	26 083
28 063	30 779	36 641	41 025	43 578	45 174	45 428	45 432	44 590	43 991	43 554	40 255	39 305	25 316
283	343	544	678	755	822	827	908	939	995	1 109	1 073	1 077	767
16	16	26	29	30	32	34	36	42	44	51	50	52	41
16	16	26	29	30	32	34	35	42	44	50	50	51	40
20	20	39	41	43	42	46	47	51	53	66	66	69	63
75,6	74,7	73,1	70,5	72,4	70,6	66,5	63,3	61,1	58,1	52,9	55,8	57,5	59,1
70	71	73	72	72	72	73	73	73	73	74	75	76	77
208	382	617	820	973	1 567	13 911	24 791	27 922	29 603	30 719	31 689	33 287	34 543
134 100	150 900	155 200	161 400	161 200	165 900	166 500	160 400	153 800	146 600	132 500	126 200	127 324	..
16,5	14,1	11,9	10,2	8,7	8,1	7,9	8,1	8,2	7,6	8,4	9,0	8,8	..
37,6	39,9	39,6	38,4	38,4	39,1	39,2	40,7	41,1	39,9	38,1	37,4	37,6	..
7,9	9,3	9,5	10,1	10,3	10,9	10,8	10,2	9,7	8,6	7,6	7,5	7,6	..

8.	Boforhold	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
8.1.	Andel husholdninger som bor i småhus. ¹ Prosent	74	73	76	76	76	77	81	79
8.2.	Andel husholdninger som er eiere. ² Prosent	74	74	75	75	77	77	77	80
8.3.	Andel husholdninger som er leiere. Prosent	19	20	19	19	18	17	13	12
8.4.	Andel som bor trangt, 16-79 år. ³ Prosent	16	13	9
8.5.	Andel som bor svært romslig, 16-79 år. ³ Prosent	18	21	25
8.6.	Boareal m ² per person ⁴	36	37	37	37	39	39	42	43
8.7.	Andel 16 år og over uten bad. Prosent	10	6	7	5	4	4	2	2
8.8.	Andel 16-79 år med minst to bad. Prosent
8.9.	Andel 16-79 år med kald eller fuktig bolig. Prosent ...	9	9	9
8.10.	Andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning. ⁵ Prosent	28	27	29	32	34	37	40	42
8.11.	Andel husholdninger med botid mindre eller lik fem år. Prosent	32	33	32	35	36	38	36	31
8.12.	Prisindeks for bruktbolig. Selveier
8.13.	Antall fullførte boliger	38 092	34 672	38 465	32 513	30 866	26 114	25 784	28 381
8.14.	Areal fullførte boliger ⁶ . m ²	158	164	180	184	188
8.15.	Andel 16-79 år utsatt for støy fra veitrafikk. Prosent ..	14	13	12
8.16.	Andel med mer enn to km til dagligvarebutikk ⁷ . Prosent	16	16	16

¹ Som småhus regner en våningshus, frittliggende enebolig, hus i kjede, rekke, terrasse og tomanns bolig. ² Som eiere regnes også eiere av bolig i borettslag eller aksjeselskap. ³ Trangt bor aleneboende med ett rom og personer i flerpersonhusholdninger med færre rom enn personer. Svært romslig bor personer i husholdninger som disponerer minst tre rom mer enn antall personer i husholdningen. ⁴ Boareal per person er beregnet på grunnlag av samlet netto boligflate, det vil si innvendig areal, ikke medregnet: kott, kjellerbod eller andre boder. ⁵ Høy boutgiftsbelastning har husholdninger som bruker mer enn 25 prosent av total forbruksutgift til bolig, lys og brensel. ⁶ Areal fullførte boliger er summen av arealet innenfor ytterveggene for alle etasjer. ⁷ Gjelder 16-79 år i 1980, 1983, 1987 og 1991 og 18-79 år i 1995. Kilde: 8.1-8.3, 8.6, 8.7, 8.10 og 8.11: Forbruksundersøkelsene. 8.4, 8.5, 8.9 og 8.15: Levekårsundersøkelsene. 8.8: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1988. 8.12: Prisindeks for bruktboliger. 8.13: Bygge- og anleggsstatistikk. 8.14: Byggearealstatistikk. 8.16: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1995.

Sosiale indikatorer

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
82	81	81	80	77	78	85	79	79	82	77	78	81	..
78	78	79	80	77	73	76	76	73	73	76	77	80	..
12	13	12	13	16	20	17	15	20	19	19	18	15	..
..	8	8	..	7	7
..	28	31	..	32	30
44	44	46	47	48	49	49	49	50	51	51	53	51	..
2	1	1	1	1	1	1	0	2	1	2	1
18	24	30	..	33
..	7	5	..	9	6
48	49	53	54	53	51	50	47	42	43	39	39	43	..
36	37	37	41	37	36	36	34	42	41	43	42	40	..
..	100	95	96	108	117	126	140	154	168	192	205
30 406	27 979	27 120	21 689	17 789	15 897	17 836	19 214	17 905	18 659	20 659	19 892	19 534	23 400
175	157	138	131	131	134	138	144	149	149	152	143	145	139
..	13	13	..	16	13
..	20	19	..	26	22

9.	Sosial deltaking	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
9.1.	Andel 16-79 år som bor alene. Prosent	12	13	13
	Menn	9	11	12
	Kvinner.....	14	15	15
9.2.	Andel 16-79 år uten besøkskontakt med naboer.								
	Prosent.....	24	24	24
	Menn	25	25	25
	Kvinner.....	24	23	23
9.3.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden har kontakt med nær familie. Prosent	13	12	12
	Menn	12	12	11
	Kvinner.....	13	13	13
9.4.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden har kontakt med gode venner. ¹ Prosent	14	11
	Menn	16	11
	Kvinner.....	13	10
9.5.	Andel 16-79 år som ikke har en fortrolig venn.								
	Prosent.....	27	25	20
	Menn	31	30	25
	Kvinner.....	23	21	15
9.6.	Andel 16-79 år som verken er gift, samboende el. har en fortrolig venn. ² Prosent	8	8	6
	Menn	7	9	7
	Kvinner.....	8	7	5
9.7.	Andel 16-79 år som ikke er aktiv i noen organisasjon el. forening. Prosent	48	49	47
	Menn	42	46	44
	Kvinner.....	53	51	50
9.8.	Andel 16-79 år som er aktiv i idrettslag. Prosent	15	15	17
	Menn	21	21	22
	Kvinner.....	10	10	12
9.9.	Andel 16-79 år som er aktiv i politisk parti. Prosent ...	6	7	4
	Menn	7	8	4
	Kvinner.....	4	5	3
9.10.	Andel sysselsatte som er aktive i fagforening el. yrkesorganisasjon. Prosent	19	21	19
	Menn	24	25	22
	Kvinner.....	12	15	15
9.11.	Valgdeltaking i stortingsvalg ³ . Prosent	82,0	84,0
	Menn	82,6	84,4
	Kvinner.....	..	81,4	83,7
9.12.	Valgdeltaking i kommunevalg ⁴ . Prosent	73,0	70,7
	Menn	73,4	70,8
	Kvinner.....	72,6	70,6
9.13.	Andel arbeidstakere som utsettes for plaging el. ubehagelig erting på arbeidsplassen. Prosent
	Menn
	Kvinner.....
9.14.	Andel ansatte 16-66 år som utsettes for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen. ⁵ Prosent
	Menn
	Kvinner.....

¹ "Vet ikke" er holdt utenfor beregningene. ² Enslige som har svart "vet ikke" på spørsmålet om de har en fortrolig venn, er inkludert. ³ Fra og med valget 1989 er valgdeltakelsen fordelt på kjønn basert på utvalgsundersøkelser. Tallet for valgdeltakelse vil derfor ikke være helt korrekt, men indikerer forholdet mellom kjønnene.

⁴ Fra 1995 baserer tallene for menn og kvinner seg på utvalgsundersøkelser. ⁵ Et par ganger i måneden eller oftere.

Kilde: 9.1-9.10: Levekårsundersøkelsene. 9.11-9.12: Valgstatistikk. 9.13-9.14: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996 og 2000.

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
..	16	17	19	22
..	15	15	19	23
..	17	18	20	21
..	25	27	..	24	23
..	26	28	..	24	23
..	25	27	..	25	23
..	12	12	14
..	11	12	16
..	13	12	13
..	9	8	..	8	..
..	10	8	..	8	..
..	7	7	..	7	..
..	18	18	16
..	24	22	21
..	11	13	10
..	5	5	4
..	6	6	5
..	4	5	3
..	47	47	..	45	49	46
..	44	43	..	45	47	43
..	50	52	..	46	50	49
..	18	18	..	18	17	19
..	22	22	..	20	20	22
..	13	13	..	15	15	15
..	4	3	..	3	4	3
..	5	4	..	3	4	4
..	2	2	..	3	3	3
..	18	18	..	18	16	16
..	20	22	..	18	17	16
..	14	13	..	18	16	15
..	83,2	75,8	78,3	75,5
..	83,0	77,1	79,4	76,8
..	85,0	78,3	83,3	77,5
..	66,0	62,8	60,4
..	60,0	60,0
..	64,0	60,0
..	3	3	2	2	..
..	3	3	2	2	..
..	3	2	2	2	..
..	4	5	5	6	..
..	3	3	5	4	..
..	6	6	6	8	..

10.	Fritid og kultur	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
10.1.	Antall skjønnlitterære bokutgivelser	1 274	1 141	1 193	1 102	903	1 223	903	1 813
10.2.	Antall utlån per innbygger fra folkebibliotek	4,0	4,0	4,2	4,3	4,4	4,3	4,3	4,4
10.3.	Andel boklesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år.								
	Prosent
	Menn
	Kvinner
10.4.	Dagsavisers nettoopplag per 1 000 innbyggere ¹	429	441	443	448	455	463	484	494
10.5.	Andel avislesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år.								
	Prosent
	Menn
	Kvinner
10.6.	Andel som kan se satellitt-formidlete TV-sendinger. 9-79 år. Prosent	7	..	20
10.7.	Antall minutter fjernsynsseing en gjennomsnittsdag. 9-79 år ²	135	144	..	121	142	..
	Menn
	Kvinner
10.8.	Andel som har tilgang til video. 9-79 år. Prosent	11	..	18	..	37
	Menn
	Kvinner
10.9.	Andel som har tilgang til PC hjemme. 9-79 år.								
	Prosent	9	..	13
	Menn
	Kvinner
10.10.	Antall kinobesøk per innbygger	4,3	4,0	3,7	3,8	3,1	3,1	2,7	3,0
10.11.	Andel på kino siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent
	Menn
	Kvinner
10.12.	Antall teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere	270	304	288	280	259	277	271	280
10.13.	Andel på klassiske konserter siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent
	Menn
	Kvinner
10.14.	Andel som har benyttet kulturtilbud siste 12 måneder. 9-79 år ³ . Prosent
	Menn
	Kvinner
10.15.	Andel med egen kulturaktivitet siste to år. 9-79 år ⁴ .								
	Prosent
	Menn
	Kvinner
10.16.	Medlemmer i Norges idrettsforbund i 1 000	1 392	1 457	1 479	1 561	1 605	1 624	1 633	1 645
	Menn	922	936	950	996	1 012	1 027	1 034	1 037
	Kvinner	470	521	528	565	593	597	599	608
19.17.	Antall overnattinger på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år ⁵	16,0	17,2	..
	Menn	15,0	16,5	..
	Kvinner	18,0	17,9	..
10.18.	Andel som ikke har vært på ferie siste 12 måneder. 16-79 år. Prosent	26	23	..
	Menn	29	24	..
	Kvinner	23	22	..
10.19.	Andel med viktigste feriemål utenfor Norden. 16-79 år. Prosent ⁶
	Menn
	Kvinner

¹ Inkludert søndagsutgaver. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis. ² Tall for februar til og med 1989, deretter årsgjennomsnitt. ³ Kino, teater/musikal/revy, folkebibliotek, konsert, museum, kunstutstilling, ballett/danseforestilling eller opera/operette. ⁴ Med i/opptråd offentlig med amatørteater/revy-gruppe siste to år, med i kunstforening, driver med/har stilt ut billedkunst/kunsthåndverk siste to år, med i/har opptråd offentlig med kor/orkester siste to år eller spiller instrument regelmessig. ⁵ Før 1999 var det antall dager på feriereiser siste 12 måneder, 16-79 år. ⁶ Før 1999 var det andel som har overnattet på ferietur utenom Norden.
Kilde: 10.1-10.2, 10.4, 10.10 og 10.16: Kulturstatistikk. 10.3, 10.5-10.9: Mediebruksundersøkelsene. 10.10 - 10.15: Kulturbruksundersøkelsene. 10.17-0.19: Ferieundersøkelsene.

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1 152	1 565	1 618	1 705	1 736	1 942	2 022	2 037	1 970	1 914	1 936	1 875	1 882	1 717
4,2	4,7	4,8	4,7	4,9	4,2	4,5	4,5	4,5	4,3	4,3	4,2	4,1	..
..	24	21	..	18	19	19	17	18	19	20	22
..	19	19	..	12	14	15	14	13	15	16	17
..	28	24	..	24	24	23	21	23	24	24	26
497	557	510	494	688	610	606	594	590	591	587	583	568	553
..	84	84	..	85	84	82	84	81	81	77	78
..	87	86	..	86	85	84	85	84	84	79	78
..	82	81	..	85	83	80	83	79	78	76	77
22	26	..	40	45	..	50	55	55	58	59	61	63	67
153	148	..	114	108	..	113	124	117	119	119	141	138	156
156	149	..	116	115	..	121	128	120	122	126	147	142	152
150	146	..	113	101	..	105	121	114	117	113	136	133	159
44	48	..	51	57	..	64	65	69	70	73	77	79	79
47	51	..	54	62	..	68	67	71	72	74	80	81	82
41	46	..	49	51	..	61	62	67	69	72	74	76	76
..	33	39	43	50	57	67	71	75
..	36	42	44	52	59	68	74	77
..	30	36	41	47	54	66	69	73
2,8	3,0	2,7	2,5	2,2	2,5	2,7	2,6	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,8
..	58	52	..	61	58	62	60	68	63	65	69
..	56	51	..	62	56	61	59	67	61	64	67
..	61	53	..	61	61	63	61	70	65	66	71
300	308	311	319	337	347	277	295	253	293	308	314	322	...
..	27	34	37	37	...
..	23	29	33	32	...
..	31	39	40	41	...
..	89	91	90	92	...
..	88	90	90	91	...
..	90	91	89	93	...
..	34	35	32	32	...
..	30	29	27	27	...
..	39	40	36	37	...
1 614	1 583	1 632	1 710	1 702	1 716	1 721	1 727	1 746	1 783	1 887	1 837	1 648	...
1 008	985	998	1 047	1 045	1 057	1 066	1 074	1 079	1 076	1 160	1 134	1 020	...
606	598	634	663	657	659	655	653	667	664	727	702	628	...
..	13,9	14,5	13,7	14,0	14,2	15,6	15,1	15,7
..	13,6	13,7	12,4	13,2	13,9	14,2	14,3	15,0
..	14,1	15,3	14,8	14,7	14,7	17,0	15,8	16,3
..	27	27	28	26	28	24	25	23
..	27	29	30	28	29	26	28	22
..	27	25	25	24	28	22	22	24
..	34	32	34	42	45	37	39	39
..	32	33	31	39	44	36	35	38
..	35	31	37	45	45	37	42	40

11. Kriminalitet	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
11.1 Andel av befolkningen 16 år og over som har vært utsatt for vold eller trusler om vold siste 12 måneder. Prosent	4	5
Menn	4	6
Kvinner	4	5
11.2 Andel av befolkningen 16 år og over som frykter for å bli utsatt for vold eller trusler om vold. Prosent	8	8
Menn	2	3
Kvinner	14	14
11.3 Antall anmeldte lovbrudd i alt
Av dette								
Forbrytelser
Forseelser
11.4 Anmeldte forbrytelser per 1 000 innbyggere i alt
Økonomisk forbrytelse
Annen vinningsforbrytelse
Voldsforbrytelse
Seksualforbrytelse ¹
Narkotikaforbrytelse
Skadeverk, forbrytelse
Annen forbrytelse ²
11.5 Antall etterforskede forbrytelser	121 565	131 317	148 276	159 598	151 622	164 067	164 890	198 877
11.6 Etterforskede forbrytelser etter lovbruddsgruppe. Per 1 000 innbyggere								
I alt	29,7	32,0	36,0	38,6	36,6	39,4	39,5	47,4
Økonomisk forbrytelse	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6
Annen vinningsforbrytelse	25,1	26,7	30,2	32,0	30,2	32,7	32,4	39,1
Voldsforbrytelse	1,2	1,4	1,4	1,7	1,6	1,8	1,7	1,9
Seksualforbrytelse ¹	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Narkotikaforbrytelse	0,5	0,7	0,7	0,9	1,1	1,1	1,1	1,1
Skadeverk, forbrytelse	1,9	2,2	2,5	2,8	2,6	2,6	2,8	3,6
Annen forbrytelse ²	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7
11.7 Oppklaringsprosent etter forbrytelsesgruppe								
I alt	22	23	21	21	23	23	21	18
Økonomisk forbrytelse	66	64	59	53	56	55	53	45
Annen vinningsforbrytelse	18	18	17	17	19	19	16	13
Voldsforbrytelse	57	56	54	54	55	55	52	49
Seksualforbrytelse ¹	43	44	40	46	42	44	40	42
Narkotikaforbrytelse	84	83	83	83	82	81	79	78
Skadeverk, forbrytelse	21	21	18	19	18	20	17	15
Annen forbrytelse ²	56	54	56	54	55	54	47	45
11.8 Siktete for forbrytelser. Per 1 000 innbyggere 5 år og over								
Menn	6,7	7,0	7,1	7,7	7,1	6,9	6,4	6,6
Kvinner	0,6	0,7	0,7	1,0	0,8	0,9	0,8	0,8
11.9 Reaksjoner i forbrytelsessaker								
Reaksjoner per 1 000 innbyggere over kriminell lavalder ³	3,3	3,4	3,6	3,9	3,9	3,8	3,5	3,4
Andel ubetinget fengsel. Prosent	37	36	36	39	38	36	38	40
Gjennomsnittlig fengselsstraff ⁴ . Dager	153	162	179	188	205	195	190	205
11.10 Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt) i alt	1 797	1 800	1 888	2 033	2 044	2 104	2 002	2 023
Av dette kvinner. Prosent	3,1	3,3	3,5	3,7	4,0	4,0	3,9	4,1

¹ Tidligere "Sedelighetskriminalitet", jf. nytt kapittel 19 om seksualforbrytelser i straffeloven. ² Inneholder også miljøforbrytelser. ⁴ Omfatter ubetinget del av kombinert straff.

Kilde: 11.1 og 11.2: Levekårsundersøkelsene. 11.3-11.10: Kriminalstatistikk.

1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
..	5	5	..	6	5
..	6	7	..	5	5
..	5	4	..	6	5
..	10	9	..	11	8
..	3	3	..	5	3
..	18	16	..	17	13
..	351 723	357 611	346 187	351 634	400 579	411 898	431 608	446 672	437 539	454 249	444 395
..	252 362	254 099	244 659	249 615	286 037	292 249	308 055	318 275	315 924	330 071	321 959
..	99 361	103 512	101 528	102 019	114 542	119 649	123 553	128 397	121 615	124 178	122 436
..	59,4	59,3	56,9	57,7	65,5	66,5	69,7	71,6	70,5	73,3	71,2
..	1,4	1,4	1,4	1,4	1,7	1,3	1,4	1,5	1,5	1,7	1,6
..	45,8	45,6	42,8	43,1	46,4	46,4	48,3	49,2	47,2	48,3	45,1
..	3,4	3,6	3,8	4,0	4,2	4,6	4,5	4,7	4,8	5,5	5,6
..	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	1,0	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7
..	3,1	2,9	3,3	3,4	5,4	6,3	7,9	8,8	9,2	9,8	10,9
..	3,7	3,3	3,6	3,7	5,4	5,0	4,8	4,8	5,2	5,3	4,9
..	1,5	1,9	1,5	1,6	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9	2,0	2,4
220 338	237 319	235 256	223 122	234 904	248 203	225 214	269 282	275 421	272 653	292 258	307 063	314 027	310 447
52,2	56,1	55,4	52,2	54,6	57,4	51,8	61,6	62,4	62,1	65,7	68,6	69,7	68,6
0,7	0,9	0,8	0,9	1,1	1,2	1,1	1,3	1,2	1,4	1,4	1,6	1,5	1,6
45,5	45,1	44,6	41,2	42,3	44,7	39,1	46,2	45,3	44,0	46,3	47,1	47,2	44,6
2,4	2,7	2,8	2,8	3,2	3,5	3,7	3,8	3,9	4,1	4,2	4,4	4,9	5,2
0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6
1,5	1,9	2,1	2,3	2,6	2,7	2,7	3,6	4,7	5,5	6,8	8,1	8,6	9,7
3,9	4,0	3,6	3,4	3,7	3,6	3,4	4,9	5,2	4,7	4,6	5,0	5,4	5,1
0,9	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6	1,7	1,6	1,9
20	23	23	23	24	24	26	24	26	28	28	31	30	33
36	40	46	44	51	50	52	63	62	61	57	58	53	59
15	17	17	16	17	16	17	14	16	16	15	17	15	16
51	53	55	55	55	54	58	55	56	59	57	57	56	59
39	42	44	41	44	43	45	49	36	59	42	45	44	47
79	80	82	82	81	84	84	85	87	86	87	88	87	89
18	20	23	23	25	26	28	20	22	21	22	21	22	25
47	51	53	53	55	54	58	61	66	65	67	69	69	72
7,9	9,4	10,4	10,1	11,0	11,3	11,3	10,9	11,1	11,5	11,9	13,1	13,9	15,4
0,9	1,2	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,5	1,7	1,9	2,0	2,2	2,5	2,7
3,5	4,5	4,7	4,67	5,0	5,0	5,1	5,0	5,1	4,9	5,9	6,3	6,0	9,7
40	37	37	36	34	34	34	34	34	35	27	29	29	22
202	207	201	209	217	205	218	196	171	188	186	188	191	179
2 113	2 208	2 379	2 548	2 477	2 650	2 670	2 610	2 602	2 536	2 466	2 512	2 548	...
3,9	4,0	4,1	4,9	5,1	4,9	4,6	..	5,7	6,1	6,3	6,3	5,9	...

26.09.2002

Dødsårsaker, 2000

Rusmiddeldødsfall øker markant

Rusmiddeldødsfall; narkotika-, alkohol- og medikamentmisbruk øker stadig i Norge. I 2000 døde til sammen 801 personer, fordelt på 632 menn og 169 kvinner av denne typen misbruk. Det er opiattdødsfall, blant annet heroin, som stiger mest. Til sammenligning døde 685 av forskjellige typer rusmiddel i 1996.

Dødsfall forårsaket av blandingsmisbrukere har økt fra 25 i 1996 til 90 i 2000.

Totalt 392 døde av alkohol- og alkoholrelaterte sykdommer. De hyppigste sykdommene er leverlidelser og alkoholisme, henholdsvis 178 og 154.

1 725 døde av dødsfall ved kroniske sykdommer i nedre luftveier

Det var 44 018 dødsfall i 2000, 21 676 menn og 22 342 kvinner. Av disse var 41 650 forårsaket av sykdommer, mens resten var forårsaket av ytre årsaker. 18 191 av alle dødsfallene er forårsaket av hjerte- og karsykdommer, 8 659 menn og 9 532 kvinner. Flest menn dør av iskemisk hjertesykdom, mens kvinner dominerer hjerne- og karsykdommer, henholdsvis 4 398 og 2 630.

Ondartede svulster forårsaket 10 447 dødsfall. Flest dør av svulster i fordøyelsesorganene, mens andre store grupper er svulster i åndedretsorganene og svulster i bloddannende organer. Til sammen utgjorde disse gruppene nær 57 prosent av alle ondartede svulster.

I 2000 døde 4 384 personer av sykdommer i åndedretsorganene hvorav mer

enn 50 prosent var forårsaket av pneumonia og influensa. Dødsfall av kroniske sykdommer i nedre luftveier, som blant annet bronkitt, emfysem og KOLS utgjorde 1 725 døde eller nær 40 prosent av disse dødsfallene.

Det var 2 368 dødsfall av ytre årsaker i 2000. Fall- og transportulykker forårsaket 880 og 434 dødsfall, mens selvmord og drap henholdsvis 541 og 53. Av alle dødsfall av ytre årsaker utgjorde kvinner 40 prosent.

226 barn under 1 år døde i 2000, 131 gutter og 95 jenter. 156 døde i løpet av de fire første ukene i livet. Det var registrert 24 dødsfall av krybbedød under 1 år.

Dødsfall av infeksjonssykdommer øker

Infeksjonssykdommer har steget betraktelig de siste årene med en topp i 2000 på 538. De gruppene av infeksjonssykdommer som har økt mest, er uspesifisert infeksjon og annen og uspesifisert sepsis. I 1996 var tallene på disse sykdommene 158 mens det i 2000 var 277. Det er kvinnene som utgjør den største stigningen. AIDS forårsaket 15 dødsfall i 2000, mens tallet i 1999 var 12.

Dødsfall forårsaket av diabetes mellitus var totalt 655 i 2000, fordelt på 316 menn og 339 kvinner. 69 menn døde av insulinavhengig diabetes mellitus, mens tallet for kvinner var 39. 32 prosent døde av en uspesifisert diabetes. 47 av dødsfallene var under 55 år, 36 menn og 11 kvinner. Dødsfall med spesifisert komplikasjoner utgjorde 68 prosent. De tre siste årene har antall døde av diabetes mellitus vært stabile.

Flere dør av Alzheimers sykdom

Det er en jevn stigning av dødsfall forårsaket av Alzheimers sykdom. Dette kan bero både på medisinske framskritt slik

at sykdommen blir lettere diagnostisert eller at legen setter denne diagnosen på dødsmeldingen oftere enn før. Siden det samtidig er stabile tall i antall døde av senil demens og vaskulær demens utelukker dette at legene har endret diagnoseprofil. I 2000 døde 252 av Alzheimers sykdom mens det i 1996 døde 148. Det er en klar overvekt av kvinner som dør av denne sykdommen. Totalt døde 82 menn og 170 kvinner av Alzheimers sykdom i 2000.

24.09.2002

Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2001

Nordmenn reiser lenger enn før

Nordmenns daglige reiser blir lenger. I 2001 var gjennomsnittsreisen 11,9 kilometer, mot 10,3 kilometer for ti år siden. Hver dag reiser vi i gjennomsnitt 37 kilometer.

I 2001 foretok befolkningen i alderen 13 år og eldre i gjennomsnitt 3,1 reiser hver per dag. I løpet av en dag er det 15 prosent som ikke foretar noen reiser, 35 prosent foretar en eller to reiser, 28 prosent 3-4 reiser, mens 22 prosent foretar fem reiser eller mer. Andelen som ikke foretar noen reiser, er litt høyere i 2001 enn i 1998, da den var 13 prosent.

Gjennomsnittsreisen er på 11,9 kilometer, og den varer 20 minutter. De fleste reiser er imidlertid korte, 40 prosent av reisene er under 3 kilometer, 56 prosent er under 5 kilometer. Hver dag reiser personer på 13 år eller mer i gjennomsnitt 37 kilometer, og de bruker 62 minutter på å reise. Tendensen går mot lengre reiseavstander. I 1992 var hver reise i snitt på 10,3 kilometer, og samlet reiste hver person 32 kilometer per dag.

To av tre reiser er med bil

I 2001 utgjorde reiser som bilfører drøyt halvparten av alle daglige reiser som befolkningen gjennomførte. 12 prosent av reisene skjedde som bilpassasjer, og bilen var dermed hovedtransportmiddel på nærmere to av tre reiser. En firedel av reisene ble foretatt med ikke-motoriserte transportmidler - 22 prosent var gangturer, mens 4 prosent var sykkel-turer. Reiser med kollektive transportmidler utgjorde 9 prosent av befolkningens reiser i 2001. Buss er det viktigste kollektive transportmidlet. Nærmere 60 prosent av alle kollektivreiser foregår med buss. De skinnegående transportmidlene står for om lag en fjerdedel av kollektivreisene, 6 prosent av dem skjer med båt og rundt 5 prosent med fly.

Utenlandsreiser går oftest til Sverige

I løpet av en måned foretar om lag 15 prosent av befolkningen minst én utenlandsreise. Hver sjettede utenlandsreise skjer i forbindelse med arbeid, mens drøyt 80 prosent er ulike private gjøremål. Når nordmenn reiser til utlandet, er Sverige det mest populære reisemålet. I 2001 hadde 40 prosent av utenlandsreisene endepunkt i Sverige, 16 prosent i Danmark, 5 prosent i Storbritannia, 11 prosent i Nord-/Mellom-Europa, 18 prosent i Sør-Europa, mens 7 prosent endte utenfor Europa.

24.09.2002

Arbeidskraftundersøkelsen.

Arbeidstidsordninger, 2. kvartal 2002

En av tre jobber utenom ordinær dagtid

35 prosent av alle ansatte arbeider regelmessig utenom ordinær dagtid, de fleste på grunn av skift- eller turnusarbeid. Ansatte i hotell- og restaurantnæringen har mest helg-, kvelds- og nattevakter, deretter følger ansatte innen transport, helse- og sosialtjenester og detaljhandel.

Samlet sett er det om lag like mange med arbeidstid utenom ordinær dagtid i 2. kvartal 2002 som i 2. kvartal 2001. Det viser tallene fra Arbeidskraftundersøkelsen 2. kvartal 2002.

Samme person kan ha flere av arbeidstidsordningene samtidig, for eksempel både kvelds- og lørdagsarbeid.

Høy andel kvinner arbeider skift eller turnus

Ansatte som ifølge arbeidsavtalen må utføre lørdagsarbeid regelmessig (minst to lørdager i løpet av fire uker), utgjør 22 prosent av de kvinnelige og 19 prosent av de mannlige ansatte. Andelen menn og kvinner som utfører regelmessig kveldsarbeid, er henholdsvis 15 og 16 prosent. Regelmessig nattarbeid (halvparten eller flere av arbeidsdagene) har 5 prosent av de kvinnelige og 6 prosent av de mannlige ansatte. Regelmessig søndagsarbeid er likt fordelt mellom kjønnene (12 prosent). Ansatte som har regelmessig skift- eller turnusarbeid, utgjør 26 prosent av de kvinnelige og 17 prosent av de mannlige ansatte.

23.09.2002

Folke- og boligtellingsen 2001

Nær to millioner bebodde boliger i Norge

Det var 1 961 548 bebodde boliger i Norge 3. november 2001. Nær to av tre bor i enebolig. Vi bor romsligere, men hele fire av fem boliger er ikke tilgjengelig for rullestolbrukere. Det er blitt flere som leier bolig, særlig i de store byene.

Antall bebodde boliger i Norge har økt med 12 prosent siden 1990. 57 prosent av boligmassen består av eneboliger og 18 prosent er boliger i blokk eller leiegård. Mens det i Oslo kun er 12 prosent av boligmassen som er eneboliger, er andelen i Sigdal kommune i Buskerud hele 96 prosent. Høyest andel blokkbebyggelse finner vi i Oslo hvor nesten 70 prosent av boligmassen er blokk eller leiegård.

Stadig romsligere

I hele etterkrigsperioden har vi fått det romsligere. I 1950 var det 3,4 bosatte per bolig. I 1990 var tallet 2,4 og i 2001 2,3. Gjennomsnittlig antall rom per bolig har gått opp fra 3,6 i 1980 til 4,1 i 2001. Det er altså færre personer per bolig i

2001 enn noen gang tidligere, og boligene har i gjennomsnitt fått flere rom.

Flere leier i storbyene

Om lag 23 prosent av husholdningene i Norge leier boligen de bor i. Denne andelen har økt siden 1990 i alle fylker bortsett fra de fire nordligste. Økningen i andelen som leier er størst i de store byene. I Oslo leier nå nærmere 30 prosent av husholdningene boligen de bor i. Tilsvarende tall i 1990 var 24 prosent.

Vanskeligere for yngre på boligmarkedet

Yngre husholdninger – beregnet etter eldste person i husholdningen – eier boligen i betydelig mindre grad enn eldre husholdninger. Denne forskjellen er blitt forsterket på 1990-tallet. Tallene viser at det særlig er blant husholdninger hvor eldste person er under 45 år at eierandelen har avtatt. Dette ser vi tydeligst i de store byene hvor presset på boligmarkedet er størst.

Flest som eier sin bolig i Akershus – men høyest andel borettslagseiere i Oslo

Høyest andel boligeiere finner vi i Akershus tett fulgt av Telemark og kommunene på Sør-Vestlandet. Blant kommunene er eierandelen høyest i Frei i Møre og Romsdal og Siljan i Telemark med 87 prosent. I Oslo eier vel 70 prosent av husholdningene sin bolig. 36 prosent er selveiere og 35 prosent eier gjennom borettslag eller aksjeselskap. Andelen som eier gjennom borettslag eller aksjeselskap, er den høyeste i landet. Nærmest kommer Skedsmo med en andel på 33 prosent. Enkelte bydeler i Oslo har en svært høy andel som eier gjennom borettslag eller aksjeselskap. Høyest er Romsås og Lamberseter med henholdsvis 80 og 76 prosent.

Aleneforeldre leier bolig

Over halvparten av husholdningene som består av enslige mødre/fedre med små barn, leier den boligen de bor i. Også for aleneboende er det en høy andel som leier bolig. For alle typer av husholdninger gjelder at de fleste leier av privatpersoner. Men blant aleneboende er det også en god del som leier av kommunen. Dette må ses i sammenheng med at mange eldre bor alene og at det, særlig

blant personer over 80 år, er mange som leier en trygdebolig av kommunen.

Blant det vi kan kalle mer etablerte husholdninger, par med barn over 7 år, er det over 90 prosent som eier boligen sin. De aller fleste av disse er selveiere. Å bo i borettslagsleiligheter er mest vanlig blant aleneboende og mor/far med store barn. En av fem husholdninger av disse typene eier boligen gjennom borettslag.

Fire av fem boliger stengt for rullestolbrukere

For første gang i en folke- og bolig telling er det stilt spørsmål om en rullestolbruker kan komme inn i boligen ved egen hjelp. Resultatene viser at 17 prosent av boligene er tilgjengelige for personer som bruker rullestol. Men ikke alle boliger som er tilgjengelige for rullestolbrukere, er egnet som bolig for en rullestolbruker. Av samtlige boliger er kun 7 prosent både tilgjengelig og egnet som bolig for en rullestolbruker. En bolig er egnet for en rullestolbruker når vedkommende kan bruke baderom, toalett, ett soverom, kjøkken og stue.

23.09.2002

Spesialisthelsetjenesten, somatikk. Endelige tall, 2001

Økt aktivitet ved sykehusene

Det ble utført nær 3,6 millioner polikliniske konsultasjoner og dagbehandlinger ved sykehusene i 2001. Om lag 721 500 pasienter ble utskrevet etter sykehusopphold, en økning på over 4 prosent fra året før.

Fra 1990 til 2001 har det vært en stadig økning i antall polikliniske konsultasjoner. Økningen i perioden utgjør over 40 prosent. I tråd med utviklingen viser tallene at det også i 2001 ble utført et høyt antall polikliniske konsultasjoner, nesten 3,6 millioner. Sammenlignet med 2000 ser det ut som om antall polikliniske konsultasjoner totalt har gått noe ned. Dette er likevel ikke en reell nedgang. Endringer i registreringspraksis i Oslo og Nord-Trøndelag har ført til at antall registrerte polikliniske konsultasjoner har gått ned i disse fylkene. Polikliniske konsultasjoner ved legevakst og

private spesialistpoliklinikker som i 2000 var inkludert, er ikke medregnet i 2001. Dette utgjorde i 2000 om lag 200 000 polikliniske konsultasjoner.

I de fleste fylker viser tallene at polikliniske konsultasjoner og dagbehandlinger har økt. Størst vekst finner vi ved sykehusene i Sogn og Fjordane, Buskerud og Finnmark. Økningen utgjør i Sogn og Fjordane omtrent 14 prosent og i Buskerud og Finnmark 8-9 prosent. Ved de statlige sykehusene har antall polikliniske konsultasjoner økt med 11 prosent. Troms var det fylket hvor det ble utført flest polikliniske konsultasjoner med over 1 200 per 1 000 innbyggere.

Ingen endringer i antall heldøgns-plasser, men flere behandlede døgnpasienter

Mens antall polikliniske konsultasjoner og dagbehandlinger stadig har økt, har antall heldøgns-plasser ved sykehusene gått ned. Det har vært en gradvis nedgang av antall heldøgns-plasser siden 1990, og nedgangen frem til 2000 var 13 prosent. I 2001 er antall heldøgns-plasser totalt sett uendret sammenlignet med 2000. Ved de somatiske sykehusene var det 13 945 heldøgns-plasser i 2001. Det utgjorde en dekningsgrad på omtrent tre senger i gjennomsnitt per 1 000 innbyggere i landet.

Selv om antall heldøgns-plasser er uendret, har det vært en økning i antall behandlede døgnpasienter. I alt var det om lag 721 500 utskrivninger av pasienter i 2001. Fra 2000 til 2001 har antall utskrivninger økt med vel 4 prosent ved de somatiske sykehusene, og det utgjør knapt 29 500 flere utskrivninger enn i 2000. Ser vi på utviklingen siden 1990 har antall utskrivninger økt med nær 18 prosent, eller 109 000 utskrivninger.

Flere behandlede døgnpasienter og uendret antall plasser tilsier kortere liggetid for pasientene, selv om antall liggedøgn totalt har gått noe opp. I 2001 var det nesten 4,2 millioner liggedøgn totalt ved de somatiske sykehusene. Gjennomsnittlig liggetid var 5,6 dager.

Svak vekst i årsverk, flere bioingeniører og radiografer

Om lag 59 400 årsverk var knyttet til somatiske sykehus ved utgangen av 2001. Dette er en økning på 1,5 prosent fra året før, eller nesten 900 flere årsverk. Ser vi på utviklingen for somatiske sykehus de siste ti årene har det vært en gradvis økning i antall årsverk, og tallene for 2001 er i tråd med denne utviklingen. De to siste årene har det imidlertid vært en svakere vekst sammenlignet med tidligere år. Vi må tilbake til 1994 for å finne en svakere årlig vekst.

20.09.2002

Egenmeldt og legemeldt sykefravær, 1. kvartal 2002

Liten endring i egenmeldt sykefravær

Den totale sykefraværsprosenten i 1. kvartal 2002 var 8,2 og fordelte seg med 1,1 prosent som egenmeldt fravær og 7,1 prosent som legemeldt fravær. Tapte dagsverk på grunn av egenmeldt sykefravær lå omtrent på samme nivå i 1. kvartal 2002 og 2001.

Regnet som prosent av alle avtalte dagsverk var det en oppgang i egenmeldt sykefravær på 0,1 prosentpoeng. Sammen med årsveksten i legemeldt sykefravær på 0,4 prosentpoeng gir dette en årsvekst i den totale sykefraværsprosenten på 0,5 prosentpoeng. Dette svarer til en prosentvis vekst i sykefraværet på 6,6 prosent. I endringstallene er det forsøkt justert for at påsken falt i 1. kvartal i 2002 mens den var i 2. kvartal i 2001.

Stabilt

Tidsserien viser at sykefraværsprosenten for *egenmeldt* fravær har vært stabil siden 2. kvartal 2001 når vi ser på endringer mellom samme kvartal i etterfølgende år. Det legemeldte sykefraværet hadde om lag null i årsvekst 2. kvartal 2001, men har siden hatt en årsvekst på 0,3 til 0,4 prosentpoeng. Økningen i den *totale* sykefraværsprosenten fra 1. kvartal 2001 til 1. kvartal 2002 var på 0,5 prosentpoeng.

Helse- og sosialtjenester høyest egenmeldt sykefravær

Det egenmeldte fraværet varierer mindre mellom næringene enn det legemeldte fraværet. Næringshovedområdet

helse- og sosialtjenester hadde høyest egenmeldt fravær med en fraværspersent på 1,3 i 1. kvartal 2002. Fra 1. kvartal 2001 til 1. kvartal 2002 økte egenmeldt fravær sterkest i næringen finansiell tjenesteyting og forsikring, med 0,3 prosentpoeng.

Høyere fravær hos kvinner

Sammenlignet med menn har kvinner både høyere egenmeldt sykefravær – 1,2 mot 1,0 prosent – og legemeldt sykefravær – 8,8 mot 5,7 prosent. Sykefravær knyttet til svangerskap gir noe av forklaringen på den store forskjellen i legemeldt fravær.

19.09.2002

Folkemengd. Innvandrere, 1. januar 2002

Fleire innvandrere fra Asia – flest nye fra Irak

Innvandrerbefolkninga i Noreg talde ved inngangen til 2002 om lag 310 700 personar, og dette utgjør 6,9 prosent av heile folke-mengda. Dette er ein auke på 0,3 prosentpoeng sidan i fjor.

I 2001 auka innvandrerbefolkninga i Noreg med 13 000 personar. Av desse var 9 300 førstegenerasjonsinnvandrere. Av ein-skildgrupper stod personar med irakisk opphav for den største veksten med 1 300. Det kom 1 200 personar med opphav frå Somalia, 1 000 frå Pakistan og 900 frå Afghanistan.

Som for dei fleste føregåande åra, var personar med opphav frå Pakistan og Sverige dei to største innvandrergruppene i Noreg per 1. januar 2002. Ved årsskiftet budde det 24 600 personar med pakistansk og 22 800 personar med svensk opphav i landet. Dersom ein skil ut førstegenerasjonsinnvandrane som ein eigen kategori, er det flest svenskar og danskar som for dei siste tiåra. Ser vi nærare på dei ti største gruppene av førstegenerasjonsinnvandrere i høve til året før, har gruppa med irakisk opphav no vorte den fjerde største gruppa.

Tendensen når det gjeld kva verdsdelar personar med innvandreropphav kjem ifrå, er uendra dei siste åra. Talet på personar med opphav frå Asia aukar framleis i størst grad, over halvdel i

fjor kom frå Asia, og denne gruppa utgjør 108 900 personar. Talet på personar med innvandreropphav frå Nord- og Mellom-Amerika held fram med å gå ned.

Oslo hadde ein auke på ikring 4 000 personar. Det er 102 900 personar med innvandreropphav i Oslo. Dette utgjør 20,1 prosent av folketalet i hovudstaden. Kvar tredje innvandrer i Noreg bur i Oslo, og av desse har 69 prosent opphav frå land i Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia. Delen ikkje-vestlege innvandrere er størst i bydelane Søndre Nordstrand, Gamle Oslo, Stovner og Romsås.

18.09.2002

Spesialisthelsetenesta, psykiatri, 2001

Nedbygging av plassar utanom sjukehus

I løpet av 2001 vart det om lag 490 færre plassar i vaksenpsykiatriske institusjonar utanom sjukehus. Dette er ein nedgang på 17,5 prosent. Samstundes auka talet på plassar i dei vaksenpsykiatriske sjukehusavdelingane.

Ved utgangen av 2001 var det totalt vel 5 500 døgnplassar i vaksenpsykiatriske institusjonar og avdelingar. Dette er om lag 275 eller 4,1 prosent færre plassar enn året før. Årsaka til nedgangen er nedbygging av plassar i psykiatriske sjukeheimar, bo- og behandlingssentra og ettervernsheimar. I dei vaksenpsykiatriske sjukehusavdelingane auka talet på plassar med 215 plassar eller 7,3 prosent frå 2000. Med dette var 58 prosent av dei vaksenpsykiatriske døgnplassane lokalisert i sjukehusavdelingar og 42 prosent i institusjonar utanom sjukehus i 2001. I 1990 var 46 prosent av døgnplassane for vaksne i sjukehus, og dette auka til 51 prosent av plassane i 2000. At fordelinga mellom plassar i og utanom sjukehus har endra seg så kraftig det siste året, må ein sjå i samheng med at staten frå 1. januar 2002 tok over eigarskap og driftsansvar for institusjonar i spesialisthelsetenesta. Dette medførte at ei rekkje mindre psykiatriske institusjonar vart lagde ned i løpet av 2001.

Fleire utskrivingar og færre opphaldsdøgn

I 2001 blei om lag 35 200 døgnopphald avslutta ved vaksenpsykiatriske institusjonar og avdelingar (utskrivingar av døgnpasientar). Dette er ein auke på 4 prosent frå året før. 74 prosent av utskrivingane i vaksenpsykiatrien var frå sjukehusavdelingar, og 26 prosent frå institusjonar utanom sjukehus. Til samanlikning vart berre 16 prosent av utskrivingane i 1990 gjort frå vaksenpsykiatriske institusjonar utanfor sjukehus.

Det vart registrert nesten 1 800 800 opphaldsdøgn ved psykiatriske institusjonar og avdelingar i 2001. Dette er ein nedgang på 4,1 prosent frå året før. Om lag 75 150 av opphaldsdøgn, eller 4 prosent, var i barne- og ungdomspsykiatrien. Opphaldsdøgn i vaksenpsykiatrien fordeler seg med 58 prosent i psykiatriske sjukehusavdelingar og 38 prosent i institusjonar utanfor sjukehus. Talet på opphaldsdøgn i sjukehusavdelingar (psykiatriske sjukehus, nervesanatorier, psykiatriske klinikkar og psykiatriske avdelingar ved somatiske sjukehus) auka med 6,7 prosent frå året før, medan det var ein nedgang på 17,2 prosent i vaksenpsykiatriske institusjonar utanfor sjukehus. Talet på opphaldsdøgn i barne- og ungdomspsykiatriske institusjonar og avdelingar viser ein svak auke på 1,3 prosent.

I 2001 var det gjennomsnittlege talet på opphaldsdøgn per utskriving av døgnpasientar på 51 døgn. Til samanlikning var det i 1990 123 døgn per utskriving, og i 2000 56 døgn per utskriving i snitt.

Fleire polikliniske konsultasjonar

I 2001 vart det gjennomført knapt 736 200 polikliniske konsultasjonar som gav rett til poliklinisk refusjon i psykiatriske institusjonar, avdelingar og poliklinikkar. Endringa frå 2000 var på nesten 39 800 konsultasjonar, som svarar til ein auke på 5,7 prosent frå året før.

Nord-Trøndelag var det fylket med flest konsultasjonar i vaksenpsykiatrien i høve til befolkninga over 18 år, med 223 konsultasjonar. Oslo hadde 221 konsultasjonar og Vestfold 216 vaksenpsykiatriske konsultasjonar per 1 000 innbyggjarar i aktuell alder. Akershus og Aust-

Agder hadde få konsultasjonar, med 105 og 106 konsultasjonar per 1 000 vaksne innbyggjarar.

Det fylket med flest polikliniske konsultasjonar med refusjonsrett i barne- og ungdomspsykiatrien per 1 000 innbyggjarar i alderen 0-17 år, var Finnmark, med 325 konsultasjonar. Det blei òg gjennomført mange konsultasjonar i Vest-Agder (273 per 1 000) og Nordland (271 per 1 000), mens det var få i Sør-Trøndelag (102 per 1 000) og Vestfold (105 per 1 000).

Nesten 20 prosent fleire årsverk sidan 1990

Ved utgangen av 2001 var det tilsett personell svarande til 17 200 årsverk ved psykiatriske institusjonar, avdelingar og poliklinikkar. Dette er ein auke på 650 årsverk frå året før.

Dei seinare åra har det vore sterk personellvekst i psykiatrien, og denne utviklinga har altså halde fram i 2001. Frå 1990 har den samla veksten i årsverk i psykiatrien vore på 19,4 prosent. Veksten for barne- og ungdomspsykiatrien har vore på heile 74,4 prosent, og for vaksenpsykiatrien på 13,1 prosent. Medan årsverka i barne- og ungdomspsykiatri utgjorde 10,3 prosent av totalen i 1990, hadde dette auka til 15,2 prosent i 2001.

Høgare fagkompetanse

Personellet i psykiatrien får stadig betre fagkompetanse. I 1990 var 5,1 prosent av dei registrerte årsverka i psykiatrien legeårsverk, og ved utgangen av 2001 hadde legeårsverka auka til 7,1 prosent av totalen. Det var tilsett psykologar tilsvarende 4,2 prosent av dei totale årsverka i 1990, og dette hadde auka til 7,2 prosent i 2001.

12.09.2002

Styrings- og informasjonshjulet 2002

Flest levekårsproblemer i byene og i nord

Det er fortsatt betydelige geografiske forskjeller i levekårsproblemer. Mange kommuner i Nord-Norge har en sterk konsentrasjon av levekårsproblemer, mens disse problemene er relativt små i mange mindre kommuner på Vestlandet. Best ut kommer Utsira og Nesøya i Asker.

Styrings- og informasjonshjulet 2002 gir nyeste tall for helse- og sosialtjenester, helseforhold og levekår i kommunene. I tillegg til tall for hver kommune gis også tall for bydeler/distrikter i de 31 største kommunene. Årets publikasjon gir tall for befolkning og familiestruktur, vanskeligstilte grupper, sosiale problemer og helseproblemer, økonomi, personell og tjenester.

Indeks for levekårsproblemer: Utsira og Nesøya kommer best ut

I en indeks for levekårsproblemer gis en sammenfatning av kommunens/bydelens levekårsproblemer. Indeksen har tre hovedfunn: For det første en kompleks levekårssituasjon i større byer, der vi finner bydeler som plasserer seg i hver sin ende av levekårsskalaen. For det andre en sterk konsentrasjon av levekårsproblemer i mange kommuner i Nord-Norge, og for det tredje få levekårsproblemer i mange småkommuner på Vestlandet. Av de 45 områdene med flest sosiale problemer finner vi 23 kommuner i Nord-Norge samt 19 bykretser. Av de 51 områdene med færrest sosiale problemer finner vi 21 kommuner fra Rogaland til Møre og Romsdal samt 23 kretser i byer og større landkommuner. Best ut kommer Utsira kommune og Nesøya skolekrets i Asker.

Indeksen skal dokumentere utbredelsen av levekårsproblemer. Det må understrekes at dette er noe annet enn å vise "hvor det er best å bo": Andre forhold, som kommunens tilbud av barnehageplasser og eldreomsorg, kan være like viktige for innbyggernes egen oppfatning av velferd.

12.09.2002

Befolkningsstatistikk. Inngåtte ekteskap og registrerte partnerskap, 2001

Toppår for partnerskapsinngåelser

2001 er toppåret for partnerskapsinngåelser hittil, med nær 190 nye registrerte partnerskap. Dette er en økning på over 30 fra året før. Tallet ligger også godt over det tidligere toppåret 1993, som var det første året ordningen gjaldt.

Som for alle årene siden loven trådte i kraft, er det også i 2001 Oslo som er det vanligste bostedet. I 2001 var i underkant av seks av ti partnerskapsinngåelser mellom to menn og fire av ti mellom to kvinner.

Færre giftermål i 2001

Tallet på inngåtte ekteskap gikk klart ned fra 2000 til 2001. I 2001 giftet 23 000 par seg, det vil si en nedgang på 2 400 fra året før.

Giftermålshyppighetene for kvinner og menn som gifter seg for første gang, gikk ned i så godt som samtlige aldersgrupper i 2001. De siste årene har giftermålshyppigheten, det vil si andelen som gifter seg i en aldersgruppe sett i forhold til alle ikke-gifte i samme alder, stort sett gått nedover for de yngste. I 2001 var det, slik som i de senere årene, kvinner i alderen 25-29 år og menn i alderen 30-34 år som hadde den høyeste giftermålshyppigheten, med henholdsvis 63,0 og 54,6 førstegangsvigde per 1 000. For kvinner sist i 20-årene har nivået svingt en del på 1990-tallet, men 2001-tallet er det laveste hittil.

Dersom giftermålsmonstret for 2001 varer ved, vil 39 prosent av alle menn og 34 prosent av alle kvinner aldri ha vært gift ved fylte 50 år. Dette er en økning på om lag 4 prosentpoeng fra året før, og tilsvarer beregningene for 1998/1999.

Gjennomsnittsalderen for dem som gifter seg for første gang, stiger fortsatt sakte men sikkert. Mens kvinnene som sto brud for første gang i 2001 i snitt var 29,3 år, var førstegangsbudgommene

32,0 år. For dem som giftet seg på nytt, var gjennomsnittsalderen 42,8 år for kvinner og 46,4 år for menn.

09.09.2002

Innvandrenes husholdninger. Folke- og boligtellingsen 2001

Store husholdninger blant ikke-vestlige innvandrere

Hver tredje innvandrer fra Afrika eller Asia bor i en husholdning med 5 personer eller flere, mens bare hver sjette person uten innvandrerbakgrunn bor i en så stor husholdning. Det er få innvandrere som lever i samboerskap, og det er mer vanlig å leve sammen i en flerfamiliehusholdning. Det er imidlertid store forskjeller mellom innvandrergruppene.

Store forskjeller mellom innvandrergrupper

Det er betydelige forskjeller blant innvandrerne etter hvilken verdensdel og land de kommer fra. Generelt kan man si at de forskjellene som er nevnt over forsterkes når vi ser på afrikanske og asiatiske land, mens særlig vest-europeiske land likner husholdningsfordelingen som personer uten innvandrerbakgrunn har.

Det er også betydelige forskjeller mellom innvandrere fra asiatiske land og innvandrere fra afrikanske land. Innvandrere fra Asia lever i større grad i tradisjonelle kjernefamilier. Hele 56 prosent er i kategorien par med barn mot om lag 40 prosent blant personer fra Afrika. Blant innvandrere fra Sri Lanka, Pakistan og Tyrkia er over 60 prosent i denne kategorien. Innvandrere fra asiatiske land har også den høyeste andelen flerfamiliehusholdninger (11 prosent).

Blant innvandrere fra afrikanske land finner vi mange i kategorien aleneboende og enslig mor/far med barn. 24 prosent av personer fra afrikanske land lever alene, og 17 prosent er i gruppen enslig mor/far med barn. Tilsvarende tall for personer uten innvandrerbakgrunn er 16 og 6 prosent. Blant innvandrere fra Somalia er nesten 30 prosent i gruppen enslig mor/far med barn.

Jevnt over er innvandrerbefolkningen yngre enn befolkningen uten innvandrerbakgrunn. Det forsterker en del av de forskjellene vi ser mellom gruppene med hensyn til fordeling mellom husholdningstyper.

Vanlig med større husholdninger blant innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn

Ikke-vestlige innvandrere lever gjennomgående i større husholdninger enn personer uten innvandrerbakgrunn og andre innvandrergrupper. Blant personer med landbakgrunn fra Afrika og Asia lever henholdsvis 34 og 36 prosent i husholdninger med 5 personer eller flere. Tilsvarende tall for personer uten innvandrerbakgrunn og personer med europeisk bakgrunn er henholdsvis 17 og 15 prosent. Aller høyest kommer personer med pakistansk opprinnelse hvor nesten 60 prosent bor i husholdninger med 5 personer eller flere.

05.09.2002

Pasientstatistikk. Endelige tall, 2001

Sterkest vekst i korte sykehusopphold

Antall heldøgnsopphold ved somatiske sykehus økte med nesten 4,3 prosent fra 2000 til 2001, det vil si om lag 29 500 flere opphold. Heldøgnsopphold på mindre enn 2 døgn økte med vel 12 prosent, mens opphold på 2 eller flere døgn økte med nesten 2 prosent.

Veksten i antall heldøgnsopphold er den største siden Statistisk sentralbyrå for første gang publiserte landsdekkende tall fra Pasientregisteret mot slutten av 1980-tallet. Fra 1990 til 2000 har det i hovedsak vært jevn vekst i antall opphold på gjennomsnittlig 1,3 prosent hvert år. Fra 1999 til 2000 var det imidlertid en svak nedgang i antall heldøgnsopphold.

Disse endelige tallene for 2001 avviker ikke fra foreløpige tall som ble publisert 19. april.

Størst økning i hjerte- og karlidelser
Det var størst økning i planlagte innleggelser, med nesten 7,4 prosent. Innleg-

gelser for øyeblikkelig hjelp økte med om lag 2,7 prosent.

I absolutte tall var det størst vekst for sykdomsgruppene hjerte- og karlidelser med nesten 5 400 flere opphold og for muskel- og skjelettlidelser med i overkant av 4 100 flere opphold.

For opphold i forbindelse med svangerskap, fødsel og barseltid har det vært en nedgang i antall innleggjelser på om lag 3,8 prosent. Dette kan forklares med lave fødselstall i 2001.

03.09.2002

Befolkningsstatistikk. Befolkning og areal i tettsteder, 1. januar 2002

Hedmark - det minst urbane fylket

I alt bodde 53,6 prosent av Hedmark fylke sin befolkning i tettsteder 1. januar 2002 mot 77,3 prosent for hele landet. I perioden 2000-2002 økte antall bosatte i tettsteder i Hedmark med 1,9 prosent, mens tilsvarende tall for hele landet var 2,3 prosent.

I alt bodde 77,3 prosent av Norges befolkning i til sammen 929 tettsteder 1. januar 2002. Hedmark er det fylket som har lavest andel av befolkningen bosatt i tettsteder, og det er også registrert beskjeden vekst i antall bosatte i tettsteder fra 2000 til 2002. Minst vekst i antall bosatte i tettsteder i denne perioden finnes imidlertid i fylkene Telemark, Nordland og Finnmark med henholdsvis 0,9, 0,8 og -0,5 prosent. Størst vekst i tettstedsbefolkningen, regnet fra 2000 til 2002, var det i Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal med henholdsvis 4,3 og 3,4 prosent.

De fire store tettstedene har vokst lite

Det er bare tettstedene Oslo, Bergen, Stavanger/Sandnes og Trondheim som har mer enn 100 000 bosatte. Tallene viser at det i disse fire tettstedene bodde om lag 1 303 000 personer, som til sammen utgjorde 29 prosent av landets befolkning. Fra 2000 til 2002 økte antall bosatte i disse fire tettstedene med om lag 21 000 personer eller 1,6 prosent. Dette er noe større enn befolkningsøk-

ningen på landsbasis som var på 1,0 prosent i samme tidsrom.

03.09.2002

Etterforskede lovbrudd, 2001

Rekordmange tatt for forbrytelser

Politiet og påtalemyndigheten hadde høyeste oppklaringsprosent på 30 år, og aldri før er så mange personer tatt for lovbrudd. Det etterforskes langt flere narkotika- og voldsforbrytelser enn tidligere. En av 40 mannlige 19- og 20-åringer opplevde i fjor å bli tatt av politiet for befatning med narkotika.

Statistikken over ferdig etterforskede lovbrudd i 2001 viser at antallet forbrytelser gikk noe ned (1 prosent) og forseelser noe opp (4 prosent), sammenlignet med året før. I siste syvårsperiode er imidlertid antallet etterforskede forbrytelser økt med 15 prosent.

Ved avsluttet etterforskning hadde politiet og påtalemyndigheten oppklart 33 prosent av alle forbrytelser og 78 prosent av alle forseelser i 2001. I løpet av de syv siste årene er oppklaringsprosenten for forbrytelser økt med 9 prosentpoeng. I året før de 57 politidistriktene ble omstrukturert (27 distrikt fra og med 1. januar 2002) var det kun syv av distriktene som oppnådde en dårligere oppklaringsprosent for forbrytelser enn i 1995. I løpet av fjoråret ble likevel mer enn 200 000 forbrytelser henlagt uten å være oppklart av politiet.

De siste årenes økning i oppklaringsprosenten for forbrytelser totalt, har nær sammenheng med endringer i fordelingen av de ulike typer forbrytelser som etterforskes. For en del typer forbrytelser har imidlertid politiet og påtalemyndigheten også en høyere oppklaringsprosent - til tross for at det er blitt flere av disse typer forbrytelser å etterforske.

Narkotika, vold og skadeverk: Økt antall og oppklaring

Det er først og fremst narkotikaforbrytelser, med en oppklaringsprosent på rundt 90, som er blitt en stadig større andel av politiets saksmengde. I 1995

utgjorde narkotikaforbrytelser i underkant av 6 prosent av alle ferdig etterforskede forbrytelser. I 2001 var den tilsvarende andelen mer enn 14 prosent. Det ble etterforsket drøyt 28 000 flere narkotikaforbrytelser i 2001 enn i 1995, som tilsvarer en økning på 180 prosent i syvårsperioden.

Selv om voldsforbrytelser ikke utgjør en vesentlig større andel av det totale antallet etterforskede forbrytelser, har antallet økt jevnt og med 40 prosent de siste syv årene. Til tross for denne økningen har politiet og påtalemyndigheten en høyere oppklaringsprosent for voldsforbrytelser i 2001 enn i 1995. Antall forbrytelser som omfatter skadeverk har variert noe de siste syv årene, men også for denne gruppen forbrytelser er både antallet og oppklaringsprosenten noe høyere i 2001 enn i 1995.

02.09.2002

Folke- og bolig tellingen 2001

Husholdningene blir stadig mindre – men store regionale variasjoner

Stadig flere bor alene, mens de som bor i par i økende grad bor som samboere i stedet for å gifte seg. Det er store regionale variasjoner i hvordan befolkningen fordeler seg på ulike typer husholdninger. Det viser tall fra Folke- og bolig tellingen 2001.

Den 3. november 2001 var det i gjennomsnitt 2,3 personer per husholdning, mot 2,4 i 1990. Med denne endringen fortsetter en langsiktig trend i retning av mindre og mindre husholdninger. Til sammenlikning bodde det i 1960 i gjennomsnitt 3,3 personer i hver husholdning.

Store husholdninger på Sørlandet og Vestlandet, små husholdninger i byer og i utkantkommuner

Selv om Oslo har hatt en liten tilbakegang i andelen av de minste husholdningene, har de klart større andel små husholdning og færre store i forhold til alle andre deler av landet. Oslo har 1,9 personer per husholdning. I den andre enden av skalaen ligger Rogaland og Sogn

og Fjordane, med 2,5 personer per husholdning.

Store husholdninger finner vi først og fremst på Sørlandet og Vestlandet, og i kommuner som ligger innenfor pendlingsområdet til de større byene. Blant de 47 kommunene med høyest tall for personer per husholdning, finner vi 42 på Sørlandet og Vestlandet.

Det er flest små husholdninger i sentrale bykommuner og i utkantstrøk. Mange kommuner i Nord-Norge og store deler av Hedmark har mange små husholdninger.

Variasjonene i husholdningsstørrelse har en senter-omland-dimensjon innenfor arbeidsmarkedsregionene sentrert rundt de store byene. I bykommunene er husholdningene gjennomgående mindre enn i omlandskommunene, da barnefamiliene av ulike grunner foretrekker å bosette seg utenfor byen.